

**Іван Гарасимів ("Палій")
З ЮНАЦЬКИХ МРІЙ – У РЯДИ УПА
ЛІТОПИС УПА, ТОМ 29**

LITOPYS UPA
Volume 29

Ivan Harasymiv
("Paliy")

**FROM YOUTHFUL DREAMS
INTO RANKS OF THE UPA**
(Memoirs of an UPA Squadron Leader)

Edited by Iryna Tymochko-Kaminska and Stefan Golash

With Summaries in English

Toronto-L'viv

Published by Litopys UPA

1999

**ЛІТОПИС УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ
ТОМ 29**

**Іван Гарасимів
("Палій")**

З ЮНАЦЬКИХ МРІЙ – У РЯДИ УПА

(Спогади ройового УПА)

Редакція: Ірина Тимочко-Камінська та Степан Голяш

З англійським резюме

ВИДАННЯ

**ОБ'ЄДНАННЯ КОЛИШНІХ ВОЯКІВ УПА В США І КАНАДІ
ТА
ТОВАРИСТВ КОЛИШНІХ ВОЯКІВ УПА В США І КАНАДІ**

ЛІТОПІС УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ

Редактус Колегія

Відповідальний редактор: Є. Штендера

Співредактор: П. Й. Потічний

Copyright: ©1999 by Litopys UPA

ISBN: 0-920092-27-6 (Canada)

©1999 ТзОВ «Літопис УПА»

ISBN: 966-95674-1-6 (Ukraine)

ОБКЛАДИНКА МИРОНА ЛЕВИЦЬКОГО

Cataloguing in publication data:

Harasymiv, Ivan, 1925-1991

Z iunats'kykh mriv v riady UPA : Spohady roiovoho UPA / Ivan Harasymiv ("Palii"), edited by Irena Tymochko-Kamins'ka and Stefan Goliash. —
Toronto : V-vo Litopys UPA, 1999. —
336 p. : ill., ports. : 24 cm. —
(Litopys Ukrains'ko'i povstans'ko'i armii; t. 29)

Added title in English: From Youthful Dreams into the Ranks of the UPA.
Includes index. ISBN: 0-920092-27-6

1. Harasymiv Ivan. 2. Ukrains'ka povstans'ka armia. 3. Lemkivshchyna (Poland and Slovakia). 4. Ukraine — History, 1941— — Sources. I. Title II. Series.

DK50B . 83 H3 A3 [DK508.79 L5 t.29]

---

55 РІЧЧЯ ПОСТАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ГОЛОВНОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ РАДИ

Фундатором цієї книги спогадів Івана Гарасимова ("Палія") стала Головна Управа Товариства Вояків УПА ім. ген.-хор. Романа Шухевича ("Тараса Чупринки") в ЗСА, яка в пам'ять члена Головної Управи бл. п. Івана Діляя ("Корчика") жертувала 25,000 амер. дол.

З ЮНАЦЬКИХ МРІЙ – У РЯДИ УПА – СПОМИНИ РОЙОВОГО УПА – "ПАЛІЯ".

Видавництво "Літопис УПА" випускає окремим томом спомини підстаршини УПА Івана Гарасимова ("Палія").

Іван Гарасимів народився 6 березня 1925 р. в с. Бортники Тлумачького району Івано-Франківської області. Походив зі селянської родини, закінчив 7 класів і ходив до гімназії в Тлумачі. З гімназії пішов на вишкіл до УПА.

"Палій" був учасником підстаршинської школи у старшинській школі УПА "Олені", що містилась на горі Магура, в глибині середніх Карпат, а згодом – санітаром і ройовим у сотні "Ударники 1" (У-1, кодове число 94) на Лемківщині.

Свої спомини "Палій" розпочинає від осені 1943 року. Розповідаючи, передає настрій, а головно бажання його, 18-річного юнака, і своїх ровесників – прагнення стати в ряди УПА (про бої УПА на Волині доходили вістки) і разом боротися "за Україну, за її волю". Спомини подають, як відбувалися вишколи молоді, підготовка до збройної боротьби, як діяла підпільна організація ОУН з різними референтурами, зв'язками, кур'єрськими звенами, як постачали харчі для підстаршинських і старшинських підпільних шкіл, курсів, доставляли та розділювали зброю, якими способами готували й магазинували харчі.

Автор цікаво розповідає свій відхід (7 лютого 1944 р.) до підстаршинської школи. "Я не відчував ніякого жалю за рідними, за рідним селом. Немов на крилах, крізь снігові замети, летіли мрії моєї військової романтики в карпатські бори, де я мав стати воїном українського народу." Докладно "Палій" розповідає про те, як функціонала лісова, підстаршинська і старшинська школи УПА "Олені". "Палій", спостережливий учасник, подав у деталях лісове життя майбутніх старшин і підстаршин, інструкторів: будні і свята, науку військового ремесла у важких побутових і санітарних умовах, серед снігів, у лісах. Але труднощі не лякали сміливців, бо, як пише автор, "в нас була велика ідейність, палке вояцьке завзяття, ненависть до ворога та палкі любов та самопосвята для України".

Кінцеві екзамени і вишкіл закінчилися 17 червня 1944 р. Далі описано дорогу в нові терени, на місце нового призначення, до сотні УПА на Лемківщині. Потім відтворено короткі, повні напруги періоди формування нових відділів УПА, різні організаційні зміни, вишкіл куреня під командою "Рена" на Буковому Берді, появу й активність "червоних партизанів" і рейд відділів УПА під командою "Рена" карпатськими верхами, на схід, за фронт, як пише автор, "у совєтську дійсність". Далі "Палій" описує поворот пізньою осінню куреня "Рена" в ті українські землі, які опинилися в кордонах "Людової" Польщі, — на Лемківщину.

Дальша розповідь образно відтворює діяльність сотні "Ударники 1", вояком якої був автор, зміни сотенних, терен дії, рейди, тaborування, контакти з населенням, примусове виселення українців до СРСР, бої у східній і західній Лемківщині, т.зв. акцію "Вісла" та великий рейд у Західну Європу.

Ця сотня мала чотирьох сотенних:

1. Данило Свістель ("Веселий"), від серпня 1944 р. до квітня 1945 р. Загинув в околицях Ветлині Ліського повіту в бою з військами НКВД 2 квітня 1945 року.¹

2. Після нього, дуже коротко, сотенним був "Ярич".

3. 15 червня 1945 р. командиром сотні був призначений ст. бул. "Дідик".

4. Літом 1946 р. сотенним став хор. Роман Гробельський ("Бродич"). Він командував сотнею до кінця її діяльності — до часу вимаршу вояків малими групами у Західну Європу (вересень 1947 р.).

Сотня входила до складу куреня під командою майора Мартина Мізерного ("Рена"), який від осені 1945 р. був також командиром 26 тактичного відтинку УПА "Лемко". Цей тактичний відтинок УПА від осені 1945 р. підлягав Воєнній Окрузі УПА "Сян" під командою майора Мирослава Онишкевича ("Ореста"). Назву "Ударники" в скороченні "У" плюс числа від 1 до 8 прийняли сотні УПА цього ТВ на честь первого командира 6-ої, тоді Перемиської воєнної округи УПА, Якова Чорнія ("Ударника"). "Ударник" загинув 23 грудня 1944 р. в бою з більшовиками.

До складу куреня майора Василя-Мартина Мізерного ("Рена") входили:

¹ Точніші дані про цей бій подано на підставі документів УПА у книжці "Повстанські могили", зібрав і до друку підготував Євген Міцило, Український архів & Літопис УПА, Варшава-Торонто, 1995, т. 1, стор. 45.

1. Сотня "Веселого", "Ярича", "Дідика" і "Бродича" У-1 кодове ч. 94;
2. Сотня "Біра" — Василь Шишканець ("Бір") У-3 кодове ч. 96;
3. Сотня "Хріна" — Степан Стебельський ("Хрін") У-5 кодове ч. 95а;
4. Сотня "Стаха" У-8 кодове ч. 956.

У споминах є згадки також про сотні Перемиського куреня під командою майора Петра Миколенка ("Байди"), що також був підпорядкований 26 ТВ УПА "Лемко", а саме: про сотню "Громенка" — У-2, ч. 95, сотню "Бурлаки" — У-4, ч. 94а, сотню "Крилача" — У6, ч. 96а і сотню "Ластівки" У-1, ч. 94в.²

На терені східної Лемківщини, в Ліському і частині Сяніцького повітах, квартирували через зими відділи з Дрогобицької області — сотня "Мирона" і сотня "Кармелюка". Ці сотні також брали участь у боях. Отже, всі вище названі сотні, а також добре озброєнні надрайонова і районова бойвики СБ творили збройні сили цілого терену Лемківщини. Під зброєю були і члени надрайонових, районових і кущових Проводів. Від часу, коли на ріці Сян утворено кордон між УРСР і "Людовою" Польщею, в УПА називали Лемківщиною увесь гірський і підгірський терен від ріки Попрад на заході до ріки Сян на сході, хоч до нього входила також західня частина Бойківщини. Це були повіти (від сходу) Лісько, Сянік та південні частини повітів Кросно, Ясло, Горлиці, Новий Санч, що від давен замешкані українцями, які звали себе лемками. Організаційно весь цей терен був поділений на 8 районів. До осені 1946 р. згадані повіти творили один надрайон — "Бескид". Восени 1946 р., на західних теренах — від т. зв. Дуклянського "пасу" аж до ріки Попрад — створено новий надрайон — "Верховину".

Спомини "Палія" — це жива, щира, безпосередня розповідь молодого хлопця — вояка, сотенного санітара та ройового. У них сплітаються щоденне життя стрілецтва, підстаршин і старшин, їхні реакції в тяжких, складних ситуаціях, серед невигод, небезпек і почування та надзвичайна вразливість автора на красу природи, якою захоплюється, насолоджується. Детальні описи лісового таборування, зимо-

---

² Багато інформацій про сотні Перемиського куреня УПА подані в книгах: *Перемищина — Перемиський курінь, кн. 1 i 2, Торонто, Літопис УПА, 1986-1987 (Літопис УПА, т. 13 i 14)*.

вих бльокад ворожим військом, голодування, хвороби, зокрема плямистий тиф і, ясна, молодеча любов. Часом описи життя сотні зводяться до подробиць, але саме деталі дають повне уявлення, повний образ. Надзвичайно цінними є описи праці кравецької майстерні, яка виготовляла стрілецькі мундири, виправи шкіри, праці шевців, консервування і перевозування харчів, будови лісових сховищ, способи харчування відділів УПА. Крім буднів були і свята: Різдво і Великдень, які щорічно повстанці старались відзначати святково і гідно, як також річниці національних дат, які вшановано вроочисто.

Сотня мала співаків, а навіть музичні інструменти. Пісні і стрілецький гумор допомагав у житті і в контактах з населенням, зокрема тоді, коли стрілецтво мало пропагандивне завдання. Це було особливо помітно у західній Лемківщині. Від осені 1946 р. сотня під командою "Бродича" єдина діяла в західній Лемківщині, в надрайоні "Верховина", де піснею і доброю поведінкою здобула популярність і симпатії, передовсім серед молоді. Давала плоди широка підготовка стрілецтва. На політических заняттях вчили історії й географії України. Опрацьовували також політичну літературу, програму УПА, УГВР і ОУН, щоб вояки могли вести дискусії на політичні теми. Вчили теж, як коректно та приязно поводитися з населенням. Селяни, які часто вперше зустрічалися з українськими повстанцями ставали їхніми прихильниками й з довір'ям слухали про боротьбу за незалежність великої батьківщини — України.

Окремі сторінки у споминах заповнені інформаціями про бої. Ці описи відтворювані з позицій і на прикладі роя, яким командував автор, і чоти, під командою Петра Гнатюка ("Дороша"), до складу якої входив його рій. З чотовим "Дорошем", крім вояцького підпорядкування, "Палія" єднала юнацька приязнь.

Автор дав досить точний опис важкого бою в селі Струбовиськах недалеко Тісної, пов. Лісько з великою переважаючою силою т. зв. "Червоної мітли". В тому бою загинув сотенний "Веселій".

Подано описи боїв із польськими спеціальними військами Корпусу Безпеченства Вевнентшного (КБВ), з польським військом (ВП), частинами Войска Охрони Пограніча (ВОП) і всякими поліційними силами. Переважно бої були успішними, хоча ворог завжди намагався знищити сотню. Бій у Смільнику залишився в пам'яті болючим спогадом, бо сотня мала значні втрати. Тоді, єдиний раз, вона була заскочена

несподівано. Сотня була оточена переважаючими силами ворожого війська не раз, але завдяки досвідові і боєвості завжди вдавалось їй виходити щасливо з важкого становища. На окрему увагу заслуговує період акції "Вісла", коли проти поодиноких сотень УПА виступали цілі польські дивізії, спеціальні формaciї совєтських військ НКВД і військові з'єднання Чехословаччини. Згідно з наказом командування УПА, рейдуючі відділи і менші групи УПА подолали понад тисячу кілометрів, постійно ведучи бої, часто голодні й виснаженні, і таки пробились на Захід, куди донесли правду про боротьбу за волю України.

У серії "Літопису УПА" спогади "Палія" — ще один причинок до пізнання боротьби УПА у 1943-1947 роках, яка велась на тій частині земель, що ввійшла в історію як Закерзонський край. Ця боротьба була дуже драматична, повна посвяти і героїзму. Важливим є те, що автор представляє події "з долини", оком і серцем — спершу стрільця, а потім санітара й ройового.

До споминів додано списки команди сотні, старшин, підстаршин і стрілецтва сотні. Всі вони поміщені наприкінці книги. Псевда доповнені прізвищами, які вдалося з'ясувати. Псевдоніми і персональні дані членів теренових проводів ОУН, в міру можливостей, подані в примітках редакції.

Над рукописом працював і переписав його на машинці Степан Голяш. Доповнення вносили члени "Лемківської комісії" в складі: Ірина Камінська, Модест Ріпецький і Степан Голяш, а також колишні вояки сотні. Роботу ускладнювало те, що не стало автора. Іван Гарасимів — "Палій", що жив в Австралії, наприкінці 80-х років тяжко хворів і передчасно, 12 липня 1991 р., помер. Лише короткі біографічні відомості про нього подала дружина покійного, Діяна Гарасимів.

Щира подяка усім, хто допомагав у виданні цих споминів.

*Ірина Тимочко-Камінська "Христя"
Степан Голяш "Мар"*

FROM YOUTHFUL DREAMS INTO RANKS OF THE UPA

(Memoirs of an UPA Squadron Leader)

The editors of "Litopys UPA" are issuing a separate volume of memoirs by a single author, a noncommissioned officer of the UPA, Ivan Harasymiv ("Paliy"). "Paliy" attended the noncommissioned officers' training program at the UPA's "Oleni" officers' school, located on Magura Mountain, deep in the central Carpathians, and later served as a paramedic and squadron leader in the "Udarnyky 1" company (U-1, code number 94) in the Lemko region. His memoir begins with autumn, 1943. In his account, he recreates the mood, and in particular, the wish cherished by him, as an 18-year-old youth, and his contemporaries, to join the ranks of the UPA (news about UPA actions in Volyn was arriving at this time) and fight together for Ukraine and her freedom. The memoir explains how the training of young people was conducted, the preparations for armed struggle, the functioning of the OUN underground organization with its various sections, communication and courier links, how food was supplied to the underground noncommissioned officers' and officers' schools, the courses taught, how weapons were procured and distributed and how food was prepared and stored.

The author provides an interesting account of his departure (on February 7, 1944) to the noncommissioned officers' school. "I did not feel any nostalgia for my family or my native village. As though on wings, my dreams of military romanticism flew through the blowing snow into the Carpathian forests, where I was to become a fighter of the Ukrainian people."

The author gives an interesting account of how the UPA's "Oleni" school for noncommissioned officers and officers operated in the forest. "Paliy" was observant and he describes in detail the life led in the forest by the future officers and noncommissioned officers and their instructors. He speaks of regular days and holidays and of military training conducted in the forest in the cold and snow, in

difficult living and sanitary conditions. But, as he puts it, "We were full of idealism, determination, hatred for the enemy and ardent love for and devotion to Ukraine."

The training and final examinations ended on June 17, 1944. The author then travelled to his new assignment, an UPA company in the Lemko region. He describes the brief, tense period of formation of new UPA units, various organizational changes, training of the battalion commanded by "Ren" in Bukove Berdo, incoming news about the approach of the front, the arrival and activity of Red partisans and the raid by the UPA units commanded by "Ren" over the peaks of the Carpathian Mountains eastward, behind the front, "into the Soviet reality". Later, in late autumn, "Ren's" battalion returned to the Lemko region, the Ukrainian territory which ended up within the borders of "People's" Poland. He graphically portrays the activities of the company in which he served as a soldier, "Udarnyky 1", changes in the company's commanders, the territory of their activity, their raids, encampments, contacts with the population, the forced deportation of Ukrainians to the USSR, action in the eastern and western parts of the Lemko region, the "Vistula Action" and his company's raid into western Europe.

The company had four successive company commanders: 1) Danylo Svistel ("Veselyi"), from August 1944 until April 1945, when he was killed near Vetlyna, Lisko county, in action against the NKVD.¹ 2) Next, very briefly, the company was commanded by "Yarych". 3) On June 15, 1945, Sgt. Major "Didyk" was appointed company commander. 4) During the summer of 1946, "Didyk" was replaced by First Lt. Roman Hrobelskyi ("Brodych"). "Brodych" remained company commander until the company ceased to operate and its soldiers marched out in small groups to Western Europe (September 1947).

The company was part of the battalion commanded by Major Vasyl-Martyn Mizernyi ("Ren"), who, as of autumn 1945, also served as commander of the UPA 26 Military District ("Lemko"). As of autumn 1945, this UPA military district was part of the UPA Military Region-6 "Sian", which was commanded by Major Myroslav Onyshkevych ("Orest"). The UPA com-

---

¹Lt. Danylo Svistel ("Veselyi") was killed in action against the NKVD on April 2, 1945 near Vetlyna. More complete information about this action, based on UPA documents, can be found in the book *Povstanski mohyly, compiled and edited by Yevhen Misjlo. Ukrainian archive & Litopys UPA, Warsaw-Toronto, 1995, vol. 1, p. 45.*

panies in this military district had the name "Udarnyky" in honour of the first commander of the UPA 6 Military Region (then the Peremyshl region), Yakiv Chorniy ("Udarnyk"). "Udarnyk" was killed on December 23, 1944, in action against the Soviets. To honour him, all the companies of the 26 Military District "Lemko" took the name "Udarnyky", which was abbreviated as "U" plus a number from 1 to 8.

The companies in Major "Ren's" battalion were:

1. The company commanded by "Veselyi", "Yarych", "Didyk" and "Brodych": U-1, code no. 94;
2. The company commanded by Vasyl Shyshkanynets ("Bir"): U-3, code no. 96;
3. The company commanded by Stepan Stebelskyi ("Khrin"): U-5, code no. 95a;
4. The company commanded by "Stakh": U-8, code no. 95b.

The memoir also mentions companies of the Peremyshl battalion commanded by Major Petro Mykolenko ("Baida"), which was also part of the UPA 26 Military District "Lemko". These companies were: the company commanded by "Hromenko" — U-2, code no. 95; the company commanded by "Burtaka" — U-4, code no. 94a; the company commanded by "Krylach" — U-6, code no. 96a; and the company commanded by "Lastivka" — U-7, code no. 94b.²

The Lisko and Sianik counties in the eastern Lemko region were also the site of the winter quarters of units from the Drohobych oblast — the company commanded by "Myron" and the company commanded by "Karmeliuk". These companies also took part in action. Thus, the companies mentioned above, as well as well-armed super-raion and raion SB combat groups, constituted the armed forces of the Lemko region. In addition, the members of the super-raion, raion and local underground leaderships were armed. From the time when was the border between the USSR and "People's" Poland was established along the Sian river, the name "Lemko region" was used by the UPA to designate all the mountain and foothill areas between the Poprad River on the west and the Sian River on the east, although this area also included the western part of

---

² Extensive information about the Peremyshl battalion companies can be found in the books *Peremyshchyna- Peremyskyi Kurin, books 1 and 2, Toronto, Litopys UPA, 1986-1987* (*Litopys UPA, vols. 13 and 14*),

the Boiko region. This "Lemko region" comprised the following counties, from east to west: Lisko, Sianik, and the southern parts of Krosno, Yaslo, Horlytsi and Novyi Sanch, which for long ages had been settled by Ukrainians who called themselves Lemkos. For organizational purposes, this entire territory was divided into eight raions. Until autumn 1946, the region comprised a single super-raion, "Beskyd". In autumn 1946, a new super-raion, "Verkhovyna", was created in the western part, extending from the Duklia "belt" to the Poprad River.

"Paliy's" memoirs are a lively, direct and honest account by a young man who served in the UPA as a soldier, company paramedic and finally, squadron leader. It interweaves descriptions of the day-to-day life of soldiers, non-commissioned officers and officers and their reactions in complex, often difficult situations as they faced deprivation and danger, with emotion, especially the author's exceptional sensitivity to the beauty of nature. There are detailed descriptions of camping in the forest, winter blockades by enemy troops, hunger, illness, in particular, spotted typhoid, and youthful love. At times, the descriptions are minutely detailed, but this gives the reader a full picture of the life led by the company. Extremely valuable are the descriptions the author provides of the tailoring workshop, which produced the soldiers' uniforms, leather tanning, shoemaking, food conservation and storage, construction of underground bunkers in the forest, and the methods by which food was supplied to UPA units. There are also descriptions of holidays: Christmas and Easter, which the insurgents tried every year to celebrate in a fitting and festive manner, as well as national holidays, which were marked ceremoniously.

The company included some singers and even had musical instruments. The use of songs and humour helped both in the insurgents' daily life and in their contacts with the populace, especially when performing propaganda assignments. This was particularly notable in the western Lemko region. From autumn 1946, the company, commanded by "Brodych", was the only one operating in the western Lemko region, the "Verkhovyna" super-raion, where, by its signing and good behaviour it gained popularity and sympathy, especially among the youth. The soldiers were well-prepared for these meetings with the public. During their political education classes, they were taught Ukrainian history and geography, in order to have this information when meeting the villagers. They also studied political literature, the UPA, UHVR and OUN programs, in order to be

able to converse intelligently on political topics. They were also instructed how to behave amiably and correctly with the population. The peasants, for whom this was often the first meeting with Ukrainian insurgents, became their supporters and listened with confidence to their talk about the struggle for the independence of their great motherland — Ukraine.

The memoir also provides information about military actions. These accounts are presented from the position and viewpoint of the squadron led by the author and the platoon, commanded by Petro Hnatiuk ("Dorosh"), of which the squadron was part. Platoon leader "Dorosh" was not only the author's military superior, but also became his friend.

The author provides a fairly detailed account of heavy fighting that took place in the village of Strubovyska, near Tisna, Lisko county, with the so-called "Red broom", whose forces greatly outnumbered them. During this action, company commander "Veselyi" was killed. There are descriptions of combat with Polish special police forces, the Korpus Bezpieczenstwa Wewnentsznego (KBW), the Polish Army (WP), units of the Wojsko Ochrony Pogranicza (WOP) and large forces of the police. Generally, the outcomes of these actions were positive, although the enemy was always intent to destroy the company. The fighting in Smilnyk remained a painful memory because there the company experienced serious losses. This was the only time that they were attacked by surprise. On more than one occasion, the company was surrounded by larger enemy forces, but owing to their experience, skill and combativeness, they managed to escape. Particular attention is paid to the period of the "Vistula Action", when entire Polish divisions, Soviet NKVD special formations and Czechoslovak military units were directed against the UPA units. On the orders of the UPA command, the UPA units and smaller groups raided over a thousand kilometers, engaging in combat all the way, frequently enduring hunger and exhaustion but stoically weathering hardships and difficulties, and reached the West, bringing the truth about the struggle for the freedom of Ukraine. The memoirs are written in a way that intrigues the reader, making him want to know what will happen next.

This volume of the "Litopys UPA" series, this will be yet another source of information about the period of UPA struggle, from 1943 to 1948, in the part of Ukrainian territory outside the boundaries of Ukraine known as the "Zakerzonskyj krai". This struggle was very dramatic, characterized by devo-

tion and heroism. What makes the author's account significant is that he depicts events "from below", through the eyes and heart of someone who was first a soldier, then a paramedic and finally a squadron leader.

The memoir also provides descriptions command and of various officers, noncommissioned officers and soldiers, using their pseudonyms. To these pseudonyms are added the real names which could be identified. The memoir identifies the composition of the retinue (usually 10 persons at a time), three platoon leaders and 9-12 squadron leaders.

Stepan Goliash edited the manuscript and retyped it. Additional information was provided by members of the "Lemko Commission", composed of Iryna Kaminska, Modest Ripetskyr and Stepan Goliash, as well as surviving soldiers of the company. Preparation of the manuscript was hampered by the death of the author. Ivan Harasymiv ("Paliy"), who lived in Australia, became seriously ill in the late 1980s and died at a relatively young age. His wife, Diana Harasymiv, was able to provide only brief biographical data about him. He was born on March 6, 1925, in the village of Bortnyky, Tovmach raion, Ivano-Frankivsk oblast, into a peasant family. After completing seven grades, he went to high school in Tovmach. Immediately after high school he began UPA training in the Carpathians. He died on July 12, 1991.

We thank everyone who helped bring these memoirs out in print.

*Iryna Kaminska ("Khrystia")
Stepan Goliash ("Mar")*

ІВАН ГАРАСИМІВ - "ПАЛІЙ"

ОСІНЬ 1943 РОКУ

В РІДНОМУ СЕЛІ НА ПІДКАРПАТТІ

Десь в половині листопада 1943 року я перший раз у моєму житті побачив справжніх українських повстанців, молодих, веселих і добре озброєних воїнів нашої рідної землі. Вони прийшли до нашого села на відпочинок. Так, вони прийшли... Наше військо, українське військо. Моя надія побачити їх сповнилася. Завтра вже буду говорити з тими славними воїнами, про яких багато наслухався від підпільників, що переходили зв'язками через наше село.

Ми знали, що на Волині й Поліссі вже від осені 1942 року діяли бойові відділи Української Повстанської Армії (УПА). Ми чули про бої УПА з ворогом — німецькими окупантами, яким наші завдавали поважних втрат. Це нас, юнаків, дуже тішило і підбадьорювало. Ми були під впливом пісні: "Тільки зброя дасть нам волю, гей, юначе, не барись! В ряд ставай!"

Ми, члени юнацької сітки ОУН, одержали наказ від нашого провідника держати стійки коло хат, у котрих законспіровано заквартирував відділ УПА. Ми також мали бути зв'язковими між командиром цього відділу і роями, розміщеними по хатах.

Радощам не було кінця! Хоч ми були без зброї, але знали, що виконуємо справжню військову службу. Я цього дня стояв за купою кукурудзяного бадилля на стійці й почувався недоступним воїном-вартовим. Коли ступав по розкислім болоті, мої ноги напружувалися, як сталеві дроти, немов би це вже було на справжній параді в столичному городі Києві. Хотілося якнайскоріше дістатися до повстанського відділу. Стати справжнім вояком УПА.

Командиром відділу, що зупинився в нашему селі, був сотенний "Гамалія". Під його командою була одна чета, близько 50 вояків, татарів. Ці татари здезертирували з частини, що була утворена з полонених ЧА при німецькій армії. Вони стояли ціле літо залогою в Коломиї, де охороняли мости і залізничну дорогу на відтинку Коломия — Отиня.

Наша підпільна організація звернула на них спеціальну увагу. Посилали їм пропагандивну літературу, писану російською мовою. Зустрічалися при різних нагодах і заводили розмови. Говорили про потреби спільноти боротьби, бо ворог в нас один і мета сама. Ми, українці, боремося за свободу

й самостійність, яких і вони дуже бажали. Згодом Командування УПА звернулося до татарів окремими летючками, закликаючи їх до співпраці. Врешті їм запропоновано перейти до УПА. Татари погодилися. Під командою старшого лейтенанта Сергія, наприкінці жовтня 1943 р. вони покинули свою касарню. Цієї ж таки ночі долучили до нашого повстанського відділу, що перебував біля Коломиї.

Командир Сергій відрізнявся від своїх вояків. Він був бльондин, тоді як всі його вояки — жовтошкірі й косоокі. Говорив тільки по-російськи. Був родом з Кубані. Німці нерадо хотіли бачити жовтого косоокого офіцера й тому поставили на командира татарського відділу не татарина.

Серед нас, сільських хлопців, які ніде крім рідного села не були, цей татарський відділ викликав особливе зацікавлення. Коло татарів ми найбільше крутилися. Їхня мова була нам незрозумілою. Вони говорили до нас по-російськи, але це виходило дуже смішно, бо слабо володіли російською мовою.

По кількаденному відпочинку повстанці залишили село і відійшли в сторону Карпат. Ми, юнаки, залишилися із смутком на душі. Кілька юнаків добровільно зголосилося до цього відділу УПА, але нас не прийняли. "Замолоді й не вишколені," — відповів нам командир "Гамалія". Після того я і мій нерозлучний товариш Микола вирішили, що при першій нагоді, як тільки треба буде юнаків до повстанського відділу, зголосимося добровольцями з нашого села.

За два місяці наші пляни здійснилися. Прийшло штрафтечне повідомлення, що в Карпатах, десять недалеко славної гори Маківки, створюється старшинська і підстаршинська школа УПА. Провід юнацтва ОУН організував курсантів до цієї школи. Кожний повіт мав вислати призначене число юнаків.

В грудні 1943 р. ми мали сходини юнаків. Повітовий провідник юнацтва повідомив нас офіційно про вишкіл та висловив сподівання, що двоє юнаків з нашої станиці зголосяться. Ми з Миколою потиснули під столом руки і зголосилися перші. Провідник із вдоволенням прийняв наше зголосження й дав нам інструкції, що треба приготувати й забрати зі собою на вишкіл.

Належало мати повний стрілецький виряд: мундир, чоботи, плащ, коц, полеву пляшку, ідунку, спідню білизну і рушник. Зброї ми не мали, лише багнет без піхов. Позатим нам вдалося придбати всі потрібні речі. Ми їх збирали з допомогою цілої станиці юнаків.

Наше приготування та самий відхід був строго законспірований. Навіть найближчі наші рідні, з родичами включно, не сміли нічого знати. Нераз вдома говорив мамі неправду. Коли ж питали мене, де я так часто ходжу, то мусів викручуватися, казав що іду до тітки, або до когось з товаришів. Тим часом бігав я до Миколи. В його стодолі, в сховку, був наш магазин. Там зібрали ми все, що було нам потрібне в дорогу.

Час проходив дуже помалу. Дні здавалися нам цілими тижнями. З огляду на конспірацію, нам не подали точного дня відходу. Так тягнулося аж до 5 лютого 1944 р, Нарешті прийшла так довго очікувана вістка. День відходу був призначений на 7-го лютого. 6-го лютого 1944 р. відбулася збірка всієї нашої юнацької станиці. На цій збірці ми з другом Миколою були справжніми героями в очах наших товаришів. У декого з них можна було побачити заздрість в очах. Чому то ми, а не вони мали таке щастя, щоб відходити першими до нашого рідного війська, до УПА. Після збірки ми потиснули руки друзям, поцілували наших юначок та подякували їм за теплі светери, шкарпетки і рукавиці. Вони потай плели їх для нас кілька місяців. Ще полагодили ми кілька особистих справ і розійшлися. Густий, мокрий сніг сховав місце нашої збірки.

На другий день ввечорі я покинув рідну хату. Не відчував ніякого жалю за родиною, за рідними, за селом. Немов на крилах, через снігові замети, летіли мої мрії про військову романтику в карпатські бори, де я мав стати воїном українського народу. Не було в цей час сили на світі, що могла б стисмати мене від мого наміру.

З малих літ я любив військо. Моїми героями були запоріжські козаки, січові стрільці, вояки армії УНР, УГА, "Карпатської Січі", а тепер – воїни УПА. Я вважав, що це велике щастя і гордість – бути вояком української нації. У такому піднесеному настрої прийшов я на збірний пункт, звідки ми мали від'їджати. Тут вже чекали на нас сани, запряжені добрими кіньми та кілька близьких друзів, що проводжали нас далеко за село. Була хмарна зимова ніч. Майже без шуму посувалися вперед наші сани. Тільки час до часу порушували нічну тишу форканням коні. Вони здували ожеледу, що наростала їм на ніздрях.

Ми їхали мовчки. У кожного роїлися свої думки. Всі мовчали, щоб не переривати цієї надприродної тиші. В такій задумі ми віддалялися від родинного села. Чорні плями

господарських будинків получилися з темрявою й згубилися, немов у тумані. Ще було видно де-не-де бліді світла, але й вони потонули в снігах і зникли. Тут друзі, що проводжали нас, ще раз стиснули наші руки, завернули своїх коней і тихо подалися до села.

Аж тепер ми почали розмову. Наш візник, стрийко Миколи, почав випитувати, куди й за чим їдемо. Ми не могли сказати йому правди. Проте з його мови підозрювали, що він знає все, тільки нас випробовує. Стрийко Микола був заможним господарем. Мав одного сина. Любив Україну, але хотів свого синочка держати вдома, бо хто ж перебере господарку? Що ж, і такі люди в нас бували.

Ми приїхали в село Грушка. Тут вже чекав на нас зв'язковий. Ми подякували господареві, який нас привіз, і він від'їхав додому. Нас запровадили на квартиру. Повечерявши, ми смачно заснули на купі вівсяної соломи в стодолі.

В ДОРОЗІ ДО ВИШКЛЬНОГО ТАБОРУ

Їхали ми тільки ночами, у великій конспірації. Пізно ввечорі, як село вже було напівсонне, рушали в дальшу дорогу.

За три нічі приїхали до повітового збірного пункту. Тут чekали на нас такі самі "подорожні", як ми. Вони прибули на один день скоріше, з інших районів. Зібралися нас 12 хлопців, якраз добрий рій. Між ними я впізнав товаришів із Товмацької середньої школи — "Залізняка" і "Чорноту". Відновилася між нами давня дружба, що тепер скріпилася й тривала аж до закінчення вишколу. По вишколі нас розіслали в різних напрямках.

Ніччю, 10-го лютого 1944 р., наша група в супроводі повітової бойкви ОУН подалася в дальшу дорогу, на обласний збірний пункт. Їхали ми дуже швидко. Щоночі тричі міняли коней. Кожна зміна тривала якихось десять хвилин. Решту часу ми були в дорозі. До обласного пункту приїхали 12-го лютого 1944 р.

За п'ять ночей ми мали за собою доволі великий шмат дороги, від Коломиї до Галича. Увесь час їхали бічними дорогами, а це — зайві кілометри.

Обласний збірний пункт ОУН був в околицях Галича. Нас привезли до села Тимерівці, а потім — до Блюдник. Тут уже було багато добровольців — юнаків зі всіх закутків Галичини. Найбільше відрізнялися гуцули. Їхня мова та одяг

були зовсім інші. Деякі міські батяри пробували собі кепкувати. Кликали: "Гей смо, вуйку любенькій"!

Та скоро на жарти вже не було часу. Організатори вишколу подбали про те, щоби ми не марнували його на дурниці. Політвиховники ходили по хатах і пояснювали нам, що всі ми діти однієї матері України, тож не важливо, хто в яких чоботах ходить. Серце в кожного те саме — українське.

Відбувся лікарський перегляд. Ходили чутки, що лікарі дуже вимогливі. Кожний юнак повинен мати стовідсоткове здоров'я. Нарешті підійшла моя черга стати голісіньким перед комісією. Старався виглядати якнайкраще. Випняв груди, натягнув шию та ще й на пальці став, бо був малого зросту. Побоювався, що можуть додому завернути, бо на школяра був схожий. Мучило мене й те, як показатися до села, якщо відкинуть. Напевно дівчата будуть насміхатися. Скажуть, що незданий. Не пройшов лікарської комісії.

З такими думками я став перед лікарем. Лікар, кремезний мужчина з чорною борідкою, тільки глянув на мене, а мое серце впало в п'яти. Це зовсім не турбувало його. Він уважно слухав трубкою мої голі плечі й груди. Заглядав в очі й вуха. Казав кашляти й присідати та оглядав пальці на руках. Накінець поставив свою руку на мою голову, притиснув мене так, що я аж присів до землі, та й каже: "Не журися, юначе, що ти малий. В Карпатах свіже повітря, то підростеш".

Цих слів, я ніколи не забуду. Вони означали, що я пройшов лікарську комісію. Я був прийнятий до УПА. Тепер я справжній український вояк.

Кількох фізично непридатних відіслали назад додому. Здібних до військової служби було понад 50 юнаків. Зробили збірку всієї групи. Тим, хто служив при війську, сказали виступати. Вони стали нашими першими підстаршинами. Зорганізували з нас рой. Так сформовано з цих новобранців чоту. Чотовий відразу запровадив військову дисципліну. Наше життя почало набирати військової форми.

Зброї ми ще не мали. Дехто приніс зі собою заіржавілу рушницю, до якої не можна було дістати набоїв. Я мав старий багнет. Виглядав я страшно, бо мусів носити цю зброю в руках.

Почали вишкіл. Старі кріси інструктори вживали на викладах зброязнавства. На мій багнет ніхто не звертав ніякої уваги. Тільки сільська дітвора мала до мене респект. Ховалися, як тільки побачили, що я близько.

Чотири дні ми сиділи в Блюдниках. Було тут весело. Сільські дівчата і хлопці приносили нам добрі харчі. Ново-бронці з різних сторін оповідали про свої терени, про різні цікаві події в їх околицях, про ковпаківських партизан. Четвертого дня ввечорі нас повідомили, що відходимо. Ми йшли на збірний пункт. Там вже чекали на нас готові сани. На кожний рій по двоє саней.

Попереду рушила озброєна бойка. Це була наша стежка й обезпечення. Ми покинули Галицький район. Їхали годин п'ять на захід, потім повернули на південний. Ми, звичайно, задержувалися на короткий час під селом. До перших саней підходили незнайомі люди, давали чотовому якісь інформації та зникали, а ми їхали далі.

Починався день, коли ми приїхали під село Станькова. В нашему напрямі біг чоловік і давав руками знаки, щоби ми задержалися. Тривога! Всі позіскакували зі саней і залягли в глибокому снігу. Чекаємо, що буде далі. За хвилину прибіг зв'язковий від чотового і повідомив, що в селі квартирують ковпаківці.

Треба вигнати їх зі села. Дехто налякався, але паніки не було. Я стиснув свого багнета і навіть не відчув, як він примерз до руки. Я був щасливий, що мав в руках зброю — не хто зна-яку, а все ж краще, як голіруч. Багато з нас не мали ніякої зброї. Подержали нас у снігу хвилин п'ятнадцять, а потім сказали, що червоні налякалися й повтікали зі села. Ми ж довідалися, що тривога була фальшивка. З нами жартували, хотіли бачити, хто з нас боягуз.

В дорозі до Станькови долучилося до нас ще дві великі групи вишкільників з Тернопільщини й Бережанщини. Ввійшли в село. В хатах світилося. Люди бігали, як на ярмарку. Приготувляли для нас снідання та місце на відпочинок. Ніхто тут нікого не боявся. Виглядало на упівську республіку. Цілий день ніхто нас не займав. Ввечорі зробили збірку цілої групи. Прибули якісь незнайомі, й наш чотовий зробив збірку. На збірці зголосив кількість присутніх незнайомому, середнього віку чоловікові. Був це командир "Коник", який перебрав команду. Пізніше він призначив чотового і ройових.

До села прийшла сотня з куреня "Гайдамаків". Вони мали призначення охороняти нас, новиків, і привести до вишкільного табору. Прихід сотні дуже всіх підбадьорив. Ставилися ми до старших вояків УПА з пошаною. Вони з охотою розказували нам про успішні бої з німцями й про життя в лісовому таборі. Слухали ми їх уважно. Часом і не

дуже хотілося вірити. Наприклад, коли вони оповідали про величезну спільну лазню з гарячою водою у їхньому таборі. "Тут щось не так! Напевно підтягають нас," — подумав собі.

Тієї ночі я довго не міг заснути. Та лазня в лісах не сходила мені з голови. Це неможливе, вирішив я, і врешті заснув. Думаєте, що спав я спокійно? Спочатку так, але, коли вже добре сон опанував моє тіло, та лазня в лісах, десь за горами, знову вернулася до мене. Снилося мені, що я вже у таборі й нас запровадили купатися. Десь сидимо ми на гілляках і гарячий дощик росить нам по плечах. Ох, як приємно! Та нараз вскочив до нас якийсь старший вояк та вигнав голісінських на сніг. Я почав трястися від холоду та став кричати так, що аж мій друг Микола пробудився. Він подумав, що я хворий, і розбудив мене. Був я дуже щасливий, що це був тільки сон.

Ввечорі ми відійшли до села Болохова. Звідси починалися великі ліси, що тягнулися аж в Карпати. Сюди прибули додаткові новобранці. Було нас вже понад дві сотні. Велика відповідальність лягала на тих, хто мусив дбати про нашу безпеку. Рівночасно видали нам зброю. Настрій серед стрілецтва дуже поправився. Ми мали в руках справжню зброю. Стрільці самі муштрувалися й чистили свою зброю. Один одному старався довести, що він ліпше вміє орудувати нею, бо його тато вчив.

У разі ворожого нападу ми вже могли брати активну участь у бою. Так ми думали, бо ніхто з нас не звернув уваги на те, що нам не видали амуніції. Ми вважали, що як є кріс в руках, то й стріляти буде. Звичайно, дещо згодом амуніцію дали, але не багато й не всім. Для різнопородної зброї, яку ми одержали, амуніції бракувало. Від тепер кріс став моїм нерозлучним товарищем.

На початку березня 1944 р. рушаємо далі в дорогу в напрямі Болехова. Попереду їхала наша кінна стежа. За нею — чета "Гайдамаків", а потім ми, добровольці. Всі їхали на санях. Довжелезною колоною розтягнулася наша валка. Їхала сотня за сотнею, а на самому кінці знову дві чети "Гайдамаків". Це було заднє забезпечення. Така ізда нам дуже подобалася. Везли нас селяни. Коли дорога пнулася вгору, ми зіскакували зі саней, щоб коням було легше, а ми при цьому грілися. Горбів тут не бракувало, так що замерзнути не було змоги. Їхали величезними старими лісами, що, здавалося, вдоволено шуміли й приймали нас у свої обійми. Раз з гілляки зсуналася велика плахта снігу й гепнула

нам на голови. На передніх санях було чути хихикання. Це ж вони, лайдаки, потягнули за гілляку, щоб нас розбудити.

Ніч проминула швидко. Вже вдосвіта ми в'їхали до якогось невеликого гірського села. Хати в ньому були зовсім інакші, не такі, як в нас на Покутті. Високі спадисті стріхи доходили аж до снігу, немов у шатрах, бо з під снігу вікон не було видно.

Ми задержалися там на постій. Снідання вже було готове. На нас чекали. Про відпочинок новики навіть не думали. Нас вже навчили, що найперший обов'язок стрільця — доглядати свою зброю. Отже, не зважаючи на втому, всі чистили зброю. А чистити було що, бо наша зброя прийшла не з військового магазину. Вона пролежала вже понад двадцять років по різних криївках у землі, у стрісі, в стайні, під підлогою. Наша перша зброя була різного зразка і калібру. Були тут старі австрійські та угорські "манліхери", чеські й польські "мавзери", старі, ще царські, дуже довгі російські кріси та нові совєтські гвинтівки. Мабуть, не було й одного кріса, щоб не мав якоїсь хиби. В кожному щось бракувало. Або не було мушки до прицілу, або був розкалібрований, або бодай не мав паска. Також було доволі коротких обрізів. Всю зброю, що вже просилася до музею, носили ми хто на чім. На ремені від штанів, на шнурку або й без нічого. Тоді її треба було весь час в руках тримати.

Так виглядали ми, новики, що йшли на вишкіл до військової школи, щоб стати старшинами й підстаршинами УПА, що швидко розросталася й потребувала командного складу. Ми добровільно зголосилися на заклик Батьківщини, Ішли ми за гаслом: "Здобудеш Українську Державу або згинеш у боротьбі за неї!"

Сотня "Гайдамаків", що нас охороняла, мала зовсім інший вигляд. Їхні мундири й зброя нічим не відрізнялися від обмундирування і озброєння регулярної армії. Вояки мали нові кріси, кулемети, автомати, пістолі й гранати. Все це було здобуте в боях старою зброєю, яку вони передали тепер нам для вишколу.

Перед нами було ще дві ночі маршу. За два дні ми мали прибути до табору де мав відбуватися вишкіл. Найбільше запам'яталася ніч, коли ми переходили річку Бистрицю, Солотвянську і Надвірянську. Мали ми переїхати через два мости. Нам сказали, що мостів пильнує німецька застава. Переходити будемо в повному бойовому порядку. Якщо німці не повтікають, то мусимо йти пробоєм. Нам було і цікаво,

і страшно. Хоч би там що, а перший раз у бою страшно кожному. Була четверта година ранку, коли наша колона наближалася до першого моста. Впав наказ: "Задержати сани й зайняти бойові позиції по обох боках дороги. Заховувати абсолютнутишу!" Ми зайняли становища й чекали в нервовому напружені півгодини. Нарешті прийшов наказ: "Маршувати в боєвому поготівлі!" Коли були ми вже за метрів сто до першого моста, знову подали з уст до уст наказ: "Сідати на сани й швидко, як тільки коні зможуть, переїхати через оба мости"!

За півгодини ми вже були під гошівською горою. Там ми завернули вліво і нормальним темпом поїхали до села Болехівська Слобідка. Мені було цікаво, що сталося з німцями, які пильнували мостів? Як і в кожному війську, ніхто звичайному воякові нічого не пояснював. Щойно через місяць я довідався від моого приятеля зі сотні "Гайдамаків", що мостів німці не стерегли. Наши командири з ними порозумілися, і вони нас пропустили. Переїзд через міст був лише частиною нашого вишколу.

Село Болехівська Слобідка тягнулося вздовж невеликого замерзлого гірського потоку. По обидві сторони височіли голі гори. На південні виднів могутній ліс. Хоч вже був день, в селі не було ніякого руху. Люди нас не могли бачити, бо шиби вікон уже три місяці не розмерзалися. Втім ніхто нами дуже й не цікавився, бо тут повстанці ходили явно днями і ночами. Німці сюди не показувалися. Минулой осені наші відділи звели успішно з ними кілька боїв й завдали їм поважних втрат. Село було безпечне. Ми зайдли до хати. Відразу було видно, що люди живуть нужденно. Хата мала одну велику кімнату. Зліва від дверей стояла курна піч, що своїми чорними челюстями нас страшила. Далі, також з лівого боку, в самому куті стояла велика й тверда, збита з голих дощок постіль. На постелі лежав кремезний уже старший дядько, накритий великим овечим кожухом. Решта родини лежала й сиділа на печі й дивилася на нас. На землі лежала розстелена досить грубо солома. Це була наша постіль. За нами вдерлося до хати морозне повітря, що зрушило соломою, з якої закрутівся клубками сивий дим.

Хата була збудована в зруб з грубих колод, між якими грубою верствовою напхано сухого моху. Стіни ніколи не були білені. Стіни від середини до стелі та вся стеля були закіптявлени черною сажею. Сажа, що наростала тут роками, блищала і переливалася кольорами, немов криш-

талями. Була це справжня курна хата, про яку я досі лише чув з оповідей старших людей.

Ми, втомлені дорогою, полягали тісно один біля одного й заснули твердим молодечим сном. Був вже полуценень, як я пробудився. Спочатку не міг збагнути, де я і що сталося. Протерши очі, побачив Миколу, що хропів, як старі жорна. Відразу стало ясно, де я і чому тут опинився. Чув, як на дворі поскрипують чоботи вартового. Підвів очі вгору. Над нами стояла на чотирьох стовпах велика скриня, накрита грубезною, на три цалі, дошкою. Це був рівночасно стіл. Позаду й збоку стола були прикріплені до стіни широкі лави, зроблені з грубих дощок. Я лежав і далі з цікавістю приглядався до хатньої обстановки. Нараз почув, що в столі щось стукає. Може, хтось з наших стукає за скринею? Проте почув виразно, що щось почало стукати й ходити в самій скрині. Я встав і побачив, що на мене дивиться господар. "Що це таке товчеться в столі й не дає спати?" — спітав його. Старий широко засміявся і сказав: "Там є чотириденні козенята. В стайні дуже холодно, тому ми їх принесли до хати, щоби не замерзли."

В цій хаті перебули ми до вечора. Це було останнє село, в якому ми відпочивали в хатах. Наступних три місяці мало хто з нас був у селі. Ввечорі ми від'їхали. Через поля, вкриті глибокими снігами, вела доріжка, що прямувала на південний захід. По одногодинній їзді ми в'їхали з високого горба в село Бряза. Тут був великий рух. Повне село війська, нашого, українського. Вояки ходили малими групами, їздили на конях, підводи, яких було дуже багато, снували зі села в ліс і з лісу в село. Все це відбувалося швидко й тихо. Часом хтось питав, з яких теренів приходимо. Шукали земляків. Розпитували про новини з дому. Видно, що були тут вже довго.

У Брязі наказали забрати весь наш виряд. Далі підводи не поїдуть. Будемо йти пішки. Наши тяжкі наплечники мусимо нести самі. До табору було 14 кілометрів. У Брязі були ми якихось дві години. Коли все було готове, рушили в дорогу до табору. До такого довгого маршу в повному виряді ми не були призвичаєні. До тепер подорож була легкою. Їхали на санях, як туристи. Спали в теплих хатах. Далі треба було йти пішки, нести на плечах тягар, ми не знали, де доведеться спати. Довжелезним шнуром переходимо Брязу й входимо в снігами завалений ліс. По обох боках дороги високі гори, верхів яких не видно. Грубезні, стрункі ялиці, яких я досі

ніколи не бачив, зносилися в небеса. Деколи ми проходили понад глибочезними яругами. Було дуже тихо. Тільки наші замерзлі чоботи поскрипували в снігу.

Здавалося, що наплечник важить сто кілограмів. Наш шнур розтягався, ставав чимраз довший. Багато вояків, залишилося позаду. Дуже часто доводилося проходити повз "мученика", що сидів, або лежав у снігу. Від часу до часу давали нам перерву. Десять хвилин. За цей час долчували відсталі, й ми рушали далі. Вже на світанні прийшли до лісничівки, що називалася Басарабка. Тут дали нам довший відпочинок.

З нами йшли зв'язкові з табору. По них зовсім не було видно втоми. Це їм не першина. Вони були вже по вишколі, ходили в терен за різними справами, зрештою, не несли зі собою тяжкого виряду. Ми не давали їм спокою. Випитували раз-по-раз про життя в таборі та як далеко до нього? Навіть найсильнішим в'їхали ремені від наплечників у плечі. Також ноги не хотіли слухатися. Вийшли ми на дорогу, що легко підносилася вгору. Змучені й невиспані, помалу ступали ми вперед. Підбадьорювали один одного. Дехто жартував. Часто нам назустріч їхали сани, запряжені добрими кіньми. На санях було звичайно по двоє легко озброєних стрільців. Здавалося, що вони з погордою дивляться на нас. Ми довідалися пізніше, що ті стрільці належали до курінної інтендантури. Перемучені йдемо далі й здавалося нам, що не дійдемо до табору й до вечора.

Нарешті з гори по лівому боці дороги пролунав різкий голос: "Стій! Кличка!" Це була тaborова застава. Той голос відгомоном покотився по горах. Його почули навіть стрільці, які йшли два кілометри за нами. Наша передня стежа відповіла, і застава нас пропустила. Табір був недалеко. Це нас, напівсплячих, пробудило. Пройшли ми ще півкілометра, і дорога повернула вправо. Тут нас зупинила тaborова стійка. До табору лишилося ще близько двох кілометрів. Ідемо по добре втоптаній доріжці, що серпантином в'ється весь час вгору. Змучені цілонічним маршем, вже насили уволосимо за собою ноги. Але нічого не вдієш. "Тут тобі не вдома," — так нам казали, коли побачили, що комусь щось не подобається.

Була вже восьма година ранку, коли ми вийшли на невеличку галівину. Тут побачили, що ми нарешті на місці. На долішнім кінці чота вояків робила вправи. Хоч був мороз, всі були без сорочок. Мушу призналися, це мене настрашило.

Пізніше ми дізналися, що то була чота "Крилатих". Довкруги поляни, у високому рідкому лісі, видніли довгі колиби. Нас зустріла група неозброєних вояків. Без зайвих розмов вони запровадили нас до порожніх колиб на відпочинок.

ТАБІР

Вишкільний табір підстаршинської і старшинської школи УПА "Олені", до якої ми прийшли, розташувався під горою Магура. Була вона стрімка й здавалася неприступною. З верху Магури, якщо дивитися на північний схід, було видно славну гору Маківку. Табір стояв над потічком, у котрому вода ніколи не замерзала. Метрів, може, сто від потоку стояли чотири довгі колиби, що вміщували по 60 вояків. За потоком була шпиталька. Недалеко від неї стояв великий будинок, у котрому містилися штаб школи та квартири для інструкторів. Далі, над самим потоком, була колиба на одну чоту. Ще трохи далі — великий магазин. Внизу, над іншим потоком, стояла кухня. Недалеко від кухні була лазня-парня, збудована під доглядом бувалого стрільця "Бориса" на зразок сибірських лазень. Біля кухні висіли на деревах заморожені четвертини волів і свиней, біля котрих проходжувався вартовий. Це було господарство невтомного харчового інтенданта, друга "Нанашка". Виглядало, що тут голоду немає чого боятися.

Вгорі над другим потоком, якихось сто метрів, стояли ще дві, менші, колиби, на 30 вояків кожна. Цей потік називався по-таборовому "Дунай", а дві колиби, що тут стояли, називали таборовики "Задунайська республіка". Жили тут самі вибрани люди, що мали спеціальні завдання. Вони підлягали безпосередньо курінному командирові.

Навесні, що тут починається аж в половині травня, ми побудували в горішній частині табору так званий "Амфітеатр". Через табір до харчового магазину йшла головна дорога, а від неї на всі сторони, немов видовбані в глибокому снігу, розходилися численні стежки. Всі дороги, доріжки і навіть стежки були названі іменами наших визначних людей із давніх часів. Через потік "Дунай" навесні побудовано міст для пішоходів.

Довкруги табору, на віддалі кількох кілометрів, на всіх підходах були обладнані кулеметні гнізда, в яких постійно перебували наші застави. Близче до табору стояли алярмові стійки. Над головною дорогою, що вела до села Бряза, на

високій скалі була колиба, в якій постійно перебував один рій, а якщо була потреба — то й ціла чета. Там тримали заставу і звідти розсилали підслухи. До них приходили з табору наші стежі.

Загалом наш табір мав вигляд малої оселі, тільки різнився тим, що будинки були тут без вікон, за віймком двох, де містився штаб та шпиталька. Вночі табір був подібний до твердині якогось зачарованого князя. Не було видно нікого й нічого.

Часом вилетіла золота іскра з хребта колиби і невдовзі зникала в темряві ночі, часом з під снігу, що покривав колиби, чути було якусь любовну або повстанську пісню. Виразно відлуновав рівномірний крок вартового по замерзлому снігу. Вартові стояли при вході до колиби вдень і вночі.

ВИШКІЛ

Колиба, в котрій ми замешкали, мала такий вигляд: якщо підходити до неї спереду, то вона нагадувала великий трикутник, поставлений гострим кутом дотори. Посередині трикутника був прямокутний виріз. Це мали бути двері, або, краще сказати, вхід, заслонений палаткою. Довжина колиби була 25 метрів. Якщо дивитися збоку, колиба була схожа на дах довгої шопи, тільки вкрита смерековим чатинням, збудована з грубих нетесаних колод. Всередині все було зроблене на скору руку, дуже просте. Вздовж колиби був прохід шириною до двох метрів. По обох сторонах цього проходу, чи коридору, як його тут називали, земля була застелена грубою верствою чатиння, на котрому блищали лід й іній. Ще були спільні лежанки. Наші гумористи називали їх "барлогом". Лежанки від коридору відділяли довгі, грубі колоди, що служили нам замість лави. Посередині коридору, на кам'яному підмурівку, горіло велике вогнище та лежала купа полін. Стрільці поставали довкруг вогнища й не знали, що мають зі собою робити. Деякі сміливці, закуривши смердючого бакуну, почали насміхатися з нашої касарні. Більшість, загрівшись при вогнищі, сідали на колодах, даючи місце погрітися іншим. Перше враження від нашої нової обстановки було пригнічуюче. 80 відсотків наших рекрутів перший раз у своєму житті опинилися в такій невигоді. До тепер вони жили під тепленьким маминим крильцем. Мені не було чого боятися, бо вже чотири повних роки жив сам і себе утримував. Бував і в Німеччині, відсидів два місяці в карному лагері. Я

стояв збоку та весело обсерував посинілих від холоду "маминих синочків". До колиби увійшов службовий підстаршина. Привітався і сказав, що це наше тимчасове приміщення. "Лягайте спати!" — наказав, круто обернувшись і вийшов з колиби. Як спати, то спати. Я вибрав місце подалі від вогню, постелив коца на чатиння і з Миколою ліг, накриваючися спільно коцом і плащами. Нічого не вдієш. Треба гартуватися. На кращому тут ніхто не спав, починаючи від стрільця аж до головного командира. Ми були перемучені цілонічним маршем, тому всі відразу заснули твердим сном.

Не минуло ще, може, й години, як я почув якісь крики. Підвів голову й побачив того самого службового підстаршину, що перед тим говорив до нас дуже ласково і ввічливо. Тепер він уже не був такий добрий: стягав зі всіх коци і криком наказував роззуватися та роздягатися до білизни. Дарма що з усіх усюд тягнув мороз. На спротив він ще більше кричав. Кожний мусив сказати: "Так є!" Спати в убраний було заборонено. Згідно з вимогою, ми уклали чоботи навпроти себе, на коридорі, а вбраний, гарно зложене, — на колоді проти своїх ніг. Аж коли всі так поскладали свої речі, наш крикликий підстаршина залишив нас у спокой і вийшов з колиби. Після того ми спали спокійно до третьої години пополудні. О годині третій пронісся проразливий звук службового свистка. "Вставати!" — кричав якийсь незнайомий вояк. Кожний зірвався на ноги як попечений. Треба було швидко вдягатися, а тут тобі як навмисне чоботи позамерзали. Ноги в них не можна впхати. З тяжкою бідою вбираємося й чуємо новий наказ: "За мною біgom руш!" Ми бігли, не знаючи куди й пощо... Так прибігли на збіркову площа, яка була віддалена від нашої колиби на метрів сто. Тут нам зробили збірку й маршовою колоною запровадили до кухні на вечерю. Вже біля кухні встали в один ряд і так підходимо до кухонного вікна. Кухарі наливали нам повні цдунки густої зупи, в яких плавали великі куски м'яса. Казали приходити ще, якщо комусь однієї порції замало. Їдальні тут не було. Всі сідали на порозкидані колоди або таки стоячи споживали смачну зупу. Не встиг я ще й половини порції з'їсти, як побачив чергу "репетників" під кухонним вікном. Деякі з них вже в черзі доїдали решту першої порції. Вечеря тривала півгодини. Потім показали нам, де мити цдунки. Мили ми їх в потічку, що журчав недалеко за кухнею. Тоді ми дістали наказ: "Біgom до колиби!" Не встигли ще віддихатися, як тут знову те саме: "Біgom на збірку!" Цим разом на площа вийшли всі,

хто жив у таборі. У великій формі незамкненого чотирикутника стояло понад три сотні юнаків та наших інструкторів і цілий курінний почет. Службовий підстаршина зголосив чисельний стан табору бунчужному, а він позвітував службовому старшині. Старшина відчитав вечірній наказ. По наказі впала команда: "До молитви!" Це означає, що треба було стати струнко, а тоді — на спочинь. Один підстаршина проказав голосно "Отче наш". Опісля вже всі разом співали "Боже, великий, єдиний". Опісля була команда: "По молитві!" Знову треба стати струнко і на спочинь. Службовий підстаршина перебрав від бунчужного відділ і видав наказ: "Струнко, до своїх колиб біgom розхід!" Ввечері дехто з новиків пішов оглядати табір, деякі стрільці поправляли свої лежанки, а ще інші стояли гуртами й слухали всілякі дурниці, що їх розказували наші балакуни. У відвідини до нас прийшли стрільці з охоронної сотні командира "Ясміна". Почалося нове знайомство. Вони постійно їздили по селах і мали чимало різних пригод. Ми дуже радо та уважно їх слухали. Деякі оповідали про велику дисципліну тут, в таборі. Звичайно, дехто з них хотів нас підтягнути.

Точно о дев'ятій годині прийшов службовий і наказав: "Роздягатися до спання!" Всі лягали на свої місця, але Боже борони, щоб хтось пробував заснути. Перед спанням завжди була одногодинна гутірка під коцом. Тепер була вільна тема до говорення. Жартували, брали на кипни слабших від себе. Найбільше, як звичайно буває між хлопцями, говорилося про дівчат. Дехто розказував веселі історії. Година минула дуже швидко. Десята година. Наказ: "Нічна тиша!" Всі затихли, як ті миші, що почули господаря, що увійшов несподівано до комори. Тільки дижурний не спав. Їх змінювали щогодини. Він сидів коло вогнища й пильнував, щоб часом не запалилася колиба, а в разі тривоги мав нас побудити. Було тихо. Дижурний час до часу докидав до вогню кілька букових полін. Після кожного кинутого поліна золоті іскри, немов сполохані птиці, розліталися на всі боки й гасли. Бачив я це сотні разів, коли приходила моя черга дижурити. Стрільці спали, притулившись тісно один до одного, щоб було тепліше. Часами хтось вставав, щоби зігріти задубілі ноги, розтирав коліна. Кожний помагав собі як тільки вмів. Ті, що мали тільки по одному коцові, старалися лягати біля багатого сусіда.

Перших кілька ночей було дуже холодно спати, але чим далі, тим було краще. Замерзле чатиння від тепла наших

тіл нагрілося й висохло. Щіла колиба — також.. Стало привітніше. Стрільці звикли, їй ніхто вже не нарікав.

На другий день, о годині сьомій, залунав свисток службового й віддано наказ: "Рання зоря!" Це — знак вставати. Далі — тріпання коців, стелення ліжок. Милися ми в холодному потоці й ішли на руханку без сорочок, хоч був мороз. Не одна наша мати заплакала б, коли б побачила, як її сина ганяють по снігах напівголого. Нам, навпаки, це дуже подобалося. Потому було збірка до молитви, а далі — біgom до колиби по ідунки та на нову збірку по снідання. До кухні кожну сотню провадив службовий.

На снідання давали нам по півлітра чорної кави. Дуже рідко була вона солодка. Каву ми пили "на темпо", без хліба. Хліб одержували кожного дня після вечері. З'їсти його ми мали на снідання, але мало було таких, що могли додержати ту пайку до ранку. Свіже гірське повітря, цілодenne бігання загострювали апетит, і хліб зникав як роса на сонці. В годині восьмій був "ранній апель".

Стрільці, що зголосилися хворими, залишалися в таборі, їх відпроваджував службовий до лікаря. Сотня за сотнею відходили на свою площу вправ. Кожна сотня мала своє окреме місце для вишколу, переважно на полянах або прямо в лісі, залежно від програми вправ. Нас, новиків, переорганізували. Створили нові рої й чоти. Постали нові сотні, по 120 стрільців кожна.. Було тут в той час сотні старшинські та одна підстаршинська. Мене й мого друга Миколу взяли до старшинської сотні, тому що ми мали освіту, якої вимагала старшинська школа.

Моїм сотенным був командир "Вікторія" з легіону "Соловій" під командою Романа Шухевича. Мав він близько 30 літ, був середнього зросту та добре збудований. Лице його було завжди рум'яне, як рожа. Дуже здисциплінований і пунктуальний, такої ж поведінки командир "Вікторія" вимагав від нас усіх. Поза службою був веселий і жартівливий. Ми його полюбили від першого дня, тому не диво, що сотня командира "Вікторії" за короткий час вирізнялася з-поміж інших. Ми були прикладом для інших. Вранішні заняття тривали до години дванадцятої. Після того ми йшли на обід до табору на одну годину. Потім — дальші вправи. Майже кожного разу, коли ми виходили з табору й поверталися, всі співали маршових пісень. Теоретичний вишкіл був дуже цікавий. Кожний з нас одержав зошити й олівці. Всі виклади треба було записувати та нарисовувати топографічні й балістичні шкіці.

Теоретичні предмети викладали вранці, а практичні впра-

ви й муштра відбувалися після обіду. До табору поверталися перемоклі від власного поту й мокрого снігу. Ввечорі була додаткова робота — сушити одяг і чоботи. Заняття кінчалися в годині четвертій. В таку пору ми вже були в таборі. По команді "Розхід!" всі бігли до своїх бараків, щоб ще дещо зробити перед вечерею. Направляли одяг, взуття, впорядковували себе самого, вивчали виклади.

Вечерю давали о годині п'ятій. Збірку на вечерю я любив понад всі інші. Ми бігли на площеу. Службовий кричав: "Струнко! В одній лаві збірка!" Нормально на збірці високі на зріст стають на правому крилі, а потім все менші й менші. Я був малого зросту, то завжди перебував у третій чоті та в третьому рої. Як тільки лунала команда: "Направо заходь." — ми, малі, летіли аж курява знімалася, щоб вирівняти лінію. На збірці до вечеї було зовсім інакше, справедливіше. По перше, не треба було вставати за зростом, і, по друге, ніхто не знов, куди буде наказ повернути — праворуч чи ліворуч. Робили це навмисне, щоб нам, малим, додати духу, або, краще сказати, піднести нас на дусі. Ті всі, що ніколи не могли наїстися й бігали по репету, мали велику проблему... Не знали, на котре крило стати. Службові підстаршини знали добре всіх "репетників". Побачивши, на котрому крилі найбільше їх зібралися, повертали лаву в інший бік. Це викликало загальне вдоволення й сміх усього відділу.

Часом якийсь сміливець пробував з одного кінця непомітно перебігати наперед. Як такого завважив службовий, тоді наказував йому під регіт сотні ставати в самому кінці. Біля вікна, де видавали їжу, стояв службовий санітар. Цей незлюблений стрільцями "лапайдух", або "гнида", як ми його неофіційно тут називали, завдавав нам найбільше клопоту. Він перевіряв наші цдунки і руки. Щоб показати свій авторитет, чіплявся за будь-що. Найменшої плямки на руці або майже непомітної крихітки зупи під рубцем цдунки вистачало йому, щоби штурнути цдунку на дно потоку чи завернути голодного бідолаху з-під вікна. Година шоста. Вечірній наказ! Молитва! Розхід! Тепер вже розходилися не біgom, а як кому подобалося. Ми були вільні аж до наступного дня. Вечорами в таборі було гамірно й весело. Ходили ми до інших бараків на вечорниці.

Було в таборі багато студентів з вищих шкіл, а між ними прекрасні промовці, що могли годинами розказувати про різні речі. В бараку підстаршин були хлопці переважно селянські. Тут велися розмови на сільські теми — про добрі коні, про господарські роботи та про прекрасні літні вечори,

що їх проводили з дівчатами в кучерявих пахучих садах і лісах.

Багато стрільців докладно переписували щоденні лекції та вивчали їх, деякі — навіть напам'ять. Наши "недоживлені", що завжди були голодні, пекли картопляні пляцки. Вони різали картоплю на тонкі кружечки, приліпляли їх до залізної бочки, в якій горів безперестанно вогонь, що огрівав барак. Мокрий пляцок чіплявся до гарячого заліза, а коли вже був спечений, сам відставав від бочки й падав у руки голодного, який лакомо споживав його. Картоплю брали з кухні. "Вічно голодні" добровільно зголошувалися службовому йти до кухні чистити картоплю, тоді як більшість з нас уважала чищення картоплі негоноровою справою. Вони ховали кілька картоплин по кишеньях, за пазуху та приносили до бараку. Коли службовий завважив надто видуті кишені в одного голодного, то наказав їх випорожнити. Проступника покарав у такий спосіб: наказав йому стояти з похиленою головою над кількома картоплинами. Трапилось і таке, що службовий, переходячи попри барак, занюхав печену картоплю. Тоді виганяв усіх надвір, ганяв нас по глибоких снігах та наказував: "Бігом руш!", "Долів!", "Встань!", "На ліктях лазь!" Проклинали ми винуватих, але ніхто ніколи не показував пальцем на того, що дійсно був винуватим. Додержувалися ми засади, що один за всіх, а всі за одного. Перед дев'ятою годиною мусіли всі докладно мити ноги. Щоби не йти по воду до потока, мили ноги снігом. Приготовлялися до спання.

Швидко минала "година гумору під коцами". Година десята. В дверях з'являвся службовий і наказував: "Вечірня зоря!" Всі засинали. Такий розпорядок повторювався щоденно аж до закінчення вищколу, за виймком відходу на довші вправи чи бойові акції. Часами вночі, між вечірною і ранішньою зорею, відбувалися дуже неприємні для нас речі, яких ми дуже остерігалися.

А було це так. Коли вже добре всі заснули, до бараку входив курінний інспекційний старшина, а з ним — службовий санітар. Дижурний зголошував назву сотні й чисельний стан. Старшина в супроводі санітара ішов вздовж бараку і пильно оглядав, чи все в порядку. Коли завважив, що щось не так, як треба, казав дижурному будити всіх стрільців, а сам давав наказ: "Ніжка вгору, раз!" Всі висували ноги з-під коців, а санітар з електричною лямпкою оглядав, чи добре вони вимиті. Коли завважив брудні ноги, казав встati й виступити на коридор. По перегляді всі жертви нічної контролі виходили надвір і бігли бoso до потока мити ноги...

Найбільше нам давався узнаки санітар "Слота", котрого за його грубу поведінку супроти нас ніхто не любив та довго пам'ятив. Цей причепа "Слота" часто з'являвся біля кухні. Коли завважили його, тоді кожний глянчував рукавом або полою плаща свої їдунки й вишпортував бактерії з під нігтів. Кожний з нас дбав більше про чистоту рук і ніг, як про чистоту голови. Казали, що голова покрита волоссям, тож "Слота" не завважить. Вже пізніше, по вишколі, ми зрозуміли, чому нас так ганяли і немилосердно переслідували. З вишколу ми вийшли іншими людьми, здисциплінованими вояками, й звиклими до твердого життя. Це все пізніше придавалося і навіть рятувало життя.

Після кількох тижнів ми звикли до вояцького життя, до дисципліни. Кожний старався, щоб його вигляд і виряд були у порядку, бо тоді "капралі" не мали до чого чіплятися. Дуже важливим місцем у таборі була кухня. Хоч харчування було добре, та цілоденне гонення й гірське, свіже повітря додавали нам потрійного апетиту. Нераз згадував, як казав мені лікар при перегляді, коли я вступав до УПА: "В горах свіже повітря, то підростеш". Не знаю, чи підріс я, але про більший кусок м'яса нераз мріяв. Тому то кухарі мали в нас велику пошану й авторитет. Хто гарно й по-приятельськи до них ставився, той діставав часом щось із залишеного обіду або смачну велику кістку зі шпігом. Кухарі ніколи не мали ворогів. Про них, кухарів, співали в таборі:

*"А кухар – то персона важна, Як налиє півідунки –
Раз і вже нема!"*

Були також інші дуже поважні "авторитети". Це вояки з охоронної сотні. З ними треба було приятелювати, бо вони на зміну їздили кожного дня в села по харчі. Привозили також тютюн, на який була велика скрута. Нам, юнакам ОУН, курити заборонялося, а про горілку навіть не можна було снити!.. Але чомусь вже так буває, що все заборонене найкраще смакує. Були й між нами в таборі такі, що ламали своє юнацьке приречення. Ходили потай далеко поза табір і там курили. Ми їх називали підпільними қурцями. Не обійшлося й тут без пригод. Ті "підпільнники" мали початково великі труднощі конспіруванням.

Часом так бувало, що хтось з них пішов поза табір закурити та несподівано наліз на такого самого "підпільника", як сам. Тоді оба, сполошені, немов олені, гнали кожний в іншу сторону. Думали, що хтось за ними слідкує. Пізніше, коли вже були знайомі, то курили всі разом, а одного

Василь Сидор ("Шелест", "Конрад"), полк. — нар. 24.02.1910 в с. Спасів Сокальського р-ну Львівської обл. — шеф КВІШ УПА та ПЗУЗ, край. командир УПА-Захід; загинув 14.04.1949 в бою з МГБ к. с. Перегінське Івано-Франківської обл.

Іван Бутковський ("Гуцул"), пполк. — нар. 2.V.1910 в Галичині — к-р 4-ої Станіславівської ВО УПА в 1944; керівник Місії УПА при ЗП УТВР від 1945, автор спогадів і нарисів про УПА; помер 5 липня 1967 в Мюнхені.

виставляли на стійку. Така "криза" для наших курців тривала цілих два місяці. Одного дня до табору приїхали на інспекцію вищі командири — "Шелест", командир УПА-Захід і командир Станиславівської Воєнної Округи "Гуцул".

На другий день, по їхньому від'їзді, на вечірньому наказі, відчитали нам велику несподіванку. Нам було дозволено курити. Нас уже не трактували як юнаків, а як вояків, майбутніх підстаршин і старшин УПА. Понеслось грімке "Слава!", а далі — смердючий дим. Другого дня принесли до нашої сотні цілий мішок бакуну. Думаете, хтось відмовився і не взяв свого приділу? Такого майже не було. Навіть я, що був тоді некурящим, взяв свою порцію. Інші брали на всяку потребу. Я з трудом скрутів незграбну цигарку, замотану в стару газету, запалив і попробував добровільно задуситися... Після того пам'ятного дня більшість вже курила. Наша рекрутінна залишалася помалу позаду. На наше місце почали приходити нові рекрути. Кружляли різні поголоски

про наступ Червоної Армії та про те, що німці всюди відступають, що Америка й Англія помагають москалям, що наша боротьба буде продовжуватися з Москвою. Також довідався, що старшинський вишкіл буде тривати сім місяців, а підстаршинський — три. Це мене насторожило. Мені хотілося брати активну участь у боротьбі, а не сидіти в пущах та ждати невідомого кінця. Одного дня, на ранній збірці, бунчужний сказав нам, що, в зв'язку з подіями на фронті, до нашого табору приходять і ще має прийти багато студентів вищих шкіл. Це все кандидати на старшин, яких мусимо школити, бо маємо обмаль старшин. Їх приймуть до теперішніх сотень старшинської школи. Якщо є вояки, яким старшинський курс затруднений або які мають якісь інші причини й бажають перейти до підстаршинської школи, можуть зголоситися. "Хто бажає перейти до підстаршинської школи УПА, прошу виступити!" — закінчив бунчужний. Я виступив, не дивлячись на інших. Виступило ще близько 15 стрільців. Мене приділили до сотні к-ра "Петровича", до третьої чоти "Щита", до роя "Крамаренка". Було тут зовсім інакше, як в старшинській школі. Теоретичні навчання короткі, зате багато практичних знань. Кожного дня поручник "Береза" викладав нам полеву службу протягом двох годин, а потім шість годин практичних занять: наступ, розвідка, пробій, оборона, засідка, відступ та всякі інші трюки партизанської боротьби. Хлопці швидко засвоювали матеріали. Нашими інструкторами були колишні старшини Червоної Армії. Всі родом з Наддніпрянщини. Тільки один був осетинець. Він викладав зброянство. Майже всі прийшли з Волині, з УПА-Північ, де провадили старшинську і підстаршинську школи УПА. При нашій школі був також курс санітарів, окрема чета. Санітарним курсом керував доктор "Максимович", з походженням жид. Оповідали, що він ховався зі своєю мамою та ще кількома жидами по лісах. Одного разу стежка УПА зауважила свіжі сліди й за ними прийшла в глибокий яр, де в гущавині була криївка, в якій вони переховувалися. Наше командування запропонувало їм перейти до УПА. Вони радо на це пристали. Це було для них вигідніше й безпечніше. Доктор "Максимович" зробив багато добра для школи "Олені" та взагалі для УПА. Він вишколив багато добрих санітарів. Лікував хворих і часто їздив по наших селах з лікарською допомогою. Його мама також працювала для УПА. Асистувала лікарям під час операцій, виготовляла пакети для санітарів, помогала доглядати хворих. За свій

чесний і безкорисний труд д-р "Максимович" був відзначений та одержав старшинський ступінь УПА. Був він низький на зріст, грубенький та веселої вдачі.

Пригадую, як він одного разу на площі стрінув стрільця та й каже: "Ну, друже "Залізняк", ще один місяць вишколу, і ви будете вістуном, а моя мама вже близько року в УПА і ще навіть стрільця не має".

Другий лікар був дантистом. За національністю також жид. Високий на зріст, рудий. Хто попався в його руки, то вже не було спасіння. Ловив він голову пацієнта під пахву, як за секунди болячий зуб вже лежав на столі.

Крім жидів, були в нас ще двоє лікарів-хірургів – мадяри. Наш відділ розбив на засідці мадярську частину, відправлену на Східній фронт. Лікарі не хотіли їхати на фронт і радо перейшли до УПА. По звільненні їхньої батьківщини з-під нацизму вони бажали повернутися в рідні сторони.

Багатьом з нас ставало нудно сидіти так довго на одному місці, в холодних нетрях пралісу. Хотілося здобуті на вишколі знання передавати іншим. Тягнуло нас в терен, між людей.

Якось надвечір покликали всі сотні до табору. Збірка всієї школи. Курінний політвиховник інформує нас про становище в терені. Було воно не на нашу користь. Через переможні бої Червоної Армії, що відбувалися вже у східніх областях України, польське прокомуністичне підпілля поширило свою діяльність. Щоби пошкодити нашему рухові, їхні вивідачі пильно стежили за нами й доносили німцям. Німецька поліція частіше нападала на наші села та арештувала наших селян за співпрацю з ОУН-УПА. Наш провід звертався кілька разів до поляків з вимогою припинити доноси проти українців та збройно не виступати проти нас. Але ці прохання не були взяті серйозно. Поляки посилили доноси проти українців. Польські озброєні бойовки нападали ночами на українські села, грабували, вбивали невинних людей. Тому треба було покарати донощиків і терористів. Проти польського мирного населення ми не виступали.

Політвиховник закінчив свою інформацію. Командири вибрали з-поміж загальної збірки цілого куріння найкращих вояків. Мені також пощастило брати участь в цій акції. Сьогодні підемо покарати ворогів нашого народу.

По вечері збірка до відходу. 120 стрільців стояли готові до відходу. Кожний мав на собі легкий бойовий виряд.

Падає команда: "Вправоруч! Чота за чотою гусаком ходом руш"! Як належиться, першою пішла передня стежка, а за нею цілий відділ зникав за закрутом вузької доріжки. За дві години форсовного маршу входимо в село Брязя. Яка велика переміна? В горах, де містився табір, була ще зима. Тут був зовсім інший світ. Снігу вже майже не було. Всюди болото та повні калюжі води. Та й вітерець подував тепліший. В повітрі пахло весною. Яка радість, які приємні почування.

В Брязі не задержувалися. Помаршували далі, до наступного села. Там вже на нас чекали підводи та місцеві провідники. Ми швидко сіли по вісім стрільців на один віз і подалися далі. До призначеної цілі приїхали десь коло півночі. Точного часу не знаю, бо годинників було в нас небагато. Мали їх тільки командири та лише деякі стрільці. Нас розділили на дві групи. Акція на оба села мусіла відбутися в той самий час. Командири груп одержали точний час початку акції та умовлений знак наступу, а також, на випадок небезпеки, знак відступу.

Підходимо обережно під село Жулин. Був наказ спалити хати донощиків і бойків. — Село впало невблаганною жертвою війни й немудрої політики польського шовінізму на нашій землі. Без цієї акції можна було б обійтися, якщо б поляки послухали нашого попередження.

Наш рій, в котрому був я та мій друг Микола, мав завдання піти до німецького "лігенашафту" й забрати худобу та харчі. Виконали його дуже легко. Забрали корови й відійшли на призначене місце збирки.

Година четверта вдосвіта. Дві червоні ракети прорізали небозівід. На призначене місце збирки зі всіх сторін сходилися малими групами стрільці, що вели зі собою корови й коні з палаючих польських хат.

Командири перевірили стан стрільців. Прибули всі. Відходимо назад в сторону Брязи. По дорозі залишаємо нашим бідним селянам корови й коні, а десять корів забираємо зі собою до табору на прохарчування. Селяни обдарували нас тютюном. Декому пощастило по кількамісячній перерві напитися свіжого молока. До табору прибули десь о годині одинадцятій.

Недовго після цієї акції, може, через якихось десять днів, пригнали до табору на мокрих від поту конях наші розвідники і повідомили, що в околицях Гошова з'явилось багато мадярського війська, яке грабує селян.

— "Алярм!" — "Понеслося по таборі." — "Збірка! Бойове поготівля!"

Не минуло й п'яти хвилин, як три сотні УПА, тобто курінь, стояли на площі й ждали дальших наказів. Прийшли командири. Коротка інформація про ворога. Сотенним командирам призначили села й терен наступу. Відходимо в напрямі великого лісорубного складу, що був за три кілометри від табору. Туди доходила вузькоколійна залізниця, що нею колись транспортували деревину до лісопильних заводів.

Стояло тут багато вагонеток-платформ. Льокомотиви не було, але й не була нам потрібна, бо дорога провадила весь час вниз. Відразу беремося до роботи. Притягаємо вагонетки на головні рейки, на колеса закладаємо дрючки, що мають правити за гальмування. Одна чета командира "Вікторії" сідає на три вагонетки. Ми пхаемо їх якихось 20 метрів. Вагонетки набирають розгону і мчать униз до Брязи. Понесли на собі озброєних вісьмома кулеметами й автоматами 60 упівців. За ними відходять дві сотні в бойовому поготівлі форсованим маршем. Третя сотня навантажила на вагонетки бойові припаси й через годину вирушила за нами.

Приходимо під село Бряза й затримуємося на краю лісу. На голих горбах між Брязою та Болехівською Слободою, сиділи в кулеметних гніздах наші передні стежі. Стрілецьким рядом ми вийшли з лісу в чисте поле і вже під самим верхом гори розвинули розстрільну. Вийшли на верх гори й залягли на становища. Командири через далековиди перевірили терен, й тоді одна сотня залишилася на становищах, а решта розстрільною пішла в сторону Болехівської Слободи.

Мадяри зауважили наш наступ на село. Покидали пограбовані речі та кинулися втікати в напрямі Гошова, а потім — до Болехова. Ми мали наказ першими не стріляти, бо чули про перемир'я з мадярами. Без бою входимо в село, але один наш стрілець таки не витримав. Один постріл з "Максимового" кріса, й один мадяр поляг за бідненьку бойківську верету. Мадярського грабіжника не було шкода, але стрільця "Максима", родом з Бережанщини, порядно зганив сотенний за недодержання наказу.

Селяни вдоволено дивилися на своїх захисників. Газди гостили нас тютюном, а жінки запрошували до хат напитися молока. Село було дуже бідне. Ще того самого дня, після короткого відпочинку, ми повернулися до табору.

Курінний командир "Поль" на вечірній збірці похвалив

сотенних командирів і наших інструкторів за точне переведення сьогоднішньої операції. Нам, стрільцям, сказав, що з таким військом як ми, він готовий іти на найтрудніше діло. "Ви, — казав він, — склали повний іспит з високою оцінкою. Праця наших інструкторів дала прекрасний плід. Дякую вам!"

На фізичні вправи полевої служби нас уже кожного дня не кликали. Відбувалися заняття теоретичні на полянах поблизу табору. Детально вивчали ми важкі кулемети "Максими". Кожний мусів знати напам'ять частини кулемета та вміти розібрати й зложити його в темноті. Дуже цікавою була наука про міномети та склад їхніх стрілен. Також вивчали ми техніку мінування та різні роди мін, що вживалися в теперішній війні.

Тим часом фронт вже був у Східній Галичині. Червона Армія клинами вбивалася в німецьку оборонну лінію. Де-кілька більших червоних груп прорвалися в німецьке запілля й загналися аж під Станиславів. Мадярська армія почала підтягати свої резерви до фронту. Для нас була тепер добра нагода озброїтися. Здеморалізовані німецькі та мадярські вояки не чинили опору, коли були малою групою. Мадярські вояки не криючись заявляли, що Гітлерові буде "капут". Мадяри, бачучи нашу силу, передавали нам військовий виряд. Невдовзі наш зовнішній вигляд змінився. Ми мали мундири та добру зброю. Запас амуніції магазинували в різних місцях.

Пригадую собі, як то було три тижні тому. Прийшов на площеу вправ наш курінний "Поль". Сотенний крикнув; "Струнко!" Зголосив курінному, що робимо. Командир "Поль" пройшов поміж стрільцями, декого щось запитав і опинився біля мене. Стою струнко, бо великий начальник дивиться на мене. Мої коліна почали трястися. Він завважив мое хвильовання. Сказав мені стати на спочинь. Запитав, звідки я родом і скільки мені літ? Хотів йому голосно відповісти. Та де ж там! Мій голос зачепився десь на самому дні горла, немов реп'ях до кожуха, й зі страху не вийде. Промовив я щось під носом і стою бліденський перед командиром. Він поглянув з усміхом на мене й на мою російську, ще з першої світової війни гвинтівку, що стирчала п'ять сантиметрів понад мою голову, та й сказав: "Друже, ваш кріс не має мушки. Та не журтесь цим. Скоро буде весна, а з нею і мушки прилетять!" Засміявся і пішов далі оглядати стрільців.

Було це всього три тижні тому. Сьогодні наша братія, що прийшла на вишкіл або в міських, чи, як у нас казали, панських одягах, або здебільшого в селянських доморобках,

по котрих можна було визначити, з яких сторін походить, вже мала вигляд регулярної армії.

Наприкінці травня 1944 р. наша підстаршинська школа мала великі практичні вправи. Ми були заскочені різними несподіванками. Рано, як і кожного дня, була збірка на снідання. Ми прийшли до кухні, а службовий повідомив, що не буде кави, бо ворожий шпигун отруїв воду. Ми вернулися до бараків. Скоро після цього була збірка в повному виряді. Ми мали поспішно, без шуму, вийти з табору. Ніхто не знав, що діється? Ми вийшли до вузькоколійки. Там нам сказали, що багато німецького й мадярського війська йде облавою на нас. Сотений вислав перевірити дорогу. Один рій бойовим порядком рушив дорогою. По два рої розтягнулися розстрільною, на десять метрів стрілець від стрільця. За ними у віддалі десять метрів ішла решта відділу. Сотня тоді мала близько 150 стрільців. Важкі наплечники ми залишили при чоті заднього забезпечення. Нікому й на думку не спадало, що це тільки маневри. Всі стрільці думали, що ми дійсно в небезпеці. В усіх був передбайовий настрій. Ми дотримувалися цілковитоїтиші й обережно, мов коти, посувалися вперед. Так дійшли до лісничівки "Басарабки". Там визначили збірний пункт та головний медичний пункт, тобто польовий шпиталь. До цієї лісничівки доходила телефонічна лінія, що зв'язувала нас з поблизьким тереном. Довго тут ми не задержувалися. Помалу рушили вперед. Зв'язкові бігали до першої лінії й знову верталися до командира нашої операції. По лінії проходили різні накази: "Не курити!" "Поляни переходити стрибками!" "Уважати на дереви!" "Стати!" В цих лісах у долинах уже було досить тепло. Сніг зовсім розтав. Молоде листя виразно відрізнялося від темнозелених смerekovих шпильок. На всі голоси виспівували птахи. Шуміли й пінилися між камінням потоки. Вони несли свої кришталеві води все вперед, наче людське життя, що ніколи назад не вертається.

Перейшли ми, може, з 20 малих і більших потоків, безліч грубезних повалених на землю ялиць, долали глибокі яри, а ворога все ще не було видно. Часом наполохана нами серна вискачувала перед нашою розстрільною, а ми думали, що це німець, і падали на землю.

Нарешті дійшли ми до краю лісу. Подали наказ: "Зайняти становища й чекати дальших наказів!" Було вже далеко пополудні. Голод почав нагадувати нам про нашу кухню, що залишилася далеко в таборі. До чотового прибіг, похилений

майже до землі, зв'язковий. Шепнув йому щось на вухо й побіг далі вздовж лінії. Тоді наш чотовий сказав до вояків: "Нас повідомляють, що ворог завважив наші рухи, вийшов з лісу до села і там окопується. Мусимо доказати, що ми його не боїмося. Підемо наступом на село!"

Перед нами лежали чисті горби орних піль, зрідка перетинані ярами. Горизонтально горби були обведені високими, на кілька стіп, межами, що здалеку виглядали, немов сходи на піраміді. Ми використовували кожну, навіть найменшу заглибину, кожний кущик і розстрільною посувалися вгору. На горі вже лежали наші зірці й обстежували терен. Прийшов наказ сотенного: "Вислати на гору чотири кулеметні ланки. Зайняти добре поле обстрілу й окопатися!" Далі він додав: "Як буде усе готове, тоді піде на гору ціла сотня!" Стрільці справлялися зручно й скоро. Коли вже була зайнята остання гора над селом, аж тоді командир пояснив нам мету сьогоднішніх вправ.

Це були тільки маневри. Команда куріння перевіряла вислід нашої тримісячної підготовки в підстаршинській школі "Олені". Подавши це, сотennyй наказав: "Опустити становища! Чотами вертатися до лісу!" На краю лісу чекала нас мила несподіванка. На двох вагонетках стояли котли з теплим обідом. Запах смачної зупи викликав загальне вдоволення. Чотирма рядами підходили до польової кухні. Службові подавали нам ідунки, а кухарі наповняли їх густою, наполовину з м'ясом, зупою. Ми посідали попід дерева. Втомулені й голодні, брали ідунки між коліна й швидко їли, тарахкаючи ложками по бляшанках. Ці звуки розходилися по лісі, наче далекі черги кулеметів. Після обіду звичайним маршем ми вернулися до табору. Прийшли вже перед самим вечером,

"Розхід по бараках на відпочинок!" — впав приємний наказ.

Прийшли ми до бараку, а там — содома і гоморра. Все було перекинене дотори ногами. Прийшли хлопці зі старшинської школи й розказують, що був сьогодні налет ворожих літаків. Вони жартували. Так нас вчили порядку дижурні табору. Замість відпочинку ми взялися впорядковувати нашу колибу. За дві години тяжкої роботи, біля якої всі пильно працювали, все довели до ладу. Знову горіли печі, а кругом них стрільці сушили спіtnілій одяг та онучі й весело гуторили й жартували. Панувало загальне вдоволення.

Покликали на вечерю. По вечері, трохи скоріше, як

звичайно, дозволили лягати спати. Був це справді заслужений відпочинок. Другого дня було видно, що наші старшини та інструктори вдоволені. Їхня праця не пішла надармо, але дала гарні висліди. Багато стрільців, що на маневрах виявили добру орієнтацію і тактику, по закінченні вишколу одержали відповідну оцінку й військові ступені.

ЗАКІНЧЕННЯ ПІДСТАРШИНСЬКОЇ ШКОЛИ

15-го червня 1944 р. почалася підготовка до іспитів підстаршинської школи "Олені". Всі повторяли пройдені матеріали. В штабовій канцелярії цокотіли писальні машини, готуючи свідоцства й грамоти для відмінників школи та посвідки про її закінчення. Кожний хотів одержати добру оцінку та ступінь.

Прийшли іспити. Вони почалися за тиждень перед закінченням школи, інструктори під час іспитів виглядали якось урочисто. На одній із близьких полян сиділа іспитова комісія. Тому, хто зголосився, що вже готовий до іспитів, давали по три питання із кожного матеріалу-предмету. Після відповідей ставили оцінку. На підставі іспитів і попередніх оцінок курсанти діставали військові ступені. Всі ступені були затверджені пізніше Головним Військовим Штабом УПА.

Військові ступені для підстаршин починалися від старшого стрільця, через вістуна, старшого вістуна, булавного і старшого булавного. До іспитів стало близько 200 стрільців. З цього числа дістало ступені старшого булавного тільки троє стрільців. Понад 50 відсотків одержали ступені тільки старшого стрільця. Між ними був і я. Ми сподівалися вищих ступенів, тому багато з нас були дуже невдоволені з вислідів іспитів. Тим часом іспитова комісія знала, що робить. Це виявилося пізніше на практиці. Багато старших стрільців своїм хистом і геройством у боях заслужили вищі відзначення, а навіть були призначенні командирами віddілів.

Було й таке, що старшини, яких випустила школа, не могли виконувати поставлених перед ними завдань й були зняті з доручених їм становищ. Щойно пізніше я зрозумів, чому іспитова комісія не давала відразу вищих ранг. Щоб їх дістати, треба було на це заслужити в бойових ситуаціях. Повстанська армія різнилася від регулярної. Повстанський підстаршина й старшина мусів діяти самостійно, сам бути стратегом, тактиком, швидко приймати рішення і проявляти ініціативу в найскладнішій ситуації.

Найбільш пам'ятним для нас був день 17-го червня 1944 р. Того дня відбулася урочистість закінчення школи УПА "Олені" на горі Магура. Була гарна весняна погода. На нас дивилися столітні ялици та кланялися своїм віттям при легкому подуві вітру. Ліс, наш батько, чекав на нових воїнів, щоб пригорнути їх схоронити, а шпилі гір немов кликали; ходіть до нас, все вгору йдіть, величного бажайте їх ніколи не падайте. Також сонце світило якось не так, як завжди. Воно мало урочистий вигляд і посидало свої золоті промені навіть у найглибше гірське провалля та зігрівало нас. У водах вічно бурхливих потічків це проміння відбивалося тисячами різnobарвних відблисків, що гралися без журно на лискучих камінчиках. Над водами звисали каскадами нахилені кущі, густо обліплени жовтозеленавим цвітом, що на ньому бриніло безліч бджіл, збираючи пилок і медок. Божі співаки, пташки, підносили до неба хвалу Всевишньому та немов хотіли своїми співами надихати нас на нові подвиги і чини. Барвисті квіти, немов би кимось позатикані в зеленому килимі трав, випинали свої голівки до сонячних променів і манили до себе бджіл, джмеліків і метеликів. Таке довкілля додавало урочистого настрою стрільцям, що готувалися до свого воїцького свята.

Кожний повстанець старався виглядати якнайкраще. Від ранньої зорі кипіла робота. Стригли волосся, голили бороди, навіть якщо виростали тільки перші волосинки, чистили мундири та взуття. Зброя була в нас завжди чистою, але сьогодні блищала на сонці, як кришталь. Кожний ройовий старався показати щонайкращим свій рій, чотовий — чоту, а сотенний "Петрович" наказував, щоб віddання почести крісом вийшло "цік-цак", бо до нас приїхали гости з команди УПА-Захід.

Відразу по сніданку була збірка. Ми помаршували на Богослуження. Тимчасовий польовий престіл стояв збоку алярмової площині під двома височезними ялицями. Високо вгорі над ним повівав під сонцем блакитно-жовтий національний прапор. Перед престолом уже стояв у ризах священик, а з боків вишикувалися почесна стійка й стрілецький хор, що мав співати Службу Божу. За тридцять метрів від престолу уставився курінь старшинської та підстаршинської школи. Перед куренем стояли в лаві старшини.

Почалася Служба Божа. Голос священика тримтів від зворушення, а спів хору розходився луною далеко по лісі. Це молилися українські повстанці за кращу долю рідного народу, оборонцями якого вони стали.

Після Служби Божої священик виголосив коротку патріотичну проповідь, благословив нас святым хрестом на дальшу путь твердого вояцького життя й бажав успіхів у важкій боротьбі з ворогами України.

Сотенні перебрали під свою команду сотні й перевели їх на іншу поляну, до нашого "амфітеатру". Там вояки старшинської школи виступили з програмою. На сцені показали брутальну поведінку німецьких вояків в українському селі й хитру селянку, що зуміла затримати їх в хаті, аж доки не прийшли українські повстанці й забрали "іберменшів" у полон.

Опісля були декламації та весела вистава. Усі виконавці програми виступали дуже добре, нагородою їм була буря оплесків і подяка від командира старшинської школи — "Поля". Наш таборовий фотограф сотенний "Грім", що носив перед собою доволі великий живіт і тяжкий фотоапарат, виліз із великим трудом на дерево, що гнулося на всі боки під його 120 кілограмовим тягарем. Поробив він доволі історичних знімків.

По виставі ми знову зібралися на алярмовій площі. Командир школи "Поль" відчитав нам постанову про закінчення підстаршинської школи та про те, що нас тепер включено в ряди УПА на місцях нашого призначення. Після того він побажав нам успіху в нашій відповідальній праці. Промовляли ще сотенний "Петрович" і двоє незнаних старшин. Накінець секретарі роздали курсантам посвідки про закінчення школи.

Нас поділили на групи та призначили командирів. Тоді дали кожній групі напрямні, в яких було зазначено, до кого треба зголоситися в призначеному терені. Очевидно, кожного тягнуло в рідні сторони. Але цього не можна було задовольнити, бо частина Галичини вже була під поновною більшовицькою окупацією. Більшість вишкільників походила із східніх теренів Галичини. Ми попрощалися з друзями зі старшинської школи. Вони ще залишалися в таборі на дальній вишці. Тоді розійшлися по бараках і забрали свої речі. Останній раз вийшли на алярмову площу. Командири груп забрали вояків, і кожна рушила в своєму напрямі.

Дуже хотілося кожному з нас іти на села, між людей, але, коли глянули поглянувши поза себе, на табір, стало якось жаль залишати його. Тут ми провели кілька місяців. Не раз були важкі часи. Не раз ми були голодні, змучені, але поборювали всі труднощі, бо знали, що військова служба

вимагає твердости й заправи. Тож розставатися з друзями й табором було важко. Між нами виробилися побратимство, пошана один до одного, респект до команди й послух рідній землі. Прощавай, повстанська школо, прощавайте, друзі, прощавайте, командири й виховники. Прощавай, Магуро.

ПО ВИШКОЛІ

Наша група вирушила з табору прямо на північ. Перед нами стояла, немов велетень в білій шапці, гора Магура. Півтори години ми спиналися по стрімкій кам'яній стежці на шпиль цієї гори. Хоч вже була половина червня 1944 р., на верху й північному схилі гори лежав ще грубою верствою почорнілий сніг. Ми вийшли на вершину — висота 1365 метрів. Які гарні наші Карпати! Куди не глянь зеленіли ліси. За горами гори, просмики, долини. Аж серце радувалося цією незабутньою красою.

Хтось пояснив, що на північ від нас лежить Сколе, а далі — Синевідсько, Болехів і Стрий, ще далі — Борислав, Дрогобич, Самбір. Біля Скользього виднілася гора Парашка.

Крута стежка провадила нас вниз. Десять хвилин ходи, і холодний шпиль лишився позаду. Ми ввійшли у високий, старий ліс. До найближчого села Либохори було всього сім кілометрів. Ще не зовсім стемніло, як ми вже стояли біля крайніх хат, недалеко від лісу. Небезпеки не було, бо всі села довкола Магури перебували під контролем УПА.

Ми ввійшли в село. Побули там не довше як дві години. Повечеряли. Перший раз, після довгої перерви, їли вечерю за столом. Газди дали курцям трохи тютюну. Ми подякували за вечерю й відійшли до села Тухлі. Там уже треба було поводитися обережно. Хлопці з місцевої станиці ОУН розмістили нас по хатах. В Тухлі перебули ми наступний день. Тим часом кур'єри нав'язали зв'язок з дальшим місцем нашого постою. Підпільні зв'язкові лінії діяли справно. Ввечері прийшли зв'язкові, й ми рушили далі, в західному напрямку. Перейшли річку й попри гору Маківка, що була нам з правої сторони, попрямували на містечко Сколе.

Командиром нашої групи був "Скорич". По двох тижнях він залишився в одному селі, а команду групою перебрав старший вістун "Гад". Зв'язкові провадили нас по військовій лінії, що була наперед забезпечена в харчі й інші потрібні нам речі.

В терені, через котрий ми переходили, було в той час

багато німецького війська, тому йти доводилося тільки ночами. Днями сиділи ми заховані по стрихах і стодолах. Часом бувало, що й закашляти не могли, бо треба було конспіруватися. Селяни приймали нас радо, хоча в разі "всипи" чекали їх тортури, а дуже часто й смерть з рук гестапівців. Найбільше допомагали нам молоді хлопці й дівчата з теренової сітки, що становила свого роду запілля УПА.

За місяць ми пройшли лісами околиці Турки, перейшли ріку Стрий, а далі — Дністер і попрямували на північ попри Устрики Долішні й ще далі, на північний захід, в Бірчанщину. Там, у селі Тростянець Горішній, затрималися кілька днів на відпочинок. Ми шукали за командиром "Іркою"*, що перебував у цих околицях. Проте в Тростянці Горішньому його не зустріли. Тоді ми перейшли в село Ямна Долішня. Щойно тут зустрів нас командир "Ірка". Ще того самого вечора нас розділили по селах Перемишчини.

Завданням нашим було вести військові вишколи молоді. Мали ми також зібрати чи хоча зареєструвати всю придатну до вжитку зброю, що була по різних сховках.

Група, до якої я потрапив, перейшла до села Тисова. Нам призначили квартири, по двое в одного господаря. Зі мною на квартирі був друг "Глинка", дуже веселий і жартівливий хлопець. Господар приготовив ліжка в хаті, в бічній довгій кімнаті без дверей, яку називали "ванькир". Було вже повне літо. Стояла прекрасна погода, дні й ночі були дуже теплі. Ми з другом "Глинкою" перейшли спати до стодоли на сіно. Було там вигідніше, та й легше заскочити до гуртів молоді, що збиралася вечорами на вулиці. Тисова — добре зорганізоване й патріотичне село. Конспірація не була тут

---

* "Ірка" — Володимир Павлик, син Івана і Володислави з дому Суперняк, нар. 2 липня 1915 р. в м. Грац, Австрія.

Після закінчення 1-ої світової війни родина Павликів повернулася в рідні сторони і замешкала в Перемишлі.

Володимир закінчив Перемиську чоловічу гімназію і розпочав студії у Львівській Політехніці. 30 листопада 1938 р. мусів втікати перед польською поліцією, яка хотіла його арештувати. Переїшов військовий вишкіл, правдоподібно у Відні, був на Закарпattі. 1 серпня 1940 року одружився з Марією Єлісаветою Пеленською. Мали сина Ігора. 1943 р. переходить в підпілля.

В 1944 р. був членом штабу Перемиської ВО УПА, яка територіально відповідала Перемиській області в структурі ОУН.

Після реорганізації наприкінці 1944 року переходить на інший пост в Україні. Арештований. Помер в ув'язненні. Дружина відбула заслання, повернулася до Перемишля.

потрібна. Зрештою таких сіл було в Перемищині багато.

Тисова дала в ряди УПА близько сотні молодих хлопців і також відважного сотенного Григорія Янковського — "Лас-тівку", що впав на полі бою в обороні рідної Перемищини 1947 року.

Ми відразу взялися до праці. Стягнули заховану зброю. Виявилося, що більша частина її була добре принищена, поржавіла через невміле переховування. Що можна, ми старалися відчистити їй направити. Проте дещо треба було викинути, бо вже не було придатне до вживання.

Вечорами, коли сільські хлопці були вільні від праці в полі, ми їх вишколювали. Вчили військового порядку, дечого з польової служби, говорили про дисципліну тощо. Найбільшу увагу звертали на поведінку зі зброяєю, щоби уникнути фатальних випадків самопоранення. Вдень я пересиджував переважно на черешнях, що тоді дуже рясно зародили.

Одного дня, сидячи на верху черешні й заїдаючи великі чорні ягоди, якось несподівано глянув на дорогу й побачив, що до нашої хати йде поліціянт з карабіном на плечах. За секунду я вже був на землі. Черешня росла над потоком. Кілька стрибків через сад, і я вже був у стодолі. "Глинка" сидів на тоці й мав перед собою кілька розібраних крісів. Я шепнув йому, що в селі поліція, вхопив свого кріса, приліпився до щілини в стіні та ждав, що буде далі. "Глинка" робив те саме, але на другому кінці стодоли. За півгодини нервового чекання поліціянт вийшов з хати з якоюсь пачкою в руках. За ним вийшла господиня й щось до нього говорила. Він поцілував її в лиці й, весело підсвистуючи, пішов. Небезпека минула. "Глинка" взявся знову за свою роботу, а я пішов до хати запитатися, хто цей поліціянт, за чим приходив і чомусь ніхто про цю візиту нас не повідомив?

Володимир Павлик ("Ірка")

Господиня, яка мала вже понад шістдесятку, засміялася і сказала, що це її син. Забула нам про нього сказати, бо не сподівалася його приїзду додому. (Був це пізніший сотенний УПА "Ластівка").

В неділю ми вбиралися в сільську одежду й ішли до церкви. Час минав дуже скоро й якось непомітно. Тим часом на німецько-більшовицькому фронті, що стояв уже по правому боці Збруча, почалися бої. Там була й українська дивізія "Галичина", яка наскоро закінчила вишкіл і прибула на фронт в околиці міста Броди. Під Бродами 17-22 липня 1944 р. відбувся великий бій дивізії "Галичина" проти переважаючих московських сил. 18 липня дивізія була оточена й зазнала поважних втрат, прориваючись у рукопашних боях з оточення. Із 11 тисяч вояків, які були на фронті, прорвалося кілька тисяч. Частина перейшла до УПА й на деяких теренах підсилила повстанські відділи як особовим складом, так і зброєю. Багато загинуло, або потрапило в московський полон. Німецька польова жандармерія у підфронтових районах виловлювала молодих чоловіків і візвозила до Німеччини на військовий перевищокіл, щоб згодом кинути на фронт. Щасливці, яким вдалося вирватися з облав, приходили до нас і просили прийняття в ряди УПА. Вони бажали боротися в рядах своєї, української армії, а не гинути за чужі інтереси.

Перед організаторами УПА постало проблема: що зробити зі всіми цими добровольцями? Був наказ побільшити наші відділи, але лише до певної обмеженої кількості. Бо ж усіх їх треба було озбройти, вишколити, прохарчувати, врешті духовно наснажити на дальшу боротьбу з жорстоким ворогом — Москвою.

У зв'язку з цими подіями, нас, тепер військових інструкторів, алярмово стягнули до Ямни Долішньої. Це було на початку серпня 1944 р. Біля церкви зібралися доволі добровольців. Хоча вже були повні жнива, багато селян залишилися того дня вдома, щоб побачити цю небуденну подію. Творилося рідне військо. Після обіду заряджено на церковному майдані збірку. Збоку стояли батьки, сестри, брати, заплакані наречені, щоб попрощатися зі своїми рідними і коханими.

Надійшов командир "Ірка" і якийсь провідник ОУН. Запанувала тиша. Тереновий провідник виголосив коротку промову про ситуацію в світі та наше становище. Вказував на те, що краще боротися за своє, як гинути за чужі інтереси. Добровольцям побажав щасливої дороги на вишкіл

та витривалости в боротьбі. Командир "Ірка" зорганізував тоді сотні. Нас, випускників підстаршинської школи, призначили ройовими, а вістун "Вовк" став чотовим. Командиром сотні призначено невідомого нам військовика "Лиса". Озброєння нашої незорганізованої сотні буле слабе. Ввійшли до неї організовані члени українського підпілля, які духовно стояли високо й охоче зголосувалися в ряди свого війська — УПА.

На наше щастя, в селі Ямна Долішня долучилася до нас велика група вояків з дивізії "Галичина", що мали добру зброю та військові уніформи. Також було досить багато українських поліціянтів, що не хотіли покидати рідної землі. Вони забрали зі собою й додаткову зброю, амуніцію та медикаменти й пристали до повстанців. Це дещо допомогло дозбройти повстанські відділи. Разом нас зібралося понад 200 чоловік. В моєму рої було 15 повстанців. Колишні поліціянти були в своїх уніформах та мали довгі голляндські кріси. Рій мав до того ж кулемет "Дехтярова". Поліціянти були, як то кажуть, хлопи як дуби — високі, кремезні, тільки один з них, "Цяпка", був мого зросту. Мав я з ними багато клопоту — вважали мене за малолітнього й не хотіли слухати. Навіть малий "Цяпка" дивився на мене підозріло й поза плечі підсміхався. За часів німецької окупації українська допоміжна поліція в Перемищині та Сяніччині складалася переважно з членів та симпатиків ОУН. Вони йшли в поліцію не служити німцям, а по можности охороняти українське населення перед німецьким безправством. Ішли також, щоб здобути військовий вишкіл та зброю й, коли прийде час, обернути її проти німецьких фашистів. Поліція повідомляла підпілля та населення про німецькі пляни нападів на села чи арештування. Не диво, що в більшості українська поліція перейшла зі зброєю та всім вирядом до УПА. З рядів поліції вийшло багато добрих старшин і підстаршин УПА, які вслалися геройськими вчинками.

Вийшовши з Ямни Долішньої ми попрямували на південь, на зелену Лемківщину. Марширували спочатку пільними дорогами. Першу ніч переночували в селі Пашова. Мої добровольці поскидали свої тяжкі наплечники на широку лаву, що була під образами за довгим столом. Коли я за кільканадцять хвилин прийшов до хати, у ній вже не було нікого. Залишився тільки кулеметник "Леськів". "Де поділися наші вояки?" — запитав його. "Не знаю," — відповів він коротко.

Пішов я до чотового "Вовка" і зголосив, що сталося.

Він сказав: "Не журися, "Палію", таких випадків у нас повно. Сам командир "Лис" безпомічний. З такою нездисциплінованою збираниною людей мусимо прийти на призначене місце, а там уже побачимо, хто буде лишатися з нами". Вернувся я на нашу квартиру. В хаті вже було більше половини моїх стрільців. На кухонній блясі шкварчало сало і пахла припалена цибуля. На столі стояв повний шолом яєць і кілька бохонців чорного хліба. Біля дверей, за кулеметними дисками, стояла літрова пляшка, заткана кукурудзяним качаном. Був це самогон, або, як його пізніше називали, "Адамові слізки". Поглянув на це все, засміявся та й подумав, що з такими хлопцями голодний спати не буду. По вечері хлопці розмістилися вигідно на подвір'ї — хто на возі, хто на призьбі під хатою, а хто на грубих колодах — та почали співати якусь тужливу любовну пісню.

Я передав рій ланковому "Вихрові" й пішов відвідати моїх давніх друзів до ройового "Морозенка". Всі ройові, що мали в себе поліціянтів, зіштовхувалися з такими проблемами, як і я. Ми домовилися між собою не ходити зі скаргою до командира відділу. Почекати ще якийсь час. Треба розпізнати людей, зжитися з ними, може, трапиться в дорозі якась небезпека, може доведеться прийняти бій, тоді покажеться, хто чого вартий і кого треба шанувати.

Повернувшись я на квартиру вже пізно ввечорі. Біля плота розмовляв з дівчиною мій алярмовий стрілець. Про якусь небезпеку та про сплячих друзів він взагалі не думав. Місяць пізніше за таку поведінку на стійці покарав би його. Але цього вечора шкода було нервуватися. "Він не має військового вишколу", — подумав собі та вислав надвір нового стійкового.

Рано відійшли з Пашови в напрямі села Ропенка. На полях вже працювали селяни. Вони махали нам руками на прощання. Хтось з наших затягнув тенором "Гей, на горі, там женці жнуть". Пісня підходила до теперішньої пори року, бо якраз були жнива. Наша велика сотня довжезним шнуром, що піднімався на горбах, то знову западався в долинах, була схожа здалеку на довжезного вужа, що повзе в сторону лісу. Минаємо нафтovі вежі, які стоять тепер нерухомо, бо директори розбіглися, щоб не попасти червоним у руки. Далі ми увійшли в ліс, що в гарячий літній день обдарував нас приємним холодом. Десять годину перейшли ліс і увійшли до села Ванькова. Тут не задержувалися, а попрямували далі, до села Середниці.

На другий день в околицях повітового міста Ліська ми переправилися через Сян і прийшли в село Бережниця Нижня. Це було перше лемківське село на нашому шляху. Селяни зустріли нас радо. Казали, що тепер зможуть спокійно переспати ніч. Вже не треба було їм виставляти півсела на варту, бо довкола були наші стійки і застави. Це село лежало далеко від головного шляху, серед лісів. Поблизу були місто Лісько, польське село Вовковия і містечко Балигород, де діяли польські партизани. Дальше на південнь, на високій горі Лопінник, мали свою випадову базу більшовицькі партизани, яких називали "ковпаківці". Польські й совєтські партизани грабували українські села. Тепер польське підпілля з цих двох місцевостей помагало більшовикам і доставляло їм харчі. Ті й ті могли напасті на село. Наших більших відділів на цьому терені ще не було. Тому появіла відділу УПА для місцевого населення була бажана — це стримувало більшовиків і поляків від нападів. Наши кінні розвідники і зв'язкові роз'їжджали по дооколичних селах, наладнювали зв'язки для дальнього нашого маршруту. До сотні зголосувалися нові люди. З цього села пішли ми в напрямі гори Хрестата. По дорозі зустріли ще одну сотню колишніх українських поліціянтів та охотників. Командував нею ветеран Карпатської Січі "Бурлака"*. Сотня "Бурлаки" була чисельно менша, ніж наша. Сотня "Лиса" так розрослася, що кількісно дорівнювала трьом сотням. Ми, однаке, не мали ні одного старшини. Мені самому було дивно, яким чудом ми всі трималися разом.

Наш сотенний "Лис" відразу передав командування "Бурлаці". На другий день командир "Бурлака" переорганізував сотні — створив три окремі. Командир "Бурлака" перебрав команду куренем і призначив сотенних та чотових. Я дістав нового чотового "Крилacha"**. Був це високий, сухорялький старшина. Він дуже швидко говорив, додаючи раз-у-раз "пане брате".

---

* Докладніше про Вол. Щигельського "Бурлаку" див: Літопис УПА, т. 13, 14.

** Ярослав Коцюлок, "Крилач" Там ж, т. 13.

ОРГАНІЗАЦІЯ КУРЕНЯ УПА НА ЛЕМКІВЩИНІ

Дивно виглядали жнива 1944 року в околиці села Жерниці на Лемківщині. На полях можна було побачити лише старших чоловіків та жінок. Хлопці та дівчата, замість косити збіжжя, взяли в руки кріси і кулемети, щоб ними косити ворогів України. В Жерниці Вижній зібралося багато народу, немов на ярмарку в великому місті. Стояли ряди возів, наповнених різним військовим знаряддям. Дуже часто переїздили зв'язкові, військові й цивільні. Було повнісіньке село вояків, одягнених у різнопідібні уніформи військових формаций, а також групи колишньої української поліції. На кількох подвір'ях, під великими деревами згуртувалася жіноча група. Була теж молодь, що втікала з Галичини.

Всі прийшли сюди й зголосилися до відділів УПА. Найбільше було лемківських юнаків. Наша група примістилася на якомусь подвір'ї й чекала на розпорядження командирів. Мої стрільці розійшлися шукати знайомих. Здержувати їх не було потреби. Зрештою і так вони були не мої. Мала відбутися реорганізація. Я також пішов шукати знайомих зі школи "Олені". На мою радість знайшов я іх тут доволі. Ми зібралися всі разом і розмовляли про пережите та чекали, що буде далі. На одному господарстві під яблунями, що вгиналися під тягарем неспілх овочів, зібралися старшини військовики та діячі ОУН. Вони обговорювали пляни сформування та вишкіл нового куреня.

Після обіду гінці скликали всіх підстаршин і розділили між новопризначеними командирами сотень. Десять годині третій по обіді відбулася загальна збірка новоприбулих, в тому і трьох сотень, що були під командою "Бурлаки". Сотенні впорядкували свої сотні, призначили чотових і ройових. Вояків розділено по роях. Ввечорі оголошено загальну збірку, на якій курінний писар відчитав перший наказ новоствореного куреня. Ми довідалися, що нашим курінним є "Рен" (Мартин Мізерний). Командир "Рен" виглядав на кремезного, в середньому віці мужчину. Саме тоді він втік з німецької тюрми. Мав суворий вигляд і такий же голос. Кожний, хто його побачив, відразу завважував, що це командир, накази якого мусять бути виконані. Жінки, які тимчасово пристали до куреня, мали допомагати санітарям, виконувати зв'язкові та розвідчі завдання. Командир "Рен" вирішив перевести повний військовий вишкіл новобранців. Вишкіл мав

відбутися на гірськім хребті Букове Бердо між ріками Сян I Волосатка. Було нас усіх по-над тисяча вояків. З них тільки дві сотні вже мали якийсь вишкіл.

Букове Бердо, де мав відбуватися вишкіл, було далеко від нас. Високі гори та великі ліси були вигідними теренами для повстанської війни. Тому то якраз тут ще з весни загніздалася червона партизанка. Вони створили в горах табори й звідти діяли на обидва боки гір: у Галичині та на Словаччині. Цими лісами мав перейти наш рекрутський курінь. На команду куреня лягало нелегке завдання. Треба було перейти так, щоб не потрапити в пастку комуністичних партизан, що вже знали про нас.

З німецького боку небезпека була мінімальна. Німці, заклопотані становищем на фронтах, не мали зайвих сил, які могли кинути проти нас.

Ввечорі того самого дня курінь вирушив у дорогу. Зі слізами на очах прощалися з нами селяни і благословляли на святу боротьбу з окупантами. Наперед виїхала зі села кінна стежа. Опісля виходили сотня за сотнею і швидко зникали в темряві ночі. За кожною сотнею поскрипували тяжко навантажені тaborові вози. Останньою вийшла зі села чота вже вишколених вояків. Це було наше заднє забезпечення. Ми перейшли через села Жерденка, Воля Матіяшова та біля села Мичків перейшли Сян. Квартирували ми в селі Солина.

Командир "Рен" завів одразу дисципліну. Він сам давав добрий приклад у всьому. Спав так само, як стрільці, й харчувався з тієї самої кухні. Знаходилися підлизники, що приносили йому кращу їжу або пропонували кращі умовини. Він таких прилюдно ганьбив і заповів, що надалі буде таких підлизайків карати.

Василь-Мартин Мізерний "Рен",
май., курінний, к-р 26ТВ УПА
"Лемко"

Під час постоїв ми не дармували. У вільні хвилини стрільці доповнювали своє військове знання. Наші розвідники мали багато роботи. Здавалося, вони ніколи не відпочивали. Коли ми відпочивали, вони роз'їжджали по довколишніх селах.

Одного дня донесли, що червоні партизани мінують або палять мости на ріці Сян. Командир "Рен" вислав чоту, щоб прогнала червоних зайд. Їх не було багато — мінери і їхня охорона. Наша чота взяла одну групу в полон. Вони розказали все про своє з'єднання і його пляни.

Однієї ночі ми зайдли до села, назви якого вже не пам'ятаю, і заквартирували на фільварку колишнього лігенашафту. Сотні розмістилися по великих стодолах. Фільварок прибрав вигляду казарм регулярної армії. Там ми затрималися два дні. На великому подвір'ї кипіло життя. Сотенні мали змогу провадити вишкіл цілою сотнею. Проте фізичних вправ не роблено багато, бо майже цілісінський день ми мали теоретичні виклади, інформативно-політичні гутірки. Нам, випускникам старшинської й підстаршинської школи "Олені", випала нагода показати, чого ми навчилися.

Другого дня вернулися з терену наші розвідачі й повідомили, що червоні партизани налякалися нашого куреня й забралися на другу сторону Карпат, на Словаччину. Курінний "Рен" вирішив, що тепер можемо далі маршувати вдень. На вечірньому наказі він повідомив, що завтра рано виходимо в дорогу. Сказав також, що будемо йти явно, щоб населення нас бачило. Наказав додержувати зразкової поведінки. В селах співати маршові пісні, не ганяти по хатах за харчами, бо на це є інтенданти.

Ранком вирушили ми в Божу путь. Довжезним, кілька-кілометровим стрілецьким рядом розтягнувся наш курінь понад срібною лентою Сяну. Сян щоденно звужувався, бо ми йшли в його горішній кінець. Так пройшли через села Дашівка, Соколе, Панишів, Хревть, Видрне. Місцеві люди зустрічали нас щиро і по братерськи, гостили чим могли і разом з нами раділи. Зустрічали нас також старші газди, що служили колись в Українській Галицькій Армії. Дівчата просили не покидати їхніх сторін.

На постою в селі Поляна зустріли ми ще дві сотні УПА — під командою "Байди" й "Нечая"**.

**Сотня к-ра "Нечая" була зорганізована 1943 року на Бойківщині. Вона мала близько 150 стрільців. Поділена на 4 чоти. Сотня мала рій гарматчиків, який перейшов з гарматою з дивізії "Галичина" до УПА в Старосамбірщині.

Ці дві сотні відрізнялися від нашого куреня новобранців, а головно сотня командира "Байди". До її складу входили самі придніпрянці, що були в ЧА і згодом — у німецькій армії. Отже були це добре вишколені й загартовані в боях вояки, до того ж добре озброєні — мали важкі кулемети й мінометну чоту. Всі вони були одягнені в добре совєтські та вермахтівські уніформи. Ми були заздрісні, а водночас горді, що в нас є добре військові одиниці. Сам командир "Байда" був ще молодий, середнього зросту, блондин. Ще донедавна служив лейтенантом у Червоній Армії.

Курінний "Рен" був дуже вдоволений з цієї зустрічі. Він домовився з сотенними, що їхні сотні розташуються по підлісних селах, по обох боках Букового Берда й будуть охороняти наш вишкільний табір. Тоді курінь зможе присвятити більше часу вишколу.

Ранком ми попрощалися з нашими новими друзями і відійшли. Переходили села Вільховець, Середнє, Росохате. В селі Хміль перейшли через ріку Сян. Там почалися вищі гори, а села були убогими. Вони розтягалися понад вузькими потічками, що шумно впадали до Сяну. Курінь розмістився в двох селах: Дверник і Ступосяни. Тут була справжня повстанська республіка. В кожному селі перебували повстанці.Хоча вони були по різному зодягнені, але всі під однією командою та під одним підпільним урядом України. У Двернику і Ступосянах нас привітали командири й вояки сотень, які тут кватиравали.

Сонце вже ховалося за гори, надходила ніч, а рівночасно й відпочинок. Наша сотня задержалася посередині села Ступосяни. Заквартирували ми по два рої в одному господарстві. Над потоком Волосатка розташувалася наша польова кухня. Службовий рій помагав кухарям варити вечерю. Стомлені цілоденним маршем, стрільці полягали, де кому було вигідніше, й відразу западали в сон. Дві години роздавали вечерю. Через пізню пору вечірнього наказу не було. Мискористали з того, що не було занять і пішли в село. Була спокійна, зоряна ніч. Одразу по півночі почався на дорозі рух. Безперервно переїздили наші військові колони постачання. Скрипіли під тягарем вози, покрикували на коней поганячі. Вся ця колона прямувала з Дверника до Ступосян і тут повертали на польову, кам'янисту дорогу, що вела зі села наліво, під високу гору, на котрій виднів чорний ліс.

Першим сотенным був "Нечай", опісля — "Бурий", "Мар", знову "Бурий" і "Бір". Оперувала на теренах Лемківщини. Влітку 1947 р. під командою сот. "Біра" — Василь Щишканинець — перейшла зі сотнями "Хріна" і "Стаха" в Самбірщину. (прим. ред.)

Другого дня ми залишили село Ступосяни. Від цього дня постійно квартирували в лісі. Йшли вузькою, польовою доріжкою, через поля, на яких стояло спіле нескошене збіжжя. Крутими поворотами ми піднімалися увесь час вгору. Дорогою їхав наш обоз, а з обох боків ішло стрілецтво, що час до часу помагало втомленим коням витягати тяжкого воза з ями. За півгодини ми увійшли в старий ялицевий ліс. Терен був досить рівний, попереканий малими потічками. Та посуватися нашему обозові по лісовій дорозі, розбитій кіньми й нашими тяжкими возами, було дуже важко. Часто доводилося нам витягати з болота вози й коней.

За цілий день пройшли ми кілометрів десять. До вечора залишалося якихось дві години, коли ми перетягнули через потік наш останній віз. Перед нами була широка поляна, на якій стояли дві біденські хати. Колона повернула направо, й ми вийшли на тверду, кам'яну дорогу. По правій стороні журчав потічок, а зліва тягнувся старий ліс. Всі віддихнули з полегшею. Хотілося лягти на темно-зеленому мохові, що грубим килимом стелився під старими, стрункими ялицями. Та на заслужений відпочинок наказу не було. Без зупинки пройшли ще кілометр вже по гарній, рівній доріжці.

Ми були в підніжжю гірського хребта Букове Бердо. Дорога раптом почала підніматися вгору під кутом 45 ступенів. Довелося частинно розладовувати наші вози. До кожного воза призначили рій стрільців. Треба було помагати коням. Решта краму взяли, хто скільки міг, на плечі й так драпалися на гору. Було жаль дивитися на бідних коней, що силувалися тягнути воза, котрого плечима підпирало 12 стрільців. Бідні коники дуже часто не могли зачепитися копитами за слизьке каміння і падали. Це була найтяжча дорога, яку я коли-небудь бачив. З людей і коней здіймалися клуби пари, кричали поганячі та постогнували під тягарем стрільці. Командири працювали поруч зі стрільцями, тож ніхто не міг нарікати. Всі тут були рівні.

Чим вище ми підходили, тим рідшим ставав ліс. Дерева тут були менші та поломані вітрами. Нарешті ми вже на верху гори. Рівнина покрита низькими покрученими кущами. Ми стали на відпочинок, бо далі не мали вже сил іти. Курінна кухня, що приїхала сюди раніше, вже зготувала вечерю. Там, де ми зупинилися, мали й ночувати. Палити вогні було заборонено. Кожний з нас старався зробити на скору руку тимчасове лігво. Наша група підтаршин мала вже добрий досвід таборування в лісі. Швидко назирали

дрібненького чатиння, накрили палаткою — й ліжко готове. Стрільці дивилися на нас і робили те саме. Були й такі, що ще ніколи не спали на голій землі. Деякі полягали спати на землю, але вночі вставали й бігали по поляні, щоб загрітися. Гостре гірське полонинське повітря ломило кості.

Другого дня раненько розбудили нас дижурні вістуни. Були це підстаршини з польської, німецької та інших регулярних армій. На снідання була чорна кава й кусок вівсяного хліба. Покликали на збірку. Почалася ще одна реорганізація сотень. Вишколених вояків відділено і з них сформовано окремі чоти, які не підлягали рекрутському вишковові. Створено також частини для спеціальних курсів різних родів зброї.

Перші два дні було призначено для будови табору. Сотні розложилися півкругом під самою полониною. Відразу побудовано з галузя примітивні колиби, щоб нас не запримітили літаки, котрі часом появлялися. Погода ще нам сприяла. Проте часто дув холодний полонинський вітер, що прошивав наскрізь наші біденські уніформи чи білі полотняні штани й такі ж сорочки. У вільний час виходили на полонину збирати соковиті афини-чорниці, яких тут було дуже багато.

З цієї полонини було видно далеко на всі сторони світу. На півдні стриміли високі шпилі Закарпаття, що доходили до 1480 метрів висоти. На захід, вздовж словацького кордону, гори обнижувалися. Прямо на північ гори переходили в підгір'я та в надсянську низину. Дивлячись на схід в погідні дні, ми бачили гору Парашку ген біля Сколього та нашу славну Магуру. Довкруг були чудесні, мальовничі краєвиди, що ними можна довго наслоджуватися. Яка гарна наша земля та заразом, яка нещаслива! На полонині паслися стада вгодованих волів. Там були наші обсерваційні пункти. Пастухи, що доглядали худобу, повідомляли нас, якщо в терені появлялася невідома людина чи чужа військова одиниця.

Почався вишкіл. Щоденно відбувалися заняття, про які інформували денні накази. На полонині, ліворуч табору, командир "Хитролис" вишколював гарматчиків. При курені було кілька легких гармат, що їх залишила Червона Армія. Трохи далі школилася чета мінометників. Інструкторами були мінометники з дивізії "Галичина". Три піхотинські сотні ходили на вправи ще далі від табору.

Штаб куреня мав багато праці. Треба було виробити порядок вишколу, доглянути, чи новопризначенні вишкільники вив'язуються зі своїх завдань, припильнувати порядок в таборі, турбуватися про харчування, держати зв'язки, пола-

годжувати особисті справи вояків, бо деякі мали по селах свої родини.

Коли в таборі були наладнані справи та задовільно діяла інтендантура, в наказі повідомлено всіх, що якщо хтось має зайві речі, крім стрілецького виряду, то повинен негайно здати до магазину. Минув день, ніхто нічого не здавав. Другого дня, коли вийшли всі на вправи, інтендант зі своїми стрільцями пішов по колибах і повикидав надвір знайдені там речі. Деякі вояки мали харчі, горілку й різні ласощі, що якимось чином їх принесли зі сіл. Іні речі сконфісковано. На нарікання відповідь курінного була коротка й рішуча: "Пане брате, тут тобі не вдома! Тут військо! Пити алькоголь заборонено. Як що й будемо їсти сало та солодощі, то всі або ніхто!"

За кілька днів донеслося до штабу, що в таборі невдоволення. Курінний "Рен" зарядив збірку. Він виступив перед всіма вояками та вияснив, які порядки мають бути в курені. Надходять дуже важкі часи. Вояк УПА мусить бути загартований і витривалий, приготований на найгірші часи. Якщо є між нами такі, що не зможуть витримати важких вояцьких умовин, то команда таких відпустить додому.

Наступного дня кілька пар — мабуть, жонатих — вийшли добровільно з табору. За два тижні ще кілька хлопців також залишили нас. Така "чистка" була корисна. Ми позбулися нарікайлів, що погано впливали на настрій інших.

Штаб куреня вислав на села також нашу жіночу групу. Не тому, що "не треба нам бабів". Тверде таборове життя без найменшої вигоди, у важких гігієнічних обставинах було затяжке для них. Дівчата перейшли до села Ступосяни. Там зорганізовано для них санітарний вишкіл. Був у Ступосянах також наш "військовий шпиталь", що приміщувався в селянських хатах. Деякі дівчата дістали різні призначення в терені.

Тим часом на Буковім Берді вишкіл проходив повним темпом. Із вчораших "цивілів" вироблялися правдиві вояки. Кожний старався вивчити подані матеріали, бо добрий вояк мусить знати, як поводитися в бою, як наступати, як відступати, як співпрацювати з іншими, як не втратити рівновагу духа та непохитно стояти на повіреній стійці. Німецько-більшовицький фронт з кожним днем посувався на захід, близче до нас. Мабуть, з більшовиками буде тяжче воювати, як з німцями.

Команда куреня готувалася до переходу фронтів. Вислані в терен інтенданти організували харчі. Для всіх стрільців приготувляли залізну порцію, що була потрібною на час переходу двох ворожих армій. Ковалі й теслі переробляли тяжкі транспортні вози на легкі двоколісні тачанки на одного

коня, якими можна було їхати гірськими стежками. В околицях біля Букового Берда з'явилось тоді більше сотень УПА. Оповідали, що південна частина повіту Лісько та повіт Турка перебували в повстанських руках.

Хочу ще раз повернутися до вже згадуваного села Ступояни, котре відіграво велику роль в часі нашого вишколу на Буковім Берді. Ступояни — гірське село, яке налічувало близько 150 господарств. Тягнулося воно двома рідко розставленими рядами довгих хат понад річкою Волосатка, що впадала в долішньому кінці села до Сяну. В горішньому кінці села стояв досить великий шкільний будинок. Там приміщувався наш шпиталь, в якому вишколювано жіночу групу. В двох просторих кімнатах були установлені ліжка для хворих стрільців, що приходили сюди з нашого вишкільного табору. В другій половині будинку були кухня й кімната для службового лікаря. Медсестри жили в сусідніх господарів. Мешканці села скоро привичайлися до нашої присутності й потреб. Дітвора цікаво до всього приглядалася, навчилася співати наших повстанських пісень. Діти забавлялися в повстанців, а замість крісів носили на плечі патики.

Одного дня я з моїм нерозлучним товаришем "Глинкою" прибув до шпиталя в Ступоянах. Від браку вітамін у мене з'явилася цинга. Кривавили ясна й почали хитатися зуби. "Глинка" скаржився на серце. Недуга наша не була небезпечною, але курінний лікар "Горислав" післав нас до шпиталю трохи підкріпітися. Ми оба вже давно закінчили вишкіл, тому наш час в шпиталі не був обмежений. Було тут добре та весело. Нас примістили в одній хаті за річкою. Наші сестри виконували свою працю дуже дбайливо. У шпиталі було чисто й привітно. Щодругий день приїздив на контролю курінний лікар або його помічник "Гуцул". Всіх, що вже вилікувалися, відсилали назад до табору. Мені були потрібні вітаміни групи С, яких не було у шпитальній аптекі. Лікар сказав мені ходити до недалекого лісу й збирати чорні ожини. Були вони ще не дуже спілі, але я їх багато з'їдав. Вислід був дуже добрий. За місяць моя цинга зникла зовсім. Другові "Глинці" приписано заштрики та якісь краплі. Він і далі, проте, не почувався добре.

В міжчасі ми запізналися з багатьма селянами, до котрих часто заходили в гостину. "Глинка" цілий час заготов-

---

"Гуцул", Волинець Осип, в час організування Куреня був помічником Курінного лікаря "Горислава". (див. М.Ріпецький), Після рейду "Гуцул" був сотенным лікарем сотні "Веселого" до дня загибелі.

вляв тютюн й передавав знайомим у таборі, бо приділу тютюну не було жодного. Для себе заготовив доброго і сильного, щоб, як казав, в рейді мати чим голову запаморочити. Кожного ранку ми заходили до одної доброї господині на сніданок. Пекла вона для нас стульники. Це була смачна страва, зладжена з тертої картоплі, щось в роді пирогів. Коли стульники були спечені, то заливала їх сметаною і давала ще раз до печі, щоби припеклися. Як сметана пожовкla, тоді стульники були готові до споживання. Ми довідалися від сусідів, що наш господарчий відділ подарував цій жінці корову. Вона була за це вдячна. Не було такого стрільця, котрий, зайшовши до її хати, не був погощений.

Час плив без упину, як плили безперервно лемківські потічки й річки. До нашого шпиталю приводили чимраз більше хворих. Бракувало місця. Одного дня, після обіду, приїхав до нас лікар і повідомив, що за кілька днів наш курінь покине Букове Бердо. Вишкіл вже закінчено. Будемо переходити в підсовєтську дійсність. Всі вояки, що почуються добре, мають наказ ще сьогодні вернутися до куреня й зголоситися до своїх частин. Тяжко хворі й ті, що не зможуть витримати довгого й важкого рейду, зістануть в Ступосянах. Вони будуть передані організаційній сітці ОУН, що творила підпільну адміністрацію.

Ми з другом "Глинкою" спакували свої речі: він — тютюн, а я — рушник та дві пари спідньої білизни й відразу подалися до нашої сотні. По дорозі вступили до нашої прибраної мами, щиро подякували за смачні стульники. Вона не сказала нічого, тільки пригорнула, поблагословила нас обох, а в очах заблищали слози. Пригадалася рідна мати. Може, ѿ вона пригортає та допомагає повстанцям.

ПОВЕРНЕННЯ ДО ЛЕМКІВСЬКОГО КУРЕНЯ

Ми залишили село Ступосяни. Був гарний, погідний день. Сонце встромило свої золоті лучі поміж старі зелені ялиці, що привітно махали до нас гляками, та сиділо вже на хребті високої гори. Наша дорога провадила через скочені поля й крутим поясом, позатиканим густо нерівним камінням, вела до величезного лісового масиву. Дійшовши під край лісу, ми затрималися на хвилину, щоби ще раз поглянути на призахідне сонце й на село, що своїми довгими хижами розтяглося понад Волосянкою. Над землею вже

здіймався легенький туман, що сивими опарами виходив з річки. Якось шкода було нам покидати це привітне село.

"Хто його знає, — відізвався "Глинка", — чи ще колись повернемося в цей гарний куток Лемківщини". Закурили довгі цигарки зі сирого бакуну, закрученого в стару газету, та мовчки ввійшли в ліс. Кожний думав щось своє. Нашу мовчанку перебив гуркіт воза, якого ще не було видно. На всякий випадок знімаємо з плечей кріси й сходимо з дороги. За якихось хвилин десять побачили підводу з нашого табору. На возі сиділо троє стрільців. Вони їхали в село по хліб. Від них довідалися, що наш курінь готується до відходу.

За неповних дві години ми прийшли до нашої першої застави. Тут повідомили нас, що наша сотня змінила попереднє місце постою. Нам вказали, куди треба йти. За півгодини ми вже зголосили наш прихід сотенному "Веселому". Сотня розложилася над потічком, що дзюркотів собі без упину в темноті. Хоч був уже вечір, всі завзято працювали, готуючись до відходу. На ніч приготовляли дрова. Палити треба було цілу ніч, бо тут, високо в горах, вже докучали перші осінні приморозки.

Ми з "Глинкою" примістилися в ройового "Морозенка". Це наш приятель від перших днів в рядах УПА. Друзі зустріли нас радісно. Випитували, що нового в селі та в світі? Чи зустрічали друзів із нашої школи "Олені"? Ми поділилися нашими новинами та тютюном. В такому веселому товаристві посиділи біля вогнища до вечірньої зорі.

В рою "Морозенка" було п'ять вояків зі школи "Олені". На нашу просьбу командир куреня дозволив усім нам бути в одному рої: "Морозенко", "Палій", "Дорош", "Глинка", "Довбня". Ми хотіли переходити фронт разом, бо в гурті було безпечніше й веселіше. Ми добре знали один одного. Вірили, що товариш в біді не залишить. А на війні побратимство — важлива річ.

Ніч минула швидко. Смачно спалося на свіжому сіні, котре хлопці поприносили з полонини. Дисципліна в курені не була вже така гостра, як спочатку. З незgrabної юрби, наші інструктори зробили військо. Вояки ходили, як стрункі ялиці, поверталися зручно, кожний знав своє місце. Словом, правдиве українське військо!

Рано, по сніданню, кожний ще раз перевіряв свій виряд, шевці докінчували направу взуття, кухарі приготовляли заліznі порції. Перед обідом наш сотенний дістрав наказ зібрати сотню в повному виряді. Ми здогадувалися, що

будемо відходити. Знали, що сюди вже більше не повернемося. Одержали приділ тачанок, на які наложили запасову амуніцію й наплечники. На збірці, сотенний "Веселій" зголосив курінному "Ренові" наш відхід.

Сотня вийшла з табору стрілецьким рядком, п'ять метрів віддалі між стрільцями. Попереду їхала кінна розвідка, за нею ішла стежа в силі одного роя, опісля маршували чоти. За кожною чотою тягнулася однокінна тачанка, налаштована військовим вирядом. Далеко позаду за сотнею ішли два рої як заднє забезпечення. Дорога вела долиною понад потоком. Ніхто не говорив. Всі були задумані. Думками прощаючи Букове Бердо, гори Тарницю та Галич. Залишили наші хати-колиби. Чи ще побачимо ці прекрасні, мальовничі околиці? Один Бог знає. Минули малий присілок Мучне. Бачили тут кілька сотень повстанців, що були розташовані під палатками понад потоком.

Звідси попрямували до села Тарнава Горішня. Перейшли ріку Сян, минули село Дзвиняч і польовими дорогами, вже надвечір, прийшли під село Вовче. У Вовчім чекав на нас командир кінної групи "Корп". Від нього дізналися, що нашим завданням є не допустити до грабунку наших сіл мадярськими частинами, які відступають. Дізнавшись про нашу появу, дві мадярські сотні вибралися поспішно зі села. Отже з мадярами не заносилося на конфлікт. Вони нас не чіпали. У Вовчому ми затрималися на нічліг та цілий наступний день. Була неділя. Селяни, ідучи до церкви, підходили до нас на розмову. Ми були в постійному поготівлі. Оповідали нам, що в терені багато частин вермахту й мадярів. Могло бути всіляко. Пополудні приїхала до села легка військова автомашина. Наша застава їх затримала. Були це німці. Двоє старшин і один підстаршина-перекладач вермахту. Німці цілком спокійно піддалися нашій заставі й заявили, що вони — делегація до команди УПА. Казали, що знали, де ми квартируємо, і просили запровадити їх до нашого командира. На заставу прийшло двоє стрільців із нашої жандармерії й сказали німцям іти з ними. Їх запровадили до хати, в якій містився сотенний почет.

Сотенний "Веселій" добре володів німецькою мовою, бо сам був недавно старшиною дивізії "Галичина" й досі носив дивізійний мундир з левом, але без інших відзнак. Оповідали, що прийняв делегатів чемно. Вони пропонували перемир'я і співпрацю. По вислуханні німецьких пропозицій сотенний сказав їм, що не уповноважений приймати такі

рішення. Справу перемир'я може переговорювати Головна Команда УПА. Ми далі були у стані війни з німецькими окупантами України.

Ще того самого вечора ми відійшли назад, в напрямі ріки Сян. В селі Тарнава Нижня зустріли наш курінь, що вже покинув Букове Бердо. Ми долучилися до нього й маршували далі. Наш курінь був тоді вже належно озброєний. Кожний стрілець мав добру зброю. В кожному рої був кулемет. Мундури мали переважно німецькі й мадярські, а також однострої української поліції й також цивільний одяг. Та на це ми не зважали. "Дух, що тіло рве до бою", як писав Іван Франко, був у нас всіх міцний. Цей дух давав нам перевагу над ворожими арміями. Ми знали за що боремося й до чого прямуємо. Зректися цих ідеалів ніяка сила не могла нас змусити.

На возах ми везли також важкі міномети й "Максими". Гордо сиділи на польових гарматах наші артилеристи. За сотнями тягнулися, поскрипуючи під тягарем, тачанки, наладовані харчами й різним військовим крамом. Ночами задержувалися на спочинок, а вдень переходили через села — все в східному напрямку. Привітне населення радо зустрічало нас. Виносили їжу та напої. Про дівчат, то треба хіба окрему книжку писати. Всі вони, чорняві й біляві, зустрічали нас з захопленням та радо служили допомогою.

До нашого куреня долучили на час рейду ще три бойові сотні, що були під командою "Байди", "Євгена" та "Нечая". Приставали до нас і менші віddіli, командири яких небули мені відомі. Це вже був не курінь, а загін УПА під командою командира "Рена", у якому налічувалось близько 2-ох тисяч вояків. Було багато кінних розвідників. Кожна сотня провадила великих полонинських волів. Поки була суха погода, ми не тратили багато часу на відпочинки. В тиху ніч було чути вибухи тяжких гармат на Східному фронті. Нашою кінцевою метою були Майданські ліси. Там команда думала пробитися через фронти в запілля. Ми вже кілька днів маршували по Бойківщині.

КАРПАТСЬКИЙ РЕЙД ЗАГОНОУ "РЕНА" ЗА ФРОНТ

Погода покищо була до нас ласкавою. Дні стояли теплі й соняшні, але вже почалися зимні й дуже вогкі ночі. Якийсь тривожний неспокій панував по селах, через які ми пере-

ходили. Наш курінь посувався вперед дуже швидко, щоб ще за ночі дійти до підфронтових сіл і там заквартирувати. Досить довго ми переходили попри ріку Стрий. Пригадую, проминули такі села: Висоцьке Нижнє, Корчин, Мохнате, Тухолька.

Фронт був недалеко. Тягнувся приблизно по лінії Майдан – Коростів – Гребенів – Тухля, аж до Рожанок, що були вже високо в горах. Курінь затримався в селах Риків, Головецько, Тухля. Розвідка повідомляла, що фронт уже далеко. Йти далі селами було неможливо. Треба було завертати на південь, у високі гори. Наше щастя було з нами. Без пригод ми пройшли великий шмат дороги поміж двома фронтами – німецьким і большевицьким.

Сотенні інтенданти й кухарі розладовували вози й розділили по роях залізні порції в полотняних мішечках. Залізна порція складалася з вареного сухого м'яса, вудженої солонини, сухарів із чорного хліба й гороху. Наш сотенний сказав на вечірньому наказі, що ніхто не сміє їсти залізної порції, бо це – на чорну годину.

В селі Риків ми заховали нашу артилерію. Сотня "Нечая" замагазинувала свою гармату ще в Тухольських лісах. Дальший перемарш із гарматами був неможливим. Проте важкі кулемети "Максим" і міномети ми далі везли зі собою кінами.

Так ми готувалися до переходу фронту. Наші відділи і жінки в кількості приблизно однієї чети вийшли з гостинних сіл і подалися на південь, у високі гори.

Почалися докучливі осінні дощі. Цілими ночами доводилося чалапати по болоті, а вдень не було змоги просушитися. Напрямом нашого маршруту кермували розвідачі, люди з теренової сітки ОУН, що знали прекрасно терен. Вони провадили нас різними доріжками й стежками, щоб оминути зустрічі з більшовиками.

Перебуваючи в Рикові й Тухольці, разом з мадярськими частинами, наші стрільці придбали нове взуття, плащ-палатки, добру зброю.*

---

* Описуючи сутичку з мадярами в Лавочному, висилання "делегації" до мадярських відділів, автор подає ці події так, як про них розказували між собою вояки.

Про цей інцидент докладніше згадується а нарисі М. Ріпецького "Горислава", вміщенному в 23-му томі Літопису УПА, стор. 130-131.

В сутичці був важко ранений один вояк, якого передано на лікування до мадярського шпиталю. Було і кілька ранених, якими заопікувалася Санітарна Служба УПА.

Курінь прийшов до Лавочного. Тут дійшло до більшого непорозуміння між нами й мадярами. Коли наші передні відділи входили до Лавочного, мадяри, що сиділи в окопах на одній горі, нагло обстріляли нашу групу з мінометів. Між нами повстало замішання, бо ми не сподівалися, що фронтова лінія так близько. Стрільці скочили з дороги в рови та поміж будинки й зайняли оборонні позиції.

За цей час зв'язкові помчали на конях допереду, щоб довідатися, що, властиво, сталося. Стрілянина втихла. Ми побачили, як курінний "Рен" з охоронним роем погнав чвальом до передньої сотні. Вислано бойову стежу в напрямі, звідки до нас стріляли.

Стрільці розказували, що наша відважна санітарка "Тирса", яка йшла разом зі стежею, підкралася до мадярського вояка, що стояв на стійці. Несподівано звернула проти нього пістолю, вихопила з його рук кріс та забрала в полон.

В курені було кільканадцять вояків із Закарпаття, колишніх вояків Карпатської Січі. Відважні хлопці. До мадярів вони мали ненависть за 1938 рік. Майже всі знали мадярську мову. По лінії пройшов наказ: "Ройовий "Аврам", негайно зголоситися до курінного".

Опісля стрільці розказували, що від полоненого дізналися, яка частина тут перебуває, прізвище командира та денну кличку.

Вислано нашу делегацію на переговори з мадярами. Ройовий "Аврам" був перекладачем. Через півгодини післанці повернулися. Розказували, що мадярський відділ не знав нічого про перемарш нашого відділу УПА. Нас уважали за більшовиків і тому стріляли. Як воно точно було, важко перевірити. На щастя, ніхто не загинув. У нас був легко ранений стрілець "Вишня". Якими наслідками закінчилася перестрілка з мадярами на інших відтинках, не довідався. Поранили одного вола, тож мали ми ситну вечерю.

На другий день марщували понад річкою Опір. Пройшли малі села Волосянку та Ялинковате, а далі повернули на північний схід, до Рожанки Вижньої, марш був втомливий. Здавалося, що кріс, наплечник, амуніція важать набагато більше, ніж раніше. До того ж розмокла дорога. Великі калабані треба було оминати. Бідні наші коники також не відпочивали. Треба сказати, що в повстанській боротьбі кінь відігравав важливу роль. Кожна сотня мала своїх коней. У нас була одна кінна чета розвідників. Військова розвідка без коней діяла б набагато слабше. На коней вантажили

амуніцію, вони тягнули гармати, тачанки з мінометами та важкими кулеметами.

Під час відпочинку після втомливого маршу, ми довідалися, що вже вирвалися з міжфронтової смуги. Далі наш шлях пролягав на південь, до села Рожанка Нижня. Там починалися великі карпатські бори. Ми увійшли в них, щоб скритися перед оком ворогів, з яких одні, колись бундючні, відступали, а нові, понурі й жорстокі, наступали.

ЛАВОЧНЕ – ДОЛИНА

В лісах біля Рожанки Нижньої курінь затримався. Командир вирішив позбутися зайвих вантажів, з якими не можна було переходити через неприступні гори. Тачанки доїхали до свого кінця. Амуніцію розподілено між стрільцями, а харчі переставлено на коней. Кожна сотня дісталася приділ коней та по кілька волів. Артилерію та іншу тяжку зброю заховали попередньо. Дорога наша не була позначена на ніякій військовій чи цивільній мапі. Треба було прокладатися недоступними місцями, щоб уникнути зустрічі з фронтовими частинами Червоної Армії. Нав'язувати з ними бою не було сенсу. Нам ішлося про те, щоби непомітно дістатися в запілля. Наші теренові провідники виконували звичайно добре покладене на них завдання. Ми посувалися борами в південно-східному напрямку, попри високі й недоступні гори: Вільшанець, Чирак, Красна. Проходили або виминали безліч нижчих верхів або непролазних яруг. Стрімкі узбіччя гір утруднювали перемарш. Доріг там не було. Вгору часто провадила круті стежки, що раз-по-раз пропадала поміж камінням.

Цілий тиждень йшли ми майже без відпочинку. Затримувалися раз на день, на години три, щоб зварити щось їсти. Опісля був короткий перепочинок. У багатьох взуття було вже поганеньке — сходилися підошви, а направляти не було змоги. Деякі шили собі з волової шкіри ходаки, щоб не ранити ніг. До сіл наразі не вступали.

Не чути було більше кулеметного й крісового вогню. Лише ніччю долітав до нас гук гарматної канонади. Були ми десь в околицях сіл Солотвина — Людвіківка, але до самих сіл було ще далеко. Однієї ночі вийшли на верх високої гори, де знайшли свіжі сліди ще недавнього перебування тут німців. Знайшли великі, солідно побудовані бункри й багато кулеметних гнізд на всіх можливих оборонних пунктах. Ко-

манда передали наказ затриматися тут до ранку. Дощ цідив безперестанно. Стрільці ховалися в бункри. Дехто стягав ріща й лягав на відпочинок. Інші посідали на колоди й так дримали. Довкруг було темно, мов у пивниці.

Вранці командир вислав на всі сторони стежі для перевірки терену. По двох годинах стежі повернулися й повідомили, що довкола немає ніякого війська. Наш тяжкий марш по недоступних горах увінчався успіхом. Ми були вже за фронтом, у більшовицькій дійсності.

Дві і пів тисячі вишколеного вояцтва та кілька сотень діячів підпільної адміністрації з різних районів пройшли фронти без боїв, без втрат. Курінний "Рен" зарекомендував себе добрим командиром партизанського рейду в запілля ворога. Сотні зійшли з високих гір, щоб бути ближче до населених пунктів. Розвідники пішли перевірити терен. Нав'язали зв'язки з тереною сіткою. Вістки приходили не дуже веселі. До армії забирали нашу молодь. По селах діяли численні війська НКВД. В районах стаціонували спеціальні частини. Всюди шукали за "бандьорами", а також виарештували свідомих українців, всіх, хто працював у німецькій окупаційній адміністрації, а головно арештували членів та симпатиків ОУН і УПА. Творилася сітка донощиків. До нової ситуації треба було достосовувати й нашу працю та боротьбу за волю України.

Довше зупинилися в глибоких лісах. Цей час залишився глибоко в пам'яті кожного учасника рейду. Найбільше давалася взнаки сльотлива погода. Увесь час падав дощ. Наши мундири промокли наскрізь. Чоботи багатьом порвалися. Докучав нам голод і холод. Харчі викінчувалися, а постачання було мізерне. Ми поїли наших волів... Конина також добре смакувала. Голод не перебирає. Останньо я тільки один раз змінив спідню білизну. Про те, щоб випрати й обсушитися, не було й мови, бо надовго ми ніде не затримувалися. Замножилися воші. Ох, ті погані воші! Вони спати не давали, докучали і вдень, і вночі.

Командир "Рен" наказав розташувати сотні у формі кругової оборони, щоб, в разі наступу НКВД чи спец-частин, кожна сотня могла прийняти бій біля свого місця постою. Наша сотня "Веселого" дісталася погане для квартирування місце. Ми зайняли північне узбіччя гори, важкодоступний схил, де кінчався грубий ліс і починався зруб. Позиція для оборони була дуже добра — перед нами лягало чисте поле обстрілу, але таборувати там було невигідно. На стрімкому

схилі довелося нам сидіти кілька днів. Скрізь стояли підслухи. Стрільці збирали дрібне галуззя, стелили його на слизькім камінні й на таку постіль лягали спати. Під плечима стікала спокійно дощівка, але втома робила своє. Стрільці засинали краще, як колись на маминих подушках. Не один раз згадував тут про мою теплу й сухеньку лежанку на пахучому сіні. Пригадувалися колиби у школі "Олені" та вигідне чатиння на Буковому Берді. Тривало постійне гостре поготівля. Палити вогні було заборонено. Стрільці давно з'їли свої залізні порції, хоч були й винятки — деякі принесли їх назад, на Лемківщину.

Між усіма найкраще вміла господарити сотня к-ра "Байди". В ній голоду не було ніколи. Одного дня дістали від цієї сотні трохи м'яса, і, наше щастя, перестав падати дощ. Кухарі кинулися до роботи. Варилося м'ясо. Звістка про це швидко рознеслася поміж стрільцями. Вся наша увага була звернена в сторону кухні. Цікаво, що під час голодових днів найбільше розмов було про їжу. Кожний розказував, як то колись було, коли він сидів при багатому столі, заставленому смачними стравами. Наша приповідка: "Голодний кумі хліб на умі" — дуже влучна.

За годину ми вже підходили до баняка, ѹ кожний дістав пів цунки гарячої, несоленої юшки і кусень м'яса. Наш бунчужний кпив собі з нас, та й зі себе, бо також був голодний як вовк. Казав він, що дали б більше їсти, але лікар заборонив, щоби не перевантажити голодного шлунка... Стрільці сміялися, а порожній шлунок воркотів і просив.

Нарешті дощ перестав падати, а надвечір показалося запізнене на кілька тижнів золоте сонечко. Прийшли зв'язкові. Тепер ми вже знали, де перебуває ворог і як він оперує. Два соняшні дні ми використали вповні. Висушили одяг, повитрясали з нього "галапасів". Старші голили бороди. Хлопці ожили. Гуторили про те, що скоро вернемо на села.

Другого погідного дня курінний "Рен" покликав до себе всіх сотенних та теренових провідників на спільну нараду. Що там радили, я не знав, але по нараді була збірка, і нас повідомили, що загін під командою к-ра "Рена" поділено на два курені. До складу першого куреня під командою к-ра входили сотні "Веселого", "Бурлаки", "Байди" і "Нечая". Цей курінь мав, як стало відомо пізніше, піти рейдом у Станиславівщину. Другий курінь, під командою "Євгена", зі сотнями "Громенка", "Остапа" і "Крісового" мав прямувати на захід, в напрямку Перемишля. Працівники підпільної сітки ОУН

відійшли меншими групами в свої терени. Жіноча група, передовсім працівниці УЧХ, відійшла до призначених місць. Командир "Рен" закликав до витривалости, до посвяти та віри в нашу правду. Звертав увагу на те, що большевики — це страшний ворог, жорстокий, підступний, народовбивчий, безбожний. Боротьба буде важка й жорстока. Ми всі посвятили себе Україні, для неї живемо, за волю України ведемо війну до переможного кінця.

Зібрани курінні й сотенні командири попрощалися й розійшлися до своїх частин. Першим вирушив у дорогу курінь "Євгена". Сотня за сотнею зникала в глибині лісу. Багато з нас вже ніколи більше не стрічалися...

Залишилися тільки наші сотні, трохи більше третини загону, який пішов у цей карпатський рейд. Ми також вирушили в дорогу. Маршируємо лісами тільки вдень, бо німці полищали багато замінованих піль. Наші сапери йшли попереду й перевіряли шлях. Вояки давали собі раду як могли, щоб заспокоїти голод. Переходячи лісами, ми збирали гриби, молоді й старі, окрім отруйних. В моху знаходили якісь солодкі корінці, що мали смак сахарини. Іли так звану заячу конюшину. Листочки її мали кислий смак. Це правило нам за ліки проти цинги. Як тільки відділ зупинився, стрільці запалювали вогні й варили в ідунах ці знайдені Божі дари та з'їдали їх з апетитом. Смажили гриби. Подвійно терпіли наші курці, бо не мали що закурити. Деякі курили всяке листя. Найкраще їм смачувало сухе листя з малини, закручене в буковий листок. Лише мій друг "Глинка" — мабуть, єдиний у цілому курені — ще мав запас тютюну. Як тільки він закурював, то не міг обігнатися від нетерплячих курців. Вони благали його, щоб дав хоч разочок потягнути. Коли ж лишилося юному тютюну дуже мало, то більше він при відділі не курив. Брав найближчих друзів і йшов курити далеко від сотні, щоби ніхто непроханий не занюхав.

По кількох днях маршу ми зійшли в нижчі гори. Там вже було вже видно ознаки людського життя. Ми перейшли попри великі загороди для овець, обороги зі сіном. В кожного з нас вступив якийсь новий дух. Зародилася надія на те, що наші злідні нарешті скінчаться. Сама думка про те, що села вже близько, додавала сили.

Ми вийшли на велику, довгу поляну й розклалися табором. Сотні розмістилися в лісі, довкола поляни. Хворих розмістили на оборогах. Найбільше було таких, що мали покалічені ноги, та хворих на шлунок. Недалеко від оборогу

примістився наш рій "Морозенка". На щастя, не припала нам того дня більша служба, тільки держали на одній горі зірця. Хлопці, користаючи з вільного часу й погідної днини, переглянули зброю, амуніцію, дехто ліг спати, ще інші "робили облави" в сорочках на наших гризунів. "Мабуть, село близько," — промовив стр. "Вихор". "А звідки ти знаєш?" — запитав "Кора". — "Може, молоко приснилося?.." "Щось ліпшого від молока" — відповів "Вихор" і підвівся на ноги та почав пильно втягати в ніздри повітря.

Декого це розсмішило, а кілька стрільців встали й почали нюшити разом з ним. "Ось там село, — показав пальцем "Вихор". — Звідти чути запах печеної м'ясо!" Двоє стрільців підтвердили, що "Вихор" має рацію. "Морозенко" підсміхнувся й сказав: "В тій стороні, звідки вам запахло м'ясо, є село, але до нього буде з десять кілометрів. "Вихрів" ніс закороткий, щоб міг занюхати, що там сьогодні варять".

В полудень вернулася зі села наша розвідка і принесла втішні вісті. В терені було спокійно. Червона Армія пересунулася вже далеко на захід і південь, а за нею пішли також тилові з НКВД, що ловили наших людей до армії. По містах і селах вже була цивільна адміністрація з великими залогами НКВД в райцентріах.

Курінний інтендант вислав відразу людей по дооколичних селах за харчами, що іх мала зорганізувати для нас підпільна мережа ОУН. За кілька годин наші інтенданти вернулися і привели кілька штук худоби, принесли солі, картоплі та крупи. В грубому буковому лісі, над потоком, горів уже великий вогонь. Різники поралися біля худоби. Службова чета носила дрова і воду. В кожному рою, біля вогню, товпилися стрільці. Вони смажили коров'ячу кров і припікали шкіру, щоб хоч трохи заспокоїти голод, заки буде обід. Наш сусід, двометровий "Райтер", сушив шкіру, щоб пошити собі ходаки, бо ходив майже босий. Ніхто вже не сидів з похнюпленою головою. Наші надії здійснилися. На другий день привезли ще більше харчів. Найгірше вже позаду — так ми тоді думали. В цій же долині, під горою Грофецький Кінь, ми залишилися ще на один день. З нами були дві чоти сотенного "Чорного" з Чорного Лісу, що долучилися десь в околицях Синевідська й разом з нами перейшли фронти. Тепер вони залишили нас і подалися в Чорний Ліс, до своїх частин. Далі ми йшли самі. Не вступали до сіл. Так прийшли в південну частину Долинського повіту.

НАСКОК НА МІСТО ПЕРЕГІНСЬКО

В лісах під горою Пасічний Верх, в околицях сіл Осмолоди, Підлюте, Кузьминець, курінь зупинився.

Стрільці й командири мали понищений одяг, а справа з взуттям стояла ще гірше. Щоби якось зарадити біді, штаб куреня вирішив виконати наскок на районовий центр Переґінсько. У містечку стояв залогою відділ НКВД, що тероризував місцеве населення. Наше завдання було зліквідувати ворожі сили, забрати магазин з військовими речами та харчі з кооперативи, молочарні й райкому.

Розвідка донесла, що в Переґінську перебувають якісь службовці із Москви.

Після обіду сотенні зібралися у штабі курінного "Рена" на нараду й опрацювали плян наскоку. Повернувшись до своїх сотень, зробили збірку й сказали, що сьогодні ввечорі підемо на Переґінсько. Сотенні мали наради з чотовими, а чотові — з ройовими.

Хоч не був я стовідсотково здоровий, але на згадку, що підемо ліквідувати станицю НКВД, в мене близько 60

вояків, а 120 були готові йти на акцію. Перед вечором три бойові сотні вийшли з табору. Ще завидна вийшли на край лісу. Там почекали аж стемніло й уже тоді через поля пішли в напрямі сіл Остодор, Ангелів, Ясінь до Переґінська. Перед вели місцеві звязкові.

З нашої сотні залишилося на місці постою близько 60 вояків, а 120 були готові йти на акцію. Перед вечором три бойові сотні вийшли з табору. Ще завидна вийшли на край лісу. Там почекали аж стемніло й уже тоді через поля пішли в напрямі сіл Остодор, Ангелів, Ясінь до Переґінська. Перед вели місцеві звязкові.

Ми йшли тихо, як коти. Кожний тримав зброю, кулеметні диски й ленти так, щоб не бряжчали. Місця, де можна було наткнутися на людей, зручно виминали. Наказ зупинитися передавався пошептками з уст до уст.

До Переґінська було ще якихось два кілометри. Вже було видно блідуваті світла крайніх хат. Ми ждали дальнього наказу. Нараз в сусідньому селі, що було на схід від Переґінська, піднялася велика пожежа, чути було стрілянину з легкої зброї. Це був поганий знак, що віщував нам невдачу. Та прийшов наказ, марширувати далі. Не було іншого виходу. Пан або пропав, — як колись казали запорожці.

Росив дрібний дощ, було темно й холодно. Теренові

зв'язкові провадили кожну сотню окремо на її місце наступу. Декотрі чоти мали своїх місцевих провідників.

Ми тихесенько йшли за зв'язковим, що провадив нас сіножатями понад річкою. Наша сотня к-ра "Веселого" зайняла становища на правому крилі. Сотня к-ра "Байди" держала центральний відтинок і мала завдання вдертися до центру міста та зліквидувати гарнізон НКВД. Всі вояки в сотні "Байди" були зі східних українських земель, знали добре російську мову й могли легко ввести в оману енкаведистів. Наша чета к-ра "Вовка" мала завдання забезпечити східне крило наступу. Коли ми прийшли на призначене місце, в місті вже почалася сильна стрілянина.

Більшовики, заалармовані боєм в сусідньому селі, вже лежали на становищах. Сотня к-ра "Байди" напоролася на їхню заставу.

Летіли в повітря ракета за ракетою. Вони освітили поля й городи, як вдень. Постало замішання між нашими сотнями, врешті перервався зв'язок*.

Ракетне світло й густі серії "максимів" і "дехтярів", що сипали міріядами світляних куль, притиснули нашу чету в болото на чистому полі, де не було ані кущика.

Наказ чотового: "Не рухатися з місця! Як тільки перестануть летіти кулі, будемо відступати до річки!"

На нашому відтинку було тихо, й нарешті перестали освічувати поле. Ми відступили до річки. Чотовий вислав стрільців нав'язати зв'язок з рештою відділу. Поки вони

---

*Сотенний виховник сотні "Сурма", "Мар", учасник акції, подає такі пояснення: "Праве крило наступу творила сотня "Веселого". Центр наступу на станицю НКВД та інші більшовицькі центри призначено сотні к-ра "Байди". Ліве крило наступу зайняла сотня к-ра "Нечая". Ліве й праве крило мали оточити центр міста, де перебували ворожі сили. К-р "Нечай" був відповідальним за цілу акцію. Зі сотнею "Нечая" йшла одна чета зі сотенним "Бурлакою". Чета сотні "Бурлаки" мала наступати на станицю НКВД.

Сотні не підійшли точно на означений час на вихідні позиції. Сотня "Веселого" і частина сотні "Нечая" спізнилися через теренові перешкоди: рови з водою, річка, мокрий терен, мокляк, чого не знали теренові провідники. Чета "Бурого" зі сотні "Нечая" через спізнення участі в бою не брала. В місті була більша залога, добре укріплена, з важкою зброєю.

Зв'язок через стрілянину та невідомий терен не працював справно. Тільки сотня "Байди" мала добрий зв'язок в бою, проте зазнала втрат. Загалом стрілецтво не було підготоване до вуличних боїв. Розпочату акцію сотнею "Байди" та частинно сотнею "Веселого" і "Нечая" — відкликано.

Повстанці з міста відступили, не виконавши повністю накресленого пляну. Точних даних про втрати ворога не устійнено. Ворог держав це в таємниці".

вернулися, нас викрив ворожий розшук, і знов почалася безперервна стрілянина. Ми відповіли серіями з кулеметів і невдовзі змінили становище. Клята річка, котру взагалі не цікавило те, що довкруги неї робилося, може з десять разів купала мене в своїх брудних холодних водах. В брезентову торбу, яку я приготовив на хліб, набралося повно води. Десь в п'ятьмі з'явився наш сотенний лікар "Гуцул" і сказав, що наказано відступати.

Була вже пізня ніч, а до лісу далеко. Мусимо ще затемна вирватися з чистого поля. Спочатку відступ був дуже трудний, бо червоні відкрили вогонь по нас з усієї зброї, але півкілометра далі, кулі нас уже не досягали. На полі я перебігав через загін, де росла колись капуста, тож витягнув кільканадцять голих качанів і щасливо рушив за відділом.

Вже сіріло, коли ми доходили до лісу. Тут зустріли сотню "Байди". Вони провадили зі собою кількох ранених. За ними ішла частина сотні "Нечая".

Стрільці зі сотні "Байди" розказували, що наступали на залогу НКВД, а при відступі дали мильний напрям відходу, й залога почала стріляти по своїх. Сотня к-ра "Байди" втратила кількох стрільців, які залишилися на полі бою.

Як пізніше нам переказували, пожежу, яку ми бачили перед нашим наступом, викликав курінь к-ра "Різуна", що так само, як і ми, ліквідував станиці міліції в сусідньому районі. Правдоподібно, ворог втратив тоді близько 40 чоловік вбитими й раненими. Так доносили працівники теренової сітки. Точних даних не устійнено.

Вже вдосвіта ми вернулися, перемучені, на місця нашого постою. На нас чekали нетерпеливо наші друзі. Командири сотень пішли звітувати курінному, а ми розійшлися до вогнів і почали чистити заболочену зброю. В сотенні кухні дістали трохи рідкої, але гарячої зупи. Розігрівши тіло, положилися на відпочинок і невдовзі позасинали.

Та довго спати не вдалося. Може, години дві. Прийшов наказ: "Докладно замаскувати місце постою та непомітно покинути цей ліс!"

Командири сподівалися більшовицької погоні, бо ми за собою залишили виразні сліди. Ми йшли обережно майже цілий день. Над лісами з'явилися легкі літаки, які шукали за нами. Було чути легку крісову стрілянину.

Прибули під гору Яйце Ілемське і тут стали табором. Кілька днів сиділи тихо на наших скромних харчах.

Прийшли з терену розвідники й повідомили, що більшо-

вики перепровадили облаву по лісах довкола Перегінська й відійшли до міста Долина.

Гарнізон з Перегінська вибрався. Невдалий наскок нашого куреня мав і свої позитиви. Поклав край на якийсь час свавіллю розбещених сталінців. Сиділи вони тепер по більших містах.

Села й ліси були в повстанських руках. В цих лісах розійшлися сотні нашого куреня.

ДВА ТИЖНІ ВІДПОЧИНКУ

Була вже пізня осінь 1944, коли наш курінь розділився. Кожна сотня відійшла в призначений терен, щоби діяти самостійно.

Наша сотня к-ра "Веселого" покинула місце постою останньою.

Було нас 180 стрільців. Марширувати тепер було набагато легше. На рівній дорозі вже можна було побачити початок і кінець відділу. Також було легше прохарчуватися та в разі небезпеки вийти непомітно в безпечне місце.

Напрям маршруту — північний схід. Прийшли над села Липовиця — Суходіл. Сотенний сказав нам, що тут будемо тaborувати довше, щоб добре відпочивати й привести до порядку наш одяг. Вислано чотових і бунчужного підшукати добре місце на табір. Десять годину вони повернулися й попровадили сотню на місце тaborування.

Сотня отaborилася півколом. Рій від роя на якихось 25 метрів. Службу будемо тримати чотами, щоби вільні від неї стрільці могли добре відпочити. Кожний рій тримав біля себе тільки алярмівку, которую міняли що дві години. Службова чота тримала застави, що складалися з однієї кулеметної ланки. Підслухи були за півкілометра від тaborу.

На вечірному наказі бунчужний розказав нам, який має бути порядок дня. Наказав дотримуватися повної конспірації. Не розкладати великих вогнів. Вживати сухі дрова й заховувати тишу.

Того вечора спали просто неба, а другого дня вже зранку взялися будувати тимчасові колиби. Це були свого роду великі буди, зроблені зі смерекових гілляк, вистелені сухим листям і дрібним чатинням. Кухня, як звичайно, примістилася над потоком.

Почалася нова самостійна господарка сотні.

Найбільше праці мав харчовий відділ. Вони кожного

вечора ходили в села, а на світанні верталися, обвантажені харчами, часом — й одяжю. Військових уніформ не було багато по селах. Ті, що були, передавали для нас. Гірше було із взуттям, бо населення також ходило босе, а купити не було де. Здобувати обуву було важко, а забирати насильно заборонялося.

Заготівля харчів проходила легко. По селах більшовики поназначували сільські управи. Наша сітка ОУН також мала в кожному селі своїх станичних та членів. Вони знали, що робить сільрада. Сільради були зобов'язані здавати москалям контингент. Звичайно при висилці харчів до району частину відсилали москалям, а частину — для УПА. Реєстрації худоби ще не було, тому м'яса ми мали подостатком.

До сіл більшовики заходили з рідка, а до лісу йшли більшими силами. Однака вели вони свою розвідку проти нас. По селах організували сексотів. Тому ми пам'ятали про обережність і чуйність.

Зв'язки в терені були наладнані. Харчі доставляли своєчасно. Почалася збірка одягі та взуття.

Кожного дня відходив один рій в села на організацію боєприпасів. Найбільш активними в збиранні амуніції й піхотинської зброї були наші підлітки, селянські хлопці. Як тільки побачили в селі повстанців, то витягали зі скрипок воєнне добро, здобуте під час переходу фронтів, та передавали нам. Амуніції всякого типу було доволі, тож треба було її магазинувати в безпечних місцях.

Минув один тиждень нашого таборування. Деякі стрільці називали його курортом. Добре харчування привернуло нам силу, а хворі приходили до здоров'я. Сотня набрала кращого вигляду. Зліквідовано частинно подертий одяг і взуття. Стрільці ходили ще в ходаках.

Кухня видавала харчі три рази денно. Крім того, біля кожної колиби горів вогонь, на котрім стрільці підсмажували додаткову їжу. Та десь взялася в таборі червінка. Кілька стрільців захворіли. Сотенний лікар "Гуцул" мав багато клопотів.

Хворих відразу ізольовано від сотні. Їм призначено окрему дієту. Санітарі виконували точно розпорядження лікаря, і за тиждень червінки не було. Лежанки хворих і близину спалили.

В цьому лісі відзначили свято 1-го листопада 1944 року. Відразу після снідання перевели збірку. Політвиховник "Залізняк" вийшов перед сотнею. Службовий підстаршина передав йому відділ. Виховник наказав "Струнко!" — і проголосив:

"Однохвилинною мовчанкою вшануймо пам'ять поляглих, що своєю молодечою кров'ю зросили брук нашого княжого города Львова!" Команда "Спочинь!"

Тепер наш виховник виголосив глибоко патріотичну промову про події, що відбулися 1 листопада 1918 року у Львові. Розповів нам, як славної пам'яти сотник Дмитро Вітовський з невеликим відділом наших добровольців роззброїв австрійську залогу міста й поставив синьо-жовтий прапор на міській ратуші та проголошено Західно-Українську Народну Республіку вільною державою. Далі говорив про значення Листопадового Зриву в теперішній нашій боротьбі. "По слідах Героїв Листопадового Чину крокує тепер УПА, щоби знову у Львові й Києві вільно повівав синьо-жовтий прапор України" – закінчив виховник свою промову. Команда: "Струнко! Слава Україні!" "Героям слава!" понеслося відгомоном по лісі. Національним гімном закінчено свято.

Через кілька днів прийшло повідомлення від к-ра "Рена": нам наказано повернати на Лемківщину, з терену якої рекрутувалася поважна частина стрілецтва. Наступного дня на ранішній збірці сотенний наказав за дві години розібрati колиби й не лишити за ними ніякого сліду.

Обід був раніше, як звичайно. Однадцята година. Розібрали кухню. Сухим листям покрили вогнище, й сотня готова до відмаршу. Всі стрільці були в добром фізичному стані. Наші перукарі подбали, щоби кожний був підстрижений і поголений. Будемо переходити селами, а там дівчата й молодиці. Зовнішній вигляд не був найкращий, бо все ще бракувало нам уніформ і чобіт, але всі були чисті та позашивані. Ми покинули табір і пішли в напрямі на село Суходіл.

МАРШУЄМО НА ЗАХІД

Перші сумерки непомітно сідали на землю й витискали геть денне світло. Ніч, немов дбайлива мати, прикривала темним рядном землю. Довгим сірим вужем сотня повстанців сходила по слизькім розмоклім схилі гори. Наказ – стати! Затрималися в рідких кущах молодих смерічок, що росли тут купками на обох берегах глибокого яру. Перед нами в долині було видно село. В деяких хатах вже блистало світло. З димарів снувався дим і, з'єднуючись разом в одне велике полотнище, лініво плив в сторону лісу, до нас.

Коли вже зовсім стемніло й село заблищало вогніками світел, четверо повстанців відірвалося від останніх кущів і

тихо попрямували в село. Це була наша розвідка, що йшла в Суходіл. Насторожені, ми ждали дального наказу.

Нічну тишу перервав гавкіт настороженого собаки, котрий відразу затих. Селянин пізнав своїх і наказав собаці мовчати. Вже пізніше ми зауважили, що собаки по-різному гавкають, коли наближаються наші повстанці, і тоді, коли надходили більшовики чи поляки. Вони, оті мудрі соторіння, бачили й відчували, хто свій, а хто ворог. Не один раз оті вірні звірята попереджали нас про присутність ворога в селі.

До відділу вернулися розвідачі. Повідомили, що в селі спокійно, можна заходити. Ми пішли вперед. Знову зачала пали по болоті людські й кінські ноги. Скорі ввійшли в село. Тягнуло нас до хати, до людей, з якими багато з нас вже довго не стрікалися. Вістку про нашу появи в селі близкавицею передав сусід до сусіда. В хатах загоріли ясніше лямпи. Сотня зійшла з дороги. Хлопці, спершися на плотах, дивилися через вікна, як в хатах коло печей увіхаються господині. Варили для нас вечерю. Чотові покликали ройових і повідомили, що зараз прийдуть сільські хлопці й поведуть нас роями до хат на вечерю. Ми переступали поріг хат, вітали господарів християнським звичаєм. Ті просили сідати й відпочивати. Тільки алярмовий стрілець беріг друзів.

Тепле хатнє повітря приємно огрівало наші тіла, а з кухні доносився запах вареної страви. В хаті було чисто й привітно. Господиня, що стояла біля печі обернена до мене плечима, пригадала мені постать моєї доброї мами. Що ж вона тепер робить? Напевно, як усі матері, помогає своїм повстанцям. Чи є щось кращого за маму? А головно тоді, коли вона стоїть в наших мріях?

Тим часом розмови велися на різні теми, переважно — про нового окупанта, про терор, арештування, про хлопців, забраних насильно у ворожу армію.

Господар пригощав наших курців свіжим доморослим тютюном. Хоч наш курінний забороняв курити, за десять хвилин так накурили, що дим закривав образи, а святому Миколаєві, що висів на почесному місці, здавалося виступили слози на очах.

Місцеві хлопчика крутилися біля нашої зброї й пильно приглядалися до неї. Питали, чи не потребуємо куль, бо вони забирали крадьком їх від німців і росіян. Наші розмови перервала господиня, запрошуячи до вечері.

Дівчина з довгою русявою косою, що звисала по круглих плечах аж нижче пояса, помогала матері ставити на стіл

посуд. Задивився на ту мілу дівчину, що з'явилася мені перед очима, немов русалка козакові, й не запримітив, що мої друзі вже наминають теплу страву з двох великих чеп'яних мисок, наповнених стравою. "Морозенко" штуркнув мене й жартома сказав: "Вечеряй, "Палю", бо не виростеш!" Був я найменший в рою. Дівчина поглянула на мене згори, бо була на цілі голову вища, подарувала мені чарівну усмішку, котрої я довго не міг забути в своїх мріях.

Вечеря була смачна — зупа на баранині зі сушеними грибами, заправлена цибулею. На столі стояв великий округлий свіжий хліб, що його "Глинка" порізав на рівні куски для кожного стрільця. По вечери ройовий вислав зміну для алярмового стрільця, щоб і він повечеряв та відпочив.

Десь о годині десятій проголошено збірку сотні до відходу. Прощаємося з гостинними господарями, дякуємо за гостину й входимо з хати.

Я мав звичку ніколи не поспішати, чи то коли було спокійно, чи то коли стріляли, тож і тепер вибіг з хати останнім. Моя неспішність нераз рятувала мене в скрутному становищі, бо я мав час придивитися, де причаївся ворог. Так і тепер. Подав господареві руку, що втопилася в його великий і твердій долоні, поцілував у руку господиню й вийшов до сіней, і тут при одвірку, якась добра душа впхала мені невеличкий вузлик під пахву й шепнула: "Рости великий та сильний, стрільчуку наш!" її гарячий віддих, здавалося, обпалив мені вухо. Я знов, хто це був. Ніхто інший, як ота русява дівчина. Вимовивши так щиро підбадьорливі слова, вона зникла в темноті.

Я опинився на вулиці, притискаючи дорогоцінний дарунок. Цікавість, що в цім вузлику, не давала мені спокою цілу ніч. Не сказав я про нього навіть найближчим друзям.

Другого дня, на постою, заглянув до вузлика. Відмотав лляне полотенце. В білій, обведеній червоною ниткою хустинці був кусник хліба, два яблука і грудка масла в капустяному листку. Хлібом і маслом я поділився з друзями, а хустинку заховав у наплечник і носив її як найбільший скарб. Згоріла вона разом з наплечником в бою в селі Струбовиська в березні 1945 року.

Наказ — марширувати! Поправили виряд і, немов тіні, вийшли із Суходолу.

Пішли в напрямі Болехова. Марш був майже форсований. Ночами старалися пройти якнайбільше. Вдень сиділи законспіровано в селі або в лісі.

Перейшли через села Пшеничник, Кальна, Слобода Болехівська, Бряза. В останніх двох селах довелося побувати другий раз. В лютому переїджали через ці села ще, як то кажуть, зеленими юнаками на вишкіл в старшинську школу "Олені". Тепер я — підстаршина УПА, маю невеликий досвід боїв, навчився конспірації в терені та багато іншого. Поглянув на добре знану гору Магуру.

Звідси через Труханів рушили на Розгірче. Болехів залишився на сході. Розвідка повідомляла, що в Болехові квартирує великий відділ НКВД і міліції й часто роз'їжджає по околичних селах. В цьому терені між Болеховим, Стриєм і Сколем ми мусіли бути обережнішими. До сіл вступали тільки на вечерю. Цілими ночами маршували, а вдень відпочивали в лісах.

Вже була пізня осінь. В горах почалися приморозки, а на самого Дмитрія впав перший сніг. Зайшли ми тієї ночі у великий буковий ліс. Вогнів палити не дозволяли. Нагромадили букове листя, змішане зі снігом, і лягли, втомлені, спати. Спало нас по троє, накритих палаткою. Було вигідно й тепло. Десь удосявта пробудився, бо відчував якийсь тягар на собі. Висунув голову з під палатки, й раптом на лиці впала добра пригорща холодного снігу. Розглядаюся заспаними очима довкруги й нічого не бачу. Подумав, що сотня відійшла, і нас залишилося троє. Та коли протер очі, то побачив, що наші коні б'ють копитами в снігу, вибираючи з нього сіно.

Сніг не був приятелем повстанців. Легко було в нього падати, але дуже важко на снігу позамітати за собою сліди. Тепер мусіли ми бути дуже обережними, бо більшовики використовували зимову пору й безперестанно шукали за нашими. На щастя, сніг довго не лежав, а ще таки того ж дня розстав. Стрільці казали, що перший сніг ніколи не лежить, а щезає. Та той перший сніг наганяв думи, що воно буде. Яка буде зима, що з собою принесе? Та "гетьте думи, ви хмари осінні!"

Приспішуємо ходу. До сіл уже не заходимо всією сотнею. Харчовий відділ привозив харчі до лісу кіньми.

Дуже швидко прийшли в околиці міста Борислава. Тут було досить спокійно. Так нас інформували. Знову заходили до сіл сотнею, часом навіть і за дня. Люди хотіли бачити повстанців. Це підносило їх духовно. Одного дня, як тільки почало смеркати, ввійшли до великого села Орове, що тягнулося, може, з вісім кілометрів. Село було національно свідоме. Затрималися тут на відпочинок на два дні.

Ввечорі пішов я по селі збирати овес для наших коней. Зі мною було двоє стрільців з мішками на плечах. Зайшли на подвір'я до одного заможного господаря. В хаті світилося. Стukaю в двері, — тихо. Ніхто не відповідає. Постукав ще кілька разів. Не чути нічого. Попробував клямку — двері відчинилися. Відбезпечили кріси, і двоє нас входить до хати. Тут застали двох жінок років 25-30. Спитав, де господар хати? Вони замість відповіді стулилися в куті, біля шафи, й пари з уст не пустять. Дивилися на нас так, як засуджений на смерть дивиться на свого ката. "Що за мара?" — подумав собі. В не одному домі бував, але нічого подібного мені не траплялося. Закралася підозра. Приглянувся до них близче й по їхньому одягу здогадався, що вони не тутешні.

"Хто ви такі будете? Чому нас так налякалися? Ми нічого від вас не хочемо, — старався пояснити мету нашого приходу. — Нам потрібний господар. Хочемо дістати вівса для коней." Одна з них якось витиснула з себе кілька слів, сказала, що "хазяїн поїхав в город, а ми тут тільки самі й нічого спільнотого з хазяйством не маємо". По мові відразу зрозумів, що вони зі східних українських земель.

"З якої області будете?" — питав. "Ми, знаєте, не приїхали. Нас прислава влада. Учителюємо в народній школі в цьому ж селі. Ми нікому нічого злого не робимо, — почали вже обидві виправдовуватися. — Мусимо щось робити, бо жити треба. Тепер війна, і все понищене..."

Мені було шкода цих переляканіх наших сестер, хоча вірити кожному, хто плаче, не треба, бо добре нам було відомо, як хитро наставляли своїх людей енкаведисти. За шпигуна також неможна кожного брати, бо тоді вийде більше шпигунів, як чесних людей.

Я взявся пояснювати, хто ми і за що боремося. Говорив сам, бо мій друг "Василь" мало встряявав у розмову. Дівчата стали трохи сміливіші. Розмова перейшла на щоденні справи. Ми й не завважили, що просиділи кілька годин.

Вже й господар приїхав з міста. Треба було обговорити з ним наше діло й вертатися чимскоріше до сотні. Виходячи з хати, сказав їм: "Учителюйте здорові нашим дітям на користь. Не старайтесь шкодити нашему рухові, то нічого вам не станеться в цьому спокійному бойківському селі". Дівчата слухали нас уважно, а на їхніх обличчях видно було зворушення. Прощалися з нами по-приятельськи й просили зайти до них завтра ввечорі.

Ми вийшли, на подвір'я. Поговорили з господарем,

дістали мішок вівса і вже виходили на вулицю, як до нас підбігли наші знайомі учительки й дуже просили взяти від них трохи харчів на дорогу. Ми відмовлялися, але вони таки впхали нам дві хлібини й трохи цукру.

"Ми цілий час живемо в селі, а вам всяко приходитьсья," — сказали. Подякували за їхню щирість і відійшли. Про зустріч з цими учительками зголосив сотенному й запітався, чи можемо ще раз відвідати їх. Сотенний був вдоволений із нашої поведінки й дав дозвіл. Проте сказав, що поговорить зі станичним, щоби його люди стежили за ними. "Стереженої Бог стереже!" — додав сотенний.

Другого дня ройовий "Морозенко" сказав мені, що можемо йти на розмову до учительок.

Перед вечером обшкрябав бороду, на якій виросло вже з десять волосин. Попростував пім'яту уніформу та як стемніло оба з "Василем" пішли до наших нових знакомих.

Прийняли нас, як старих друзів. Гостили чаєм з білими солодкими сухариками. Побули ми з ними може одну годину, трохи пожартували, посміялися та розказали більше про наш рух.

Щиро та дружньо попрощалися з ними. Варка дала мені на спомин теплі рукавиці й білий шалик, котрого мусів скоро позбутися, бо зраджував мене вночі. Галина дала "Василеві" голубі вовняні шкарпетки. Казали нам уважати на себе, а як колись будемо в Оровім, то щоби пам'ятати про них.

Тієї самої ночі покинули ми Орове, й уже більше ніколи не доводилося нам там бувати.

Прямуємо далі на захід. Вже почалася зима. Дуже часто падав сніг, але довго не лежав. По кількох днях топився, залишаючи мокрі й холодні калюжі.

Перейшли через села Кропивник, Смільник, Топільницю. Звідти завернули на південь, в напрямі сіл Іванівка, Ісаї.

Напрям маршруту міняли навмисно, щоб збити з нашого сліду більшовицьких розвідників, що напевно за нами стежили.

Удень, по селах вешталися енкаведисти й монтували свою сітку донощиків. Стежили й за нами, але не мали точних даних, де ми перебуваємо.

Для дезорієнтації ми нераз вечеряли в кількох сусідніх селах, розділені четами. Люди звичайно питали нас, до якої сотні належимо? Ми назвали їм різні сотні, тільки не нашу. По вечері чоти знову сходилися разом. Однієї ночі йшли ми доброю камінною дорогою. Передня стежа вже увійшла в село, назви якого не пам'ятаю. Нараз із закруту виїхала на нас автомашина й обсвітила цілу сотню, що йшла стрілецьким

рядком розтягнута на півкілометра. Ми скочили в рови по обох сторонах дороги й припали до мокрої землі. Важка автомашина в розгоні залетіла майже на половину нашої лінії. Хтось з кулемета загасив їм світло та здеряв. Почалася стрілянина. Більшовики скакали з машини й бігли в рів, між наших. Зробилося замішання. Стріляти не було як, бо можна було попасті в свого. Почалася бійка прикладами й кулаками. Кілька бійців залягло під машиною й сипнули з "дехтярова", але наші серії з автоматів втишили їх. Не було часу довго ждати, бо могло надійти більше машин. Команда перевірила стан стрільців. Жертв не було.

Швидко перейшли село. Змінили напрям на південний захід. Перейшли біля села Явора та ввійшли в ліси Розлуч.

В пригоді з машиною відзначився стрілець "Коля". Прийшов він до нашого відділу ще за німецької окупації. Не хотів воювати ні за Гітлера, ні за Сталіна й знайшов дорогу до УПА. "Коля" був за походженням казахстанець. Говорив смішно ламаною московською мовою. Ненавидів більшовиків. Ми не могли йому зразу повірити. Він був призначений до кухні й не мав зброї, натомість носив великий бляшаний баняк або на зміну провадив нав'юченого коня й мимрив собі щось під носом.

Того вечора, як надіїхала більшовицька машина, "Коля" не видержав. Вирвав одному кухареві з рук кріса, положив свій баняк серед дороги, щоб було добре опертя для кріса й почав гатити по машині. Коли машина була зліkvідована, віддав кріса власникові, засміявся й каже: "А што ти думал, что Коля нє харош?"

Після того випадку сотенний казав дати йому зброю, яку здобуто. Наш казахстанський союзник не міг натишитися одержаною зброєю та визнанням його дійсним воїном УПА. "Коля" завжди був добрим бойовим товаришем. На постою в селях провадив антирадянську пропаганду.

Бувало в нас різно, добре і зло, холод й голод, в боях і в безвихідних ситуаціях, де грозила смерть. "Коля" завжди був прикладним і зрівноваженим вояком. Завжди мріяв про свою далеку батьківщину — Казахстан. Часто вечорами молився щиро до місяця й благав свого пророка Магомета про повернення волі обом народам — казахам і українцям.

Тієї самої ночі мали ми ще дві пригоди. До однієї хати, що стояла за селом, вступив наш розвідач з польової жандармерії, стрілець "Липа". В хаті, за столом сиділо двоє

енкаведистів. Вони, не кажучи ані слова, відкрили вогонь з автоматів, і друг "Липа" впав неживий на хатньому порозі. Енкаведисти виломали вікно й зникли в п'ятьмі очі. Сотня, заялярмована пострілами, зупинилася.

Два рої побігли до хати. На городі зловили переляканого господаря, котрий вияснив, що сталося. Вбитого стрільця передали організаційній сітці, щоби належно його похоронити.

Налітав мокрий сніжок. Пройшли ми зо три кілометри й задержалися на відпочинок. Можна закурити. Сіли, щоб ноги відпочили. Курці вдоволялися папіросами, дехто дрімав, опершися на наплечник.

Позаду сотні мав звичку їхати на своїй чорній кобилі наш бунчужний. Він був старшого віку, напевно, мав близько шістдесятки. Любив тримати порядок та дбав, щоб часом хтось з нас не залишився на відпочинку. Тієї ночі ми марщували проти вітру. Бунчужний був певний за свою шкапу, вірив що вона ніколи не зверне з дороги. Затягнув шапку на вуха і так їхав за сотнею цілий вечір, опершися руками на сідло. Коли сотня зупинилася, коняка долучила до останнього стрільця й також стала. Вітер дув її цілий час снігом в очі, й вона обернулася та разом зі своїм тягарем дрімала стоячи.

За півгодини подають наказ марщувати. Як марширувати, то марширувати. Попідводилися стрільці й потяглися чорним шнуром по білій, вкритій снігом лісовій дорозі. Стрільці зі задного забезпечення бачили, що "старий" спить на кобилі, та не сказали йому нічого. Обійшли потихенько й подалися за сотнею. Хотіли пожартувати. За десять хвилин подають зізаду, що бунчужний загубився. Це викликало загальний гумор серед стрільців. Почали хихотіти. Сотня затрималася.

Рій задного забезпечення вернувся на те місце, де дрімав перед тим бунчужний, але його вже там не було. Пішли трохи далі. Нема нашого "старого". Перешукали ліс по обох боках дороги. Було досить темно, і в кущах нічого не було видно.

Вернулися й зголосили сотенному, що бунчужний пропав. Ще трохи пождали, і сотенний сказав, що мусимо йти далі.

Ще тієї ночі мали пройти біля села Вовче аж до Дністрика. За бунчужним підуть завтра шукати спецрозвідники.

Охоронний рій був на задньому забезпеченні, тож дістав нагану за невдалий жарт. Без зміни буде цілий тиждень держати службу.

Ми рушили далі. Пройшли, може, зо два кілометри, як

з-заду подали, що чути якийсь тупіт. Зупинилися. На всякий випадок, поставлено два кулемети. Довго не довелося ждати. По нашему сліду гнався за нами бунчужний, і так швидко, як тільки могла бідна конина. Його здалека пізнали й не задержували. На запитання, що сталося, не відповідав. Сипав прокльони на свою кобилу та заднє забезпечення.

Два тижні після тієї пригоди, сотенному політвиховникам вдалося якось намовити "старого", щоб признався, де він тоді пропав? Той розповів йому таке: "Я спав собі спокійно, сидячи в сіdlі. Як довго, то не знаю, але за цей час нападало снігу кобилі на голову так багато, що вона пробудилася, потряслася головою, щоб позбутися снігу. Холодний сніг приснув мені на обличчя, і я пробудився. Подивився перед себе — нема ніде нікого, тільки вже легко притрущений снігом слід. Довго не думав. Натиснув стремена й гнав слідом, щоб скоро долучити до сотні. Іду та й іду, не видно нікого, а тут вже й ліс скінчився. Вийхав на поле, дивлюся та пізнав, що переді мною те саме село, з котрого ми вийшли. Я збагнув відразу, що клята кобила обернулася задом до вітру, тож поїхав назад, в тому напрямі звідки ми недавно вийшли". Його розповідь скоро рознеслася між стрільцями.

Наші жартуни почали натягати "старого". Радили йому призначити одного стрільця, щоб під час маршу вів кобилу на шнурку, — тоді буде певний, що не загубиться. Бунчужний і сам щиро сміявся з цієї пригоди. Недовго після того найшов він у селі маленьку нафтову ліхтарню. Як тільки сотня входила в ліс, він засвічував ліхтарню, чіпляв її на вуздечку кобилі під шию, та іхав за нами, як святий Миколай. Ніхто не смів біля нього сміятися, бо міг дістати палицею по плечах.

Так минали дні за днями. Тепер знову повернули ми на північ і прийшли до села Грозьова. В цьому добре зорганізованому селі затрималися довше аж два тижні. Розмістилися по пів роя на одну хату. Ходити по селі вдень було заборонено. Приділ харчів доставляв станичний тегенової сітки ОУН. Сотенний інтендант розділював на рої. Варили ми самі, як хто вмів. Часто помагала господиня, бо не могла дивитися, як ми псуємо добре продукти. Обов'язково обідали з нами діти, а часом і ціла родина, бо господиня ще додавала своєї приправи, щоб обід був смачніший. Ми скоро познайомилися з людьми й жили, як одна родина. Деякі непосидющі вже й дівчат познаходили.

Був наказ перевірити докладно зброю, перечистити кулеметні диски. Постійно тривало гостре поготівля. Вдень спати заборонено, а вночі не можна було розтягатися й скидати взуття. До Сяну було всього дві ночі швидкого маршу. На Сяні був тепер вже польсько-радянський кордон. Державні керівники Америки й Англії в спілці зі Сталіном поставили нові кордони так, як Сталінові захотілося, не питуючи господаря цієї землі. Цілу Лемківщину приділили до Польщі. Нова границя пролягала по лінії Керзона зі значною поправкою на користь Польщі.

Більшовицька погранична сторожа вже встигла зміцнити кордон. Щоб перейти на другий бік, потрібна була велика обережність. Наші розвідники вдень і вночі стежили за рухом прикордонників. Наші люди мусіли дістатися на той бік і нав'язати контакт. Це, властиво, було причиною нашої довшої затримки в цьому селі. Про підготовку до переходу кордону ніхто з нас не знав. Знали тільки, що йдемо на Лемківщину, але те, де й коли будемо переходити границю, знав тільки сотенний "Веселій" і його почет.

Одного дня після обіду сотенний покликав до себе всіх командирів чот і роїв. Повідомив їх, що наша розвідка вернулася з-за Сяну. Там покищо спокійно. Поляки ще не встигли наладнати своєї адміністрації. Польських прикордонників ще зовсім немає. Пильнують кордону тільки більшовики. Польські військові відділи в силі одного куреня стояли в Тісній, Волковій, Балигороді, Ліську й Сяноці. Це було далеко від місця, де будемо переходити границю. Під час маршу маємо заховати абсолютнутишу та обережність, бо в довколишніх селах багато військ НКВД.

Ввечорі сотня тихцем опустила добру Грозьову, з господарями ніхто не смів прощатися. Казали їм, що йдемо на вправи.

Прийшли до села Бистрого. Довго тут не затрималися, бо постійно приходили сюди більшовицькі стежі. День перебули в лісі, а ввечорі знову в похід. Над самим ранком прибули до села Лип'я. Сиділи тут законспіровано. Навіть стійки не виставляли. Пильнували нас селяни, що возили гній на поля. Як тільки смеркло, вийшли зі села. Тієї ночі мали перейти границю.

Далеко перед сотнею пішла бойова стежа. Всі її стрільці були одяgnені в білі накидки з полотна. На снігу їх взагалі не було видно. За ними тихенько посувався відділ. Маршируємо дуже швидко. Про якусь перерву не було мови.

Панувала обережність, готовість і чуйність. Під ногами скрипів перемерзлий сніг. Час від часу форкнув змучений під важким в'юком кінь, котрого моментально старався заспокоїти стрілець.

Година четверта над ранок. Зійшли в долину ріки Сян, обминули здалека якесь село. До границі вже було близько. Несли наготовлену зброю.

"Стати!" — прийшов наказ.

Наша чета розійшлася в розстрільну й залягла на становищах, може, яких сто метрів від ріки. Всі рухалися, як коліщатка в годиннику. Кожен рій мав наперед призначене місце й обов'язок. Часу не можна було тратити. Від нього залежав наш успіх. Два рої, що були в білих накидках, перебігли через ріку й на другій стороні зайняли становища. Тоді роями почала перебігати решта сотні.

Наша чета переходила останньою. По дорозі до ріки бачив якихось людей, що верталися. Хто це був, не знаю. Мабуть, зв'язкові. На ріці вже був поломаний лід. Студена вода облила ноги, але ніхто не нарікав. Вискочили на другий берег і пішли до недалекого лісу.

Задній рій тягнув за собою смерекові гіляки, маскуючи частинно сліди, щоби ворог не зізнав точно, скільки нас перейшло кордон.

За півгодини ми вже були у великому лісі. Головна небезпека минула. Що буде завтра, побачимо.

Вже зовсім рано вийшли на високу гору Дверник. Замерзлі чоботи й черевики та онучі гризли стрільцям ноги. Був конче потрібний відпочинок, щоб розклести вогонь та просушитися. Мороз добирався аж до костей. Хтось за жартував: "Терпи, козаче, отаманом будеш".

До села пішла розвідка, ю поки вони вернулися, ми скакали на морозі, бо вогню не вільно було розкладати. Нарешті прийшли розвідачі й повідомили, що по обох сторонах Сяну квартирують по селах більшовики. Тим часом мороз докучав. Треба було щось робити, бо довше стояти було неможливо.

На поляні під лісом стояли дві хати, віддалені одна від одної на якихось 200 метрів. Наша стежа вже перевірила їх. Жили там дві родини з малими дітьми. Мали також худобу. На запитання, чи приходять сюди поляки або більшовики, вони відповіли, що ще ніколи не бачили більшовиків, а поляків старий господар бачив ще перед війною, як водив воли продавати до Самбора. Жили вони самовистачально. Обробляли поляну, де росли бульби-картопля, мали по кілька

корів, що паслися по лісах ціле літо, а також тримали овець. Узимку чоловіки ходили на полювання. Дикого звіра було тут багато: олені, серни, дики свині, лиси, а зайці то самі приходили аж попід хату.

Грошей вони не мали, зрештою, й не потребували їх. За м'ясо приносили їм люди сіль, цукор, нафту, і це було все, що їм було конче потрібне. До школи дітей не посылали, бо до нїї було далеко, а возити не мали часу.

Ситуація нашої сотні була прямо безвихідна. Ризикувати та іти до цих двох хат, або мерзнути й мати переможених стрільців. Снігу вже було доволі. Сотенний мав нараду з чотовими. Він уважав за потрібне отаборитися в лісі, розкласти вогні й грітися біля них. Чотові радили примістити дві чоти у двох хатах та стайнях.

Нарешті, по довшій аргументації, дозволено двом чотам і харчовій ланці приміститися в будинках. Решта сотні розташувалася в лісі при вогнищах.

На нашему сліду поставлено заставу з двома кулеметами. Довкруг поляни стояли підслухові стійки.

Стрільці, що пішли до хат, примістилися де хто міг — в хаті, стайні та на стріху в соломі. Пересушили онучі та обуву й невдовзі почали дрімати.

Наш рій "Морозенка", що вважався "стара война", бо ми вже одну зиму зимували в лісі, на вишколі в школі "Олені", до хати йти не хотів. Скоро розійшлися по лісі, назбириали сухого букового гілляча й розложили великий вогонь. Диму взагалі не було, тільки червоне, гаряче полум'я приємно огрівало наші обличчя та одяг і взуття. Стало веселіше. Всі стараються просушити свої онучі та чоботи. Стрільці "Кора" і "Зайчик" поставили відро води на жар. Думали варити зупу, щоби трохи розігріти шлунок. Харчі несли зі собою. Кожний рій мав свій приділ. Також стрільці мали в наладованих торбах масло, сир, сало та куски хліба.

Я стояв в одному чоботі з онучею над вогнем, як враз затарабавив кулемет "Дехтярова" й заскрготали густими серіями "папаші". Шурнув напівзамотану ногу в чобіт і заляг в снігу, ждучи дальших наказів. Не видно було нікого, тільки вогонь палахкотів весело, а над ним на грубій жердці висіло обкопчене чорне відро, в якому кипіла натоплена вода зі снігу. Та стрілянина біля хат не переставала. Вибухали гранати. На нашій лінії було тихо. Стежі вернулися від стійок і повідомили, що там все в порядку. До нашого роя прийшов сотенний зі зброєю і мапником, але без плаща. Його запро-

сив один чотовий до хати, але, на щастя, до тієї хати ще не стріляли. Ми стояли розстрільною на краю поляни. До нас прибігли стрільці, що встигли пробитися з палаючої хати. Вони розказали, що наскок був несподіваний. Більшовики обійшли нашу заставу. Їх завважив стійковий "Зірка", що ходив довкруг, але не встиг повідомити чоту, бо впав проштій кулею на порозі хати. Стрільці вискачували з хати, стріляли в сторону ворога та бігли до лісу. Поки сотенний зоріентувався в ситуації, стрілянина втихла.

Наш рій пішов розстрільною в сторону хат. Там не застали нікого, тільки полеглих стрільців: "Зірку", "Цигана" і ще одного, псевда якого не знав.

Через кілька днів ми довідалися, що в одній хаті вбито господаря і дитину. Решта цивільних людей повтікали до лісу, а потім пішли в села до своїх рідних. Ними заопікувалася теренова сітка ОУН.

Московські прикордонники, коли побачили наших стрільців, зразу відступили й пішли вниз, де на них ждали підводи, й поїхали за Сян.

Ми не знали, куди пішли дві наші чоти. Ждали на них до вечора, але вони не приходили. Сотня зійшлася кілька днів пізніше.

Так нас "привітав" ворог першого дня на Лемківщині.*

ЗИМА 1944 – 1945 РОКУ В "ТРИКУТНИКУ"

"Трикутником" називали східню частину Лемківщини, що лежала між рікою Сян і її допливом річкою Волосатка. Це був терен першого району на Лемківщині, де провідниками були "Сяновий", "Осип" з Дверника. Територія ця врізалася трикутником між Дрогобицьку й Закарпатську області. Цей український терен призначено комуністичній Польщі. Його територія – це доволі високі гори з великими лісами. Ідеальне місце для осідку більших повстанських з'єднань.

---

*Вияснення вживання назви "Лемківщина": територія Лемківщини тягнеться на захід від ріки Ослава, що впадає до Сяну. Тому що до Польщі прилучено українську територію від Сяну на захід, з практичних мотивів підпільні чинники почали вживати одної назви "Лемківщина" на означення цілої території від Сяну аж по Попрад. Назви "Надрайон Бескид" чи курінь "Лемко" стосувалися всієї Лемківщини від ріки Сян до гірської частини повітів, охоплюючи Лісько, Сянік, Коросно, Ясло, Горлиці й Новий Санч. — Примітка ред.

До "трикутника" проходила з Балигорода до Тісної другорядна камінна дорога, по котрій в добру погоду могла проїхати автомашина. Далі через Ветлину, Береги Горішні, Устрики Горішні й аж до Волосатого, треба було їхати кіньми або йти пішки.

В "трикутнику" знаходився між іншим гірський хребет – Букове Бердо, на якому відбувався вишкіл куреня "Рена". Звідси вийшли ми в рейд у лісові масиви Бойківщини, а тепер, наприкінці 1944 р., повернулися в цей полонинсько-гірський трикутник.

Раніше був тут німецький окупант, а тепер, у державі, що має називу – "Польська Республіка Людова", – польсько-комуністичний. Сходив я ці терени пішки вздовж і впоперек, як шахівницю.

Перші дні на Лемківщині були для нас тяжкі. Не зважаючи на холодну зиму, цілими днями ми перебували в лісі, часто без вогню. Більшовицькі малі літаки погранвійськ щодня кружляли над лісами. Шукали нас. По селах вешталися чужі люди, нібито якісь гендлярі, а насправді, як довідалася наша служба безпеки, більшовицькі розвідники. Деякі стрільці тоді відморозили пальці на ногах і руках. Нарешті більшовики залишили наші села в спокої. Пильнували вони кордону на Сяні, а на Лемківщину приходили рідше.

Тим часом по селах наладнано зв'язкові пункти. Почала нормально діяти підпільна пошта ОУН. Щойно тоді наша сотня почала ночами заходити у села. Однієї ночі зайшли ми в село Криве над Сяном.

Зайняли горішню його частину, рій на одну хату. Долішній кінець цього села кінчався над самим Сяном, а в бункрах, на протилежному березі, сиділа більшовицька погранична застава. Нас повідомили, що в цьому селі будемо зимувати. Вдень було заборонено виходити з хат. Ніччю по селі ходили наші стежкі. Застало нас тут Різдво Христове і Новий Рік 1945-го. Святкували ми разом з селянами. Два тижні перед святами хтось пустив поголоску, що маємо дістати приділ самогонки, але з цього нічого не вийшло. Пішла друга поголоска, що горілку відслано до підпільного шпиталю.

Щоби змінити монотонність, ми часом чотами переходили на кілька днів до сусіднього села Гільське і до малого присілка Сухі Ріки, що належав до села Затварниця. В Сухих Ріках пережив я першу любов з сімнадцятирічною дівчиною Марусею. Ми потай зустрічалися в темній коморі, аж одного разу зловила нас там її мама. Від цього часу ми

вже не крилися. Кожного разу, як тільки треба було йти до Сухих Рік, я голосився на охотника або просив знайомих в сотенному штабі, щоб мене туди посылали. Якась могутня сила тягнула мене до моєї Марусі. Несло мене як на крилах через дві високі гори, вкриті грубо снігом. Марусині родичі приймали мене як свого рідного. В них мав я завжди нічліг для себе й моїх друзів, що приходили зі мною. Воякові УПА самому ночувати або перебувати вдень на квартирі було заборонено. Нераз доводилося заскочити на скоре побачення "на чорно", без відома команди. Мою відсутність покривали друзі, за що мусів давати їм "хабара". З цим не було клопоту, бо Марусина мама завжди щось доброго запихала в мою польову торбу.

Помало минав час. Стрільці нудилися, бо сиділи без діла. Поляки, що мали свою міліцію в селі Вовковия, вже напевно знали про нашу присутність у цьому терені. Також більшовицька погранзастава мусіла вже щось завважити, бо одного дня, коли жінка прала в ополонці білизну, прийшов до неї пограничник і сказав, щоби передала "Степановим хlopцям", аби не бігали по селі. Жінка передала нам цю остерогу.

Сотня перейшла в інші села. Найдовше ми стояли на одному місці два дні й знову ішли далі. Йордан святкували в селі Завій.

Десь в половині лютого 1945 року ми перейшли в новий терен, під гори великого Бескиду. Стояли недалеко волосного села Тісна. Там вже була зорганізована польська поліція (Міліція Обивательська). Вони часто виїжджали в села на розвідку. Наша сотня квартирувала у селах Довжиці й Ветлині.

Міліцію в Тісній ми могли зліквідувати, але насамперед пробували їх використати для наших цілей. До коменданта МО наш сотенний вислав листа з наказом добре поводитися з нашими селянами, а також не чіпати в терені наших стрільців, які переходили меншими групами. Була десь з ними зустріч.

Комендант поліції зобов'язався давати нам інформації про місця й кількість совєтських військ та доставляти польську пресу. Спеціальні відділи військ НКВД стояли тоді в містах Ліську й Сяноці. Було спокійно. Через два тижні ми перейшли квартирувати до Струбовиськ. Вороже військо не показувалося. Наши військові інструктори, розкинені по всіх околичних селах, вишколювали молодь. Творилися Самооборонні

Кущові Відділи – СКВ. Ті, що стояли в сотні, також не дармували. Цілий день був поділений на заняття. Два рази на тиждень приїздив сотенний політвиховник друг "Кривуля". Він давав нам лекції та проводив гутірки на політичні теми. Виголошував доповіді.

Кілька разів приїздив на інспекцію курінний "Рен". Говорив коротко й річево. Ніколи нас не хвалив, а вимагав ще більшої дисципліни та постійного доповнення військового вишколу. В часі перебування знаходив час на особисті розмови з вояками, передовсім зі "старими", до котрих і я належав. По-батьківськи журався нашим здоров'ям і наказував уважати на себе, бо ще довго доведеться воювати з ворогом, який тільки готовувався наступати на нас.

Вже почався березень 1945 року. Надія, що скоро надійде весна, підносила всіх на дусі. Проте в горах між полонинами і під Бескидом зима ще панувала в повній силі. Ще були морози й заметілі. По селах почало бракувати харчів. Головна пожива – картопля, овес, мука й часом м'ясо. Останньої зими картоплі було обмаль, бо минулі осені тут переходив фронт. Ми від людей зі Струбовиськ харчів не брали. Навпаки, там, де квартирували наші стрільці, й господарі харчувалися з нами. Харчі доставляли з дальших сіл. Наші порції зменшилися, хоч ми діставали їх кожного дня. Ми почали відчувати голод.

До голоду долучилася ще страшна недуга – плямистий тиф. Про якесь серйозніше лікування не було й мови. Застосовувано тільки "бабські" ліки. Найближча лікарня була в Ліську й Сяноці. Це три дні ходу. Туди ніхто не важився їхати, бо польська влада поводилася брутально з місцевими людьми.

Пошестер рознеслася по селах. Ніхто не мав куска мила, щоб випрати білизну. Ми, вояки, прали самі. Виварювали білизну в окропі, і це все. Головне, треба було визбутися воншой. Біда не минула й нас. Ми жили в хатах разом зі селянами. Захворіло також кілька наших стрільців. Сотенний лікар "Гуцул" відокремлював хворих від решти відділу.

До хворих селян і стрільців лікар "Гуцул" заходив щоденно. Також вповні посвячував себе хворим сотенний санітар. Однаке без медикаментів вони були безпорадні. Ситуація чимраз то гіршала. За кілька тижнів лежало в страшній гарячці понад 80 наших стрільців і командирів. Вкінці захворів наш одинокий санітар, старий бунчужний, а також тиф зломив і самого лікаря "Гуцула".

Хворі мали високу гарячку, що довго держалася, сильні болі голови. На тілі виступала червона висипка. В декого проявлялися психічні розлади. Сильніші організми одужували швидше. Біда була ще й в тому, що бракувало добрих харчів.

Здорові стрільці виконували охоронну службу. Кожний — по 12 годин. На стійку йшли всі, включно з командирами та сотенним почотом.

Нашим ройовим став тепер друг "Словак". Він походив десь з-під Ярослава. Коли щось говорив, то ми позаду ледве стримували сміх, — смішив нас його "акцент". Мав він багато клопоту з одним стрільцем. Цей великий маркерант, щоб не йти на стійку, навмисне обмочував свої штани й нарікав, що має хворий сечовий міхур. Мокрого на мороз не виганяли. Стрільці скаржилися ройовому, бо знали, що він робить це навмисне. Одної ночі "Словакові" урвався терпець, і він вигнав мокрого на дві години на мороз. Була це добра терапія. Міхур одразу вдалося вилікувати.

Мені, Богу дякувати, не бракувало нічого, тільки трохи б більше харчів. Стійки так набридли, що заздрив навіть тим хворим, що лежали, марячи, в гарячці. Ходив я потаємно відвідувати моого хворого друга "Глинку". Їв залишенну їжу, щоби захворіти. Нічого з цього не вийшло.

Постійні стійки і холод вичерпали нас до краю. Вийду, бувало, надвір та й скаку задубілими ногами перед хатою три години. Довкола мертві тиша. Часом трісне дерево від морозу, й знову тихо. Село спало спокійно під грубою плахтою снігу, а я скакав, як ведмідь на гарячій блясі.

Одної ночі прийшли до нашого села незвичайні гости. Велика зграя вовків. На горбі, з боку села, стояла стара дерев'яна церковця, а біля неї був цвинтар. Біля церкви, під великим камінним хрестом, стояла наша стійка. Вовки підійшли зовсім близько, дивилися ласо своїми великими зеленими очима і страшно гарчали на наставлену зброю. На щастя, за півгодини прийшла зміна стійки, і ми вдвох прогнали напасників. Деякі хижаки розгрібали свіжий гріб. Забігали вовки також між хати та вдиралися до стайні.

На стійку біля церкви посылали вже по двоє стрільців. Стріляти було заборонено, хіба в крайньому разі, якби вовк кидався на стійкового.

В селі люди казали, що вовки віщують лихо. Десять в половині березня погода змінилася. Надворі потепліло. Почалася відлига. Вовки більше не приходили. Віяв теплий південний вітер, почав танути сніг. Була надія на краще.

Легше хворих стрільців, що не мали гарячки, перевезено на схід, ближче до місць перебування сотень УПА "Бурлаки" і "Бурого". Важко хворі залишилися з нами в Струбовиськах. Тиф забрав перші жертви. Помер стрілець "Квіт", за ним пішов наш "старий" бунчужний, а по нім — сотенний санітар. "Гуцул" лежав непрітомний в ліжку. Тепер до сотні приїздив курінний лікар "Горислав".

20 березня 1945 року сотня або, краще сказати, те, що залишилося від неї, вийшла на вправи. Вправлялися в обороні села. Сотенний дав розпорядження чотовими, і за десять хвилин ми вже лежали на становищах. Це був несподіваний алярм, що мав випробувати нашу справність. По обіді ми знову пішли на оборонні становища. Цим разом старалися дістатися туди непомітно, використовуючи природні заслони.

День минув швидко й весело. Вертаючи з вправ, стрільці жартували. Билися снігом. Дітвора повиходила з хат і долучилася до нас.

Десь з'явилася ціла зграя горобців і весело цвірінькала по дровітнях. Все живе раділо теплому дню, бо всякому вже набридла люта зима. Короткий день кінчався. Сонце ховалося за верхами Бескиду. Легенький мороз взявся за свою мистецьку роботу. Ледові соплі, що висіли зі стріх, немов крокодилічі зуби, почали видовжуватися і товстіти. Промоклий сніг на дорозі перетворювався в гострі колючки, що тріщали під нашими ногами, як побите скло.

Розходилися по своїх квартирах. В повітрі пахло димом, що піднімався рівним стовпом вгору, немов хотів подивитися на тепле сонце, яке сховалося вже за Бескидом.

Ніч перебрала владу над днем. В хаті на комині горів довгий смерековий ощипок, що заступав лямпу, бо нафти не було де дістати. Все ховалося і втихало під покриттям ночі, щоби завтра знову показатися свіжим і усміхненим.

БІЙ В СТРУБОВИСЬКАХ З "ЧЕРВОНОЮ МІТЛОЮ"

В ніч з 20 на 21 березня 1945 року ми квартирували в селі Струбовиська, повіт Лісько. Застава третьої чоти під командою "Вовка" затримала сани, запряжені парою добрих гірських коней, що неслися вихором зі села Смерека. Зі саней подали кличку. Стрільці відразу відзначили знайомий голос сотенного "Веселого". Сани помчали далі, скрутivши гострим кутом вліво з головної дороги. В горішньому кінці села зупинилися біля хати, у якій квартирував сотенний

почот. Сотенний розбудив свого зв'язкового й наказав не-гайно покликати до себе всіх чотових. Зв'язковий, що завсіди спав в повному поготівлі, скочив з лави, котра служила йому за ліжко, сказав: "Так є, друже командир!" — і за хвилину був уже в дорозі.

Зійшлися чотові й сотенний повідомив, що до Тісної приїхало близько ста вантажних машин з пограничних і спецвійськ НКВД та війська польського — ВП. Певне завтра почнеться наступ на нас. Перший удар мав упасти на нашу сотню, бо ми квартирували найближче.

"Чи ставати до відкритого бою з ворогом, який має таку перевагу?" — поставив питання сотенний. Присутні на нараді висловлювали свої завваги.

Відступати відразу зі села було неможливим, бо тут лежало понад 20 наших тифозників. Перша справа — відвезти хворих в безпечні місця. А потім, стежачи за ворогом, відступати в сторону наших сотень. Ухвалено зарядити гостре поготівля і почати підготову до наступу ворога.

Чотові розійшлися до своїх чот. По хатах розбіглися зв'язкові. Тут і там заблімали по селі світла, але скоро зникли, бо був наказ заслонювати вікна. Заряджено гостре поготівля. Хоч була ще темна ніч, село ожило. Стрільці бігали сюди й туди, як муравлі в потурбованому муравищі.

В напрямі Тісної до сіл Присліп, Криве і Довжиця від'їхали кінні стежі. Поки що не було нічого нового. Відбулася ще одна нарада командування сотні.

Вирішили залишитися в селі, але зайняти готові до бою становища. Вчораши практичні вправи стали нам в пригоді. Сотня зайняла оборонні становища від західного краю села. Долішній кінець села доходив до головної, дороги, якою могли приїхати більшовики, а горішній дотикав до великого, заваленого глибокими снігами лісу, що тягнувся аж до Бескиду.

Готових до бою було в сотні вісімдесят вояків і командирів. До нас ще приїдналася чета самооборони, що була зорганізована з молодих хлопців із села Струбовиська. Самообороною командував наш військовий інструктор к-р "Дорош".

Бліда, золота сонячна куля застала нас на становищах. Ще вчора підходили ми до уявного ворога на вправах, а сьогодні ждемо на дійсного, що може появитися кожної хвилини. Стрілецтво радісно вітало сонце. Настрій був добрий.

Чекали, заріті в глибоких снігових ямах, уже дві години. Всюди було спокійно. Спокій перед боєм впливає погано за

нерви. Дехто дістав нервицю шлунка. Мені тряслися руки. Щоби вже почалося, просив Бога, а тоді, як уже йдеться в бій, не думаєш про смерть.

Стрільці нетерпеливилися, а далі, як всі молоді люди, почали жартувати. Розповідали різні анекдоти про більшовиків. Робили зі снігу гранати й кидали одні на одних.

Аж раптом почули перші постріли в напрямі села Присліп. По дорозі, що провадила з цього села до нас, видно було, як верталася наша бойова стежка. Стало всім ясно, що наступ почався. Наші становища тягнулися горою по відкритому полі. Ліве крило лучилося з лісом, що тягнувся вздовж Бескиду аж до Закарпаття. Праве крило доходило до головної дороги. За дорогою був також ліс, але вже набагато менший. По другій стороні села зайняв становища "Дорош" з чотою самооборони, а в долішньому кінці охороняв нашу лінію рій "Словака", в якому був і я.

Ми мали добре поле зору. Цілу нашу лінію бачили як на долоні. Позаду нас, над головною дорогою, стояв наш зорець. На горбі, звідки надходив ворог, вже видно було ворожу розстрільну, що посувалася вперед. Віддаль між ворогом і нами була понад кілометр та все меншала. Стріляти ще не було наказу.

Треба ворога підпустити близько, щоб можна зустріти його цільним вогнем. Більшовики поставили на горі "Максима" й стріляли довгими серіями в напрямі села і лісу, прикриваючи вогнем свою розстрільну. Їхній вогонь нас зовсім не разив, бо вони не знали, де наші позиції.

Тим часом ворог підсувався все ближче та ближче. Їхні постаті більшали й виразно відбивалися на білому тлі снігу. Прийшов наказ: "Вогонь!" Заклекотали кулемети, гукнули кріси, посіяли автомати.

Від перших наших пострілів ворог зазнав поважних втрат. З віддалі якихось 30 метрів наш цільний вогонь скосив його першу лінію. На снігу лежали вбиті, кричали ранені. Решта заскочена такою несподіванкою, панічно відступила. Запала тиша.

Але це довго не тривало. Головні сили НКВД були позаду. Відкривши наші позиції, вони сформували нову розстрільну і почали наступ. Цим разом обережно, ховаючись за природне прикриття.

Найбільше натискали на наше праве крило, де командував молоденький чотовий "Вовк", родом з Бережанщини, випускник підстаршинської школи "Олені". Він був мій добрій

знайомий і друг. Спокійно стежив він за полем бою та видавав влучні накази. Недарма кажуть: який командир, таке його військо. Добрим командиром був наш друг "Вовк".

Хлопці стріляли тільки до видної цілі. Така була засада. Майже від кожної кулі падав ранений або вбитий більшовик. Наші кулеметники мали також добре жниво, коли ворог більшими ватагами кидався вперед. Свистіли кулі, вибухали чорним димом гранати. Здається, до небес неслися зойки ранених. Сонце вже піднялося високо й посидало своє тепло людям, що вбивали одне одного, кожний почуваючи за собою своє право... У повітрі пахло порохом, і неслось безперестанно в нашу сторону дике московське "Ура! Ура! Вперьод!" і лайка. Але, притиснені нашим вогнем, з тими ж криками верталися назад.

Чотири рази наступав ворог і кожний раз був змушений відступити, залишаючи вбитих. Тоді він зупинив наступ і почав сильний обстріл наших становищ з мінометів. Стрільна вибухали в глибокому снігу й завдавали нам втрат. Також інші частини розставились так, щоб обстрілювати наші позиції іншою зброєю, а їхні відділи автоматників почали заходити нас з боків і ззаду. Цього наша лінія не запримітила.

В оточенні опинилося наше ліве крило. Червоні наскочили з лісу. На наше щастя, на краю лінії під лісом лежала на становищах неповна чета к-ра "Граня". З ними був також політвиховник "Кривуля", лікар "Горислав" і к-р "Бір". "Грань" був родом з Одеси, а "Кривуля" — з Запоріжжя. Обидва колишні старшини Червоної Армії. Мали вже понад сороківку. Носили совєтські уніформи. Командир "Грань", заскочений збоку, швидко зорієнтувався в ситуації й, замість стріляти, накинувся на більшовиків з грубою московською лайкою, мовляв, чому стріляють по своїх. Те саме зробив виховник "Кривуля". Більшовики на хвилю зупинилися, та швидко зорієнтувалися й почали наступ. Чота під сильним ударом пробилася в напрямі лісу, а частина — в напрямі потоку. Посилився наступ на чету "Вовка".

Сотенний дав наказ відступати тій частині, що була біля нього. Спокійно рій за роєм відступив з чистого поля до села.

Натомість чета "Вовка" опинилася в найнебезпечнішій ситуації. Вона не могла так легко відірватися від ворога. На неї кинено більші сили. Наш рій "Словака" аж тепер міг брати активну участь у бою. Побачивши, що наша чета відступає, а її на п'яти наступають більшовики, ми почали

цільним вогнем гатити по червоних. Кулеметник "Човен", амуніційний "Кутик" і я підбігли ближче до наших і густими серіями нашого "Дехтяра" притиснули червоних до землі. Це затримало ворога, юна чета мала змогу відступити до села. Ми бачили, як кілька стрільців добігли до потоку, що був вже у селі, і там зайняли становища.

До нашого роя прибіг зв'язковий і передав наказ відступати, бо ворог оточує наше заднє забезпечення. Наши становища попали під сильний обстріл. Чота "Вовка" була в оточенні. До села залишився невеликий, але важкий просмік. Хлопці відбивалися наліво й направо. Під час того пробою впали перші наші вояки.

Славної пам'яті ройовий "Сова" зі своєго австрійського манліхера славно відбивав атаки. При відступі, ранений кулеметною чергою в обидві ноги, дострілився з власної пістолі. Ворог посилив атаку. Пішли в рух наші гранати. Поліг також чотовий "Вовк". Решта чети, відбиваючись на всі сторони, була вже недалеко крайніх хат.

Рій самоборони, що держав другу лінію на цвинтарі, побачив безвихідне становище чети "Вовка" і прийшов їй з допомогою. Хоч здалека він почав обстрілювати більшовиків. Ворог, заскочений пострілами з протилежного боку, дещо сповільнив наступ. Це дало змогу нашим добігти до села. Тут поміж будинками вони відступили в сторону лісу. На полі бою залишилися наші друзі.

Розлючені більшовики вдерлися в село. Палили хати, стріляли в кожного, хто трапився під руку: стариків, жінок, дітей. З димом пішло все село. Залишилося тільки шість господарств в долішньому кінці. Разом з більшовиками була частина ВП та МО з Тісної.

Всі молоді господарі, що мали зброю, та самооборона відступили разом з нами. Майже до темної ночі більшовики посувалися по наших слідах. Кулеметники, що йшли позаду, тримали ворога на далекій віддалі. Перед вечером ворог припинив погоню.

Вже майже темніло, як всі наші чети зійшлися в смеречанському лісі. Друзі тягнули за собою стр. "Лайбіду". Куля прошила йому м'язи на нозі. Про довший відпочинок не було й мови. Треба було ще цієї ночі перейти Бескидом на Закарпаття. Кожний валився з ніг від утоми після цілоденного бою.

Третя чета "Вовка" мала поважні втрати. Очевидці потвердили смерть геройського чотового "Вовка". Скільки

згинуло стрільців, ніхто не міг точно сказати. Бракувало майже цілого роя "Словака" та деяких інших. Пізніше доносили про втрати ворога. Впав один їхній капітан і 86 армійців. Поранених мали вони понад дві сотні — їх возили автами до шпиталів в Сяноку і Ліську. Щойно пізніше устійнено, що ми мали 14 вбитих і тільки один був ранений. Наш твердий спротив червоній навалі рознісся широким гомоном по Лемківщині.

Тлінні останки наших полеглих друзів селяни похоронили в братській могилі. Господарчий відділ УПА й теренові працівники ОУН допомагали селянам харчами та у відбудові спалених хат.

БЛЬОКАДА. ДВА ТИЖНІ В СНІГАХ БЕСКИДУ.

Діставши порядного "гостинця", більшовики стримали свій похід на ліси Бескиду. Вони добре знали, що в лісі їм доведеться за кожний пройдений крок, платити життям. Та ворог не відступився від свого плану. Почалася бльокада цілого лісового масиву в котрому ми тепер перебували. В кожному селі більшовики примістили по сотні вояків. Між селами ходили стежі, кінні та піші. На місцях переходів були кулеметні гнізда. Вони були певні, що ми мусимо вийти з лісів, бо інакше загинемо з голоду.

Та хоч як було важко, ніхто з повстанців не прийшов до ворога просити про помилування. Становище сотні було дуже скрутне. Прорив на північ, через густі ворожі застави, по глибоких снігах, був неможливий.

Сотня пішла на південь, через Бескид, на Закарпаття. Там же наші люди. Підійшли близько до якогось села. Кожен плекав надію, що, може, вдасться дещо з'їсти й загрітися. Після доби блукання по високих горах, завалених снігами, почули ми алярмові стріли з крайніх, хат. Було ясно, що більшовики сподівалися нас й готовувалися не пустити до сіл.

Для нас не було іншого виходу тільки вертатися назад, на Лемківщину. Стрільці ледве тягнули ноги. Ми спиналися по стрімкому узбіччю гори, пробиваючи стежку по замерзлому снігу, що сягав вище пояса. Раз-по-раз змочували снігом спалені гарячкою уста. Вже другий день без харчу. За вісім годин важкого маршу ми добилися в Лемківщину. Зупинилися в лісі над селом Ветлина.

Хтось із стрільців занюхав запах диму. Післали стежу. В глибокому ярі, над потоком, біля вогню, сидів гурт людей.

Наші підійшли ближче й впізнали хлопців із села Ветлина. Вони втекли перед більшовиками.

Стежа скоро вернулася й повідомила сотенного. Довго не чекали. Ціла сотня підійшла до вогнища. Цивільні мали зі собою трохи харчів і віддали їх голодним стрільцям. Зажевріла надія на краще. Хлопці з Ветлини стали нам у великій пригоді. Вони знали прекрасно терен і могли дістатися непомітно до села. Після дня відпочинку кілька добровольців зголосило сотенному, що підуть в село. Попробують розробути харчів для сотні. Командир погодився.

Як добре стемніло, один відважний хлопець із Ветлини та п'ять стрільців вийшли з лісу й обережно, мов коти, подалися в напрямі села. Що кілька кроків прилягали в снігу і прислухалися, чи десь часом не причайвся ворог. Було тихо. Тряс дрібний сніжок. Коли були вже близько до хат, затрималися. В селі світилося. Було добре чути, як між хатами ходять п'яні москалі. В одній хаті скрипіла гармошка й ухкали захриплими голосами п'яні танцюристи. Зі села вийшли двоє кіннотників і подалися в сторону села Смерек.

Треба було чекати, аж поки змучені танцюристи підуть спати. Десь близько першої години по півночі гамір в селі почав втихати. За півгодини село спало. Коло хат, де квартирували більшовики, стояли вартові. Один з наших витягнув з піхви ножа й поповз до недалекої хати. Решта друзів держали напоготові зброю, щоб в разі потреби, забезпечити його відступ. Хвилини здавалися годинами. За десять хвилин наш відважний друг вернувся назад. Стрілець був коло самої хати. На подвір'ї лежала в'язанка соломи, а на ній, сидячи, дрімав п'яний стійковий. В хаті напевно спали інші. Треба було щось робити. Вертатися голіруч не було чого. Там, в лісі, чекають хворі й голодні друзі.

Добру пораду дав місцевий хлопець. Він сказав, що знає хатину, де напевно ніхто не квартирує, бо там немає місця. До неї треба було добиратися майже годину. Мешкала там старша жінка з двома дітьми. Наші закралися непомітно. Побачивши стрільців, вона налякалася. Думала, що це більшовики, але, як тільки впізнала місцевого хлопця, заговорила заклопотано й щиро: "Ой, чим я вам поможу". Харчів багато в неї не було, але дала півмішка зерна і дві сухі макухи. Жінка сказала, що більшовики щодня приходять до неї й випитують, чи знає вона, де ховаються сільські хлопці й молоді газди?

Подякувавши жінці-добродійці, наші вийшли з хати за

село, затрясаючи за собою докладно сліди, а дрібні сніжинки допомагали нам в цій праці.

Коли ми поверталися, близько попри нас пройшла ворожа стежка, але, на щастя, нас не зауважила. Вже зовсім рано прибули перемучені стрільці до сотні. Хоч мізерний був принесений харч, але для вимучених голодом вояків була то поважна підтримка. Варили жито в юденках і ділилися, як свяченім яйцем на Великдень. Тільки дуже голодний може це зрозуміти.

Сотня просиділа вже кілька днів на одному місці. Щоразу ночами хтось прокрадався в село, приносив трохи продуктів, а також відомості про рух ворога.

Одного дня, перед обідом, наш стійковий завважив ворожу рострільну, що бігла прямо на наш табір. Наші, заалірмовані, вже не мали часу відступити, щоб зайняти кращі оборонні позиції. Кожний заліг, там де був, і так оборонявся. Більшовики, як несподівано з'явилися, так швидко й зникли. Залишили по собі кількох вбитих. Їхній несподіваний наскок коштував нас дуже дорого. В короткому бою був вбитий сотенний "Веселій" — Свістель, сотенний лікар "Гуцул" — Осип Волинець, що недавно піднявся на ноги після тифозної епідемії, та політвиховник "Кривуля".

Сумно дивилися один на одного стрільці, що залишилися без командира, як сироти без доброго батька. Найстаршим рангою між нами був чотовий "Прикуй". Він скликав збірку ройових, і спільно вони обговорили, що робити далі.

Вирішено поділити сотню на рої й таки зараз розйтися. Вночі кожна група повинна прокрастися через ворожі застави між селами Смерек, Ветлина і Береги Горішні. Збірний пункт призначено за Ветлинською полониною, в лісах над Сухими Ріками. Ще тієї ж ночі наші групи проникли непомітно, без втрат, через вороже кільце і сховалися у великих лісах за високою полониною.

Трохи легше перебув ці тяжкі часи наш рій "Словака", про якого думали, що він пропав у бою в Струбовиськах. А було так. Наш рій ніяк не міг чистим полем дістатися до лісу й долучити до сотні. Всі спроби були невдалі. Більшовики сікли вогнем безперервно по голих полях між головною дорогою і лісом. Ярами й малими перелісками прокрався рій в сторону села Смерек. За Смереком вже було спокійно. Більшовики зупинилися в Струбовиськах. За нашим роєм не прямували. Боялися, мабуть, зустрічі з іншими сотнями куреня.

Вже смеркало, коли прийшли ми до Ветлини. Там

застали нашого курінного "Рена". Був там і наш чотовий "Дорош" з кількома стрільцями самооборони. Ройовий "Словак" зголосив курінному наш прихід, а також дав звіт з бою, що відбувся на нашему відтинку. Курінний, вислухавши звіт, сказав, що цілий рій піде з ним як охорона. Мусимо негайно залишити село, бо невдовзі сюди прийдуть більшовики й буде облава.

Ми розійшлися по селі, щоб зібрати харчів. По вечері виходимо зі села. Довірений зв'язковий попровадив нас в ліси Бескиду. За шість годин ходу глибокими снігами прийшли до місця, що звалося Мочарне. Збоку малої поляни стояла досить велика колиба, в якій жили колись дроворуби. Було тут дві кімнати. До кожної вели окремі двері. В одній кімнаті примістився к-р "Рен" зі своїм посильним стрільцем "Галаганом" і ще двома стрільцями охорони, яких я не знав. Другу кімнату зайняв наш рій. Цивільний зв'язковий вернувся до села. Він зі своїми людьми мав замаскувати наші сліди.

В колибі залишилося трохи сухих дров. Під стіною було викладене з каміння вогнище. Ми відразу розпалили вогонь, бо в колибі все було вкрите інеєм. Надворі ходив тільки один стійковий. Перемучені після бою та довгим маршем, ми враз позасинали, стиснувшись всі разом, ногами до вогнища. Стійкові мінялися щогодини. Приходили до колиби, будили свою зміну і так сторожили цілу ніч.

Раненько всі повставали. Спали на голих обмерзлих смерекових дранцях. Вдень стійка стояла на нашему сліді, якихось сто метрів від колиби. Всі харчі, які ми принесли зі собою, склали в кімнаті командира "Рена".

По скромнім сніданку взялися до упорядкування колиби. Треба було побудувати добру лежанку та позатикати безліч дір, що світилися крізь стіни колиби. Ходити по поляні було заборонено, бо ворожі зірці могли стежити за нами через далековид. Ходили ми тільки поміж деревами — щоб не залишати слідів у глибокому снігу. Збирали чатиння на лежанку й стягали з пнів мох, щоб полатати діряві стіни. Сухого дерева тут не бракувало. Вогонь горів безперестанно, вдень і вночі.

За два дні наш "готель", так ми називали колибу, добре нагрівся. Можна вже було сидіти навіть без плаща. Хтось зі стрільців мав карти до гри, які тепер придалися, бо не було що робити. Командир "Рен" щось писав цілими днями в своїй кімнаті. Вечорами приходив до стрілецтва. Розказував нам, як працювала наша молодь в підпіллі за

польської влади, в тридцятих роках. Як виглядала польська тюрма в Підгайцях, Бережанах та як знущалися над ним польська поліція, щоб змусити признатися до вини. Та ніхто не зрадив таємниці. Розказував нам про збройні акції ОУН проти польської адміністрації. Любив слухати, як стрільці співали упівголоса народні та революційні пісні. Я ніколи не завважив, щоб командир співав разом з нами.

Перебули ми так, відрізані від світу, вісім днів. Харчі скінчилися. Зв'язковий з Ветлині не приходив. Це означало, що в селі ще сидять більшовики.

Харчів уже не було зовсім, хоч бери й гризи з дерева кору, як заець. Або, як то в нас говорили, "Повісь зуби на клинок і чекай аж прийде сухоребра й забере тебе зі собою".

Ми все ж таки надії не втрачали. Між нами, можу похвалитися, були найкращі вояки з цілої сотні. Поки ми помрємо, вважали, то ще не одного ворога положимо в могилу. Кожна біда має свій початок і кінець. Сидіти не було чого. Поки сили ще не покинули нас, треба було діяти. Курінний сказав, що хоче чотирьох добровольців післати на розвідку. Зголосилися всі до одного. Він усміхнувся і сказав: "Пане брате, я бачу, що з вами не загину. Таким військом треба гордитися". Далі командир зарядив, що на розвідку будуть ходити всі на зміну.

Стежа негайно відійшла, щоби ще за дня вийти на край лісу й обсервувати село. Як стемніло, підійшли на середину села, бо цього ворог міг найменше сподіватися. Місцевий стрілець, що провадив стежу, підкрався під хату й сховався в сінях. За хвилину вийшла з хати якась жінка й пішла до стайні. Потім вибігли надвір діти й почали ганяти довкола хати. Хтось пішов до сусіда.

В цій хаті більшовиків не було. Увагу ворожого стійкового, вдалося відвернути і наш післанець вернувся до нас з великою торбою харчів. Діти раненько мали возитися на санках, щоб не було слідів. Стежа повернулася до колиби пізно вночі. Вони довідалися, що більшовики сидять ще по всіх селах у цілому трикутнику. Скільки їх, не відомо.

Другого дня стежа пішла до села Береги Горішні. По дорозі натрапили на широку стежку витоптану людьми в снігу. Це насторожило. Троє стрільців пішли за слідом. Думали, що це більшовики шукають за повстанцями. Йшли так з чотири кілометри й нараз почули гамір. Зійшли зі сліду й поміж деревами пішли до потоку, де горіли вогні.

Один стрілець назбирав в'язку дров і попрямував до одного вогню. Ніхто його не затримував. Це була сотня "Бурлаки", яка по відпочинку прямувала на Лісько.

Одного дня командир "Рен" зауважив на снігу свіжий слід оленя. Рішено піти завтра за слідом на полювання. Вибрано найкращих стрільців. Вже було по півночі, але ще ніхто не спав. Розмови велися тільки про того нещасного оленя. На його худе тіло ждало 15 голодних повстанців. Журилися, щоб він далеко не пішов або щоб комусь іншому не попав "під мушку". Стрілець "Човен", що любив жартувати, радив ройовому "Словакові" взяти зі собою соли. Казав, що як тільки побачить цього оленя, щоб кинув йому соли під хвіст, і тоді олень напевно не втече. Він також дораджував стрільцеві "Кутикові", який був нашим кухарем, роздобути десь петрушки, щоб юшка була смачніша. Хлопці жартували, а мені та іншим вже привиджувався той олень, бо голод таки докучав.

Ще було темно, як четверо ловців пішли до того місця, де вчора бачили слід. Знайшли його. Ходили по горбах і яругах, часами верталися назад, але надії не втрачали. Було вже полуднє, як "Корінь" завважив оленя. Він лежав собі спокійно. Непрочував, бідняга, що смерть так близько. Наши мисливці не сміли схибити. Був це єдиний рятунок, тоді рій міг прожити ще кілька днів. Тихенько підійшли до жертви. Гримнув постріл! Бідний олень ще зопалу зірвався на ноги, скочив кілька метрів і упав безсило на сніг, спливаючи кров'ю.

Розбирати оленя на куски не було часу. Треба було не гаючись забиратися з цього місця. Випустили нутрощі, прив'язали до крісів й так понесли здобич до колиби. На тому місці залишилися велика пляма крові і кишкі.

Вже пізно пополудні наші ловці принесли величезного, але худого небіжчика. Спеціялістів знімати шкіру й розібрati м'ясо не бракувало. Друг "Кутик" вже грів воду. За півгодини м'ясо було готове. Поділили його на порції, щоб можна було прожити кілька днів. Поки варилося м'ясо, кожний дістав кусок і припікав над жаром. Приємний запах розносився, здавалося, по всій Лемківщині.

"Що б хоч босяки не занюхали, — почав жартувати друг "Човен". — Боремося за Україну, а тепер ще приходиться боротися за дикого звіра." Сидячи при вогні, хлопці оповідали різні небилиці. Вечеря швидко зварилася. Кожний одержав повну їдунку теплої, несоленої юшки, в котрій

плавав невеликий кусок м'яса. Тепла страва приємно зігрівала порожній шлунок.

Першого квітня 1945 року. Година сьома ранку. Стрілець "Вирва" вбігає до колиби й голосить курінному, що "Дорош", який в цей час стояв на стійці, провадить до колиби кількох більшовиків. Ми всі вхопили за зброєю й повискачували надвір, а він почав реготатися й кричати, як божевільний: "Апріль! Апріль! Апріль..."

Командир "Рен" підвівся зі снігу. Покликав його до себе, пронизливо глянув і запитав: "Чи знаєш ти, пане брате, який тепер непевний час?" Бідний "Вирва" відразу перемінився з веселого на переляканого. От попав за дурницю. Він добре знатув сувору вдачу командира. Ale вже було запізно. Стукнув закаблуками і сказав, що знає, що зле вчинив. Командир заклав руки за спину й ходив перед колибою туди-сюди. Нарешті зупинився перед винуватим та й каже: "Тепер всюди вештаються більшовики. Люди нервово настроєні, виснажені, а тобі "перший апріль" в голову заліз? За це чекає тебе сувора кара. Бачиш отої вершок гори?" — і показав рукою на схід. "Бачу" — відповів нервово "Вирва". "Отож за одну хвилину, в повному виряді, на верх цієї гори — марш!"

Верх гори напевно був за чотири кілометри від нас. Виразно світив він своєю лисиною, котрою, здається, сягав хмар.

"Щоб тобі пане-брате, було легше дістатися на верх гори, я буду стежити за тобою далековидом" — додав командир.

"Так є, друже командир", — крикнув "Вирва" і побіг до колиби збиратися. За хвилину стояв він перед командиром. Мав на собі пояс з набійницями, торбу-хлібак і наплечник, що приставав до плечей. Видно було, що порожній.

Командир подивився на нього й запитав: "Де плащ, і чому наплечник такий легенький? Біgom до колиби! Я наказав — у повному виряді!"

"Вирва" знову побіг до колиби. Одягнув плащ і повпихав в наплечник білизну та всі речі, які мав. Вийшов задиханий і відкарбував: "Друже командир, зголошує свій відхід!"

Командир глянув на нього, усміхнувся і сказав з гумом: "За "першого апріля" ти покараний також "апрілем". Можеш відійти до колиби!"

Так посиділи ми ще кілька днів. До села ніхто не

ходив, щоби не залишати слідів. Щівілів з нами уже не було. Вони вернулися в село і там десь ховалися. Оленяче мясо скінчилося. З'єли також шкуру, що, спечена на вогні, дуже смакувала. З оленя зостали тільки копита, грубі, тверді кости, що були старанно виварені, та розбита голова.

Треба було йти в село. Друзі "Дорош", "Човен" і я вирушили до Берегів Горішніх. Було вже досить темно. Ми, легко одягнуті, несли тільки зброю та малу кількість амуніції. Від села нас відділяли високі гори. На гірський хребет ми дісталися легко. На південнім схилі сніг уже був тонший, а в деяких місцях навіть стопився. На верху гори несподівано натрапили на свідків війни. Фронт переходитив тут минулого осени. При сонці, що сходило, ми побачили на землі відбитки ґумових коліс. В корчах, біля стежки, лежали два німецькі вояки в уніформі та зі зброяєю. Їхні замерзлі тіла ще добре збереглися. Тільки лисиці або вовки повиїдали їхні животи. Ми накрили чатинням вояцькі тіла та пішли мовчки у нашому напрямі.

Ще за дня прийшли над село і пильно оглянули його через далековид. На щастя, нам вдалося зауважити, де стоять більшовицькі застави. Вони якраз змінялися. Коли добре стемніло, ми зійшли в долину. Північний схил гори, по якому йшли, був ще грубо покритий снігом. До хати, котру собі вибрали, було досить далеко. Глибоким яром підйшли аж під село. Між хатами ще крутилися люди. Було чути, як дорогою вздовж села переходятять люди. Була це ворожа стежка. Десь біля дев'ятої години в селі все втихло.

Нам треба було діяти негайно. Друзі "Дорош" і "Човен" обпоронили себе снігом і тихцем підсувалися до будинку. Я з автоматом залишився позаду, щоби, в разі невдачі, забезпечити їм відступ до лісу.

Хлопці діяли обережно і спрітно. Вже були коло хати. Під хатними дверима стояв стійковий. Він тупцював безперестанно на снігу, що дуднів глухо під чоботами. "Човен" націлив на нього автомата й пильно стежив за його рухами. "Дорош" підкрався до стайні, потихенько відсунув дерев'яну засуву і зник за дверима. Швидко обшукав всі закутки, але не знайшов нічого. Не було там ані одного буряка, ані картоплинни. Стояли тільки дві корови, що зовсім не звертали уваги на незнайомого. Вони ліниво жували свій денний харч і глибоко віддихали.

В одному куті щось в соломі ворухнулося. "Дорош" насторожився. Може, це була вівця, а може, більшовик, бо

й таке траплялося. З автоматом готовим до стрілу, по-прямував туди. Але не була то ані вівця, ані більшовик. Там лежало телятко. Колись, ще в батьківському домі, з новонародженим телятком ми бавилися. Чесали його, а коли батько відвозив його на продаж, плакали за ним. Як час і обставини змінюють людину! Ми вирошли, змужніли й покинули батьківську хату. Ворог змусив нас красти з комори наших людей. Ми бачили вже багато трупів, наших і чужих. Кров не лякала нас. Голодна людина — дуже небезпечна. Так було й тепер.

Довго не було часу роздумувати. "Дорош" витягнув з кишені шнурок, і за кілька секунд телятко було неживе. Відхилив двері. Поглянув довкруги, взяв теля під пахву. Три довгі кроки, а він був високий, — і вже за стайнею. Там вдвох з "Човном" понесли дорогу здобич до лісу. Я йшов позаді з глякою і замітив наш слід. Щасливі були ми, але мав щастя й ворожий стійковий, який не запримітив, як "Човен" з укриття тримав його на мушці.

На верх гори було добрих півтора кілометра ходу. Посеред гори зупинилися. Зробили порядок з м'ясом. Нутро-щі закопали в снігу, м'ясо розтяли разом зі шкірою на три частини. Закинули на плечі й пішли до місця нашого постою. Надворі було дуже тихо. Ні пугача, ні сови не чутно. Пізно по півночі прийшли до колиби. На нас ждали нетерпеливо друзі. Всі раділи, побачивши свіже м'ясо. Другові "Дорошеві" стискали руку за його проворність і відвагу, а на нашу трійку гляділи з пошаною.

ЧЕРЕЗ ВОРОЖІ ЗАСТАВИ

Закінчувалася перша половина квітня 1945 року. В лісі на північних схилах, лежав ще доволі грубою верствою сніг. На полях снігу вже не було. В бистрих потоках шуміла безперестанку жовтава вода. На південних схилах гір, де ще недавно лежав сніг, пробивалися до сонця перші весняні квіти. Вже і пташки прилетіли та веселили своїми співами лісових друзів. Гонений ворогом, зморений голодом, український повстанець дотикався ніжно до делікатних пелюсток веснянок і втішався разом з ними весною. За тиждень-два земля покриється зеленим килимом і не зрадить слідів своїх оборонців. Ми готові на дальшу боротьбу. Україна нас кличе!

Одного дня командир "Рен" сказав нам, що сьогодні покинемо Бескид. Підемо в ліси по той бік Ветлинської поло-

нини. Розвідка повідомила, що більшовики стягнули з гір великі військові відділи. Залишилися по селах тільки малі бойові групи.

О другій годині пополудні залишили наш "готель" — колибу, якій були вдячні за притулок у важкі зимові дні. Ми пішли понад потоком, що вився закрутами поміж скелями. Вже надвечір прийшли на поля між селами Смерек — Ветлина. Зупинилися в кущах над потоком. На недалекий горбок пішов наш обсерватор з далековидом. Ми вибрали місце, яким мали переходити дорогу, та ждали до вечора. Вже в присмерку побачили дві підводи з червоними, що їхали до Ветлини. Коли вже зовсім стемніло, тихенько підійшли близько дороги й залягли розстрільною на чистому полі. Ми знали, що ворог може пильнувати мости й потоки, сподіючись наших переходів. На відкритому терені застави були рідко.

Ройовий "Словак" вислав стрільця "Кореня" і мене перевірити дорогу. Якщо буде все гаразд, ми мали перескочити дорогу і зайняти становище на обидва боки до Смерека і Ветлини. За десять хвилин решта нашої групи мала перейти дорогу. Було темно і спокійно. Ми з "Коренем" підійшли під дорогу, наслухали хвилину й без клопоту дісталися на другий бік. Там ми розійшлися на віддалі сто кроків і залягли. Незадовго наша група розстрільною перебігла до нас, і вже всі разом відійшли від дороги й попрямували до лісу, якого в пітьмі не було видно, ішли ми так з півгодини. Командир "Рен" зарядив відпочинок.

Стрімкий і загадковий, немов казка, наш Бескид залишився за нами. Більшовики плянували знищити нас голodom. Ми мали щастя. Командир "Рен" сказав, що тепер розійдемося. Ройовому "Словакові" наказав долучити з нами до сотні. Він застерігав, щоби були обережні в дорозі. Командир "Рен" зі стрільцем "Галаганом" мав іти кудись інакше. Він подав усім нам руку на прощання й відійшов.

Ми з роєм "Словака" потягнулися стрілецьким рядом у напрямі Ветлинської полонини. Гора піdnімалася в деяких місцях під дуже гострим кутом. Після кожних ста метрів доводилося відпочивати. Наверх ми видряпалися о четвертій годині над раном. Вже ставало видніше, та, як на біду, надійшли густі хмари, і знову потемніло. Вони пливли над і під нами. Повітря було холодне, вогке й густе, як добра зупа. Не видно було далі як на три кроки. Ми знали, що вже на полонині, бо не росли тут дерева. Терен був горбкуватий, покритий минулорічною травою, що лежала спрессована до землі від тяжкого снігу.

Ми затрималися біля величезного, покритого з одної сторони мохом каменя. Далі йти було неможливо. Сіли під каменем, щоб не докучав вітер, бо були всі мокрі від поту по важкому марші. Так ждали ми світанку. Над ранком мряка стала рідшою. Вже було видно на метрів п'ятдесят.

Час іти далі. Поки мряка піdnіметься, можна вийти з голої полонини до лісу, якого ще не було видно. Ми побудили тих, що спали. Вони заходилися розтирати коліна і боки, що задубіли від примерзлої землі. Рушили далі. "Дорош" і я йшли першими. Решта на відповідній віддалі — за нами. Не знавши нічого, що діялося в цьому терені, ми поводилися дуже обережно. На такій височині необережний стук по каменю далеко чути. Нараз "Дорош" витягнув руку понад себе, даючи мені сигнал про небезпеку. Я моментально передав сигнал до роя. Всі залягли. Я підповз до "Дороша". Разом почали обсервувати величезні каменюки, що стирчали, нерівно розкидані, на голій полонині всього, може, 50 кроків від нас. Між камінням лежали якісь люди. Більшовики, подумав я і шепнув про це "Дорошеві". Із-за одного каменя стирчало дуло кулемета "Дехтярова". Вони нас не завважили. Напевно, спали. "Що тепер нам робити?" — билася в голові, мабуть, кожного з нас та сама думка. Вертатися не було сенсу. Обходити — також небезпечно, бо ми не знали, хто там лежить. Не можна було й лишатися на місці, бо, як тільки но мряка піdnіметься, буде нас здалеку видно на голій полонині. Лишилися дві можливості. Спуститися стрімким обривом гори до лісу або йти прямо і пробоєм прорватися в ліс. Ми вибрали друге. Наша перевага в тому, що вони сплять. Ройовий погодився з нашою думкою. Ми відбезпечили гранати й поповзли. Коли були вже близько, один зі стрільців приготувався захопити кулемет. Ми зі зброєю і гранатами були напоготові, щоб справити ворогові добриден.

Несподівано наш друг біля кулемета підвівся й замахав до нас рукою, щоб ми підходили. На знак, що небезпеки немає, він піdnяв кулемета й обернув прикладом в нашу сторону. Ми підійшли і побачили, що це стрільці з нашої сотні. Вони, як і ми, прокралися цієї ночі з Бескиду. Не спали. Сиділи й відпочивали. Завважили нас швидше, ніж ми їх. Але хотіли побачити, що ми будемо робити. Це була направду приємна зустріч. Так несподівано зустрітися серед широких просторів! Це — як чудо.

Під нами пливли хмари, а ми обіймалися із друзями та втирали слези радости. Ніхто не мав ні крихітки хліба,

щоби поділитися з дорогими гостями. Ділилися ми лише гіркими споминами про недавнє минуле. Їх було восьмеро. Вигляд мали нужденний. Одяг обдертий, а на ногах, замість чобіт, болотом обліплени ходаки. Худі обличчя й запалі очі говорили про те, що ці повстанці пережили прикрай час. Їхні губи були потріскані від вітрів і гарячкі. Наш рій виглядав набагато краще. Від них ми довідалися, де перебувала наша сотня після бою в Струбовицьках. Коли вони розказували про свої поневіряння, нам кров застигала в жилах. Кількаразовий наскок більшовиків змусив їх, без харчів, сидіти в снігах. Живилися корінцями, що їх знаходили в замерзломо моху, й сухими губами-грибами, знайденими на деревах. Найсумнішою була вістка про загибель сотенного "Веселого". А все ж усі раділи з несподіваної зустрічі. Ми взяли їх зі собою та включили їх до нашого роя. Вони були ослаблені, тож ми помагали їм нести тяжчу зброю. Амуніції вже багато не мали. Так ми вирушили далі, щоб долучити до нашої сотні.

ЗУСТРІЧ ІЗ ЗНАЙОМИМИ СЕЛЯНАМИ

Легенько шуміли старі велетні ялиці. Їм було байдуже, хто там попід нимиходить та що діється в людському світі. Руді пухнаті вивірки влаштовували свої весняні перегони — мабуть, надокучило їм сидіти в порохнявому дуплі. Серни й олені перекликалися, пташки шукали собі пари, будували гнізда. Весна розбудила все, що росло і жило. Верескливі ворони літали з сухими гілочками в дзьобах, що часто через необачне "кра, кра, кра" летіли вниз. Пахла приємно свіжа жижиця. Тільки ми не втішалися весною так, як пташки чи звірята. Скрізь панувала неволя, яку треба силою побороти, а щойно тоді, на волі, можна буде радісно зустрічати вільну весну.

Два десятки людей обережно сходили зі стрімкої гори. То було покищо все, що зібралося разом після бою нашої сотні. Ми прийшли над присілок Сухі Ріки. Там вибрали пригоже місце на відпочинок й заховалися в густих букових кущах, на яких ще залишилося сухе минулорічне листя. До хат був ще кілометр дороги. Як завжди, треба було розвідати, що діється в терені. На розвідку цим разом довелося йти мені — я знав терен і багато місцевих людей. Ройовий умовився зі мною, що робити в разі небезпеки.

Зброю, плащ і наплечник я залишив на місці. Одяг на

мені був цивільний. Поклав до кишені дві німецькі січені гранати й пустився вузенькою стежкою в сторону присілка. Була десята година ранку. Я прийшов на край лісу й розглянув околицю. Тихо. Не видно нічого підозрілого. За хатами, на городах, дбайливі господині поралися коло грядок. Над потоком гурт дітей бавився в якусь гру...

Постояв отак півгодини, взяв на плече сухий буковий конар і пішов до найближчої хати. В хаті застав тільки одну жінку, що спочатку ніяк не могла мене впізнати, доки я не назвав поіменно її дітей. Аж тоді вона пригадала й упізнала по голосі та гуцульській говірці. Сердешна обняла мене за рамена і вголос заплакала, як рідна мати. Я заспокоїв її як міг і запитав, що нового? Чи приходять більшовики, поляки? Де її найстарший син Дмитро і муж Федьо?

За цей час до хати прийшли діти й приглядалися якось недовірливо до незнайомого обідранця. Мама сказала дітям, що прийшов їхній родич з Ветлині. Потім післала дітей на дорогу бавитися й уважати, а на випадок появи більшовиків, відразу давати знати. Тоді зняла з полиці посудину з молоком і налила в горнятко та подала мені на стіл. До того додала сухий картопляний пляцок. Далі сперлася на вікно, обернена до мене плечима, й почала розказувати. Я слухав її уважно та їв з апетитом картопляний пляцок, запиваючи молоком.

Більшовики приходили до села по два-три рази денно. Часом заходили до лісу, але недалеко. Були це погранічники. Вони квартирували в Затварниці. За Сяном мали бункри. Всі сільські молоді хлопці й газди переховувалися в лісі, бо більшовики ловили їх і відправляли до армії. Додому приходили дуже рідко, хіба тоді, як брали харчі.

Всі ці відомості були для мене дуже корисні. Тепер будемо знати, як поводитися. Я подякував господині за вістки та за перекуску. Після того поспішно вийшов на дорогу та пішов до моєї коханої Марусі. Застав там також самих жінок. Вони налякалися, як побачили на порозі мою мізерну постать. Марусин батько і брат Василь також ховалися в лісі. Був я тепер, як у себе дома. По короткій розмові Марусина мати, не питуючи, подала мені горнятко теплого молока й шмат вівсяного хліба. Одним подихом я випив вже друге горнятко молока, а хліб заховав до кишені. На розмову не було багато часу. Відразу приступив до діла. Запитав Марусю, що гладила безперестанку мою руку, чи могла б вона роздобути харчів для моїх друзів, що залишилися в лісі. Вона,

на знак згоди, тільки кліпнула своїми чудовими оченятами й побігла до своєї товаришки Катрусі, що жила через дорогу.

Тим часом мама післала свою наймолодшу дочку Галину до крайньої хати — дивитися, чи не йде більшовицька стежка із Затварниці. Дівчата зайнялися ділом. Збириали харчі й мене пильнували. Мною зайнялася сама господиня. Просила сісти і спокійно відпочивати, а вона нагріє води, щоб я міг обмитися, та зварить щось доброго з'їсти. Казала, що боятися немає чого. В разі небезпеки, вона заховає мене в добру криївку. Криївка для мене — все одно, що живого закопати в гріб. Ніколи я не погодився б на таке раніше. Сьогодні ж пристав на це тільки тому, що на мене ждали голодні друзі. Моїм обов'язком було принести їм щось з'їсти.

В печі розгорівся вогонь. Господиня поставила два великі горщики з водою для моєї купелі й почала приготувати обід. Працюючи, балакала зі мною. Розпитувала про бій в Струбовиськах. Казала, що до них виразно було чути стрілянину. Вони всі молилися, щоб Господь мав нас у своїй опіці. Час скоро минав. Вода була готова. Ми налили води у великий дерев'яний цебер. Господиня подала кусок доморобного мила й рушник. Простирадло служило за заслону. Я швидко роздягнувся та поліз у цебер. Якби курінний "Рен" побачив, що я під боком у більшовиків купаюся, то напевно присудив би мені карну муштру.

Тим часом тепла водичка приємно огортала моє виснажене тіло. Я хлюпав руками по поверхні води й сміявся до себе, мов дитина. Одним оком завважив, як моє лахміття посунулося геть від цебра і зникло за заслоною. Мені нічого не лишилося, як сидіти в теплій воді й чекати, коли убрання повернеться назад. За якихось двадцять хвилин господиня поклала біля мене чисту білизну й сказала, що можу виходити. Я швидко обтерся рушником, натягнув на себе білизну, яка була дещо завелика й вийшов з моєї лазні. Діставши зі сволока бритву обголив мою рідку бороду, що виросла досить довга й виглядала, як борона. Господиня принесла мої штані, що їх згрубша обчистила. На ноги натягнув свої діряві чоботи, з яких стирчали вже білі онучі. На плечі натягнув новенький, ручної роботи светер. Це дарунок від господині. Мою вошиву сорочку господиня закопала в гній. Мені зробилося якось соромно і жаль. Вона поглянула на мене і легко по-материнськи, усміхнулася. Мене до глибини зворушила її прихильність, але я лише спромігся несміливо вимовити: "Дякую".

До хати прийшла Маруся й принесла пів міха харчів. Сказала пождати на її подругу Касю, яку я добре знав як дуже прихильну до повстанців. Обід був готовий. Ми сіли разом до стола і їли теплі страви. За цей час прийшла Кася, також з великим ладунком. Попоївши, я зібрався до відходу. Мати Марусі подала мені пакунок, замотаний в хустину й сказала, що це спеціально для мене. Тепер я подякував її щиріше й поціluвав в руку.

Треба було відходити. Я так забарився, а мої друзі ждуть голодні. Попробував взяти харчі на плечі, але побачив, що, ослаблений, не дам ради. Що ж тут зробити? Ще кілька годин тому журився, як роздобути харчі. Тепер маю інший клопіт — як це добро занести до лісу. Харчів було для нас на кілька днів. І знов добрі подруги прийшли з поміччю. Сказали, щоб я ішов до лісу, а вони харчі принесуть самі. Я так і зробив. Ще раз подякував господині за її щирість та материнську опіку, взяв свій пакуночок і пішов. За крайніми кущами чекало на мене двоє наших зірців. "Ми думали, що тебе, "Палію", вже оженили з твоєю Марусею," — жартували вони. Бачили, що я в доброму гуморі й вигляд мій цілком змінився. На їхню радість, віддав їм свій пакуночок. Був там сир, чотири варені яйця та кусок хліба. Вони зайдали це все з великим апетитом, а я покурював бакун, якого напхала в кишені Маруся.

Із-за крайньої хати показалися подруги Маруся і Кася. Вони зігнулися під важкими мішками й скоренько зближалися до нас. Прийшли задихані, але вдоволені. Їхні личка були червоні, як калина, на устах — веселий усміх. Дівчата вказали, де залишати порожні мішки. Туди вони будуть приносити нам щоденно харчі, якщо буде спокійно в селі. Ми щиро подякували дівчатам. На прощання я пригорнув Марусю до себе й поціluвав її рожеве личко. Щаслива дівчина вискочила з рук, немов пташка, й побігла в село. Ми дивилися вслід дівчатам, аж поки вони не зникли між хатами.

Взявши мішки на плечі, ми попрямували до нашої групи. Різні думки снували в голові. Яке багате на несподіванки життя. Немає зла, щоб не вийшло на добро. Вчора ще був голод і холод, довкруги більшовицькі застави й непевність, що буде завтра. Сьогодні я вже ситий, викупаний та у чистій білизні. Привітні наші люди й відважні. І таких було багато.

Ліси, у яких ми тепер перебували, були просторі. Звідси можна було непомітно заходити до шістьох сіл, у яких вже була наладнана підпільна адміністрація ОУН.

Через тиждень зібралося біля нашого роя вже понад 30 стрільців сотні. Вони приходили одинцем або по кілька. Доставляли їх до нашої групи організаційні зв'язківці. Вигляд новоприбулих стрільців був жахливий. Одежда подерта й попалена, взуття знищене. Та все ж таки ніхто з них не кинув зброї, не зневірився й не перейшов до ворога. Багатом була потрібна лікарська опіка, але лікаря не було. Кожний лікувався як сам знов. Великим лікарем було сонце, що вже досить добре пригрівало. Наші хворі та ранені цілими днями вигрівалися на ньому.

Ліс з кожним днем ставав зеленіший і густіший. Та з харчуванням ставало чимраз важче. Наш гурт збільшився, а в селях засіки спорожніли. Селяни самі жили дуже ощадно. Про переднівок говорили: "Старе вже минулося, а нове ще не вродилося".

Всіми справами займався наш рій під командою "Словака". Тільки ми вийшли з Бескиду добре відживлені. Решта стрільців була з різних чот і роїв, мала гірші пережиття. Також мінусом було те, що між нами не було ні одного старшини, який би очолив цілу групу. Був тут тільки ройовий "Словак" і двоє підстаршин, "Дорош" і "Палій". Щоб полегшити собі забезпечення харчуванням, ми вирішили залишити в цьому місці тільки малу групу для дальшої організації відділу. Хто мав зв'язки в дальших селях, забирає групу охотників і відходить туди.

Першим відійшов з кількома стрільцями ройовий "Словак". Пішли вони за Сян, в Перемишчину. Там знали терен і мали зв'язок із підпіллям. За кілька днів відійшла наша група. Було нас троє зі Станиславівщини — "Дорош", "Вихор" і я та двоє з Тернопільщини. Ми вирішили йти на схід, перейти границю на Сяні коло села Тарнави й дістатися до Самбірщини, а там уже знайти зв'язок і долучити до котрогось із відділів к-ра "Різуна".

Одної ночі п'ятеро нас прийшло над село Ступосяни. Я плянував зайти тут до знайомої господині. Це та, що минулого осені, коли лежав у шпиталі, гостила нас з "Глинкою" стульниками. Була вже пізня ніч. Змучені довгим маршем, полягали ми під високою межею відпочити. По годиннім відпочинку почали збиратися в дальшу дорогу. Несподівано почули якийсь гуркіт по камінню. Друг "Вихор" вискочив на межу й завважив групу людей, що наближалася в нашому напрямку. Він зсунувся тихцем до нас і розказав, що йде якесь військо. Ми залягли під межею й стали чекати, що

буде далі. За якихось п'ять хвилин перейшов понад наші голови відділ більшовиків. На щастя, вони нас не завважили, а ми їх не чіпали, бо було їх багато. Виглядало на те, що в селі квартирують більшовики. Нам конче треба було перейти річку Волосатку, що плила вздовж села. В горішньому кінці була кладка, але там тепер напевно стояла варта. Ми пішли полем. За селом перейшли дорогу. Прийшли до річки й стали шукати довгою жердкою мілкого місця. Влітку вода була тут по коліна. Тепер річка була в три рази ширша й бистра. В горах, звідки вона випливала, якраз танули сніги.

Мусимо перейти в брід. "Дорош" і "Вихор", високі на зріст, стають з довгими патиками по краях, ми, менші, йшли посередині. Держалися всі міцно за руки, щоби часом когось вода не потягла. Увійшли з берега у воду, що сягала мені до половини грудей. Вода була дуже холодна, несла зі собою відламки ледяної криги. Помало вилізли на протилежний берег. Мокрий одяг неприємно ліпився до тіла, яке почало дрижати від цієї ледяної купелі. Діряві чоботи були цим разом добре, бо вода в них не держалася. Треба було чим швидше віддалитися від села. За півгодини ми вже були на горі, у великому лісі. Хоч снігу майже не було, але ще тримав досить сильний приморозок. Наш одяг почав тверднути й помало замерзати на наших плечах.

Одне було добре — я знов цей ліс. Відходимо кілька кілометрів від дороги. В долині затримуємося. Вже розвиднялося. Ми розложили вогонь, щоби просушитися та загрітися. Двоє стрільців сиділо на сторожі, а троє почали роздягатися й сушити над полум'ям мокру одежду. За дві години ми були вже майже сухі. Та одна біда скінчилася, а друга чекала нас за плечима. В розпареній одежі почали свої мандри воші. Ми вирішили, як прийдемо на присілок Дідівське-Мучне, то зробимо дезинфекцію. Так і зробили.

Треба було щось з'їсти. Несли ми зі собою трохи вівсяної муки. В двох цдунках зварили вівсяного чиру. Сніданок був чудовий, бо гарячий. По сніданку "Вихор" частував курців махоркою. Залили ми водою вогонь і закрили вогнище листям. Рушили далі. На обід дісталися до нашого давнього знайомого. Здоровий, вусатий дядько вітає нас радісно в своїй хижі. Вже сім місяців не бачилися. Поставив на стіл великий капшук з бакуном і припрошуєвав: "Беріть скільки хочете, я ще наріжу". Розпитував, де так довго ми пропадали, що нового в світі, як довго ще буде війна.

Ми розказували йому все, що було можна говорити. В

свою чергу питали його, чи приходять сюди наші повстанці, чи робили в цих сторонах більшовики облави, де вони квартирують? Господар запевнив нас, що нічого страшного покищо не було. Раз на місяць переходили сюди більшовицькі стежкі в силі двох роїв. Йшли тільки дорогою. Приходили до хати й розпитували, чи заходять сюди "бандьори". Відповідав їм місцевою говіркою, якої вони майже не розуміли. Казали, що "поляк ні чорта не понімаєт". "Чи виділи ви польське військо?" — питали ми його. Казав, що ні. "На чорта оті "антки" нам тут здалися. Без них обійдемося," — заявляв дядько.

Мешканці трикутника жили тепер, покладаючись тільки на власні сили. Зерно, призначене для домашнього вжитку, мололи ручними журнами або товкли у великих дерев'яних ступах. В хатах держали вічний вогонь, бо сірників тут давно ніхто не бачив. Вогонь кресали з кременя. Робив це тільки мужчина, бо жінка не мала досить сили. Бувало й таке, що вогонь в печі згасав, а мужа не було в хаті, тоді жінка мусіла іти з горщиком до сусідів позичати грані. Вечорами світили в хатах смолоскипами, бо нафти ніде не можна було дістати. Сіль приносили із Закарпаття. Мило робили селяни самі, а дуже часто обходилися без мила. Прали білизну й купалися в лузі, що його робили з попелу, котрого тут було подостатком. Якщо хтось захворів, то його лікували сільські знахари "бабськими" ліками. Іншого рятунку не було. Їхати до Ліська було задалеко та небезпечно. Таку то цивілізацію принесла нашим людям модерна Німеччина, а тепер підтримувала Москва.

Перебули ми в нашого доброго знайомого цілу добу. Переговорили з ним багато різних справ. Був він цікавий співрозмовник, бо колись, ще за молодих літ, кілька років провів в Америці на заробітках.

Тут в металевій бочці ми продезинфікували наші "мундири". Тоді попрощалися з господарем і відійшли в напрямі села Тарнава Долішня. Там мали пробувати перейти Сян і дістатися в Самбірщину. Перед полуднем прийшли на край лісу. Стояло тут дві хати, де ми мали намір пересидіти до вечора. До села Тарнава, що тягнулося понад Сяном, було понад два кілометри чистого поля.

Обережно підійшли ми до одної хати. Малий, може, восьмилітній хлопчина бавився під хатою. Він завважив нас і, вдаючи, що нічого не бачить, помаленько підійшов до дверей і зник за стіною. Поведінка хлопця нас насторожила.

Напевно хтось у хаті є. Відходимо в кущі й залягаємо. Нараз від будинку понісся голос стійкового: "Хто йде, кличка!"

Ми клички не знали, бо вже досить давно не мали ніякого зв'язку з нашими відділами, ані з підпіллям. Не знаємо, хто там може бути. Відповіли, що ми свої. Нам не вірили. Обережні. Посипався цілий град запитань: "Хто ви? Звідкіля? Куди прямуєте? Кого знаєте?"

На щастя, я впізнав з голосу моого знайомого ще з вишколу "Олені". Виходжу з кущів і кличу його на ім'я й подаю своє псевдо. Він зразу впізнав мене, і все скінчилося щасливо. Називався він "Рись"*. Був командантом місцевої бойки ОУН. Ми зайдли до них в хату. Запросили нас до обіду, що якраз був готовий.

Від нових друзів ми дізналися, що недалеко звідси квартирує дві сотні з нашого куреня "Лемко". Біля них зібралося багато стрільців нашої розорошеної сотні. Більшість з них — це наші тифозники, що були сюди вивезені на виздоровлення ще перед боєм в Струбовиськах.

На другий день прийшла сюди жандармерія зі сотні к-ра "Бурлаки". Сказали нам, що вже скоро буде наново організуватися колишня сотня "Веселого". Хто буде новим сотенным, ще не знали. Курінний "Рен" мав прислати до нас якогось старшину. Ввечорі наша група пішла до сотні "Бурлаки".

Я не почувався добре. Дуже ослаб, мав підвищену температуру. Залишився наразі при бойці. Вночі відвели мене до місцевого СКВ, що перебував тепер в лісі. Вони мали вигідну колибу. Я примістився біля вогнища і якось заснув. Рано розбудив мене стукіт сокири, що гупала недалеко. Вояки СКВ варили снідання. Незадовго прийшло сюди три сільські дівчини, а з ними, мені на радість, мій давній друг, ройовий "Крамаренко", що після тифу був тут на відживленні.

Галаслива поведінка вояків СКВ не була нам до вподоби. В терені час від часу появлялися ворожі стежі, які могли нас легко викрити. Ми старалися пояснити молодим хлопцям, що вони не поводяться добре. Наши заваги їм не подобалися. Почали нас сторонитися, але галас втих.

За два дні мій стан погіршився. Мав я високу температуру. Вся шкіра від грудей до п'ят вкрилася струпом. Була це простуда, яку я дістав під час переходу річки кілька днів тому.

Ходити я не міг. Лежати й сидіти також було тяжко.

---

* Михайло Шашкевич зі с. Стежниця пов. Лісько. *Прим. ред.*

Струпи прилипали до білизни й при кожному русі відривалися і кривавили. Від болю я постійно пітнів. Вірний товариш "Крамаренко" був тепер за моого лікаря і батька. Переносив він мене з місця на місце на руках, як дитину, годував, огрівав і лікував чим тільки міг. Був я для нього великим тягарем, бо він сам був фізично виснажений тифом.

Одної ночі намовив він вояків СКВ перенести мене з їхньої колиби на присілок Бурсуківка. Вони це радо зробили, бо і для них був я тягарем. "Крамаренко" подякував стрільцям за поміч. Сказав ім, що повідомить сотню "Бурлаки" і вони заберуть нас до себе. Як тільки вояки зникли в пітьмі, "Крамаренко" накрив мене своїм плащем і сказав, щоби я не рухався, а він скоро повернеться. Мав він свій плян, про який нікому не говорив. Мені було байдуже, вернеться він до мене, чи ні. В гарячці я мало що розумів. Лежав, як бездушна колода на вогкій землі. Про мене знав тільки мій друг. Якби тепер з ним щось сталося, то моя доля тут, в лісах, просто неба, також могла закінчитися. Мені навіть якось легко зробилося, бо ніхто мене не чіпав. Я заснув. Спокійно спав.

Як довго спав, не знаю. Пам'ятаю, що пробудився від болю. Мій вірний друг "Крамаренко" і ще якийсь незнайомий чоловік поклали мене на верету й кудись понесли. Йшли досить довго лісом, а потім вийшли на поле. Надворі вже світало. Принесли мене до хати. В печі горів вогонь, що слабо освічував простору кімнату. Поклали мене на м'якій соломі, що була грубо постелена біля стола. Стиснув я від болю зуби й дивився, що робиться в хаті.

Господар і "Крамаренко" приготовляли для мене ліки. Дядько напхав у великий баняк сухого тютюнового бадилля й варив його години чотири, приговорюючи до баняка якісь незрозумілі слова, що їх важко було зрозуміти. "Крамаренко" розібрав піхотинську міну, взяв одну цеголку й потовків її на порох. Розтопив в бляшанці грудку масла й вимішав його з толом. Вийшла з цього яскраво-жовта мазюка. Ліки були готові.

Тепер настала моя черга. Зняли з мене лахміття. Я стогнав від болю й сичав, мов гадюка. Вони не зважали на мої крики й стогони. Роздягнули догола. Мочили льняні шмати, що їх подавала їм господиня, в тютюновім виварі й обмивали мої рані. Під час тої операції я з болю пообгризав собі руки та два рази зомлів. Думав, що від того ліку вже ніколи не буду ходити на своїх ногах.

Після купелі намостили мене мазюкою. Відбувалося щось жахливе. Масть почала всякати в тіло. Здавалося, що вже до костей добирається. Муки збільшувалися з кожною секундою. Через кілька хвилин я вже не пам'ятав нічого. Висока температура зробила своє. Відібрала пам'ять і залишила на ласку Божу. Спав я непрітомний цілу добу. Пам'ятаю, як розбудив мене мій друг і лікар "Крамаренко". Він обмивав моє обличчя і спалені гарячкою уста. Дав мені ложку кислого молока й дивився на мене своїми добрими очима, очима друга недолі, що все розуміють...

Коли я прийшов до пам'яти, то відразу подивився на свої голі ноги. Були вони, як дубова кора, — бурого кольору, вся шкіра потріскана. Болю вже не відчував. Слава Тобі, Боже, молився я гарячо. Просив помочі. Чи буду ще ходити по зелених половинках? Чи зможу перескакувати з каменя на камінь через гірські потоки? Чи ще послужжу Україні?

"Крамаренко" бачив, що я почуваюся краще. Сміявся він з радості і навіть почав з мене кипти. Розповідав, як я говорив цілу ніч в гарячці різні нісенітниці... Чого тільки він не чув? Навіть про дівчат я багато наплів. Може, й справді я щось наговорив, але більше з того він сам таки видумав, щоб мене розвеселити. Ми держалися за руки й сміялися, як малі діти. Він допоміг мені сісти. Тіло ще боліло, але вже можна було витримати.

Господиня подала мені в череп'яній мисочці картопляну зупу й кусень вівсяного хліба. По сніданку, втомлений друг "Крамаренко" ліг біля мене на солому і невдовзі заснув твердим сном.

Перед полуднем прийшов додому господар. Він був у селі Тарнава. "Біда, хлопці, — сказав. — Більшовики є в селі й прямують в напрямку нашого присілка. Вислали стежу в силі одного роя. Можуть зайти і до нашої хати".

Нам треба забиратися чимськоріше до лісу. Господар з "Крамаренком" не тратили ні хвилини. Взяли мене на ноші й занесли в густі кущі. Там запорвали в старе, сухе листя. Господар вернувся до хати, а "Крамаренко" сидів у кущах на краю лісу й пильнував доріжку, що вела до хати. Десять третій годині пополудні прийшла до хати зі села мала, може дванадцятирічна, дівчина. За хвилину вийшов надвір господар і умовленим свистом повідомив нас, що небезпека минула. Принесли мене назад до хати. Господиня дала мені горнятко гарячого чаю з липового цвіту. Так перебули ми в спокої кілька днів.

Моя стара шкіра, що була спалена "модерною медичною", почала помалу лущитися і в теплій купелі зовсім злізала. Нова, рожевого кольору шкіра була дуже делікатна й цілий час свербіла. Та болю я вже не відчував і міг поволі рухатися. Одного дня прийшла до нашої хати стежка зі сотні к-ра "Бурлаки". Сказали нам, що в терені вже зовсім спокійно. Більшовики зняли бльокаду й забралися за Сян.

Сотня "Бурлаки" заквартирувала на присілку Дідівське-Мучне. Вояки з нашої сотні "Веселого" збиралися в лісах над Сухими Ріками. Про нашого сотенного "Веселого" не було наразі ніяких вісток. З розповідей очевидців уточнили, що він загинув у Бескиді. Сотню організував командир "Ярич". Його прислав сюди к-р "Рен".

Нас з "Крамаренком" постійно тягнуло до нашої старої братії. Ми залишили затишний притулок і подалися до сотні "Бурлаки". Тут зустріли з нашої сотні чотового "Корпа" і кількох стрільців. Чотовий "Корп" бачив, що я ще нездоровий і ледве ходжу, спираючись на палицю, тож порадив залишитися якийсь час при сотні "Бурлаки". Ця сотня також набідувалася під час бльокади, але була в повному складі, бо не мала боїв. Був тут також курінний лікар "Горислав" і кілька добрих санітарів. Тут матиму добру лікарську поміч. Я послухав поради чотового і залишився.

Прошався я з болем в серці з моїм другом й опікуном "Крамаренком". Дякував за поміч, посвяту та любов до мене. "Крамаренко" був справжній друг, пізнати якого можна тільки в біді.

СОТНЯ "БУРЛАКИ"

Північне підніжжя гірського хребта Букове Бердо світилося численними полянами, немов недбало понашивані латки на темнозелений світі. Де-не-де біля потоків стояли старі лемківські хати. Довкола шумів старий буковий і яловий ліс. Якби сюди ненароком прийшов чоловік з міста, то напевно стало б йому страшно. Сказав би, що це Богом і людьми забута земля.

Весною 1945 року, по кількох тижнях бродження глибокими снігами, тут, як тільки більшовики зняли бльокаду, заквартирувала сотня "Бурлаки". Розмістилися по два рої до одної хати. Харчі доставляла сюди господарська референтура ОУН.

Мене примістили в чоті "Бартеля". Ройовим був "Бук",

мій знайомий з підстаршинської школи "Олені". Між ними я почувався як вдома. Хижа, в якій ми квартирували, мала тільки одну велику кімнату. Жила тут родина з двома малими дітьми і старенька бабуся. Господарі з дітьми спали на високій постелі. Бабуся, як звичайно, сиділа і спала на печі й цілісінський день курила свою люльку-запіканку. Була це зроблена з глини люлька, випалена так само, як череп'яні горщики. Я пильно придивлявся до старенької. Мене цікавило, чому люльку називають запіканка. Питати не міг, бо вона недочувала, до того слабо розуміла мій гуцульський діялект. Та за кілька днів я вже знов усю "процедуру". За комином в торбі тримала бабуся сухий домашній тютюн. Як не курила, то жувала його беззубим ротом. Тривало це часом і дві години. Мокрий, пережуваний тютюн напихала в череп'яну люльку й ввечорі ставила цей ладунок в піч та накривала гарячим попелом. Рано запалювала тютюн жариною, й курево було готове. Ройовий "Бук" намовляв мене, щоби попросив стареньку дати попробувати того кадила, але я ніяк не міг собі дозволити на такий "люксус", бо мій шлунок сильно противився.

Жилося мені тут незле. Мене трактували як гостя. Давали досить добре їсти й не призначували повнити службу. Спав я спочатку в хаті. Проте було нас у хаті забагато. Надворі вже досить потепліло, і ми з "Буком" та ще кількома стрільцями зробили собі лежанку в шопі.

Одного дня я пішов відвідати сотенного політвиховника. Від нього довідався, що лікар "Горислав" організує курс санітарів. Ще того самого дня пішов я до лікаря "Горислава" і зголосився на курс. Він знов про трагедію нашої сотні, був у бою в Струбовиськах й був знайомий з лікарем "Гуцулом" ще зі студій у Львові. Лікар "Горислав" радо погодився на мою просьбу й післав мене на курси до доктора "Шувара".

Була субота, а курс починався в понеділок. Курсантами були самі добровольці. Сім зі сотні к-ра "Бурлаки" і я. Викладав доктор "Щувар", а часом приходив також і "Горислав". Доктор "Шувар" був дуже приемною людиною. Веселої вдачі, любив співати та розказувати про різні справи. В такій атмосфері день минав швидко, а поданий матеріял залишався в голові назавжди. Вивчали ми анатомію, недуги, та як лікувати поранення, коли й до чого вживати різні ліки. В хаті, де відбувався наш санітарний вишкіл, був тимчасовий полевий шпиталь і стояв операційний стіл. Мені призначили

переварювати хірургічне приладдя та держати його в стерильному стані. Вишкіл тривав місяць. Кілька днів перед Великоднем відбувся іспит з участю трьох лікарів. Я склав іспит успішно й був призначений сотенным санітарем, ("лапайдухом" — так нас називали) до моєї старої сотні.

Сотня к-ра "Бурлаки" готувалася святкувати Великдень 1945 року. Пороблено всі можливі на той час заходи, щоб хоч скромно, але традиційно пройшов цей день. По селах жіноча сітка пекла колачі, бублики, паски. Правда, не було тоді білої муки. Дівчата розписували лемківські писанки, щоб ними обдарувати кожного стрільця. Знайшовся і самогон "для гумору".

У Велику П'ятницю стежка вернулася до сотні й повідомила, що кілька сотень більшовиків переправляються через Сян. От тобі й Великдень буде. "Непрошені гості до обкраденої хати пруться, — сказав піднесеним тоном к-р "Бурлака". — Приймемо їх по повстанську так, що аж половини будуть гудіти". Він зарядив гостре поготівля й покликав чотових на нараду. Зміцнено застави. Вислано бойові стежі в напрямі ворога. До Сяну, де переправлялися більшовики, було з десять кілометрів. Ми мали доволі часу, щоб приготуватися до оборони.

Над Сяном з'явилися пастухи, щоб розвідати, хто ж це переправляється на Лемківщину. Стежі з далековидами стежили за рухом ворога. Зв'язковий до сотні чекав недалеко від стежі з осідланим конем. По якомусь часі причвалав до сотні кіннотник і зголосив к-рові "Бурлаці", що тривога наша була даремна. До нас на Лемківщину прийшли гості. Це був Чорноліський курінь УПА під командою к-ра "Прута", котрий оперував у Станиславівщині. Вони розігнали більшовицьких пограничників і вдень перейшли Сян на нашу сторону.

Командир "Бурлака" дав наказ відкликати гостре поготівля, а сам з початком на конях поїхав привітати курінного та його вояків.

В суботу попросив у команди сотні дозволу відвідати новоприбулих. Там сподівався зустріти друзів зі школи "Олени". Діставши дозвіл, негайно відійшов. Курінь "Прута" розмістився на відпочинок в лісі, кілометри три від нас. Штаб куреня й санітарна частина примістилися в двох хатах на невеличкій поляні. Я зголосився до службового старшини й дістав дозвіл перейтися по таборі. Було тут що оглядати. Перше, що мене дуже вразило, — ота зненавиджена червоноармійська уніформа. Всі вояки цього куреня носили що

уніформу, тільки без червоної зірки. На її місці були прикріплені саморобні тризуби. Старшини були вдягнені в сукняні уніформи, переважно з енкаведистів, і носили пістолі — нагани і "токарі". У підсовєтській дійсності така уніформа була корисною в нашій боротьбі.

Всі стрільці мали совєтську зброю — короткі кріси, кулемети типу "Дехтярова" та велику кількість (чи не кожен п'ятий) автоматів з круглими дисками на 72 набої, т. зв. фінки, а також ППС з магазинами. Їх називали "песики". Були вони менші та набагато легші від старої фінки. Носили їх звичайно старшини і підстаршини. Кожний стрілець мав польову лопатку, прикріплена до наплечника. Вони оперували часто в малолісистих теренах і в боях, що їх дуже часто зводили, мусіли окопуватися, так само, як фронтовики регулярної армії.

Нам, гірським стрільцям, було незвично і навіть смішно бачити повстанця з лопаткою на плечах. Ми оперували в горах і мали тут доволі природних становищ. Лопата була б нам зайвим тягарем, і ніхто з нею не носився. Над потоком я зауважив багато коней. Біля них, накриті цельтами, лежали на землі міномети і кілька тяжких скорострілів — "Максимів".

Мною ніхто не цікавився, хоч я дуже від решти відрізнявся. Був одягнений в старі цивільні штані і злиняну німецьку вермахтівську блузу. До того ще світилися мої пальці зі старих подертих черевиків, котрі були на два номери завеликі. Подарував мені їх мій друг "Бук", котрий був вищий мало не на півметра від мене.

Деякі підстаршини цього куреня підсмішкувалися на мою появу. Уважали мене за цивільного лемківського хлопчика, що хотів бавитися у військо. Походив я отак з годину й несподівано побачив знайоме обличчя. Був це стрілець "Сагайдачний" з підстаршинської школи. Ми були разом в одному рої на вишколі. Дали йому псевдонім "Сагайдачний", бо прийшов він на вишкіл у великій баранковій шапці, що часто зсуvalася йому аж на ніс. Тепер виглядав він багато краще. Мав на собі ще нову уніформу й округлу енкаведівську шапку. Командував роєм. Я впізнав його по густих прищиках на підборідді яких, видно, не міг позбутися. Був він родом з Ворохти, про що свідчив його гуцульський діялект. Я привітався з ним: "Смо, Вуйку!" Він аж підскочив від несподіванки. Впізнав мене відразу.

"Бре, Палю, а що ти з кримінелу втік?"

Ми посідали на колоді й розповідали один одному наші

пригоди, які мали за останній рік після закінчення нашого вишколу. Розповідати було що. Багато з наших друзів наклали головами, а іхні кости розкидані на великих просторах України. Багато спало в братських могилах. В курені "Прута" було десять старшин і десять підстаршин з "Оленів". Пізніше ми зустрілися з деякими з них.

Було вже пізно пополудні, як я зголосив свій відхід до сотні. "Сагайдачний" з друзями подарував для мене ще зовсім добру уніформу й чоботи. Я був дуже вдячний друзям. Мое старе лахміття спалили на вогні. Старший булавний "Вишневий" дав мені повну кишеню "оригінальної махорки" — крупки. Просив передати її для його давнього друга "Глинки". Друзі відпровадили мене аж до останньої застави. Ми попрощалися. Більше я їх ніколи не зустрічав...

Пішов я назад, до сотні "Бурлаки". Приємні спомини й несподівана зустріч з друзями снували в пам'яті яскравими образами. Дорога була вузька, і я йшов по одній колії, немов сонний. Розбудив мене різкий крик нашої застави. "Стій! Кличка!" Я прокинувся з приємного напівсну. Кличку я знов, але вона моментально вилетіла мені з голови. За те полежав півгодини на мокрій дорозі, аж поки не прийшла зміна застави. Коли довідалися, хто я, дозволили підвистися. Застава мене не впізнала, бо був я з іншої сотні. Також викликала підозру моя нова уніформа — таких тут ніхто не носив.

Ройовий "Бук" чекав на мене нетерпеливо, бо і його цікавило, кого я там зустрічав. Він також був одним із нас. Погостив я його махоркою і почав розказувати все, що бачив і з ким говорив. Він заздрісно приглядався до моєї нової уніформи й жалкував, що не пішов зі мною.

Великдень 1945 року. Сонце помаленько підносилося вгору й золотими лезами своїх променів перетикало зелені смерекові віти. Коли вже сіло воно на найвищому вершку дерева, глянуло усміхнене вниз й побачило там виструнчених в потрійній лаві лицарів. Дрібненькі промінчики тисячами відбивалися від старанно вичищеної зброї та тисячами таких промінчиків ясніли очі гордих вояків.

Один з лицарів піднесеним голосом і з повагою проводив молитву "Отче Наш". По закінченні молитви всі присутні могутнім хором заспівали "Христос воскрес". Голос, що виходив з двох сотень стрілецьких грудей, відгомоном покотився поміж горами аж до срібного Сяну й далі, сповіщаючи, що так, як Христос воскрес, воскресне Україна.

Сонце тим часом плило все вище в голубому океані Всесвіту і нічому не дивувалося. Воно бачило сьогодні багато подібних святкувань на широких просторах України. Кілька кілометрів від нас співав воскресну пісню курінь "Прута". Співали її тисячі повстанців, розкидані по всіх закутках України.

По молитві до командира "Бурлаки" підійшли дві молоді дівчини в барвистій святочній ноші. Вони подали йому гарно прибраний вишиваним рушником і зеленим барвінком кошик. Було там свячене, паска, яйця, сир і все, що належало до традиційного великодного сніданку. "Бурлака" подякував їм, як годилося, великоднім поцілунком і просив їх стати з ним перед сотнею. Такі зворушливі моменти я дуже глибоко переживав. На тлі зеленого бору стояв стрункий, як свічка, упівський командир, а по обох сторонах красувалися дві дівчини, ѿ усміхнені від щастя. Може, колись хтось із наших мистців намалює таку картину для святочної великодніої картки.

Командир "Бурлака" взяв з кошика одну писанку і сказав до нас такі слова: "Воякам Української Повстанської Армії цю писанку передав український народ. Слава українському народові!"

Грімке Слава! Слава! Слава! — понеслось відгомоном по горах. Тоді "Бурлака" виголосив коротку промову, яку закінчив словами: "Христос Воскрес!"

У відповідь все вояцтво могутньо гукнуло: "Воскресне Україна!"

Під час цієї урочистості були з нами старшини з куреня "Прута". Після наказу "Розхід!" стрільці розійшлися роями на дві стоянки, де ждала на них приготована великодня перекуска. Ройові від себе бажали стрільцям успіхів у боротьбі. Стрільці з радості обіймалися ѿ цілувалися. Другого дня Великодніх свят сотня "Бурлаки" залишила затишний присілок і відійшла в новий терен. Із зелених Карпат в густо заселену Перемищину.

ПОВОРОТ ДО НАШОЇ СОТНІ ПІД КОМАНДОЮ "ЯРИЧА"

Був кінець травня 1945 року. Чудовий сонячний ранок зустрічав нас, коли ми входили до присілка Сухі Ріки біля Затварниці. Зелена панорама лісу, осяяна променями, вабила до себе. Крутими стежками входили під його склепіння отари овець, череди корів і ховалися в зелені. Ще сонні маленькі

пастушки, своїми часто покаліченими стопами оминали каміння, густо встелене на дорогах. Відважний півень вискочив на відхилені ворота, що гойдалися на вітрі, і виблискуючи зелено-каво-золотим пір'ям, докінчував співати свою ранішну молитву, зустрічаючи день. Молодиця в розіп'ятій сорочці, несучи перед собою в'язанку дров, зупинилася. Приглядалася до повстанців, що довгим вужем марщували мовчки вздовж села. Вона, напевно, хотіла побачити когось знайомого, а може, й рідного, бо не один з цього села служив в рядах УПА.

Сотня зупинилася. Тут я мав відлучитися від неї. Пішов до сотенного й зголосив свій відхід до першої сотні. Командир побажав мені витривалости в боях і передав через мене записку до нашого нового сотенного, якого він особисто знав. Я попрощався з моїм товаришем ройовим "Буком". Те прощання теж було останнім. Ройовий "Бук" загинув наступної осені при будові харчової криївки в районі Бірча.

Сотня відійшла в напрямі села Гільське. Я подався до Сухих Рік, де жила моя кохана Маруся. На подвір'ї стояла її мати.

"О, несподіваний гість! — крикнула вона. — Добре, що вас Бог приніс. Якраз в саму пору, — додала схвильовано. — Наша Маруся дуже хвора й часто вас споминає..."

Мама повела мене в садок за хатою. Під яблунею на м'якій, вистеленій вівсяною соломою лежанці лежала моя люба Марусенька. Вона була дуже бліда й дивилася на мене сумними очима. На запитання матері, чи пізнає мене, тільки ворухнула спаленими гарячкою устами й кивнула головою. Я відразу зрозумів, що вона хвора на тиф.

При відході сотні "Бурлаки" я одержав від доктора "Шувара" санітарну торбу. Були в ній медикаменти першої помочі, коробка аспірину й бандажі. Переді мною лежав мій перший пацієнт. Багато допомогти я не міг, бо не знав як і не мав чим. Та треба було щось робити, бо, крім мене, ніхто тут нічого не знав. Давали хворій теплого молока і ждали на Боже милосердя.

Я витягнув з торби термометр і зміряв температуру. 40 ступенів. Висока. Мені були потрібні протитифозні застрики. Мав їх тільки лікар. Я дав Марусі дві пігулки аспірину, котрі вона з трудом проковтнула. Шість пігулок залишив я матері, щоби давала по одній кожного вечора. Казав виварити всю білизну, добре вимити хвору, змінити лежанку, а стару солому спалити. Подержав я руку безсилої й дорогої дівчини, погладив кучеряву голівку. Мати обіцяла, що зараз же візь-

меться до дезінфекції Марусиної одежі та змінить її постіль, Я попрощався й пішов. Зажурена мати з жалем випроваджала мене на дорогу. Не забула дечим обдарувати. На дорозі зустрів харчового інтенданта нашої сотні й кількох стрільців. За дві години прийшли ми до табору.

Я зголосився до нашого нового сотенного "Ярича" й передав йому записку. У ній було повідомлення про те, що я закінчив повний санітарний вишкіл і що курінний лікар "Горислав" призначив мене сотенным санітаром.

"Вітаємо першого санітара нашої сотні," — сказав командир "Ярич". Похвалив мене за мій вчинок. "Роботи будете мати по самі вуха," — додав усміхнено.

Мені приділили місце в колибі зі сотенным почетом. Я впорядкував свою лежанку. Біля кухні знайшов доволі грубе дерево й відрізав півметрову колоду, що мала правити за стіл. По обіді рушив оглянути табір. Насамперед, як годилося, відвідав своїх товаришів, а потім пішов по чотах — з'ясовувати стан здоров'я стрільців. Майже кожний щось потребував. Обморожені ноги, руки, носи, вуха. Частина була з чиряками. Були це наслідки зимових облав, морозів і голоду. Тепер, зі зміною температури, важке минуле давалося взнаки. Ввечорі я повідомив сотенного про стан здоров'я 4-ої сотні. Сотенный не був вдоволений. Потрібен був лікар.

"Давайте поміч по вашій спроможності, а я постараюся дістати лікаря з іншого району", — заявив сотений.

Командир "Ярич" був ще досить молодий. Високий, стрункий бльондин. Судячи з поведінки й мови, походив з інтелігентської сім'ї. Мав, як в нас казали, панські манери. Уніформа щільно прилягала до його гнучкого стану. До нас в почеті ставився по-дружньому. Любив радитися з нами, як провадити життя в сотні. Військовиком він не був, але зарекомендував себе добрим і дбайливим господарем. Йшов мені на руку, давав особисті поради. Медикаментів, що передав до сотні лікар "Горислав", вистачало заледве на два тижні. Далі треба було дбати самому. Для лікування я вживав різні гірські зела й квіти, що їх висушували за стріхою наші жінки. Це часом помогало.

Якось я дізнався від селян, що в селі Криве перебуває лікар, українець з Галичини. Відразу ж повідомив сотенного. Ввечорі з одним роєм я подався до Кривого й зайшов до хати, де перебував лікар. Він був в селянській одежі, але вираз обличчя й руки зраджували його професію. Я назвався санітаром УПА, але він споглядав скоса на мою червоно-

армійську уніформу й не дуже радо хотів зі мною говорити. Я післав стрільців по станичного ОУН, котрий скоро прийшов, і аж тоді наш лікар повірив, що ми з УПА, й почав говорити зі мною. Він сказав, що живе тут законспіровано перед польською владою і бойтися за свою родину, що живе, теж законспіровано, в селі.

Я розказав про наш критичний стан, про те, що не маємо свого лікаря. Багато наших стрільців потребує помочі. Він погодився допомогти нам. До сотні, сказав, ходити не може, але ми можемо приводити до нього по одному тяжкохворому. Спільно домовилися, як будемо приводити стрільців, щоби селяни не завважили. Завдяки цьому лікарів багато вдалося вилікувати. Залишилося ще тільки 11 стрільців, нездатних до служби.

Кожну зустріч з лікарем я старався використати, щоб поглибити мое знання. Він давав мені записки з вказівками, як робити відповідні спостереження хворого і в цей спосіб вчив мене пізнати різні недуги. Я описував йому недомагання хворих стрільців, а він казав мені, як і чим їх лікувати. Так мені вдалося поставити на ноги не одного стрільця. До того ж всі хворі були молодими. Добра пожива й чисте гірське повітря теж помагали в лікуванні. Зрештою важливим було наставлення самих стрільців, які знали, що хворіти в підпільних умовинах вкрай небезпечна річ.

Першу й найтруднішу перепону ми побороли. Друга важлива справа, що гризла сотенного, — обмундирування сотні. Цим зайнялася адміністрація на чолі з бунчужним. В терені вже добре діяла розбудована мережею ОУН підпільна адміністрація. Підпільнники перебували по селах і тримали постійний зв'язок з нашим відділом.

Дружина командира "Ярича" також була в підпіллі й допомагала в організації Українського Червоного Хреста (УЧХ). Через неї ми домовилися з районовим "Сяновим", щоб постарається для сотні селянського полотна на одяг. Провідник "Сяновий" обіцяв полагодити справу. Через два тижні привезли перший транспорт льняного полотна. Місцеві дівчата дістали зеленої барви й пофарбували полотно на зелено. Цей колір добре маскував вояків.

Двоє стрільців, "Опока" й "Іван", які були фаховими кравцями, взялися до праці. Пішли по селах і позичили дві кравецькі машини. Привезли дощок, з яких зроблено довгий стіл. В сотні знайшлися добре майстри, які збудували кравецьку майстерню. За один день виросла велика колиба,

зроблена з круглих ялиць. Дах покрили корою. Передня стіна, від півдня, заслонювалася вечорами палатками, а вдень була відкрита, щоб падало до середини доволі денного світла. Кравцям призначено помічників.

За тиждень наполегливої праці з'явилися перші, гарно пошигі зеленкаві упівські мундири. Блюзки й штани були шиті кожному під міру. Випустила їх на світ кравецька майстерня УПА під маркою "Полатайки". Робота в майстерні йшла безупинно. Двом головним майстрам помогали в ручних роботах стрільці. Кожного дня кілька стрільців одягалися в нову уніформу. Приємно було глядіти на вояцтво в одностроях, коли воно стояло в лавах під час апелів. Раділо й стрілецтво.

Добрий і регулярний харч позмінював пожовклі з позападуваними очима обличчя на свіжі, молоді та повні життя. Надходив кінець нашого відпочинку. Сотенний "Ярич" склав плян щоденних військових занять, щоб зробити сотню боєздатною.

НАБІР НОВОБРАНЦІВ

Минулої осени пронісся через Лемківщину воєнний буревій і залишив за собою доволі всякого військового краму. По полях і лісах можна було знайти різну зброю й амуніцію. Серед цивільного населення, а головно серед доростаючої молоді, були випадки поранення, а також і смерті. Щоб цьому запобігти, а навіть щоб зібрати зброю, вирішено спільно із місцевими чинниками підпілля перевести набір молодих хлопців на військовий вишкіл. По селах пішло повідомлення та посилено відповідну пропагандивну акцію. Референтом пропаганди на Лемківщині був тоді Друг "Мар".

Наши ройові зі стрільцями розійшлися по селах зібрати добровольців. Через кілька днів припровадили до табору понад 40 молодиків. Майже кожний з них приніс якусь зброю. Новиків приміщено в нових колибах. До мене прийшов к-р "Ярич" і запропонував перейтися з ним на поляну, де мали відбуватися вправи. На галявині ми сіли на великому камені, й командир почав розмову.

Казав мені перевірити стан здоров'я новобранців. Хлопці назагал виглядали здорові, але конче треба було оглянути їх. Лікаря не маємо. "Отож, друже "Палій", це ваше завдання," — звернувся до мене сотенний. Такий наказ мене заскочив. Я казав, що не знаю, як і з чого почати. Сотенний

усміхнувся й спитав, чи я перед вступом до УПА переходив лікарський огляд. Я сказав, що так. Тоді сотенний встав і сказав; "Сьогодні після обіду почнете перегляд. Будете робити все те, що робили з вами..."

Ми вернулися до табору. Я відразу почав опоряджати приймальну кімнату. Перегородив палатками половину колиби. При задній стіні поставив наш примітивний стіл і накрив його білим рушником. На стіну повісив санітарну торбу, на якій виразно виднів на білому кружалі червоний хрест. На стіл поставив моє знаряддя: кліщі до виривання зубів, ножиці, пінцету, бандажі й кілька коробок з таблетками. Така атмосфера повинна справити відповідне враження на новобранця, подумав я собі. Пішов до сотенного й зголосив, що "медпункт" готовий.

Командир зайшов до середини, оглянув мою колибу й сказав, що все дуже добре продумано. При виході порадив мені при огляді триматись поважно. До помочі мені приділили двох стрільців "Скауна" й "Вирву".

По обіді почався перегляд. До колиби прийшов наш сотенний писар "Микита". Службовий підстаршина ройовий "Зелений" стояв перед колибою та впускав до нас по одному новобранцеві. Писар занотовував персональні дані, псевдонім. Потім мої помічники забирали збентеженого юнака, казали йому роздягатися догола і приводили до моого стола. Спочатку було мені якось ніяково братися за не мое діло, але іншої ради не було. Обставини змушували мене бути "лікарем".

Перше питання було, чи має новобранець добрий зір. Потім я оглядав будову тіла, шкіру, бо в терені були прояви корости. Казав кашляти, присідати, дивився на язик, горло, очі, а наостанку постукав по грудях і плечах. Записував псевдо та в рубриці для завваг ставив здібний або не здібний до військової служби. Назагал юнаки були здорові як ведмеди. Першого дня я перевірив двадцятьох. Другого дня по сніданку ми продовжили працю, і вже до обіду перевірка була закінчена.

Вислід був добрий, із 40 новобранців з місцевих сіл тільки трох відслано додому. Двоє мали короткозорість, а в третього я завважив початки пропуклини. Один стрілець сам просив про звільнення. Казав, що він сам вдома на господарці. Я передав його сотенному. Двох наших бойовиків, "Грім" і "Круча", відпровадили його до села й перевірили, чи говорить правду. Все було в порядку. До табору

З ліва на право: "Човен", – пізніший інтендант сотні; "Дорош" – Петро Гнатюк, чотовий; "Кудиар" – Теодор Лазар – бунчужний сотні "Бродича"; невідомий – кулеметник сотні.

вони вернулися з однорічним бичком, якого подарував нам наш колишній новобранець, звільнений із служби в УПА.

З новобранців сформовано чотири рої й приділено по одному роєві до старих чот, щоби, в разі небезпеки, були вони під наглядом досвідчених вояків.

Почався вишкіл. На великій поляні, котра тягнулася на півкілометра, кожного дня, від ранку до вечора, відбувалися вправи. Наші "капралі" аж захрипали від наказів та пояснень. Вчили впоряду, польової служби, зброєзнавства – як проводитися з крісом, легким кулеметом, гранатами, автоматом ППШ. Вправляли наступи, відступи, оборону, нічні вправи. Раз на тиждень показував новобранцям, як давати першу

поміч раненому та як заховувати чистоту тіла, Милися всі в потоці. Там же кожний прав свою білизну.

Погода була гарна, суха. За місяць тяжкої, наполегливої праці наші інструктори зі школи "Олені" "Дорош", "Крамаренко", "Глинка", "Довбня", "Палій", а також з дивізії "Галичина" передали своє знання новим воякам УПА. Із "сирих" рекрутів виробилося військо.

Наприкінці травня сотня приготувалася відзначити свято Героїв. Бунчужний "Хитролис" був організатором. Ройовий "Кудияр" зневажався на музиці. Грав гарно на гітарі й любив співати. Йому бунчужний доручив зорганізувати стрілецький хор. Співаків у нас не бракувало. Майже кожний стрілець мав добрий голос.

День перед святом збудовано на поляні стрілецьку могилу з високим березовим хрестом. На хресті прикріпили тризуб, зроблений із смерекових галузок. Другого дня, а була це неділя, прийшов до нас священик зі села Криве, отець "Яворенко"^{*} пізніше наш курінний капелян. Був чудовий сонячний ранок. Співали птахи, в гніздах пищали молоді писклята, які ждали на маму, що запізнилася зі сніданком.

В таборі вже було по сніданку. Біля колибів бігали стрільці. Готовалися до збірки. Коло почоту наш диригент муштував свій 40-особовий хор. Збірка була о 8:45.

Понад 200 вояків вирівнювали трилаву. Командував бунчужний "Хитролис". На поляну вийшов сотенний "Ярич" в гарно допасованій уніформі.

"Струнко! Наліво глянь!" — скомандував бунчужний і став виструнчений перед сотенним: "Друже командир, зголосую сотню до святочного звіту!"

- "Слава Україні!" — м'яким виразним голосом привітав нас сотенний.

"Героям Слава!" — понеслось неначе гураганом по горах і згубилося ген аж на високій Ветлинській полонині.

- "Спочинь!" — скомандував сотенний і перейшовся перед рядами, переглядаючи, чи все в порядку. Кілька рой вже були одягнені в наші саморобні однострої. Командир був вдоволений. Тоді сотенний передав команду сотні службовому підстаршині.

---

*Отець Андрій Радьо - "Яворенко" — родом зі с. Коровники біля Перешибля (прим.ред.).

Великим прямокутником, відімкненим з південної сторони, де була могила, стала в трилаві сотня. Чотовий "Корп" припровадив до могили почесну стійку. На чотирьох углах стали на струнко стрільці лицем до хреста. Кріси держали до стопи, легко похилені до могили. Впала команда "Струнко!" Старшини сотні поклали на могилу гарний зелений вінець, на якому красувався букет чудових лісових квітів. Збоку став стрілецький хор. Підійшов священик і почалася панахида. По панахиді отець "Яворенко" виголосив проповідь на тему свята Героїв України. З великого зворушення в його очах блищають слізки, бо сьогодні вперше в житті довелося юному виступати на святі перед рідним військом та говорити до геройів про Героїв.

Другу промову мав командир "Ярич". Потім хор співав "Видиши, брате мій" і ще кілька інших стрілецьких та повстанських пісень. Виступали стрільці із декламаціями. Національним гимном закінчено свято. Разом із воящтвом УПА стояли провідники теренової сітки ОУН, які прибули до нас зі своєю охороною. Було їх всіх близько 30 осіб. Дехто робив знімки з могили та стрільців. Це свято справило велике враження на наших новиків. Вони заявляли, що будуть вірними воїнами України.

Вишкіл тривав ще кілька тижнів. Практичні заняття і впоряд вже не повторювалися кожного дня. Більшу увагу приділено культурно-освітнім заняттям. Політвиховник розробляв свої лекції так, щоб прищепити молодим воякам патріотизм, посвяту для рідної землі та народу.

У червні завітав до нас командир "Рен". На збірці, як звичайно, подавав руку кожному стрільцеві зі старої братії, яких він знову особисто, і при цьому кожному щось сказав. Ось його вислови: "Як там, пане брате, ще не набридла тобі революція?" "Але ти випасся." Скучив за мамою." "Чув, що жениться хочеш." "Пам'ятаєш тяжку зиму?"

Стрільці любили командира "Рена". На закінчення він сказав таке: "Ну, дорогі мої друзі. Хай вас грім лусне, пане брате. Весняний іспит склали ви знаменито. Перевели взірцево вишкіл місцевої молоді. Дали ви червоним під Струбовицькими такого перцю, що довго не побачимо їх. Вповні заслуговуєте бути першою сотнею нашого куреня. Але не думайте, що будете їсти даремно хліб насущний. Немає наразі "войни", то беріться до пропаганди. В цьому напрямі прийдуть нові зарядження".

Ввечорі командир відійшов зі своїм нерозлучним віс-

туном "Галаґаном". Вже за кілька днів сотня готувалася рушити в пропагандивний рейд. Наші сотенні кавалери, а було їх щось з десяток, дбайливо поправляли свій одяг, стригли чуприни. Кілька запустили делікатні, на англійську моду, вуса. Мріяли про скору зустріч з Марусями, Ганями і Пазяями...

Також наші новики стояли гуртами остононь і про щось завзято говорили. Сперечалися, доводили й потакували. Були між ними такі, що їх дуже цікавило й манило наше повстанське й мандрівницьке життя. Знаходилися також і такі, що їхня Україна починалася в хаті й кінчалася за селом. Тяжко їм було покидати свій терен і відходити далеко від мами.

За день перед відходом у терен сотенний наказав зібрати новиків. Похвалив їх за пильність в опануванні військового ремесла. Говорив їм про ролю українського вояка в боротьбі за незалежність України. Наказав усім держати конспірацію. Не розказувати по села, де вони дотепер були і як довго тривав вишкіл. Також не вільно ні кому признаватися, з котрих сіл вони походять. Серед населення поводитися чेमно, як пристало українському воякові. Вкінці сотенний "Ярич" наголосив, що сотня потребує поповнення через втрату вояцтва в бою в Струбовиськах та померлих на тиф. "Знаю, що багато з вас виявили охоту приєднатися до нас. Прошу ще раз добре передумати своє рішення. Хто вступить в ряди УПА, той має обов'язок перед великим українським народом. Про це ви вже чули в декалозі: "Здобудеш Українську Державу або згинеш у боротьбі за неї". Всі, хто з різних причин не може сьогодні включитися до нашої повстанської родини, мають зібратися за годину біля команди сотні," — такими словами закінчив сотенний.

За годину перед початком сотні стояло 12 юнаків. Вони мали різні причини, що змушували їх повернутися до "цивіля". Бунчужний записав їхні псевда та назви сіл з яких походять. Наш дбайливий господарник, друг "Ящірка", що був схожий на цигана і любив пожартувати, підійшов до групи і сказав, що повинні залишити нам хоч чуботи за те, що їли нашу зупу цілих два місяці. Говорив це напівжартома, хоча взуття в нас справді завжди бракувало. Також сказав залишити зброю для нових охотників.

Бунчужний ще раз нагадав юнакам, щоб ні кому не говорили, де були, що робили і що бачили. В своїх селах мають бути взірцевими громадянами та помогати нашому

візвольному рухові. Добрих громадян всюди потрібно. Хлопці попрощалися зі своїми друзями і відійшли до своїх сіл.

На вечірній збірці всіх новиків, що вступили до сотні, розділили по чотах. Було тепер в нашій сотні чотири чоти. Ними командували "Корп", "Прикуй", "Грань", "Кудияр", який попередньо був ройовим. Також призначено кількох нових ройових з-поміж старих стрільців, що були на вишколі на Буковому Берді.

НАШ РЕЙДИ ПО ЛЕМКІВЩИНІ

(повіти Сянік і Лісько)

Вранці 16 червня 1945 року ми розібрали наш табір. Кожний рій докладно маскував місце, де стояла його колиба. Дерево рознесли далеко по лісі. Місце, де горів вічний вогонь, старанно загорнули сухим листям. Залишилася покищо тільки кухня. По обіді ми розібрали також кухню. Перед відходом сотня розсипною перейшла через табір, щоби докладно перевірити, чи не лишилися знаки нашого постюю.

Збірка до відходу!

Сотенний ще раз пригадав про культурну поведінку по селах, через які будемо проходити, та про наше завдання.

Сотенний "Ярич" і бунчужний "Хитролис" ходили поміж лавами і переглядали докладно наш виряд, зброю і вигляд. Декільком недбалим наказали привести свій зовнішній вигляд до порядку. Загально сотня була готова до призначеного завдання. Треба було показати населенню, що ворог нас не знищив.

Після того чота за чотою стрілецьким рядом вийшли на дорогу. За третьою чотою пішов сотенний інтендант "Ящірка" та його помічники. За ними маршуvala чета "Прикуя" як заднє забезпечення. Свідченням нашого побуту була лише символічна могила з березовим хрестом.

Ще за дня ми перейшли присілок Сухі Ріки і рушили в напрямі на село Гільське. Місцеві хлопці, що були тепер в нашій сотні, провадили нас крутими стежками через стрімку гору Вершок. На верху затрималися на півгодини, щоби відпочити. Стрільці були веселі, втому по них не було видно. Вже смеркало, коли ми входили до села.

Два дні перед приходом сотні тут побували наші розвідники. Рівночасно вони замовляли для нас квартири та

приготовляли харчі. Село Гільське було невелике. Сотня зайняла всі хати. Вечерю варили для нас господині. Наші кухарі мали тепер заслужений відпочинок. Після вечери, було дозвілля. Стрільці повиходили з хат і сиділи гуртами по подвір'ях. Розходитися по селі було заборонено. Якщо мав хтось якусь справу, то мусів дістати дозвіл від свого зверхника й тоді міг піти в село.

Швидко минали дні за днями. Вечеряли ми кожного дня в іншому селі. Вдень перебували здебільшого в лісі. Так минуло два тижні, відколи ми почали нашу мандрівку. Кожний курець мав уже в торбі чималий запас тютюну. Дехто придбав нову сорочку. Декому пощастило роздобути порядну військову уніформу. Селяни допомагали нам чим хті міг. Були й такі, про яких кажуть: "Моя хата з краю". Були це нащадки русофілів але їхні діти підтримували нашу боротьбу.

Погода стояла прекрасна. В терені було зовсім спокійно. Про ворога — жодної чутки. Та це не послаблювало нашої обережності. Пройшли села Криве, Творильне, Студенне, Терка, Буковець, Полянки. Ми простували в напрямі містечка Балигород. Там вже була місцева польська міліція й уряди. Вони знали про нашу появу, але сиділи тихо й були раді, що їх ніхто не чіпає.

Одного разу на постої в лісі нам сказали, що сьогодні підемо до села Завій. Щоби не марнувати часу, будемо робити малі маневри. Першу чоту "Корпа" післали в село ще перед полуднем. Вони мали зайняти там оборонні становища. Година третя по обіді. Чотовий "Грань" пішов зі своєю чотою поміж селами Луг і Яворець попри річку Ветлина в напрямі на Завій. Решта сотні наступала зі сторони села Буки чистим полем. Мені призначено один рій, і я в селі приготовив санітарний пункт.

Селяни приглядалися до нас якось збентежено. Чutowий "Прикуй" держав гостре поготівля. Тільки но стежі донесли, що наступ почався, чота зайняла оборонні становища. Все виглядало, як справжнє приготування до бою. Надвечір навчальний наступ успішно закінчено. Сотня зійшлася в селі. Цивільних людей майже не було. Пізніше ми дізналися, з якої причини. Люди побачили, що повстанці готуються до оборони, а якесь військо оточило село, і поховалися по криївках. Думали, що буде бій. Аж ввечорі всі повернулися до обійств.

В селі стояв гамір. Пахло димом, варилася вечеря. Довкола села ходили наші стежі. З долішнього кінця долітали

звуки повстанської пісні. Там квартирувала чота "Граня". Він був великим любителем пісні. Всіх найкращих співаків постягав до своєї чоти. Кожний вільний від занять час був призначений на спів. Чотовий "Грань" — людина бувала, був родом з Великої України (як ми називали). Відбув кілька років свого молодого життя на засланні в сибірській тайзі. Навчив нас багато тужливих пісень, що їх складали сталінські невільники. Кілька пісень співали ми по російськи. Були це пісні донських козаків.

НАША СОТНЯ МАЄ НОВОГО КОМАНДИРА — "ДІДИКА"

Було вже далеко по півночі, коли наша сотня залишила Завій. За дві години прийшли до села Лопінка. Тут перебули два дні. Опісля вийшли на високу гору Лопінник. Тут шуміли великі ліси, що тягнуться до Хрешчатої і далі, до Бескиду. На Лопіннику стали табором на довший час. Збудували тимчасові колиби. Відбували щоденні військові заняття, як і в таборі над Сухими Ріками. По двох тижнях прибув до нас несподівано командир "Рен". З ним прийшли ще якісь не знані нам люди у військових уніформах. На другий день, під час ранньої збірки, за наказом курінного "Рена", нашу сотню перебрав командир "Дідик". Сотенний "Ярич" відійшов з командиром "Реном" у невідомий нам терен. Більше ми його не бачили.

Командир "Дідик" був вояком ще австрійського вишколу. Мав 40—50 літ. Низького зросту, лисий і недбало вдягнений в старий вермахтівський мундир, що був на два розміри завеликий. На першій збірці привітався з нами якось сухо й пішов до своєї колиби. Ще того самого дня мав довшу розмову з почотом і чотовими. Не дав нікому багато говорити. Він завів строгу німецьку дисципліну. Почалася в сотні непотрібна капральщина. Стрільці назагал не любили старого "австріяка". Найгірше ті порядки подіяли на новиків, що вже призвичайлися були до молодого, веселого командрів "Ярича".

За кілька днів сотню поділено на чоти. Кожна чота дісталася окремий тереновий район діяння. Нам призначили район провідника "Ударника"*. Мене призначено до чоти к-ра "Граня" як чотового санітара. Йшли ми з піснею на

---

*"Ударник" — Болеслав Борсук із с. Вільшаниці Ліського пов., загинув весною 1946 р. Був районовим провідником 3-го району в надрайоні "Бескид" — це близькі південно-східні околиці Ліська.

устах. Кожного вечора були в іншому селі. Як тільки входили в село, командир "Грань", що завжди йшов попереду чоти, починав співати. За ним тягнула ціла чета добрих співаків. Люди виходили назустріч. Молодь збиралася біля нас і жадібно заучувала кожну повстанську пісню. Так було по всіх наших селах.

Десь серед літа ми прийшли над село Березка. У невеликому лісі заклали тимчасовий табір, що став нашим вихідним і, в разі потреби, збірним пунктом. До Березки ми заходили дуже часто. Звідси діставали харчі, що їх доставляла господарська референтура ОУН з цілого району.

Вдень ми перебували в нашему тимчасовому таборі, вночі виходили на села. Коли не будували, бо ждали на нові накази.

Війна в Європі вже була закінчена. Та для нас вона тривала далі. Приходили й недобрі вістки про співпрацю Заходу із Москвою. Читали ми польську пресу.

Одного дня наш підслух почув голос людини, що просила рятунку. Чотовий вислав у цьому напрямі стежу. За півгодини вони вернулися та принесли зі собою чоловіка із закривавленим обличчям. Я дав йому першу поміч і стримав кровотечу. Хлопці принесли води й обмили обличчя та руки. Чоловік трохи відпочив. Оповів, що він з Березки. Рубав дерево в своєму лісі. Деревина, падаючи, вдарила його по голові. Якби не наша вчасна поміч, міг би він там померти.

Від того дня ми стали з ним великими приятелями. Запрошував до себе всіх стрільців і просив ніколи не минати його хати. Командир "Грань" посылав мене до нього багато разів, аж поки рана почала добре гойтися. Від цього порядного та вдячного господаря я приносив хлопцям доброго тютюну, а чотовому — плящину саморобки, щоб його живіт не болів. Командир "Грань" часто на самоті дуже сумував. Любив він хильнути "сто грамів", примовляючи: "Щоб вдома не журилися".

Новина, що у відділі УПА є лікар, рознеслася по селу. Люди приходили до нас за поміччю. Командир "Грань" нікому не відмовляв, а мені наказував робити, що можу. Лікаря тут ніде не було.

Моя поміч санітара багатьом помагала. Лікував я з успіхом запалення очних повік, виліковував чиряки, натягав вивихнені руки й ноги, виравав без знечулення зуби, давав поради, як позбутися корости. За мою поміч і поради діставав сир, масло, яйця, тютюн. Все це віddавав до чотової

кухні. В своїй торбі носив літру саморобного спирту, як дезинфектійний середник. Чотовий приходив до мене "лікувати" шлунок.

В районі "Ударника" були ми цілий місяць. Провели багато пропагандивно-роз'яснювальних зборів з населенням. Здобули ми численних нових симпатиків нашого руху, і найбільше — серед дівчат.

ПО ЗАКІНЧЕННІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Колеса воєнної машини, що прокотилися Україною вздовж і впоперек, залишили по собі страшну руїну, каліцтва, смерть, зубожіння та інші нещастия. Покотилися вони з України далеко на захід, у саме серце брунатної сатани, і там врешті розтріскалися.

Україна, нищена гітлерівськими посіпаками та сталінським терором, зазнавши нечуваних втрат в людях і матеріальних добрах, прислуховувалася, що буде далі... Люди сходилися вечорами до бувалих господарів, щоби почути новини зі світу. Найбільше говорилося про політичне становище в Європі. Кружляли поголоски, що альянти не погодяться з Москвою й почнеться нова війна. Ніхто не хотів вірити, що вільний західний світ передасть під владу Москви Польщу, Румунію, Чехо-Словаччину, Угорщину, Болгарію, Югославію. Ці народи мали свої держави й завжди тяжіли до Заходу.

Червона Армія з енкаведистським наганом на потилиці мусіла йти вперед. Впала Прага, а за нею й Берлін довго не встояв. Союзники — капіталісти і "пролетарі" — подали собі руки.

В Берліні п'яні червоноармійці покурювали запашні американські сигарети, витанцювали на вулицях "козачка", а наїvnі американці, англійці й французи плескали їм в долоні. Більшовицьке радіо на ввесь світ різними мовами, вихваляло свою перемогу, не загадуючи нічого про велику допомогу від Заходу. Дуже часто неслися в етері нові пісні з похвалами московській "непереможній Червоній Армії".

Американські вояки домагалися чим якнайшвидшого повернення додому. Сталін використовував політичне безголов'я й окупував половину європейських держав. Ніхто не думав про поділ Німеччини. Почалися мирні конференції. Захід ішов Москві на поступки. Якесь затъмарення найшло багатьом західним і американським політикам на очі та глухота — на вуха. Яке їм там діло, що мільйони людей залишалися в червонім

ярмі! Біженців, що опинилися на Заході, насильно репатріювали до Радянського Союзу. Війна, кажуть, закінчилася. Щастя і мир на землі. Та не для всіх. Де ж поділися славні демократичні принципи?

Перед Українською Головною Визвольною Радою, Приводом ОУН і Командою УПА постали нові завдання. Новий поділ сфер впливів не приніс нам нічого доброго. Залишилися ми надалі самотніми в боротьбі проти насильства, поневолення й нового терору червоних володарів.

5 травня 1945 року Головний Командир УПА "Тарас Чупринка" видав відозву до бійців і командирів УПА, у якій стверджено, що УПА воювала проти Німеччини, обороняла рідний народ і внесла свій вклад в розгром гітлерівського фашизму. На зміну гітлеризму прийшов сталінський комуністичний терор. Головний Командир УПА закликав до дальшої боротьби. Він наказував: "Я впевнений, що зброї, яку одержали Ви з рук нації, не посorumите і прийдешнім поколінням передасте своє ім'я, вкрите безсмертною славою"...

Командир нашого куреня "Рен" в приватній розмові з нами сказав дослівно так: "На мою думку, залишаємося в підпіллі ще на десять років, а може й більше. Краще бути озброєним вояком, як голоруким рабом. Якщо в руках нації є зброя, то і до волі здається близько".

РОЗПОДІЛ СОТНІ "ДІДИКА" ПО КУЩАХ

Чудовий, духмяний літній ранок застав нас на постю в лісі біля Балигорода. Сонячні промені прокрадалися в лісову гущу. Яснimi плахтами обліплювали темнозелені мохи і різnobарвні лісові квіти, що, немов на команду, обертали свої ніжні голівки в бік сонця. Пташиний хор заливався піснями до небесного Творця, дякуючи Йому за чар і красу українського літа.

Десь не дуже далеко від нас заричав стривожений сернюк і понісся стрілою в гущавину. За ним помчали три чорноокі кози.

Звідти, де за хвилю перед тим подав голос сернюк, почала кричати повстанська алярмова "сирена" — синьо-крила сойка. Ми прозвали її сиреною, бо вона хоч малий птах, але більше бачить і чує, як десять вартових стрільців. Як тільки хтось небажаний з'явився в лісі, то сойка завжди вчасно своїм криком нас повідомляла. Кричала вона і на

нас, коли ми перший раз прийшли сюди. На другий день вже не непокоїла її наша присутність. Мабуть, уважала нас за своїх добрих сусідів.

"Що за мара блукає в цю пору по лісі, коли всі люди зайняті працею на полях?" — невдоволено сказав бунчужний "Хитроліс", що якраз тепер писав звіти з діяльності сотні. Чотовий вислав стежу — перевірити ліс.

Сотня зайніяла кільцем становища. Абсолютна тиша. Чекали на повернення стежі. Не довелося довго лежати. За півгодини стежа повернулася. Зі стрільцями прийшло кілька людей в цивільному одязі. При собі мали тільки пістолі для власної оборони. Були це підпільники ОУН. Вони передали чотовому пошту від курінного "Рена".

По сніданку чотовий зробив збірку й повідомив, що прийшов наказ від курінного. Сьогодні наша чета має розчленуватися на малі групи. Ми розійшлися, в порозумінні з місцевим проводом, по СКВ у двох районах: в околиці Сянока, де районовим був друг "Левко"*, та в південній частині Сянічини, у Команьчі — там районовим був друг "Чорнота"**. Кілька сіл творили самооборонний кущовий відділ (СКВ). За СКВ відповідав провід СКВ. У Східній Лемківщині було шість районів підпільної адміністрації ОУН, а в Західній — два великих райони за Дуклянським перевалом.

Цілий день були ми ще разом. Командирові "Граню" нелегко було розлучатися зі своїми вірними стрільцями. Ми були з ним як одна родина. На прощання наш командир і кілька його улюблених спорожнили мою "літру" спирту. Казав чотовий мені, що це, мабуть, останній раз "лікую його шлунок". Заспівали разом ще кілька пісень.

Групу, до якої я належав, очолив стрілець "Лісовик". Він був родом з того терену, до якого ми мали йти. Лежав наш новий терен між двома повітовими містами Сяноком і Ліськом. Туди рідко заходили озброєні відділи УПА. Діяла там законспірована мережа ОУН, яка мала свої звена в кожному селі та на більших присілках. Частіше показувалася в цих селах бойківка СБ одчайдушного командира "Гуцула"*** із 5-го району Лемківщини. До складу нашої групи входили стрільці "Лісовик", "Залізняк", "Василь", "Рогатий", "Палій".

---

* "Левко" — Михайло Даіман, районовий Провідник 5 району.

** "Чорнота" — ім'я і прізвище невідомі, районовий Провідник 4 району, надрайон "Бескид"

*** "Гуцул" — ім'я і прізвище невідомі.

Перед вечором ми попрощалися з командиром "Гранем" і друзями. Групи відходили одна за одною. Кожна в інший напрям. Командир пішов останній. Його післи в нові терени в околиці містечка Буківсько, повіт Сянік.*

Перед нами було все нове, невідоме. Йшли ми вперше самі. Було якось незвично й сумно. В разі небезпеки треба було "конспіруватися". З чотою було інакше. Ми були панами ситуації, могли ставати до бою. Друг "Лісовик" знав дорогу. Вийшли ми з гори Лопінник над Балигородом і досить скоро прибули в село Жерниця Вижня. Тут зупинилися на вечерю. Одержані харчі на другий день і пішли далі. В Новосілках перейшли шосе, що вело до Ліська. Місцеві хлопці з СКВ тримали на шосе варту, щоби ми не напоролися на польську міліцію, яка часом тут переїжджала.

За Новосілками ми ввійшли в більший ліс і попрямували прямо на північ. Минули Дзюрдзів і попри присілок Чекай увійшли в лісовий масив Грушка. По лівій стороні була Тарнава Горішня і Долішня. Йшли ми приспішеною ходою в напрямі Лисої Гори і вже удається увійти в Постолівський ліс. Хата в цьому лісі служила нам пізніше за зв'язковий пункт. Тут зустрів нас місцевий зв'язковий і запровадив у смерковий гущавник. Сказав, що рано побачимося на цьому ж місці, й пішов.

Ми, досвідчені повстанці, воліли не довіряти цьому юнакові. Тому для відпочинку вибрали інше місце, недалеко від гущавника. Пізніше побачили, що на означене юнаком місце прийшли дві дівчини з кошиками. Вони були гарно одягнені, як на забаву, розглядалися довкола і почали спречатися між собою. Ми бачили, що крім них нікого там не має, тож підійшли і привіталися.

Дівчата, трохи соромливо приглядаючись до нас, прос-

---

* Чотовий "Грань" був призначений з роєм до 4-го СКВ 5-го району. До цього ж СКВ, що мав криптонім "Катинь", належали такі села: Кам'яне, Ратнавиця, Болхівка, Волиця, Дудинці, Буківсько, Збойска, Воля Петрова, Воля Яворова, Воля Сенькова, Токарня, Пелня, Новосілці, Довге, Новотанець, Надоляни, Нагоряни.

До СКВ "Покуття" належали села Долина, Заслав, Постолів, Воля Постолова, Великополе, Тарнава Горішня, Тарнава Долішня, Загір Новий, Загір Старий, Пораж і кільканадцять присілків.

Справу розчленування сотні к-ра "Дідика" вирішували к-р "Рен" та від надрайону референт пропаганди "Мар". Йшлося про підсилення праці місцевих теренових працівників та ведення пропаганди серед населення й організування молоді для потреб повстанської дії. Кожний рій був приділений до поодиноких СКВ. (прим. ред.).

телили велику хустку на траві и попросили до сніданку. Понакладали всякої їжі, як на Великдень. Часи твердого лемківського вівсяного ощипка вже були за нами. Кортіло встати і поблагословити ці нежданні дари. Тим часом дівчата розговорилися й запрошували прийти до Постолова на вечерю. Ми обіцяли, що колись напевно зайдемо, але сьогодні не можемо. Вже було коло полуздня, коли наші щебетухи відійшли до села. Ми чекали на польову пошту й дальші інструкції.

РОБОТА В НОВОМУ ТЕРЕНІ

Перші дні в новому терені здавалися нескінченними. Розлука з товаришами зброї, бездільне сидіння в ліску, який було видно наскрізь, не вселяли добрих надій. Сиділи ми похмурі й слухали, чи не добирається до нас хтось непроханий. Кожного дня приходили зв'язкові, переважно дівчата з поблизьких сіл. Вони приносили нам вісті й харчі.

Перший тиждень був призначений на відпочинок і вивчення терену. Щоразу надвечір ми виходили на край лісу і через далековид вивчали кожний клаптик. Недалеко плив тихий Сян, що був уже досить широкий у цьому місці. Далі, якихось три кілометри за Сяном, на горбках розкинулось місто Лісько. З Ліська виходив битий шлях і через великий міст на Сяні входив у долішній кінець села Постолів.

По трьох днях побуту в цьому лісі ми пішли невеличкими гайками на південь і зайшли до села Великополе, що тягнулося три кілометри понад річку Ославу, що виходила з Бескиду біля села Бальниця. Долішній кінець цього села майже лучився із Загір'ям. Зв'язкові запровадили нас на вечерю. По вечері зайшли ми в садок. Тут чекав на нас великий гурт місцевих людей, щоби запізнатися з нами. Були то активісти ОУН з цього села. Ми згодом мали працювати з ними. До їхніх хат не заходили, щоб не викликати підозр.

Того вечора ми відвідали кілька родин. Люди приймали нас дуже прихильно. Запрошували відвідувати їх частіше. Прихильне ставлення населення давало нам надію на майбутнє. Майже два роки наш відділ перебував в бідних гірських селах. Тепер ми опинилися серед більш заможних і свідомих селян. Також зустріли за цей короткий час кільканадцять хлопців і дівчат, що мали середню освіту. Вони підносили свої села навищий рівень національної свідомості. Хати в цих селах були просторіші, гарно прибрані.

У наступні дні ми пішли по всіх селах нашого СКВ, а навіть поза його територію. Всюди відчували українську гостинність, бачили, яке велике захоплення викликає поява вояків УПА. В селах Морохів і Мокре ми затрималися довше. Відразу ж почали організовувати Самооборонний Кущовий Відділ (СКВ). Почали від Морохова. Це село зазнало багато горя від нападів банд із Поража і Неб'єщан. Ці два польські села сиділи, мов чиряк, між українськими селами. У них був осідок шовіністичної банди, що налічувала багато озброєних груп, які тероризували українські села. Польська комуністична адміністрація в Сяноці дивилася крізь пальці на кривдження українського населення. Були й випадки, що як пішов хтось до них зі скаргою, то його побили й викинули на вулицю.

Ідуши до Сянока на ярмарок чи закупи, наши люди обминали ці села далекими дорогами. Спали в полі, забираючи зі собою все цінніше майно, а також худобу, бо ночами нападали озброєні грабіжники з цих сіл. Останнім часом вони почали грабувати наші села також вдень. Забирали все, що подобалося. Хто чинив опір, того били або стріляли.

Наша поява підбадьорила людей. Великої помочі ми їм відразу не могли дати, бо нас було тільки п'ятеро. Треба було щось робити, щоби приборкати зухвалих поляків. Ввечорі зібрали всіх молодих чоловіків у Морохові. На наше щастя, прибув до нас цього вечора наш бунчужний "Хитролис". Був він добрим промовцем. "Хитролис" виступив перед селянами й заохотив їх зорганізувати озброєну самооборону, щоб спільно боронитися. Він апелював до посвяти, відваги і почуття національної гордості. Присутні вирішили діяти.

Вже другого дня почався вишкіл самооборони. Всіх, що колись служили при війську, стояли ніччю на заставах довкола села. Молоді хлопці проходили військовий вишкіл у будинках. Вечорами сходилися всі над річку і на оболоні відбувався вишкіл більшою групою. Озброїти сотню людей було неважко. Хлопці повитягали заховані кріси, амуніцію. Знайшлося п'ять скорострілів і кілька автоматичних пістолів. Запасової амуніції нанесли доволі, хоч війну починай. Ми організували відділ. Командирами груп призначили авторитетних місцевих військовиків.

На бойовий досвід довго не довелося ждати. Четвертого вечора після створення самооборони наша стійка зауважила, що до села підходять озброєні люди. Заряджено алярм. Кожний кинувся на призначене йому становище. Були

це грабіжники з польських сіл. Напасників привітали кулеметним вогнем, і за п'ять хвилин було вже по "войні". Розбишаки повтікали, навіть не відстрілювалися. На другу ніч прийшло їх уже більше й також мусіли відступити. Наши хлопці набрали охоти й відваги. Були голоси, які закликали іти "на відплату". Але цього ми не дозволили. Пояснили, що стоїмо в обороні наших сіл і населення, а по чуже не простягаємо рук. Життя тепер увійшло в звичне русло. Люди вже ночували в своїх хатах. Нас уважали своїми оборонцями. Діти по садах бавилися в повстанців, творили свої рої й чоти та мали командирів.

За Мороховом почалася організація самооборон і по інших селах нашого СКВ та в інших частинах району. Наша п'ятірка розійшлася по одному до різних сіл. Кожної ночі проводили військові вишколи, стягали зброю, амуніцію, магазинували. Важлива річ — заховати добре зброю. Часто переводили пропагандивні вечірки зі старшими селянами. Допомагали нам в цьому підпільні видання.

Одного дня заскочила нас велика несподіванка. Я і стр. "Рогатий" квартирували в селі Чашин, через який проходив гостинець в напрямі Сянока. Підпільні чинники повідомили нас, що від словацького кордону по шосе Лупків—Сянік в сторону нашого села посувається велика череда рогатої худоби. Худобу провадять і охороняють червоноармійці. На вечір повинні вони бути в Чашині. Ми відразу витягнули доволі летючок російською мовою, щоби розкинути поміж червоноармійцями. Такі летючки переховувалися по селах, що лежали при головних шляхах.

Перед вечером, о годині 5-їй, приїхало до села четверо квартирмейстрів. У хатах, що стояли довкруг великої оболоні, замовили вечерю. Покликали голову громади й наказали дати 30 людей — пильнувати через ніч худобу. Це було нам на руку. Я і друг "Рогатий" прийшли разом з сільськими хлопцями пильнувати худобу.

Вже заходило сонце, коли в село прибуло десять підвод, що виглядали, як колись давно наші чумацькі мажі. За ними прийшло стадо волів, було їх може 500 або й більше. Волів загнали на оболонь, а вози поставили по садах. Ми крутилися коло возів, щоб мати нагоду поговорити з вояками. Військових було всього десять чоловік, а решта — цивільні дівчата, що обдурені большевицькою пропагандою про дарування гріхів, верталися з каторжної праці в Німеччині на "визволену" Батьківщину. Безли вони з роз-

битого райху багато всякої мізерії. Всі були веселі й щасливі з того, що ідуть додому, до своїх рідних.

Ввечорі один військовий грав на баяні. Дівчата співали "Катюшу", про "вербу рясну" і "хмеля". Я відчував українську ніч, засмічену московськими частушками і страдаючою "Катюшою". Ми сміливо ходили між возами і нав'язували розмови. Вони оповідали нам про тяжкі умови життя і праці в Німеччині та були раді, що їх визволила Червона Армія.

Ми питали, де вони набрали стільки волів? Відповіли, що в Угорщині й Словаччині. Пояснили, що "родіна" пограбована й знищена війною, тож вони повертають рідним здобуті у ворога трофеї. Пояснювати їм, як їх обдурюює радянська пропаганда, ми не могли, щоб не наразитися на небезпеку. Напевно були між ними приховані агентки НКВД. Непомітно впихали до кожного воза наші листівки й відходили. При нагоді не забули забрати зі собою двох волів. Другого дня вранці валка відійшла в сторону Загір'я.

Ціле літо проминуло спокійно. Польські грабіжницькі банди перестали нападати, бо переконались, що наші села мають збройну самооборону. Здавалося, що запанувало добро на землі. Насправді була цетиша перед бурею. В польській пресі з'явилися повідомлення про те, що між Польщею і СРСР укладено договір про переселення українців з Польщі до УРСР, а поляків — з України. Переселення мало бути добровільне, але в це ніхто не вірив. Між місцевим населенням запанувала тривога, бо багато знато, яке тяжке життя в СРСР. Були й такі, що прийняли цю вістку з полегшею. Комуністами вони не були. Їм лише надокучили польські сусіди, й вони бажали втекти від них на Україну.

Нам доводилося цілими днями й вечорами ходити від хати до хати й умовляти людей, щоби добровільно не кидали власних хат та рідної землі, яка споконвіку їм належала. Радили ми позаховувати в криївки їхнє майно і харчі. Ставити опір польській владі й не боятися погроз.

Провід ОУН та командир Воєнної Округи Закерзонського Краю опрацювали плян, як нам далі спільно діяти, щоб оборонити населення перед примусовим виселенням. По районах і кущах надіслано повідомлення з наказом організувати харчові магазини. Підпільний Червоний Хрест почав збір медикаментів та перев'язувальних матеріалів.

Вдень, замість відпочинку, копали підземні магазини. Їх будували в лісі, старанно маскуючи.

На переселення довго чекати не довелося. Воно частин-

но вже відбувалося в Лемківщині. До Сянока і Ліська приїхали більшовицькі переселенчі комісії. Щодня їздили по селях і переводили сходини з людьми, що їх зганяла польська міліція палицями та багнетами. Червоні пропагандисти виголошували патріотичні промови добірною українською мовою. Переконували, як важко нашим братам жити під чужою владою. Давали дітям солодощі й книжечки. Змальовували рожеву будучність і щастя в Радянській Україні. Все це діялося під охороною польської міліції. Люди слухали красномовців, але дуже малий відсоток давався зловити на червоний гачок. Присутність відділів УПА та своє підпілля додавало лемкам мужності стати в обороні прадідівської землі.

В Сяноці зробили поляки збірний пункт переселенців. Люди побачили, що то не жарти, й почали ховатися. Все добро, що могли винести, й худобу тримали в лісах. Довкола сіл вдень і вночі стояли стійки. Як тільки до села підходило військо або міліція, всі люди втікали до лісу.

Хоча нарід протиставився виселенню, все ж таки вдалося людоловам вивезти близько десяти відсотків населення. Багатьох захопили несподівано, насильно вивезли й тих, які не мали де сховатися, бо близько Сянока не було великих лісів. Були й такі села, що виїхали зі страху перед польським терором. З нашого куща, з села Чашин, добровільно поїхав священик, а з ним — кільканадцять свідомих родин.

Протидія з боку ОУН і УПА була досить сильна. Великі Самооборонні Кущові Віddіli, які ми вишколили і які були під нашою командою, приступили до дії. Зруйнували залізницю, почавши від словацької границі аж до Сянока. В селі Мокре звели бій з польським військом. Разом із чотою "Хріна" ушкодили бронепотяг і спалили вагони, призначенні до вивозу населення. З трикутника, тобто з першого району, прийшла на поміч одна бойова чета зі сотні к-ра "Кармелюка". Разом з відділами УПА спалили міст коло села Постолів. Висадили в повітря інші мости, знищили комунікацію. Мінометами обстріляли залізничну станцію в Загір'ї та Сяноці. В інших районах подібні акції здійснили відділи командира "Бурого" та наші розченовані рої зі сотні командира "Дідика". До акцій активно включалися районові бойовки СБ.

Сильний спротив населення й бойові акції УПА відбувалися по всьому Закерзонні. Про це читали ми в підпільних повідомленнях. Поляки до такого спротиву не були готові. Щоб стягнути більші резерви, потребували часу. Пе-

реселення на якийсь час притихло. Населення трохи заспокоїлося, взялося до нормальної праці.

ПОВЕРНЕННЯ ДО СВОЄЇ СОТНІ

Приблизно в тому ж часі, коли ми організували самооборону в 5-ому районі, прибув на Лемківщину з Перешибини чотовий УПА "Хрін".* Він дістав завдання зорганізувати нову сотню УПА. Наша підготовка та вишкіл молоді стали йому в пригоді. Вже невдовзі він мав готову чету, з якою брав участь в акціях проти виселення українців. Коли в терені стало спокійніше, "Хрін" звернувся до нас, щоб ми допомогли йому в організації та вишколі новобранців. Першим прибув до к-ра "Хріна" наш бунчужний "Хитролис" з групою стрільців. Пізніше долучила й наша п'ятірка.

Від того часу нашим зверхником став к-р "Хрін". На самперед, він хотів ознайомитися з тереном. Вирушили ми в дорогу по районах повітів Сянік і Лісько. По дорозі наш новий відділ розростався, бо ми забирали зі собою всіх вояків нашої сотні, які звичайно вишколоювали СКВ. Було дуже приємно і радісно знову побачити наших давніх друзів. Ми не могли наговоритися. Вже за два тижні наша чета знову була разом у сотні "Хріна". Командир наш мав веселу вдачу, був дуже переконливий промовець. Для нас був побратимом зброй. Всі його накази ми виконували з охотою. Квартирували весь час по села. "Хрін" любив музику і пісню. Щовечора грали музики, і молодь танцювала й співала разом з ним. Таким чином к-р "Хрін" здобував собі та для УПА довір'я і симпатію серед населення.

Та наша безжурна мандрівка з веселим командиром несподівано скінчилася. Пригадую, що була це п'ятниця. Ввечорі прибув до нас командир "Рен", а з ним невідомі нам старшини. "Рен" перевів інспекцію й офіційно затвердив "Хріна" сотенным. "Хрінові" було дозволено дібрати підстаршинський склад з-поміж нас. Він вибрав дванадцять вояків з нашої чети і бунчужного "Хитролиса". Вибрані були вдоволені. Решта нашої чети, ще того ж вечора, мала відійти до колишнього нашого сотенного "Дідика".

Хоч як мені хотілося залишитись з цим веселим командиром, не допомогли ніякі мої просьби. Командир "Хрін" і

---

* "Хрін" — Степан Стебельський, сотений, командир.

бунчужний домагалися в команда-ри "Рена", щоби мене залишив, бо вони не мають санітара, але все було даремним. Командир "Рен" знову мене вже давно. "Панебрате, ти, напевно, вже знайшов собі бабу й тому не хочеш покидати цього району," — казав. Давніше доводилося мені ставати перед ним до карного звіту за дівчат. Наказ є наказом. Я мусів стукнути зака-блуками і зголосити відхід до командира "Дідика".

В суботу ввечорі ми при-йшли до села Середнє Велике. Знали, що скоро знову сіл не побачимо. По двоє розійшлися по селу, щоби придбати собі необ-хідні речі: мило, тютюн, цукор і товщ. Також хотілося пожарту-вати з дівчатами. Було вже пізно по півночі, коли ми зйшлися на призначенні квартири.

Рано прийшли по нас зв'язкові, наші давні знайомі зі сотні "Дідика". Ми подалися до сотні, що вже кілька тижнів стояла табором на північно-західнім підніжжі гори Хрестата. Вийшли зі села в годині 10-ї рано вузькою, порозбиваною возами дорогою, що провадила через поля. По дорозі ми-нули кілька порожніх возів, які їхали з лісу до села. На возах сиділо по двоє повстанців. Тільки один був нам знаний, друг "Облачний". Решта були нові люди, що їх набрали для поповнення сотні. Далі ми зайдемо у великий ліс і пішли тією самою дорогою ще за три кілометри. Затримала нас застава нашої сотні, яка сиділа на голому беріжку, зовсім не замаскована. По виміні клички я звернув увагу кулеметників застави, щоби не стояв, обернений плечима до села. Було видно, що стрільці потребують вишколу. Ми попрямували далі. На поляні, край дороги, побачили чоту стрільців, що сиділа на траві й слухали викладача.

Нарешті ми прийшли в табір. Під невеликим горбом, в рідкому лісі, може, п'ятдесят метрів від дороги, було видно тимчасові колиби, які були в цей час порожні. По

Сотенний Степан Стебельський ("Хрін").

лівій стороні дороги зауважили велику колибу, біля якої стояв вартовий. Тут містився сотенний почет. Вартовий відхилив палатку, що висіла при вході замість дверей і зголосив сотенному наш прихід.

Командир "Дідик" прийняв нас сухо, по військовому. Казав сісти на грубезну колоду, що лежала під стіною колиби. Сам вернувся назад до колиби й по хвилі вийшов до нас зі своїм писарем "Микитою". Всіх, що прийшли зі мною приділили до різних чот. На мене було покладено обов'язки сотенного санітара.

Було багато нових стрільців, набраних з місцевих людей, наскоро вишколених в СКВ. Було тут також близько 20 вояків, що мали кращий військовий вишкіл, з дивізії "Галичина" та української поліції. Кілька хлопців по війні вернулися додому з праці в Німеччині. Стара наша братія, що відбувалася вищкіл минулого року на Буковім Берді, дісталася різні призначення. Кращі стрільці стали ройовими, інші пішли до господарської ланки й польової жандармерії. (П. Ж.) Також всі кулеметники були старими воїками.

Життя в сотні йшло повним темпом. Вишколювано новобранців. Господарчий відділ під командою "Ящірки" постійно перебував в терені й організовував харчі. Один рій збирав по селах зброю, амуніцію, одяг.

Для мене було також досить роботи. Я вже майже не мав медикаментів. Тим часом кожного дня на ранньому апелі набирається понад 10 стрільців, що їм була потрібна якась медична поміч. Я звернувся до сотенного й подав йому перелік медикаментів першої потреби. Він обіцяв мені, що вище перелік до курінного лікаря, який перебував під цю пору в Перемищині. Я добре знат, що нам довго доведеться чекати на ті ліки, тому звернувся до моого доброго приятеля "Дороша". Він був командиром польової жандармерії й майже постійно бував по селах нашого району. "Дорош" був прекрасним організатором. Для нього не було нічого неможливого. Вмів він підходити до людей, і йому вдавалося дістати все, чого бажав. Передав я йому цей список, і протягом місяця нам вдалося зорганізувати майже все, що було потрібне.

Теренові УЧХ обіцяли доставити перев'язувальні матеріали. Свою обіцянку виконали дуже скоро. Працівниками УЧХ були звичайно дівчата. Вони виконували величезну

роботу, дуже часто ставлячи під загрозу власне життя. Шили бандажі, збирали зела, виготовляли ліки, помагали хворим, дбали про стрілецтво під час Різдва й Великодня. Цією працею керували районові провідниці УЧХ "Марійка"^{*}, "Тетяна"^{**} й інші.

Життя в сотні вже було наладнане. Вишкіл і дисципліна виробляли поставу вояка. Нав'язалося знайомство та дружність між стрільцями. Наш сотенний наглядав за працею, писав щоденні звіти та плянував дальшу діяльність сотні. Він також читав свої книжки, але ми не мали до них доступу. Моє місце було при сотенному початі. Проте мені ніяк не подобалася атмосфера, яка була біля сотенного. Тож я примістився в чотового "Граня". Там було весело й жили ми по товариськи.

На Лемківщині наприкінці 1945 року було спокійно. Поляки сиділи в містах і більших волостях, обложені бункрами. Повстанці жили по селах і лісах. Було ніби все в порядку.

Почалися осіння сльота і перші приморозки. Наше місце постою було зовсім розконспіроване. Зі села Середнє Велике провадила до нашого табору розбита тяжкими возами дорога. Кожний, хто хотів нас віднайти, міг іти цією дорогою. Кожного дня під табір, до застав приходили жінки й дівчата з великими клунками на плечах. Були це передачі харчів і одягу для їхніх синів чи братів, що служили тепер в нашій сотні. Сотенний толерував таку поведінку цивілів, бо вважав дуже корисною для відділу. Одяг передавали власникам, а харчі йшли до спільної кухні. Такі відвідини подобалися і воякам, і їхнім родинам. Проте була небезпека, що несвідома поведінка якоїсь жінки чи дівчини може навести на нас ворога.

Наші розвідники доносили сотенному, що вже по всіх селах люди говорять про нашу сотню. Навіть малі діти знали, що на горі Хрестата стоїть табором великий відділ УПА. Нераз наші стежі завертали до села малих хлопчаків, які хотіли дістатися до нас, щоби подивитися, як ми живемо. Також можна було сподіватися, що за нами стежать законспіровані польські донощики. Здавалося, що сотенний ігнорує небезпеку. Несподівано він зарядив збірку сотні в повному виряді. На збірці дав наказ за півгодини розібрati всі колиби, в яких ми

---

* "Марійка" — Надя Партикевич-Голяш.

** "Тетяна" — Анна Черешньовська.

дотепер жили, замаскувати вогнища та всі сліди нашого перебування. Ми відразу зрозуміли, що залишаємо надобре це місце. Ніхто, крім чотових, не знав, куди підемо.

На збірці до відходу наказано маршувати тихо, не лишати за собою ніяких слідів, поломаних кущів, або щонебудь з нашого виряду. Першою пішла чота "Корпа", а за нею стрілецьким рядком решта відділу. Ми маршували в напрямку головного хребта гори Хрестата. З короткими перепочинками перейшли на її південно-східній схил і там зупинилися на довгий відпочинок. Ніччю пройшли попри село Прелуки, по каміннях перейшли річку Ославу, а далі — залізницю й шосе з Команчі до Репеді та Щавного та зайшли на присілок Зайнички біля Явірника. Тут відпочивали. До хат було заборонено заходити. Тієї самої ночі ми тихцем перейшли долішній кінець Явірника, потім — присілок Файтиска й добилися в ліс над селом Репедь. Тут законспіровано перебували два тижні. Чотові "Грань" і "Корп" кожного дня ходили по великих лісах, щоб вибрati догiдне мiсце на зимовий табір.

Надворі було вже досить зимно. Один рiй, що лишився в селях по той бiк Хрестатої, долучив до нас i принiс зi собою потрiбнi знаряддя для будови оборонного табору: пили, сокири, лопати, цвяхи, шнури. Випав перший снiг. За два днi знову потеплiло, i снiг щeз. Ввечорi, як вже добре примерзла земля, ми залишили цей лiс i пiшли на мiсце, де мали зимувати. Йшли в напрямi високої гори Камiнь. Темний лiс зi старезними ялицями прийняв нас пiд своi могутнi крони i заховав старанно перед ворожим оком. Врештi ми зайшли в глиб лiсу й зупинилися. Десь в темрявi журчав безтурботно потiчок. Легенький, прохолодний вiтерець пробував тормосити за чуби високi дерева, що стояли непорушно, немов твердинi, на своiх мiсцях вже, може, сотнi рокiв i тихим гугнявим шепотом немов смiялися з незмiнного пустуна-вiтру. Нiчну темряву в рiзних мiсцях почали прорiзувати вогненнi язички, що з часом виростали в бiльшi багаття. Кожне з цих вогнищ освiчувало дванадцять молодих повстанських облич, тобто один рiй. Подалi вiд вогнiв поставлено пiдслухи. Так ми переночували.

Рання зоря принесла новий порядок дня. Кожна чота взялася до будови зимової землянки-бункра. Тут придалася наша практика з пiдстаршинської школи "Оленi". Будували їх так само. Довкруг табору стояли густi стiйки i застави.

В напрямі дооколичних сіл пішли стежі. Був строгий наказ уникати зустрічних селян. До цих лісів від південного сходу прилягали села Яврник, Карликів, Прибишів і Репедь. Від заходу були села Вислік Горішній і Долішній та Дарів.

За два тижні наполегливої праці були готові три великі вкопані в землю колиби для чот. Над потоком збудовано колибу для кухарів, в якій був також магазин. Між першою чотою і кухнею збудовано гарну, вже меншу колибу, на візрець хати, для сотенного початку.

Зима застала нас в теплих землянках. В них горіло по дві печі, зроблені з великих залізних бочок. Стрілецтво було вдоволене. Новий бунчужний "Кудияр" і політвиховник "Микита" ("Кавка") зорганізували досить багато книжок і створили бібліотеку. Кожний мав змогу випозичити цікаву книжку, щоб читати довгими зимовими вечорами. Час минав дуже скоро.

На свят-вечір, 6 січня 1946 року, несподівано приїхав до нас св. Миколай з дарунками від дівчат тереною сітки ОУН і УЧХ. Це подруги "Арета" й "Ема"^{*} постаралися і приготовили дарунки, щоб привітати нас з Різдвом Христовим. Та найбільше потрудилася завжди енергійна підпільниця "Ема", кущова референтка УЧХ. Кожному стрільцю на свята належалося мати все, як колись вдома або й краще. Сотенний не дозволив пускати цивілів до табору. Проте під тиском чотових погодився прийняти подарунки й подякував "Емі" та іншим за їхні труди й пам'ять.

Вечорі, як тільки показалися на небі святвечірня зірка, сотенний "Дідик" вийшов на поляну, де вже в збірці чекали стрільці. Сотенного привітав політвиховник "Микита". Командир прийняв привітання якось дуже дивно. В глибокій задумі перейшовся перед сотнею кілька разів, нічого не кажучи. Ніхто не знав, про що думав він в цей час. Може, журився нашою долею. Може, думав про своїх найближчих, рідних. Може, про давніх друзів, з якими перебував у двох світових війнах, про Закарпатську Україну, за яку воював? Врешті зупинився, немов прокинувся з глибокого сну, і сказав приблизно таке: "Дякую за щирі побажання. Я вам від себе бажаю, щоби на слідуючі свята Україна була вільною, а я сидів дома на печі, а ви всі, щоб пережили наше лихоліття й прийшли мені старому заколядувати..."

Тоді сотенний передав команду бунчужному й одразу

---

* "Арета"— "Мирошка" — Іванка Пелипчак, "Ема" — Оля Завадівська.

відійшов. Ми розійшлися по колибах, а він ще довго ходив самотній по таборі та про щось роздумував. Тим часом наш табір ожив. В колибах лунали релігійні й патріотично-національні коляди. Група колядників ходила з вертепом. Було вже далеко по опівночі, коли гамір помалу почав втихати.

На Різдво декотрі стрільці, що були з недалеких сіл, дістали відпустку на свята. Решта святкували в таборі. Кулетметник "Чорнота", котрий був неабияким весельчаком, вигравав на акордеоні колядки й народні пісні, яких знав дуже багато. Хлопці забавлялися, дарма що в лісі. Молодість не дивилася на теперішні обставини, старалася бути веселою завжди і всюди. Різдво — свято радості, тож цю радість виявляло стрілецтво. Не спав і наш сотенний. Він лише підсміхався під вусом, дивлячись на розвеселених вояків, що вміли забавлятися й у цих умовах. На третій день свят, на св. Степана, вернулися з відпустки стрільці й повідомили, що коло містечка Риманів польські банди пограбували кілька наших сіл — Синяву, Королик і Вислічок.

Перед вечором прийшов до нашого табору кур'єр від курінного. Сотенний покликав до себе чотових і повідомив їх, щоби приготовили свої чоти до бойової акції. Видали наказ приготуватися до відмаршу. Ми мали взяти зі собою амуніцію, але не брати ніяких зайвих тягарів.

По вечорі ми вийшли з табору. На охорону табору залишилося два рої та господарча ланка. Цілу ніч ми йшли заваленими снігом лісами. Перед вели стрільці, що походили зі села Вислок. Вони знали ці ліси як свій сад. Над раном прийшли до села Пулави. Чекала на нас велика несподіванка. В долішньому кінці села квартирувала сотня "Хріна". Ми зайняли горішню частину. Не зважаючи на втому, я пішов до сотні "Хріна" відвідати моїх друзів. Вже три місяці ми не бачилися. Вони мали за собою кілька успішних боїв. Про них писала польська преса. "Хрін" був активним і любив воювати. Він вишколював і гартував вояцтво в боях.

Мої друзі були тепер чотовими і ройовими. Зустріли мене радісно. Навіть подали мені порядну порцію державної польської "вудки". На закуску поставили чорний хліб і великий кусень сала. Розказували, не приховуючи гордості, про свої бойові успіхи й показували здобуті трофеї. Майже вся "Хрінова" сотня була одягнута в польські уніформи, мала совєтську, польську й німецьку зброю. Я ж не мав чим похвалитися, бо завдання нашої сотні було зовсім інше. Боїв

наразі нам не вільно було зводити, хіба оборонні і в кочечній потребі, так як тепер. Побув я між друзями години дві й пішов до своєї сотні на відпочинок.

Командири сотень, "Дідик" і "Хрін", квартирували в одній хаті. Розвідка донесла, що в польських селах Дошно й на Посаді Риманівській міститься головна бандитська база. На попередження і погрози теренового проводу ОУН бандити відповідали ще одним зухвалим грабунком.

Ввечорі дві сотні УПА були готові вирушити на відповідну акцію. Перед відходом командир "Хрін" виголосив високопатріотичну промову до зібраних стрільців. Він, добрий промовець, добірними словами розігрів, як то кажуть, залізо до білого. Бойовий дух підносив кожного з нас як на крилах. В очах блистало завзяття. З таким командиром смерть не страшна.

Командир "Дідик" розказав, за що йдемо покарати бандитів. Він говорив, що в кожному селі маємо вбитих селян. Людей грабують. Переїти до іншого села небезпечно. Зловлені люди пропадають безвісти. Районовий провідник "Левко" постійно закликає до замирення, та це не помогає. Для нас це непотрібний фронт. З польським населенням не воюємо, але бандитизм треба поборювати. Караємо винних.

Видали останні накази про те, як маємо почати акцію і де буде збірний пункт. Подали бойову кличку — "Вогонь", відповідь — "Вода".

Виходимо зі села. Наша сотня пішла на Дошно, "Хрін" повів своїх воїнів на Посаду Риманівську. Чоти підійшли розстрільною непомітно під село й залягли в снігу. Чекали на сигнал до наступу.

Біля заднього забезпечення, що залишилося на горбі за якийсь кілометр від Дошна, я тримав санітарний пункт. Моя функція не була мені до вподоби. Душою був я в першій лінії під селом.

Година 11-та ночі. До темного зоряного неба полетіла червона ракета. До хат побігли з запаленими віхами вояки. Задзвініло розбите скло з вікон і крик: "Втікайте, село горить!"

Стрільці запалювали тільки підозрілі хати.

В паніці бігали люди. Ревіла налякані худоба. Не було це приємне видовище, але ситуація змушувала нас до відплати. Цивільних людей ми не вбивали.

Заскочені бандити почали безрадно боронитися, а побачивши нашу перевагу, почали втікати в поле. Наші застави відбирали від втікачів зброю.

Через годину над великою пожежею здійнялися дві ракети — зелена, а потім червона. Це був знак до відступу.

Стрільці роями сходилися на збірний пункт. Привели зі собою багато худоби, яку банда забрала з українських сіл.

Сотня "Хріна" до нас вже не долучувала. Вона рушила в свій терен. Схід сонця застав нас знову в селі Пулави. З цього села було багато охотників в сотні "Хріна".

Далеко за нами залишилося два великі вогні, свідки відплати за наші кривди. Кривавилися між собою два сусідні народи. Цього додаткового фронту ми не хотіли. Московські провокатори помагали полякам ліквідувати наш повстанський рух. Поляки добровільно пхали свою голову в московську петлю. Історія нічого не навчила нашого сусіда.

Сотня відпочивала цілий день в Пулавах. Підпільна розвідка принесла нам докладний опис нашої акції. Польські селяни, що потерпіли минулої ночі, в більшості не нарікали на акцію УПА. Вони обвинувачували своїх злодіїв і комуністичних прислужників. Польське протикомуністичне підпілля покищо мовчало, хоч були між ними крайні шовіністи, які ненавиділи українців і схвалювали терористичні акції проти нашого населення. В польських селах постала тривога. Говорили, що велика, кількатасячна маса "бандеровців" прийшла з України робити суд...

Цілий день падав лапатий сніг. Це було нам на руку, бо сніг ховав за нами сліди. По вечере ми залишили село й пішли до нашого табору. Сніг все ще падав безперестанку. Стрілецтво почувалося добре. Воно покарало ворога за вчинену кривду. В таборі чекав на нас теплий сніданок та наші друзі, голодні на новини. Вони дотепер не знали, куди й пошо ми ходили.

Життя в таборі ставало нудне. Щодня по чотири години відбувалися практичні заняття. Решту часу ми перебували в землянках. Для мене роботи було доволі. Через брак теплого вбрання стрільці застуджувалися. Також з'явилися чиряки. Відділити хворих від здорових не було змоги. Я запропонував збудувати окремий барак-шпитальку. Проте сотенний сказав, що сотня довго сидіти тут не може й тепер пізно будувати нові землянки. В терені було спокійно, тож сотенний доручив розмістити тяжкохворих по недалеких селах. Зібраав я моїх

хворих і ввечорі ми пішки вирушили на села. Моя квартира була в селі Прибишів.

До табору я їздив кожного дня вранці й по двох годинах повертається до села. Ввечорі обходив хворих, що були приміщені по одному на господарстві. Головним ліком була чистота. Насамперед я наказав кожному викупатися і вдягнути чисту білизну. За тиждень стан хворих поліпшився. Хлопці швидко приходили до себе.

Купатися в зимову пору в таборі було зовсім неможливо. В селі така можливість була. Господиня нагріла в печі води. В куті кімнати робили з плахти заслону — і лазня готова. Ціла родина господаря, у якій я перебував, купалася так кожної суботи ввечорі. Моя черга була остання, бо я любив довше посидіти в цебрі.

Два дні перед Йорданом прийшов зв'язковий з табору й повідомив, що к-р "Дідик" наказує зібрати всіх хворих і прибути до табору. На Щедрий Вечір ми сиділи коло вогню й розказували анекdotи. В сусідньому бараку співали хлопці щедрівки. Година десята. Службовий по сотні з'явився на порозі й проголосив: "Вечірня зоря!" Ми полягали на лежанку й пробували заснути, але небуденні думки тиснулися роями в голову й не давали спати.

Командир "Грань", що лежав поруч мене, потягнув мене за рукав і сказав півголосом: "Чи маєш, "Палію", трохи отих краплів, що шлунок лікують? Спати не можу! Треба Щедрий Вечір закропити..."

"Маю краплі, друже командире, — відповів я, — але дуже мало. Не вистачить для трьох". Знав я, що й "Дорош" не спить і все чує. Нас троє часто "підліковувалися" разом.

"Топір" — Петро Шкафаровський

"Сьогодні в селі в кожній хаті можна цієї медицини дістати", — підказую "Граневі", щоб додати йому ще більше апетиту та спраги.

"От хороший ти дружок, "Палю". Навіть в темноті можеш щось путнього придумати, — заговорив командир "Грань" вдоволено. — До рана маємо ще цілих дев'ять годин. До Прибишева і назад треба три, ну хай чотири години. Цілих п'ять годин залишається відсвяткувати, як Господь приказав, йорданське навечеріє. Вибери собі якогось вояка з нашої чоти і гайда в село".

Мені два рази не треба було казати. Я взяв ройового "Кору", бо знов, що він має дівчину в Прибишеві. Заставу на дорозі до табору тримала цього вечора чота "Граня". Чотовий вислав зміну застави, а з ними пішли і ми з "Корою".

Все здавалося ішло гладко як по маслу. До села ми не йшли, а бігли. За годину я вже сидів за столом в хаті моого господаря, де перебував раніше. "Кора" почимчикував до своєї коханої Галини. Господар пригощав мене як рідного сина. Господиня за цей час нагріла води і я скоренько викупався та переодягнувся в чисте. Якраз натягав на ноги чоботи, як хтось різко поступав до вікна. Я вхопив автомата і став готовий збоку **від** вікна, щоби побачити, хто там є. Господар загасив світло, а ціла родина вийшла до сіней. Через вікно, на тлі білого снігу, я побачив польську шапку рогатівку. Націлив автомата й чекаю, що далі буде. Мій напасник поступав ще раз і голосно назвав мій псевдонім.

"Палю", я знаю, що ти в хаті! Вийди надвір, є важлива справа!"

Я відітхнув з полегшею. Пізнав я голос нашого вояка з П. Ж. "Грізного"*. Сказав господарям, що немає нічого страшного. Виходжу надвір і питаю, звідкіля він знає, що я в селі?

"Біда, друже — каже заклопотано "Грізний". — Старий "Дідик" дізнався, що тебе немає в таборі, й післав нас тебе і друга "Кору" арештувати". Я попросив його, щоби трохи почекав на мене. А сам зайшов до хати і сказав, що все є

---

* "Грізний" — Роман Глушко, ур. в Дуньковичах, пов. Перемишль, був у Західній Лемківщині (Надр. "Верховина") перейшов з "Бескиду" і повнив функцію Надрайонового Референта Безпеки. В час виселення разом з боївкою отримав до сотні і разом перебував на терені Чехословаччини. Опісля, як і всі подався з друзями в рейд на Захід і щасливо зайшов.

Зліва направо: Михайло Шашкевич ("Рись") ур. в с. Стежниця б. Балигівського пов. Лісько, від 1943 зв'язаний з громадсько-національною працею на Лемківщині, в підпіллі від 1944 р., член Служби Безпеки надрайонової бойвики, в 1947 р. став її Командиром, перейшов райдом на Захід. Роман Глущко ("Грізний") ур. в с. Дуньковички Перемиського повіту, мусів укриватися після нападів польських бойовок, член бойвики "Гуцула" в надр. "Бескид", від 1946-47, командир Надр. бойвики в Надрайоні "Верховина", райдом дістався на захід. Осип Дашко-Глущко ("Комар"), брат Романа Глущка, весь час перебував разом з братом в бойвиках в надр. "Бескид" і в Надр. "Верховина", райдом дістався на Захід. Знімка зроблена в Америці — "на почесній стійці".

в порядку. По мене прийшли друзі й разом підемо до відділу. За яких десять хвилин прийшов "Кора" з "Грізним". Ми побажали господарям веселих свят і відійшли.

До процедури арешту належало арештованого розбройти. Я запитав "Грізного", чи хоче нести мого автомата? Він засміявся і сказав, що зброю забере при вході до табору. Почав виправдуватися, що Старий може напасті на нього за невиконання наказу. Ми добре розуміли один одного, бо були давніми друзями. На заставі чекав на нас стривожений чотовий "Грань". Йому було прикро, що до такої халепи допровадив нас. Ми сказали йому, що всю вину беремо на себе. Скажемо, що вийшли з табору без його відома.

"Не журіться, хлопці, — сказав "Грань", — я щось придумаю, щоби вас витягнути з біди".

Ми віддали нашу зброю жандармам, і всі пішли до сотенного. До колиби перший увійшов "Грізний" і зголосив, що наказ виконав. Тоді я став на струнко і зголосив мій прихід. Сотенний грізно подивився на мене й крикнув: "Ти не прийшов! Тебе привела жандармерія!"

Мені лишилося тільки сказати: "Так є, друже командир!"

Сотенний звільнив жандармів, і вони вийшли. Залишилися тільки чотові й бунчужний. Командир ходив з закладеними за спину руками й мовчав. Ми з "Корою" стояли біля порога й чекали, що буде. Нарешті сотенний почав нас сповідати. Говорив, що простив би сьогодні рядовому стрільцю, бо це святочний час. Нам прощення не може бути тому, що ми підстаршини і знаємо дуже добре повстанські закони. За віддалення від відділу без відома зверхника карали навіть на смерть. Тепер час воєнний. Нас міг зловити ворог, і під тортурами могли ми видати, де перебуває сотня. Ворог міг наскочити на сплячий табір, і тоді були б втрати в наших рядах.

Сотенний говорив довго, підходячи до нашої провини з різних сторін. Ми не мали ніякого виправдання. Далі запитав чотових, що вони думають та яке буде їхнє рішення. Перший встав "Корп". Він сказав, що підсудні — підстаршини й ніколи не були карані. На його думку, він не має права осуджувати нас, бо також є підстаршиною. Справа повинна піти до курінного командира. Два інші чотові й бунчужний сказали, що вони тієї самої думки, що й чutowий "Корп".

Сотенний побачив, що він сам один, тому погодився з

більшістю. Наказав нас відвести до службового роя й держати під охороною. За колибо чотовий "Грань" сказав, що найгірше вже позаду. Ми прийшли до службового роя. Ройовий "Зелений" вдавав великого службіста. Показав пальцем на лежанку в куті й сказав піднесеним голосом: "Лягайте кавалери, на холодне чатиння! Дівчат тепленьких в нас немає!" і довше не витримав. Почав реготатися. "Зелений" був нашим добром другом і бойовим товарищем.

Пересиділи ми біля вогню до самого ранку, пригадуючи минулі часи. Ройовий "Зелений" розказав нам, як Стارий довідався, що мене немає в таборі. Десять по 12-ій годині, розповідав він, прийшов до нього чотовий "Корп" і сказав, що його дуже болить зуб. "Йди ти до "Палія", може має аспірин, або якісь краплі проти болю." Тут і почалося. "Приходжу — провадив далі "Зелений", — до вашої колиби, і питав за сотенным санітаром. Чотовий "Грань" сказав, що ти десь вийшов з бараку. Вернувся я до свого бараку й кажу "Корпові", що санітар кудись вийшов. "Корп" сказав, що це нічого, що піде до сотенного почету, а там бунчужний "Кудияр" має деякі ліки, то, може, щось знайдеться. Коли розмовляв "Корп" з бунчужним, на біду "Старий" не спав і відразу наробив крику. Наказав шукати за тобою й привести до нього. Та знайти тебе не змогли. Хтось піддав думку, що "Палій" напевно пішов щедрувати до Пришибева. Сотений відразу покликав жандармерію й післав вас арештувати."

Другого дня сотенний написав звіт до курінного про те, що сталося. Ввечорі кур'єр мав відійти з поштою. Ми сиділи в службовім бараку й цілий день читали або грали в карти та жартували, Відвідав нас мій приятель "Глинка" і приніс трохи самогону. Шепнув мені, що це від чотового "Граня".

Перед вечором недалеко табору несподівано затарабанив кулемет та кілька автоматних серій. "Алярм!" — понеслось по сотні. Всі вхопили зброю й побігли на оборонні позиції. Чотовий "Грань" вислав два рої в сторону нашої стійки, туди, звідки чулися постріли. Наказав йти обережно, щоби не налізти на засідку. Ройовий "Зелений" лишився з нами в бараку й нервувався. Перший раз, відколи я вступив до УПА, було мені страшно. Я був без зброї... До бараку прибіг бунчужний "Кудияр". В руках мав мою санітарну торбу. "Палію", бери торбу, хапай свій автомат і біжи до "Граневої" чоти! Він на лівому крилі! "Кора", біжи до свого роя!

Ми вхопили зброю й відразу страх відійшов. Я прибіг на становище й ліг біля чотового. Він штовхнув мене під ребро й приклав палець до уст. Я вже знов, що сталося. Полежали ми так на становищах з годину. Стежі вернулися й повідомили, що немає нічого небезпечного. Найшли кілька слідів, що вели до села Вислока Горішнього. Це напевно була Вислючанска Самооборона. Вони несподівано налізли на нашу заставу. В паніці втікали й відстрілювалися. Поляки до Вислока малою групою не заходили.

Так закінчилася наша необережна пригода. Більше нас ніхто не чіпав. Все забулося, тільки "Старий" не подав мене до авансу. Втратив я ступінь старшого булавного. В УПА мало хто таким журиявся. В боях народжувалися нові відважні командири, дуже часто — із звичайних стрільців. Було й так, що люди, які прийшли до нас з регулярних армій і мали старшинські ступені, закінчили свою кар'єру як підстаршини.

В березні почалася відлига. Надворі потепліло. Почав танути сніг. Польські червоні володарі — звичайно, на наказ Москви — почали шукати за нами. В терені з'явилися більші з'єднання ВП. Стояли вони гарнізонами в містечку Буківської в Команчі. Підсилено залоги в Сяноці та Ліську.

Молода лемківська сотня "Хріна", що дотепер порозганяла зі свого району польську міліцію, а також мала сутички з відділами ВП, дістала добре бойове хрещення. Ця сотня й взимку мала бої. Командир "Хрін" став пострахом для поляків. Тому за ним найбільше слідили. Хрінівці не тільки оборонялися перед численно більшим ворогом, але й проганяли його з українських сіл.

ВЕСНЯНІ БОЇ

Кожного року ранньою весною, як тільки починалася відлига й топився сніг, більшовики організовували великі облави на відділи УПА. Робили це й поляки. Для них була тоді найкраща нагода, бо на снігу залишалися сліди, яких вже не замітали сніговий. Ворог мав змогу стежити за нами. Ми тоді постійно перебували в гострому поготівлі. Зміцнено застави з трьох до шести стрільців. Збільшено число стійок. На високих горбах, а часто й на деревах приміщені зірців, котрі стежили за всякими рухами біля лісу. Наші цивільні розвідники крутилися по селах, де квартирувало польське військо.

Щоби викликати нас з лісу, ворог почав заходити в наші села та знущався над українським населенням. Одного дня, після обіду, прибігли до нас розвідники із Вислока Долішнього й повідомили, що сотня польських пограничників ВОП з Яселка несподівано напала на село. Палять хати й стріляють чоловіків. Сотенний зарядив гостре поготівля. Ми вирушили на оборону села. Йшли швидко, майже бігли. За годину здолали понад десять кілометрів. Йшли навпротеcь, снігами. Яром, непомітно вскочили між будинки. Перед нами справжнє пекло. Величезні хмари диму й вогню зносилися високо в повітря. Жінки з дітьми втікали в горішній кінець села. Чути було рев перестрашеної худоби й скавуління собак, що чекали на прив'язі на неминучу смерть у вогні. Селяни, коли побачили своїх оборонців, вже не втікали. Старші жінки благословили нас святыми образами. Поміж будинки біжимо на ворога. Та вояки ВОП вже покинули село. Нам пощастило догнати тільки їхнє заднє забезпечення. Одного "богатера" ми зловили живим. Інші, що були на конях, повтікали. Ім навздогін посипалися кулеметні черги. Ворог залишив за собою тридцять спалених будинків та кільканадцять вбитих селян. Від полоненого, що дуже просив помилування, дістали докладні дані про відділ польських пограничників, який напав на село. По переслуханні полоненого передано в руки СБ. Було вже зовсім темно, коли ми повернулися до табору. Кухарі чекали на нас з гарячою вечерою. По вечері не було вже жодних занять. Змучені важкою дорогою, ми пішли відпочивати.

О годині 11-ї вночі в таборі новий алярм. Горіло село Карликів. Сотня швидко зібралася й рушила в напрямі Карлікова. Через поля було туди чотири кілометри. За півгодини ми вже були під селом. Двоє стрільців, що були родом з Карлікова, запровадили нас яром в село, недалеко церкви.

В селі діялось щось жахливе. Горіли хати, кричали люди, ревіла худоба, стріляли польські вояки. Ми вискочили з яру і розстрільною побігли в напрямі цього пекла. Ворог зауважив нас. Почалася перестрілка. Заграли повстанські кулемети. Ворог почав втікати селом і розбігатися в поля. Двоє людоловів з ВП так були зайняті своєю "роботою", що навіть не знали, що діється. Ми обманули їх, звернувшись польською мовою, й вони самі прийшли нам в руки. Зі собою привели кількох переляканих селян, яких мали розстріляти під церквою. Поляків ми швидко розбройли. Привів

їх до пам'яти важкий п'ястук "Дороша". Врятовані селяни хотіли їх розшматувати, але командир "Дідик" не дозволив самосуду. Він сказав, що перед смертю ще треба їх висповідати. Мусять нам сказати, звідки прийшли і хто їхній ватажок. Полонених забрала жандармерія. Сотня розійшлася по селу помогти людям рятувати з вогню майно.

В селі ми побачили страшну картину. Скрізь лежали порізані багнетами та постріляні люди. Декотрі ще жили. Під церквою наші повстанці відбили близько тридцяти селян, що їх мали стратити. Хтось сказав, що бандити вбили священика. Ми пішли на приходство. Там побачили жахливу картину. На підлозі, в калюжі крові, лежало тіло змасакрованого старого священика. В кухні лежала дружина пароха, поколена багнетами. Біля неї, вся в крові, — їхня дочка. Важко поранена служниця лежала на землі, а на ній — чотирилітня внучка пароха, заколена багнетами.

До села тим часом повернулася чета "Граня", що гналася за злочинцями аж під Буківсько. Над раном ми залишили Карликів і вернулися до табору. Тоді я вже мав двох санітарів, "Скакуна" і "Василя". Йшли ми через село Пришибів. Я зауважив, що мій санітар "Василь" кульгає, "Що сталося? — запитав. — Чи не дряпнула тебе якась заблукана куля?" "Василь" поглянув на мене, а потім на свою ногу і аж тоді завважив, що щось не в порядку. Він, бідолаха, під час алярму в таборі помилково взув чоботи не на ту ногу. В погоні за ВП не запримітив цього і так ходив аж дотепер. Стрільці оточили його й сміялися. А він сидів на снігу та спокійно перемінював чоботи.

До табору прийшли ми вже в білий день. Полонені польські вояки призналися, що вони знали, в котрих лісах ми перебуваємо. Не знали тільки, хто ми і як нас багато. Думали, що то якась більша бойвка. На село напала чета польського війська, що стояло гарнізоном в Буківську, а до них долучилася грабіжнича banda зі села Буківська.

Ворожі напади не закінчилися. Кожного дня вони залишали за собою криваві сліди і згарища. Сотня командира "Хріна" щодня зустрічала ворога й зводила нерівні бої.

В нашему терені покищо було ще тихо. Це 4-й район в надрайоні "Бескид". Далі Горішнього і Долішнього Вислоків, Карликова, Полонної поляки не лізли. Нам сидіти без діла також не випадало, коли довкруг палали пожари, гинули безборонні наші люди, яких виганяли силою з прадідівських земель.

Одного дня ми вибралися до села Пулави. Там мали зустріти сотню Хріна й разом піти на місто Риманів, щоб розбити гарнізон польського війська. В Пулавах стояли два дні. Командири чекали на наших розвідників, що пішли до Риманова. За день перед акцією прийшов до нас кур'єр від курінного "Рена" з наказом акцію відкликати.

Ми верталися до табору. Дорога вела лісами. Можна було маршувати і вдень. Коло полуночі ми прибули в ліс над Карликовом. На дорозі, що йшла з Карликова до Вислока, ми зауважили багато свіжих слідів, залишених кованими військовими чоботами. Виглядало, що ВП перепроваджувало тут облаву. Ми відступили з дороги й обережно посувалися лісом паралельно з дорогою у сторону нашого табору. Тишу перервали артилерійські постріли, десь недалеко. Снаряди свистіли й розривалися за якихось три кілометри перед нами.

"Це напад на наш табір", — сказав командир "Дідик".

В таборі залишилися кухарі, господарська ланка й рій "Ославича" для охорони.

"Йдемо нашим на поміч!" — пішов наказ по лінії.

Артилерія обстрілювала табір хвилин десять. Після неї було чути густу кулеметну стрілянину. Залишалося метрів п'ятсот до табору, як ми завважили на снігу свіжі сліди розстрільної, що йшла з табору. По слідах і їх кількости устійнили, що це сліди наших, які опустили табір. Стрілянина зовсім затихла. Ми зупинилися і розтрільною зайняли становища на невеликій горі, готові до наступу. Вислали бойові стежки. Дешо згодом стежа вернулася і зголосила, що в нашему таборі ВП.

Командир "Дідик" вирішив іти за слідами відступу наших. Сліди завели нас до села Дарів. Ввечорі ми зайдли до села. Там застали ройового "Ославича" зі всіма нашими стрільцями, що лишилися в таборі. Не було тільки двох зірців, котрі щойно за кілька днів також долучили до сотні. Вони були очевидцями того, що діялося в порожньому таборі.

Пізніше ми дізналися з польських військових звітів, які потрапили в руки "Хріна", що ворог мав докладні дані про розташування табору. Вночі два батальйони ВП оточили ліс. Один батальйон підступив близько під табір. Перед наступом ворог обстріляв табір з артилерії та мінометів, що стояли на становищах в Пришибеві.

Ройовий "Ославич", досвідчений вояк — був в оточенні з дивізією "Галичина" під Бродами, добре знов, що це

таке — обстріл ворожої артилерії. Він відразу дав наказ покинути табір. По дорозі наткнувся на ворожий "перстень". "Ославич" дав наказ вдарити на ворожу лінію й прорватися крізь кільце. Прорив удався без втрат. Лише "Ославич" був ранений серією з автомата у плечі. Вірні стрільці взяли його на палатку й понесли зі собою. Він далі командував, куди відступати. За ними ворог не гнався, бо готовувався до більшого бою з відділом УПА в таборі.

Двоє наших зірців, коли прибігли до табору й не застали там нікого зі своїх, відразу подалися в ліс. Нараз з усіх сторін закипіла густа стрілянина. Йшов наступ на табір. Наші стрільці заховалися на високій густій ялиці й пересиділи на ній до вечора. З ялиці бачили, як поляки наступали на табір. Командири ВП сподівалися сильної оборони вояків УПА з бункрів. Тож до бункрів польські вояки повзли на животах, безперестанку їх обстрілювали й кидали досередини гранати. Коли ж переконалися, що в бункрах нікого нема, обережно посунули до табору. Щойно тоді упевнилися, що повстанці зникли. Польські старшини були розлючені тим, що ми вислизнули непомітно з оточення.

В кухні, де ще варився обід, вояки ВП кинулися до казанів поїдати ще недоварений повстанський обід. М'ясо, що висіло в магазині, порізали на куски й поховали в торби. Перед відходом спалили нашу бібліотеку й зруйнували колиби. Нам довелося ще кілька холодних тижнів квартирувати по селах.

По нападі на наш табір ворог перекинув свої батальйони ВП в інший терен. Там діяв курінь УПА під командою к-ра "Байди". Між сотнями куреня вирізнялися сотні під командою "Бурлаки" і "Громенка". В наших теренах, що сусідували з Чехословаччиною, поляки залишили пограничні війська (ВОП). Станції ВОП мали приблизно по 100 вояків. Залоги ВП, КБВ, МО були в Сяноці, Ліську, Балигороді, Риманові та ще деяких містечках.

В Сяніцькому і Ліському повітах діяли тоді чотири сотні УПА — сотня "Дідика", "Хріна", "Стаха" й рейдуюча сотня з Дрогобиччини під командою "Мирона". В березні 1946 року відбулася нарада сотенних, яка мала на меті устійнити плян акції відділів УПА на ворожі сили. У великих боях у другій половині березня 1946 року сотня "Дідика" брала активну участь. Наша сотня розбила пограничників у Лупкові. Опісля ми пішли наступом на Команчу. Вимінували залізничний міст і спалили багато товарових вагонів, приготованих для ви-

селювання українців. Наш чотовий "Грань" приєднався з чотою до сотень "Хріна" і "Мирона". Разом пішли на Яселко.*

* У звіті за січень 1946 р., надр. пров. "Мар" подав про цю подію такі дані: "24 січня 1946 р. ВП в силі 150 воїків зі станиці ВОП (Яселко і Яслиська) напали на село Вислік Великий. Обставивши долішній кінець села, спалили 23 господарства, вбили 6-ох осіб, двох мужчин важко ранили, а багато осіб сильно побили. Хто рятував майно з палаючих хат, стріляли до нього або відбирали речі й кидали назад у вогонь. Пограбивши багато майна, поїхали назад на свою станицю. Чота відділу "Дідика" здогонила ще 10 жовнірів, які останньо відступали. Кількох бандитів з ВП ранили, одного зловили, а решта втекла. Замордовані людоловами з ВОП:

1. Кінцио Іван	літ	49	—	застрілений
2. Гозуляк Онуфер	літ	23	—	застрілений
3. Дунда Петро	літ	52	—	застрілений
4. Варняк Фенна	літ	32	—	застрілений
5. Битлей Анна	літ	5	—	проколена багнетом
6. Опришко Марія	літ	9	—	проколена багнетом

Важко ранені: Капелюх Андрій і Пісюо Василь.

...із 24 на 25 січня 1946 р. ВП в числі 60 осіб разом з цивілями-бандитами з Буківська напали на с. Карликів, пов. Сянік, спалили 20 хат, вимордували 16 осіб, між ними старенького священика з родиною. В огні згоріло все господарське майно, бо польські бандити не дали нічого врятувати, а ще самі кидали в огонь різні речі, знущалися над всіма зловленими людьми, не минувши навіть малих дітей. Найбільших звірств доказували цивілі з Буківська, які в страшний спосіб мордували невинних селян та грабили, що тільки могли забрати зі собою на підводи.

Замордовано тоді польськими бандитами такі особи:

1. Малярчук Олексій	літ 68	—	отець пароха с. Карлікова. Спеціальними кліщами поломані пальці рук та пробитий штиками.
2. Малярчук Емілія	літ 63	жінка	о. пароха, застрілена, проколена багнетом.
3. Шпинда Ольга	літ 29	дочка	о. пароха, застрілена.
4. Шпинда Марія	літ 4	внучка	о. пароха, застрілена, проколена штиками ще на руках служниці.
5. Гойсак Степан	літ 51	важко побитий,	а опісля застрілений.
6. Масляний Василь	літ 38	порізаний пасами,	відрізані вуха, пальці на руках, — солтис з Карлікова.
7. Стефура Андрій	літ 37	секретар з Карлікова,	поломані руки, підрізаний штиком.
8. Гулик Степан	літ 41	поломані ребра,	підрізаний штиком.
9. Голота Степан	літ 51	поломані руки,	підрізаний штиком.
10. Сивий Семен	літ 19	застрілений.	
11. Вербин Михайло	літ 34	застрілений.	
12. Баранич Михайло	літ 34	застрілений.	
13. Сивий Іван	літ 28	застрілений.	
14. Іванців Анастазія	літ 31	застрілена,	пробита багнетом.
15. Сивий Дмитро	літ 21	прострілений втік,	опісля помер.
16. Дудусь Анастазія	літ 72	застрілена,	пробита багнетом.

Крім помордованіх було кілька осіб ранених, а багато важко побитих та покалічених".

ПРИМУСОВЕ ВИСЕЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ ТРИВАЄ

Навесні 1946 року ситуація на Лемківщині була напружена. Селяни знали про примусове виселення українців, що тоді проходило на інших теренах, тому не обробляли нового поля, робили тільки те, що було конечним для прожиття. Молодих хлопців вишколювано при сотнях УПА або при СКВ. Лемківщина готувалася до нерівного бою, до оборони своїх прадідівських земель. По короткій перерві польські війська знову почали нападати на українські села. Крім війська діяли грабіжницькі банди з польських сіл: Буківсько, Нагоряні, Надоляни, Новотанець, Небещани і Пораж. Від імені українських повстанців було вислано в той час листа до Буківська з попередженням, щоб перестали нападати, бо УПА застосує зброю. Замість відповіді на нашого листа banda з Буківська напала на село Воля Петрова, де побила й пограбувала селян.

Командир "Дідик" дав наказ готовитися до бойової акції. А мені сказав, що ношення санітарної торби сьогодні кінчається. Мій підстаршинський вишкіл в школі УПА "Олені" краще послужить в передовій лінії. Мене призначили командиром роя. Від радості я мало не обняв нашого старого сотенного. Мені передали рій "Кручі". Половина стрільців цього роя було зі сіл Вислік Горішній і Долішній. Вони любили ройового "Кручу", бо він був веселий, лагідної вдачі та дружній. Натомість у бою часто втрачав голову. Це й було причиною його усунення з командира роя. Мою санітарну торбу перебрав санітар "Орленко". В рої стрільці прийняли мене якось сухо і недовірливо. Був я між ними найменший на зрист, а літами ми були однакові. Всі коло двадцятки. Я розказав стрільцям про свій вишкіл та участь в боях,

Вечором ми вийшли з лісу. Було тепло і погідно. На полях недалеко Буківська вже чекали на нас дві сотні нашого куреня — сотня "Хріна" і нова лемківська сотня під командою "Стаха". Він був родом із Підгаєччини, закінчив Бережанську гімназію.

Сотенні й чотові склали плян насоку на Буківсько. Подали бойову кличку, час наступу й відступу. Сотня "Хріна" була в цей час повністю обмундирована в польські уніформи. К-р "Хрін", який любив пригоди, повів їх до Буківська на вечерю. До міста прийшли вони головною дорогою, що вела від сторони Сянока. Місцева поліція прийняла їх радісно, думаючи що це ВП. Замовили для сотні вечерю. Стрільці

держалися дисципліни. Хто не міг плинно говорити по польськи, той мовчав.

О годині десятій ввечорі к-р "Хрін" наказав поліції скликати населення на мітинг. Коли люди сходилися на майдан, наші стрільці тихо виловлювали поліцій та озброєних членів банди, так що ніхто з них вже на майдан не вернувся. Сотенний почот квартирував у будинку міліції.

Там розброяли п'яного коменданта і його заступника.

Сотня оточила зібраних людей. Двадцять по десятій вийшов командир "Хрін" і відрекомендувався зібраним. Сказав їм польською мовою, що відділ УПА прийшов покарати Буківсько за вчинену кривду. За терор, грабіж і вбивства невинних людей. "Ви не відповілі на листа, не хочете мирно полагодити конфлікт. За десять хвилин місто буде спалене! Йдіть до своїх домів і повідомте людей, щоби повиходили з хат! Повіпускайте на поле худобу!"

Година десята тридцять. В трьох різних місцях полетіли одночасно в темряву червоні ракети. В цьому ж часі сотня "Стаха" палила село Надоляни, а наша сотня "Дідика" – село Нагоряни. Нашій сотні було наказано захопити ватажків банд! В разі опору – ліквідувати. Ми знали їхні прізвища. Не можна було чіпати невинних людей. Перед акцією я наказав моїм стрільцям, що невільно нічого забирати, крім харчів.

Мені припала середня частина села. Стрільці розбіглися поміж хатами. Задзвініло розбите скло з вікон. Крик – втікайте, хата горить! На одному подвір'ї підбігла до мене дівчина й по нашему каже: "Друзі! Не паліть цієї хати! Тут живуть поляки, які добре для нас!" Я відразу впізнав цю дівчину, була вона з Волі Сенькової. Яке щастя, що в таку грізну хвилину попала на мене. Хату ми залишили. Господар дав нам кілька бохонців хліба і кусків солонини та чоботи. Село горіло. Люди старалися рятувати все, що давалося. По полях розбіглась перестрашена худоба.

Дві зелені ракети дали знак до віdstупу. Сотня розстрільною виходила зі села. Наші постстаті освічували вогні. Перед нами на землі рухалися довжезні тіні, що з часом губилися в темності. Сотня пройшла попри Токарню, Волю Петрову і Карликів та увійшла в ліси Буковиці.

Другого дня приїхало до Буківська багато польського війська зі Сянока. Понад ліси, де ми відпочивали, кілька разів пролітав польський розвідний літак, але нас не заважив. Погоні за нами не було.

З Буківського лісу пішли ми до Вислока Горішнього на вечерю. Відразу по вечері була збірка до відходу. В моєму рої забракло 5 стрільців. Всі — з Вислоchan. Ходити за ними не було часу. З Вислока пішли через Чистогорб до Довжиці, а потім, попри села і словацький кордон, минули Радошиці, Ославицю і за селом Смільник увійшли у великий лісовий комплекс — Хрештата. Тут зупинилися на довший відпочинок. Зв'язковий пункт і полева пошта були в селі Манів.

За вислоchanськими стрільцями сотенний вислав жандармерію, їх переслухали, але до сотні вже не брали. Затриманні казали, що причиною їхнього дезертирства була зміна ройового "Кручі". В моєму рої залишився тільки один вислоchanець, стрілець "Тигр", котрий перебув зі мною до кінця нашого рейду на Захід.

Тиждень пересиділи ми в Хрештаті. Одного дня пополудні понад Хрештатою почали круїзляти ворожі літаки. Ми вмить погасили в кухні вогонь і спокійно пересиділи під деревами до вечора. Вночі не було безпосередньої небезпеки. Кухня працювала нормально. Рано знову погасили вогонь. До табору вернулися наші розвідники й принесли пошту від курінного "Рена". Нас повідомляли, що до Сянока з Перемишля прибув спецвідділ ВП під командою відомого з оповідань майора Міхальського.

Почалася пацифікація українських сіл та виселення. Люди хovalиця де хто міг. "Міхаловце", так себе називав карний відділ, поводилися зі селянами жорстоко. Вони насакували на села, проводили ревізії, грабували, а за найменший спротив — нещадно били. Діяли дуже швидко. В один день тероризували кілька сіл. Рівночасно вербували сітку донощиків та наказували збиратися до виїзду до УРСР.

Сотенний "Хрін" завзявся покласти край розгулові спецвідділу Міхальського. До більшого бою сотні командира "Хріна" з цією групою дійшло над селом Колониці в якому Міхальський зазнав поразки. Не допомогли йому три гармати. Чотовий "Вітер" здобув гармати і зразу почав обстрілювати місто Балигород. Залога міста була в паніці. Оповідали, що майора Міхальського поставили під польовий суд за втрату гармат. Гармати заховано в лісах гори Хрештата.

Влітку 1946 року були вже порожні українські села біля Сянока. Наші довідалися, що знелюднені села мають бути заселені поляками з України. Тоді прийшов наказ опорожнілі села частинно спалити. Сотня "Дідика" й чота зі

Санітарі та охорона хворих стрільців УПА. В центрі "Мельодія"— Богдан Крук, референт служби здоров'я на Лемківщині. Літо 1946 р.

сотні "Хріна" вибралися на таку акцію. Одної ночі спалено частинно села Пелня, Новосілки-Гнєвш і Довге. В них жило по кілька польських родин, а також мішані — польсько-українські. В Новосілках висаджено в повітря залізничну станцію і спалено товарові вагони. Вже над ранком, ідучи в сторону лісів Буковиці, обстріляли нас поляки зі села Писарівці Сяноцького повіту. Ми відповіли вогнем кулеметів, і все затихло. Заблукана куля легко поранила амуніційного мого роя стрільця "Семчука". Я подав по зв'язку до сотенного, що маю раненого. Сотенний "Дідик", що завжди ходив з палицею, невдовзі прийшов зі санітаром.

Питає стрільця: "Де дістав постріл? —

— "В п'яту, друже командир!" — "То ти втікав?" — крикнув сотенний. — "Якби не втікав, то дістав би в чоло!" — "Я жартую, хлопче," — сказав з усміхом командир і наказав дати першу поміч і заопікуватися раненим.

День застав нас на полях біля Пришибева. Ми йшли повільною ходою, бо в терені не було польського війська.

Десь на початку липня знову посилилася виселенча акція. В наш терен прибули нові польські сили. Квартирували по селах далеко від лісів. Вдень обступали село і виганяли всіх мешканців. Людям дозволяли брати найконечніші речі. Селяни накладали на корови свій дорібок або тягнули візки і так з плачем покидали свої прадідівські землі та рідні села. Переселенчі комісії змушували всіх підписати папери, що вони добровільно виїжджають до УРСР. Такі акції відбувалися кожного дня зранку десь до другої години пополудні. Разом з військом приходили цивільні рабівники. Вони помагали виганяти людей, а тоді ладували на свої вози залишене добро і везли додому.

Там, де ще вчора кипіло життя, залишалася пустка. Осамітнені села без живої душі. Обідрані хати дивилися чорними дірами вікон на зруйноване господарство. По подвір'ях валялися порозкидані, поломані, господарські знаряддя. Жалібно скрипіли на вітрі відчинені двері. Вили голодні собаки, м'якали коти, немов у давніх часах після татарських нападів на Україну.

Нам часто доводилося переходити через спустошенні села. Кожного огортає тяжкий смуток і жах. Хотілося чим-скоріше тікати далеко в гори, щоб не дивитися на таку страшну картину нашої недолі, нашої руїни.

Повстанські відділи шукали за ворогом і протистав-

лялися виселенчій акції. Зведені багато нерівних боїв. Ворог окопувався й сидів в поготівлі цілу ніч. Вдень набігав на наші села й виганяв людей.

На превеликий жаль, наша сотня не могла багато допомогти, бо якраз в цей час ми опинилися без сотенного. Сотенний "Дідик" був вже старий і відійшов до праці при Тактичному Відтинку УПА. Сотню тимчасово перебрав командир першої чоти "Корп". Зводити зачіпні бої було йому заборонено. Сотня була покищо в резерві. Ми ждали приходу нового сотенного.

Стояли ми тимчасово табором на Хрещатій. Ночами ходили до невиселених ще сіл. Селяни прощаючися з нами, бо знали, що скоро будуть викинені з-під рідної стріхи. Показували нам криївки з харчами й казали забирати частину худоби, щоби не попала ляхам в руки. Також переносили ми потрібне нам господарське знаряддя і ховали в наших криївках. Стари воли і молодняк наші різники вбивали, а м'ясо солили в бочках і закопували на чорну годину. Такі харчові сховки були в кожному районі. До нас приходили на відпочинок бойові сотні. Наша господарка ставала їм в пригоді.

Одної ночі зайдли ми до села Душатина, а потім — до Микова. Ці два малі села лучилися з лісами Хрещатої. Через них йшли всі наші транспорти. Сиділи тут наші зв'язкові й одна бойова чета. Нас повідомили, що до Команчі приїхало багато автомашин з військом. Треба було подвоїти пильність. Напевно, поляки плянували наскок на Душатин і Миків, щоб виселити населення. Рано вийшли всі до лісу. Селяни були приготовані до найгіршого. Мали клунки з одягу та харчі на дорогу. Сотня зупинилася на день у лісі між Миковом і Смільником. Перед обідом почули ми стрілянину в Микові. Червона банда наложила свої криваві руки на ці бідненські гірські села, що ще минулої ночі ділилися з нами вівсяним ошипком і благословили нас знаком хреста на дорогу. Чотовий "Корп" вислав стежу в сторону Микова. Через півгодини стежа вернулася й повідомила, що польське військо виганяє людей. Не видержав чотовий "Корп". Цим разом не послухав наказу не зводити зачіпного бою. Треба ж бо боронити своїх людей.

Коротке обговорення наступу зі старшинами та підстаршинами, і ми рушили до Микова. В нашому відділі було кільканадцять стрільців з цих сіл. Над селом ми розвинули розстрільну й підійшли до хат, що прилягали до лісу. Та, на

жаль, вже було запізно. Ми ввійшли в село. Ніде ані живої душі. Польські старшини не мали часу. Боялися довше бути в цьому селі. Сподівалися нас. За одну годину повиганяли людей, забрали худобу й поспішно втекли. Все господарське знаряддя було нерушене. Польські вояки з нещасними нашими селянами бігом вийшли на відкритий терен. Нам не було зручно зводити бій, бо ворог навмисне вимішався з селянами, їхні старшини знали добре, що повстанці не будуть стріляти по своїх матерях і сестрах з малими дітьми на руках. Розлючені командири й стрільці заприсягли в осиротілому селі не подарувати ворогові цього злочину. Ще таки цієї ночі дістанемо їх! Наші розвідчі стежі підійшли краєм лісу й пильно стежили за ворогом, що з ясиром прямував до села Смільника. До вечора було ще далеко. День був погідний і сонячний. Ми стояли на високій горі, з якої добре було видно села Смільник і Волю Мигову. В Смільнику ВП мало збірний пункт. Переселенців примістили в центрі села. На горбках, довкруг села, стояли ворожі застави. Біля церкви, на дзвіниці, поставили тяжкий кулемет. До села Ославиці пішла одна їхня сотня, а чота кіннотників поїхала до Волі Мигової. Всі їхні рухи ми бачили через далековиди.

Село Смільник було досить велике й заможне. Лежало над невеличкою річкою Ославою, яку літньою порою можна було переходити вбрід. До лісів Хрестатої було якихось два кілометри. На північний захід від Смільника тягнулися голі поля аж до села Ославиці, перетяті високим голим горбом.

До вечора лишилося всього кілька годин. Для нас були це найдовші години. Години нервового чекання, що воліклися слімаковим кроком. Кухарі зварили вечерю, але мало хто сідав її істи. Стрільці чистили зброю й сортували амуніцію, яку недавно принесли з лісової криївки.

Плян наступу був уже готовий. Дві чоти, "Соловія" і "Зенка", та два рої з чоти "Корпа" мали вскочити в село. Чотовий "Корп" з двома іншими роями мав зайняти становища на краю лісу, щоб забезпечити нам відступ. Я був ройовим в чоті "Зенка". Цієї ночі мав перший раз вести до бою мій новий рій. Всі стрільці, крім мене й моого ланкового "Медведя", були ще недосвідчені новики.

О годині третій по півночі мав початися наступ. Ми хотіли заскочити ворога сонним. Чота "Соловія" пішла глибоким яром, котрий тягнувся від лісу аж до церкви. За церковним муром сиділа ворожа кулеметна ланка, котру за всяку ціну треба було зліквідувати й почати наступ з доліш-

нього кінця села. Наша третя чота пішла з горішнього кінця від Волі Мигової. Мій рій мав завдання підступити до середини села й обстріляти охорону, що пильнувала вигнанців. На мене був покладений зв'язок з чотою "Соловія", що була з правої сторони.

Коротка літня ніч спливала, як човен на закруті ріки. Без найменшого шелесту ми підсувалися хильцем під село й зайняли становища на високому березі. Зв'язок з чотами був наладнаний. В селі тихо. В кількох хатах світилося. Вже почало сіріти.

Нарешті прийшла година третя. Зі всіх сторін загарчали наші кулемети, вдарили кріси й короткими серіями застремотіли автомати. Лунали оклики "Слава! Бий ляхів!"

Грізна й могутня луна відбивалася в проваллях Хрестатої й додавала ще більшого страху ворогам. Ворог був заскочений, але спромігся на оборону, бо іншої ради не було. Бандити добре знали, що за іхні вчинки пощади не буде. Бій точився між хатами, а часто і в хатах. Стрільці не зважали на небезпеку. Переслідували поляків скрізь й били з автоматів.

Мій рій в село не заходив. Ми обстрілювали наш відтинок горою, щоби не ранити переселенців. Коли розвиднілося, почали обстріл вояків, які лежали на становищах в рові під берегом. Вони не витримали нашого вогню і кинулися втікати.

Вже настав день. По лінії передали наказ відв'язатися від ворога і пляново відступати. Першими відступали чоти, що були в селі. Мій рій прикривав відступ. Люди, що їх насильно ворог викинув з рідних хат, скористали із замішання, розбіглися й прямували до своїх хат в рідні села. Ворог, рятуючи своє життя, не був спроможний гнатися за ними. Ми бачили, що своє завдання виконали. З полегшею на душі помалу відступали. Чоти "Соловія" і "Зенка" вийшли зі села ярами.

Мене день застав на чистому рівному полі, до того ж треба було відступати трохи під гору. Польський кулемет знову з'явився на церковній дзвіниці й притиснув нас серіями до землі. Я відразу зорієнтувався, звідки стріляють, і наказав кулеметникам обстрілювати дзвіницю. Це допомогло. Ворожий вогонь зменшився. Перший кілометер від Смільника довелося нам долати поповзом і весь час відстрілюватися. Потім було трохи легше, бо ворог уже не міг вести прицільного вогню. Несподівано на мій рій вдарили від села

Воля Мигова. З яру вискочили польські кіннотники й наосліп били з автоматів. Ми обернули на них наш кулемет, і вони поспішно зникли. Відступ мого роя тривав цілу годину. Нарешті ліс, наш батько, пригорнув нас. Ми сіли під деревами, щоб трохи відпочити. Охоронні рої нашої сотні лежали на становищах край лісу й стежили за переміщенням ворога.

До Смільника прибула з Команчі полякам допомога. Зі села вийшла їхня розстрільна й прямувала в нашу сторону. Ми підпустили їх на чисте поле й густим вогнем загнали знову в село. На полі залишилося кільканадцять ранених вояків ВП. Наші снайпери не давали ворогові вийти зі села. Перед вечором приїхали до села танкетки, й під їхньою охороною ВП вийшло зі села.

Вислід бою можна б назвати успішним. Ми визволили наших людей від виселення і перешкодили виселенню ще кількох сіл. Проте в цьому бою ми втратили дев'ять наших друзів. Їхній геройський чин не зітреться в пам'яті людей. Через кілька місяців після того бою ворог прийшов сюди великою силою і таки вивіз селян. Колись, далеко від рідних домівок, на західних польських землях, старенькі бабусі будуть оповідати своїм внукам про легендарних повстанців, що прийшли з дрімучої гори Хрештата і в нерівному бою зложили свої молоді голови за прадідівські права Лемківщини й усієї України.

Ворог мав багато більші втрати. Число їх убитих і ранених нам невідоме, бо вони забрали всіх загиблих зі собою. Загинув радянський майор з переселенчої комісії.

Другого дня ми господарили в Смільнику. На церковній площі викопали глибоку довгу яму. Дорогі нам тіла повстанців поклали рядом на сиру землю. Обличчя герой-борців покрито білим полотном, бо де ж було дістати червоної китайки? Чорнобородий священик з цього села відправив поминальну панаходу. Повстанці разом зі селянами, що прийшли сюди з цілого села та навіть з дооколичних сіл, відспівали вічну пам'ять. Один рій вибраних стрільців вистрілив в їхню пам'ять крісову сальву. Командир тактичного відтинку "Лемко", наш курінний "Рен", який прийшов до нас припадково в цей день, виголосив надгробну промову. Зі сльозами в очах прощав він своїх воїнів-героїв. Священик запечатав гріб землею й передав лопату командирові. За ним повстанці й селяни голими руками закидали спільну могилу. Верх могили виложено камінням і поставлено високий дерев'яний хрест з вінком і тризубом. Кожний з нас по

своєму звичаю прощався з полеглими друзями. Найдовше клячав біля могили "Дорош". Молився. Він ніяк не міг розлучитися зі своїм вірним другом "Човном". Пізно вночі відійшли від могили, засумовані, мовчазні. Сховала нас а зеленому морі могутня гора Хрештата.

В Смільнику, біля церкви, залишилася самітна братська могила. Залишилася свідком боротьби УПА, яка стала в обороні Лемківщини. Ця боротьба вселяла надію, що ще колись повернуться лемки на свої землі. Тоді дівчата свіжими квітами заквітчують повстанську могилу й заспівають тужну пісню "Як ви умирали..."

У спільній братській могилі спочили навіки сини різних земель України. Двоє з них походили з Лемківщини — "Пень", молоденський хлопчина зі села Солинка і стр. "Хруш" зі села Середнє Велике. Було двоє гуцулів — кулеметник "Вихор" з Княждвора і мій ланковий, вістун "Медвідь" з Русова Снятинського повіту, сусід нашого славного письменника Василя Стефаника. Шлях "Медведя" до УПА вів через Сибір. По війні, 1946 року був здемобілізований разом зі своїм братом Василем Біликом. Оба, щоб рятувати життя, під час служби в польській армії вдавали поляків з Галичини. По закінченні військової служби мали право залишитися в Польщі. За бойові заслуги польський уряд обдарував їх сільськими господарствами на Лемківщині. Першого тижня по прибузді на Лемківщину вони знайшли зв'язок і вступили в ряди УПА. Брати Білики були артилеристами. Оповідали мені про своє життя перед війною. Часто згадували сибірську неволю та воєнні фронтові пригоди. У вільний час любили розказувати про життя Василя Стефаника. Деякі його твори знали напам'ять. Не довелось братам Біликам побачити свого Русова і вільної України. Оба зложили голови в рядах УПА. "Медвідь" впав у Смільнику, а "Прут", через рік, у Словаччині, коло Старої Любовні. Було серед полеглих двоє бойків — чотовий "Зенко" походив з бойківсько-лемківського пограниччя, зі села Воля Мигова, стр. "Довбня" — із Самбірщини. Було теж двоє подоляків — "Човен" і "Кутик", оба з Бережанщини. Вони брали участь в боях під Бродами. Вийшли з оточення й біля Перемишля вступили до відділу к-ра "Черника". На Буковім Берді були приділені до нашої сотні к-ра "Веселого". Один з полеглих, чотовий санітар "Василь", походив з Покуття, з околиці Заліщик.

НОВИЙ СОТЕННИЙ "БРОДИЧ"

Командир тактичного відтинку "Лемко" майор "Рен" призначив на місце "Дідика" сотенного "Бродича". Новий командир був середнього віку, енергійний, з грубими рисами обличчя та з голубими, проникливими очима. Вбраний був в пошитій до його стану гарній уніформі. Носив шапку-петлюрівку. Досі він був чотовим в сотні "Кармелюка". Мав за собою бойовий досвід. Походив з Лемківщини.

Перші два дні він провів з підстаршинами-ройовими. Хотів кожного пізнати особисто та довідатися про військове знання. Окремо говорив зі старшинами та сотенным почотом. На третій день перевів реорганізацію сотні. Командувати першою чотою призначено "Корпа", другою – "Кручу", а третю чоту дістав, зовсім несподівано, молодий, ще без заросту, як дівчина, тонкий, як в'юн, високий – близько двох метрів зросту, з ясним, довгим, як прядиво, волоссям, впертий і завзятий гуцул "Дорош". Старші чотові підсміхалися з молодого чотового, але недовго. За кілька тижнів "Дорош" показав себе на становищі чотового як найкраще. Закінчена школа УПА "Олені" дала йому знання, якого не мали інші. Ми з другом "Дорошем" вступили до УПА в той самий час, тому я не хотів з ним розставатися. Мене призначили ройовим в його третій чоті. Новий сотенний поступово завів країці порядок, дисципліну й точність. Стрілецтво набрало довір'я почувалося певніше.

Переселенча акція тривала тепер в околицях Ліська. Щоб не дати ворогові спокою й відтяжити інші відділи УПА, ми перейшли в ліси гори Лопінник над Балигородом. Звідси робили засідки на ВП. На шосе Балигород – Тісна, біля села Габківці, перед обідом на нашу засідку надіхала вантажна машина з військом – близько 30 вояків. Під густим кулеметним вогнем машина перевернулася в рів. Чути було зойки поранених. Ми кинулися біgom до машини, але мусіли відразу повернути назад. З Тісної надіхало кільканадцять машин з ВП, зайняли становища і почали нас обстрілювати. Нас було тільки два рої під командою чотового "Дороша". Щоб уникнути втрат, ми відв'язалися від ворога.

Через кілька днів ми знову зробили засідку, тепер на дорозі Балигород – Воля Матіяшова. На засідку наїхала довга колона підвод з військом. Вони везли награбоване майно з Волі Матіяшової. З тридцяти метрів ми вдарили з

усієї зброї й закидали ворога гранатами. Ворог розбігся, залишаючи ранених і вбитих. У тому бою я зловив гарного молодого коня. Думав подарувати новому сотенному. На тій засідці було три наших рої. Верталися ми до сотні вдоволені. Я їхав на конику, що спинався вгору крутую стежкою, немов серна. На верху ми зустріли гурт молодих селян з Волі Матіяшової. Один хлопець почав підвистувати. Мій кінь насторожив вуха й, не зважаючи на мій протест, поніс мене до молодика, що свистав. Хлопець сказав, що кінь — власність його батька.

Кілька тижнів тому ВП забрало його до Балигорода для свого поручника. Доля призначила цьому коневі повернутися до свого законного господаря. В цьому районі наша сотня провела ще кілька успішних засідок і наскоків на ВП. Кожний раз — в білий день. Це змусило ворога сидіти в станицях або пересуватися тільки більшими силами. В цьому терені на початку липня виселенча акція закінчилася, і ми вернули на Хрещату. Зближалися жнива. Треба було збирати хліб, що достигав на полях і ждав робочих рук. Цивільних людей залишилося дуже мало, приблизно десять відсотків. Непевність становища наказувала магазинувати різного роду харчі. Прийшов наказ від командира "Рена", щоб відділи УПА допомогли людям зібрати збіжжя і самі запаслися зерном. Подібний наказ видав надр. "Мар" для працівників підпілля.

Господарський відділ ходив по виселених селах і збирав залишені серпи, коси, лопати, граблі. В різних околицях Хрещатої пороблено підземні магазини на збіжжя.

Першого дня жжив вийшло в поле дві наші чоти. Одна з кулеметами як охорона, а друга — з легкою зброєю й косами і серпами. Косарів було в нас доволі. Вісімдесят відсотків стрільців були селянськими синами.

Вперше я пережив українські жнива без участі дівчат

Роман Гробельський ("Бродич"),
сотен. (фото з чеської преси)

і молодиць. Сонце заглянуло з заверхів'я ялиць і освітило лан жита, на котрому блищає срібними перлами роса. Це наша, Богом дана нам земля. Вона нас годує, вона нас хоронить, її боронимо.

Косарі поскладали кріси під високою межею. Пона-кладали коси на кістята і розставилися коло жита широкою лавою. Немов на команду заскрготали мокрі бруси по сталевім лезі кіс. Перший косар розмашисто запустив косу в спіле збіжжя. Прив'язаний до кіссяти каблук збирав до купи стяте стебла і рівним покосом вкладав їх на землю. П'ять кроків за першим косарем ішов другий, потім третій, і так всі десять підганяли один одного. За косарями йшли робітники і в'язали скошене збіжжя в малі снопи. На другій ниві косили ярий ячмінь. Ячмінь залишали на покосах на кілька днів, щоби добрі висохи.

На обід службовий рій приніс косарям і робітникам їсти. Вже смеркало, як струджені стрільці зложили коси під снопи та йшли до тaborу. По вечері купалися в холодній воді бистрого потока, а опісля йшли на вечірню ватру. Коло ватри було весело, як завжди. Йшли бесіди на довільні теми. Героями дня були найкращі косарі, що цілий день наступали на п'яти слабшим. О годині дев'ятій втомлені косарі й робітники заснули солодким сном. Другого дня знову жниували. Повстанці раненько йшли в поле збирати збіжжя, а пізнім вечером вертали до тaborу. Так минув тиждень. Накінець прийшла черга на овес. По звалених вівсяніх стеблах скакали стурбовані зелені коники. Часом косареві перескочила через ногу переляканя жаба або руда польова мишка, що також тепер заготовляла собі зерно на довгув, холодну зиму. Жартували між собою здорові, мускулясті молоді косарі. Часто неслася з теплим вітром чудова народна або повстанська пісня. На вищих горбах сиділи причаєні в травах наші застави. При дорогах від Команчі стежили наші підслухи.

Одного дня перед полуноччю з'явилася перед нами старенька бабуся з горщиками в руках. Як вона зайшла сюди поміж наші застави, того ніхто не знав, крім неї самої. На її поораному зморшками обличчі чітко вирізнялися мудрі великі очі. Вона раділа, побачивши нас, і одночасно плакала над нашою спільною долею. Принесла бабуся нашим косарям кислого молока, яке пахло нашими гірськими травами і зберігало приемний холод пивниці. Ми подякували їй за доброту та пригадували завжди пам'ятати про рідну землю. На прощання бабуся зняла зі шиї почорнілий мідний хрестик

і поблагословила нас, бажаючи успіхів та охорони Божої в нашій боротьбі. А після того промовила: "Косіть, діточки, дар Божий, щоб не пропав на пні. Не дайте ворогам живитися нашим трудом! Хай вас Бог і матінка Божа охороняють". І ще щось хотіла сказати, але слова застригли в горлі від жалю... Відходила вона помаленько далі межею з порожніми горщиками в руках, час від часу витираючи слози білим рукавом.

Збіжжя вдалося нам зібрати. Сухі снопи ми позносили на поляну недалеко табору. Там вже був приготований тік. Молотників, як й косарів, було багато. В кількох місцях стрільці по четверо в одній групі молотили ціпами спіле жито. Молотники мінялися, ціпи переходили в міцні руки й безупину падали на повне колосся. Подивитися на молотьбу прийшов сотенний "Бродич" зі своїм почотом. Господар сотні бунчужний "Кудияр", що завжди був цікавий до всякої роботи, скинув зі себе пояс і блузу, засукав рукави й попросив ціпа в одного зі стрільців. Хлопці переглянулися між собою і почали бити до такту — раз, два, три, чотири. Бунчужний був четвертим. Поки били помалу, то він тримав такт. Ще й підганяв: "Швидше, швидше!" В якийсь момент ціп замотався, і бунчужний сам себе лупнув по ший, аж ціпило випало з його рук. Ціла сотня зареготала, а бунчужний сів у солому й натирав шию, підсміхаючись.

Зерно від полови віddіляли в примітивний спосіб. Один стрілець кидав лопатою в повітря змішане з полововою зерно, а другий в той же час різко махав коцом, щоб "робити вітер", який відганяв половину в сторону, тоді як чисте зерно падало на зелену палатку. Погода тієї ранньої осені була дуже гарна. Зерно просушували кілька днів. Добре висушене його зиспали до наших крийков.

Про кожну крийку зокрема знато тільки двоє довірених стрільців з кожного роя. Робили це тому, щоб в разі всипи, ворог не дізвався про інші наші магазини. Того року були ми багаті. Всього запасу збіжжя і м'яса вистарчило б для нашої сотні на три роки. Ще треба буде накопати картоплі, і справа харчування буде забезпечена.

Частина роїв нашої сотні ходила помагати селянам збирати збіжжя.

Друг "Драгомир", що знався на шевстві, зорганізував шевську майстерню. З першого випуску шкіри пошили взуття. З відтинків шили набійниці, торби для командирів, мапники й інше. Шкіру ми діставали з підпільної гарварні.

Перед закінченням нашої "жнивної кампанії" прийшла до нас сотня "Хріна" на відпочинок. Вони весь час перебували в селах, або в малих лісах в околицях Сянока. Майже кожного дня зводили бій чи перестрілку з ВП, КБВ або МО. Мораль в сотні була висока, але впадало в око фізичне виснаження. Їм належався заслужений відпочинок.

Хрінівці застали в нас, як вони казали, справжній "колгосп". Наша сотня виглядала тепер на заможного господаря, їх дивувала наша велика господарка, яку вони оглядали. А було тут що оглядати. На прорубі в гущавнику гуркотіли кіратові жорна, що кожного дня доставляли до кухні свіжу пахучу муку. В іншому місці працювали м'ясарі, які виробляли різні делікатеси, такі, як вуджена шинка й ковбаса. Самі ми і пекли хліб.

Хрінівці, засмалені вітрами і загартовані в боях, підсміхалися з нашого "колгоспного" життя. Але наші харчі так ім смачували, що не могли найтися й нахвалитися.

Сотенний "Бродич" був дуже добрым організатором-господарником. Вся робота була докладно розподілена й на час виконана. Та думав він не тільки про збір і магазинування харчів. Не забував і про військові справи. По селах ходили наші пропагандисти й закликали молодих хлопців вступати в ряди УПА. Вони зібрали добровольців. Команда сотні склала програму вишколу. Нам було дуже потрібне поповнення. На визначений час прибуло до сотні близько 50 хлопців із четвертого району Лемківщини, де провідником був "Чорнота".

Поки "старі" вояки були зайняті жнивами й магазинуванням м'яса, наші інструктори вишколювали новобранців. Одного дня покликали мене до сотенного почту. Там уже був чотовий "Дорош". Сотенний, який завжди добре до мене ставився, сказав мені сісти і почуватися вільно. Випитував він нас про переїзд вишколу в школі УПА "Олені". Хотів знати, що найголовніше, просив подати вишкільників. Ми поділилися з ним нашими заввагами й дійшли до того, що треба б добрati один рій рекрутів. Ввечорі чutowий "Дорош" з моїм роем відійшов з табору до села Явірник. Там було кілька хлопців, що хотіли йти до УПА. За дві години рій вже був в селі. Зголосилися в станичного й казали повідомити хлопців, що хочуть служити в УПА. На призначений час прийшло п'ятеро юнаків. Були вони веселі й щасливі з того, що прийшов час, коли вони зможуть бути в українському війську. Мали свої заховані кріси, амуніцію

та частину уніформи. Вдосвіта вийшли зі села. Прийшли на присілок Зайнички. Тут треба було перейти шосе, потім — залізничну колію і річку Ославу. Біля шосе стояла хата. Ми зупинилися, щоб дізнатись, як часто переїздить сюди військо. Зайшли до хати й випитали про все докладно господаря, нашого симпатика. Господар сказав нам, що поляки їздять сюди кожного дня малими групами. По дві, часом, по три тягарові машини або по кілька підвод. "Дорош" поглянув на мене і затер руками. Я добре знав, що він думає. В мене зродилася така сама думка. Наполохати їх, щоб не швидялися по нашему терені.

Нас було тільки два рої, до того ж один не вишколений. Ховаємося в густі кущі на шляху Команча — Репідь. Поле обстрілу було добре. Ми лежали на високому березі за якихось сорок метрів від дороги. Сиділи цілий день. За цей час дорогою проїхала тільки одна підвода з двома вояками. Ми їх не чіпали, щоб даремно не зчиняти галасу. Сиділи отак аж до вечора, бо вдень переходили чистим полем не хотіли. Нараз від сторони Команчі ми почули гуркіт возів. Наставляємо зброю на дорогу і ждемо... Чот. "Дорош" підліз до новобранців і сказав, щоб не боялися, а тільки слухали наказів.

На дорозі, що виходила з лісу, з'явилися три підводи, повні ВП. Перед ними їхало троє кіннотників. "Добре і це, — сказав тихо "Дорош" і відтягнув замок свого автомата. — Давай підженемо їх, бо помалу їдуть," — додав і махнув рукою кулеметникові. "Білянс", здоровий лемко з Куляшного, пустив першу серію понад голови. Не хотів побити коней. Ми з автоматів і крісів обстріляли вози. Поляки поскакали з возів в рови й кинулися втікати поза залізничний насип, навіть не відстрілюючись. Перелякані коні побігли з порожніми возами до Репеді.

Ми перестали стріляти, бо ворога вже не було. При дорозі лежало двоє вбитих і троє ранених. Ми до них не підходили. Кулеметник "Білянс" і двоє стрільців погналися за осідланим конем, котрий відбіг від місця засідки, може, з півкілометра і зупинився на ниві в буряках. Хлопці зловили буйного коня.

Ввечорі ми прийшли до табору з гарним конем, на якому поскрипувало нове сідло під тягарем кулеметника "Білянса". Перед табором зустріли нашу стежу. Вони сказали нам, що сотенний, коли почув стрілянину, думав, що це ми попали в засідку. Був дуже занепокоєний і вислав стежу,

щоб довідатися що ж сталося. Сотенного ми застали біля першої застави. Чот. "Дорош" зголосив наш прихід і доповів про все, що сталося. Сот. "Бродич" був обурений нашою поведінкою. Насварив нас за те, що без наказу зробили засідку. Другого дня пишався він у новенькому сіdlі на гарному коні, а нас з "Дорошем" жартома назвав впертими гуцулами. Так стали нас називати аж до кінця нашого перебування в рядах УПА.

В доброго господаря роботі немає кінця. Так було і в нас. На польсько-словачькому кордоні з часів війни залишилося заміноване поле. Тереновий зброяр "Крилатий" з кількома мінерами працював там уже довший час. Повитягали вони більшу частину різних мін німецького і російського виробу. Наша сотня мала цей крам замагазинувати. Ми побудували нові магазини. Посортували міни й вибухові матеріяли та поскладали в криївках. З Перемиського надрайону, від сотенних "Бурлаки" і "Громенка", прийшли до нас два рої по амуніцію. Вони останнім часом мали багато боїв і запас амуніції в них вичерпувався. Ми дали їм кілька возів мін й амуніції.

Була вже гарна осінь 1946 року. Сотенний вибрав догідне місце на зимовий табір. Щоби вояки розрухалися, він зарядив кілька деніні перемарші по терені. Одного дня з'явився в нас командир "Рен". Він завжди приходив несподівано й так само несподівано відходив. Його поява ворожила нам щось нового. Як звичайно, по звіті сотенного командира він мав звичку висварити нас. Завжди знаходив щось, що було йому не довгодоби. Було тихо в терені — казав, що сидимо без діла, як баби, а як часом перетріпали поляків, то також знаходив причину покритикувати. Всі його промови ми приймали ніби поважно, але й до серця не брали. Нераз, стоячи на струнко, ми дусилися зі сміху, а він вдавав, що нічого не бачить... Після нотацій він переходив поміж виструнчені лави і подавав руку всім старшим воякам, котрих особисто знав з минулих років і котрих залишалося щораз менше. Дві третини вояків він ще й досі не бачив. Було це нове поповнення сотні після його останніх відвідин.

Сотня "Хріна" знову прийшла на Хрешчату й стала табором недалеко нас, по другій стороні потоку. Спокійний дрімучий ліс перетворився в селище, в якому кипіло життя. У вільний від служби час я ходив туди у відвідини. Мав там односельчанина, яким я гордився, бо був він найкращим кулеметником у сотні "Хріна". В одному бою між селами

Мокре — Куляшне він своїм кулеметом загнав цілу чоту польського війська в невеликий потічок і не дав їм звідти вийти. Поляки не мали іншого виходу — мусіли або загинути, або здатися в полон, що і сталося. Псевдонім моєго друга був "Сосна". В кожному бою, в якому він брав участь, сотня мала запевнену перемогу. Кулемета свого носив тільки сам. Казав, що нікому не вірить: можуть покласти кулемет в якесь сміття — і пропав "Сосна".

Знайшов я своого односельчанина припадково. Восени 1945 року, наш віddіл зупинився на постій в лісі над селом Лукове. На полі під лісом стояла самітня лемківська хижа. В цьому терені були ми перший раз. Двоє наших жандармів, "Залізо" і "Орлик", пішли на розвідку. До них приєднався і я. Зайшли ми до хати і стали розпитувати, про новини. Говорили по-польськи. В хаті було дві жінки і один молодий мужчина. На наше запитання, чи приходять сюди бандерівці, відповідали господарі якось невдоволено. Казали, що вони нікуди не ходять і нічого не знають. До їхньої хати заходять часом військові, так само, як і ми тепер.

Я звернув увагу на молодого чоловіка, що стояв біля вікна й нервувався. Підійшов до нього й запитав, чи пан належить до цієї родини? Молода жінка відповіла: "Це мій чоловік". Я ще раз приглянувся зблизька на нього, й мені видалося, що я його вже десь бачив. Я став плечима до вікна і заговорив до нього, але вже лагідніше і тільки про місцеві справи. Відповідав він не дуже радо. Аж тоді я пригадав собі, хто це. Був то хлопець з мого села. Я простягнув йому руку й сказав: "Як се маєш, Василю". Він здригнувся від несподіванки. Тоді я назвав своє прізвище, і ми кинулися в обійми.

Василь розказав мені, як він сюди потрапив. Німці забрали його на роботу. В Німеччині познайомився з лемкінею і по війні повернувся до її дому. Жив він тут вже півроку йувесь час ховався перед поляками. "Залізо" і "Орлик" залишилися в хаті, а я вийшов з Василем надвір. Розповів йому коротко про новини в нашему родинному селі. Василь запровадив мене до шопи й показав свій арсенал. Мав він кріса, дві пістолі й советського кулемета, багато амуніції та гранат. Казав, що в селі Лукове є Самооборонний Кущовий Віddіл, і він хоче до нього зголоситися. Але тепер, коли побачив мене, його плян змінився. Просив забрати його до сотні. Казав, що не хоче й далі ховатися перед поляками. Я пояснив йому, що це покищо неможливо, але він може

стати нашим розвідником, — це теж важлива справа в боротьбі. Ми домовилися, що я буду до нього навідуватися. Ми розійшлися з надією, що ще колись будемо служити в одній сотні.

Василь показався цінним розвідником. Я заходив при потребі до нього по інформації. Одного разу на умовленому місці в сховку застав від нього записку: "Родина вивезена. Я йду зголоситися до сотні "Хріна".

При першій нагоді, відвідуючи сотню "Хріна", я знайшов там моого сусіду з рідного села. Був він щасливий, що став вояком УПА. Тужив за своєю Оленкою, та це додавало йому сили й завзяття громити ворогів, що руйнували Лемківщину, Оленчину землю.

Сотня "Хріна" стояла біля нас цілий тиждень. До нас прийшов к-р "Рен" і мав довгу нараду з обома сотенними. Часто сотенні ходили кудись в ліси на наради з місцевим проводом. Ми з Василем зустрічалися кожного дня. Мали доволі часу наговоритися про рідне село, працю в Німеччині та останні переможні бої, що їх зводили сотні "Хріна", "Стаха" і "Мирона".

Наприкінці тижня сотенний "Бродич" покликав до почуття всіх старих вояків. Був там курінний "Рен". Сказав нам сідати, де кому вигідно. Говорив лагідно, як батько до добрих дітей. Сказав, що хоче ще раз на нас подивитися і побажати успіхів у дальшій боротьбі, де б вона не була — тут чи в нових теренах. Також бажав нам пережити це лихоліття. Подав кожному руку і зворушеним голосом сказав: "До побачення, друзі!" Обернувшись і пішов стежкою, що вела в сторону Душатинського озера, а за ним — його охоронець "Галаган". Ми дивилися вслід, як його кремезна постать зникала між деревами. Був це справді останній раз, коли ми бачили нашого курінного командира. Шляхи наші розійшлися.

Другого дня по сніданні службовий заповів збірку сотні. Став перед нами сотенний "Бродич" і повідомив, що сьогодні наша сотня залишає Хрешчату. Ми — перша сотня куреня "Лемко". Маємо ще одну нагоду бути піонерами. Команда тактичного відтинку УПА "Лемко" та Крайовий Прovid ОУН Закерзонського Краю висилають нас в новий терен, де дотепер ще не діяли відділи УПА. Цим тереном є Західня Лемківщина. Діяла там тільки організаційна мережа ОУН, що мала районові бойовки.

Бунчужний і харчовий інтендант "Ящірка" передали сотенні магазини з харчами та зброєю сотні "Хріна".

Наш новий терен лежав на найдалі висунених південно-західніх українських землях. Тягнувся він вздовж хребта Карпат аж по ріку Попрад. В цих теренах покищо було спокійно. По закінчені Другої світової війни з Західної Лемківщини виїхала частина населення в Україну. Були це старі москофіли та частина насильно виселених. Чекав нас там твердий, мало розпрацьований ґрунт. Боротьба з комунізмом, польськими шовіністами й таки нашими несвідомими лемками-русофілами.

Була вже пізня осінь, почалися перші приморозки, тому ми мусіли дістатися в Криниччину ще перед снігом. Наша надія на спокійну зиму розвіялася...

До заходу сонця залишилася, може, година. Ми були готові до відходу. Табору не розбирали, бо по нашому відході сюди перейшла сотня "Хріна". З колиби вийшов сотенний, бунчужний і політвиховник. Посідали на коней і виїхали на дорогу. За ними виходили чоти. За другою чотою пішов обоз із нав'юченими кіньми. Останньою йшла наша третя чета "Дороша". При дорозі, що виходила з табору, зібралися багато стрільців зі сотні "Хріна". Вони проводили нас в дорогу і бажали скорого повернення. Мій односельчанин "Сосна" йшов поряд мене аж до останньої застави, немов прочував, що більше вже ніколи не побачимося. Два роки пізніше я мав зустріч з одним стрільцем зі сотні "Хріна". Він розказав, що мій земляк пропав безвісти в бою на Словаччині.

Ми йшли в напрямі на Вислік. Далеко позаду нас чорніла таємнича Хрещата. Перед нами туманіли перемішані з мерехтінням зірок нові невідомі терени. Прощай, Хрещата! Прощавайте, добре й ширі лемки! Прощавайте, гори й ліси, що ховали нас! Прощавайте, дорогі друзі! Хрінівці співали нам "А місяць стелить їм дорогу".*

---

* Терени Західної Лемківщини творили в надрайоні "Бескид" два райони: 7-ий і 8-ий. Провідником 7-го району був Михайло Федак — "Сокіл". Цей район тягнувся вздовж Бескиду через повіти Кросно і Ясло.

Восьмий район тягнувся далі на захід через гірські околиці повітів Горлиці та Новий Санч. Провідником цього району був Михайло Федак — "Смирний" (двоюрідний брат Михайла Федака — "Сокола"). Оба райони, що розтягалися на 150 кілометрів вздовж гірського хребта Бескиду мали по три кущі зі своїми кущовими проводами.

Восени 1946 року Крайовий Провід ОУН вирішив створити із 7-го і 8-го районів новий надрайон. Провідником цього, найдалі висуненого на захід українського терену призначено "Роберта". Із надрайону "Бескид" перейшли разом із "Робертом" дві подруги — "Степова" і "Христя", що стали членами Проводу надрайону, та кілька стрільців для зв'язку. Невдовзі після приходу в Західну Лемківщину згинули друзі "Роберт" і "Степова". Відповідальність за цей терен лягла на подругу "Христю". *Прим, ред.*

НЕСПОДІВАНА ПОЯВА НАШОЇ СОТНІ УПА В ЗАХІДНІЙ ЛЕМКІВЩИНІ

Важко було нашим хлопцям покидати Ліський і Сяніцький повіти. Кожний з нас був уже добре обізнаний з тереном, а також з населенням, а це важливо в партизанській боротьбі. Багато наших вояків походило з місцевих сіл. Ну, але нічого не вдієш. Наказ треба виконувати. Кожний з нас пам'ятав прощальні слова к-ра "Рена": "Ідіть і не сплямте доброго імені українського повстанця і рівнож вашої сотні, котра має вже за собою заслуги для України."

Почався рейд, що був доволі важкий. У призначений терен дістатися треба було непомітно. Два тижні ми маршували тільки ночами. Минули ряд сіл – Волю Вижню, Волю Нижню, Липовець і пішли попри село Барвінок. Щасливо перейшли Дуклянський мертвий пас, де всі села були знищені під час фронтових боїв, а ліси заміновані. Людей, що по війні вернулися в свої села й жили в тимчасових будах і землянках, поляки вивезли до СРСР. На смузі в 30 кілометрів не було тут ні одного лемка, хіба

Краєвид із Західної Лемківщини

проходила зрідка стежка польського війська. Це були нові терени нашої дії.

До кінця нашого перемаршу лишилася ще одна ніч. Перед нами великий ліс, що тягнувся аж до Свєржівської Магури. Цей ліс теж був густо замінований. Ми довідалися, що в ньому від вибуху мін загинуло вже немало людей. Була це найбільш небезпечна дорога.

Деякі вояки і чотовий "Корп" минулого року з надрайоновою боївкою д. "Горислава" вже проходили через ці заміновані терени. Розмінували прохід вояки боївки, що оперували тут вже довший час.

Відділ прибув у те місце де починалася стежка-прохід й обережно, крок за кроком, увійшов у ліс. По лінії пішов наказ: "Міни! Ступати нога в ногу! Не відходити вбік!" Наши хлопці були призвичаєні ходити вночі по горах. Йшли поволі. Зв'язковий знав розпізнавчі предмети, що точно показували, куди веде стежка. Була вже друга година над раном, як ми вийшли щасливо із замінованого терену. Сотенний зарядив двогодинний відпочинок.

Вдосвіта пройшли ми близько першого не вивезеного українського невеликого села /назви не пам'ятаю/. Вдень сиділи законспіровано в густих кущах. Пополудні прийшов наказ приготуватись до відходу в село. Кожний мав почистити одяг і взуття. В селі кілька людей належали до сітки місцевої станиці ОУН. Вони знали про наш прихід і, в разі якоїсь небезпеки, мали нас повідомити. Сонце сідало на верхів'я гір, коли наша сотня стрілецьким рядом увійшла в село.

Це була перша зустріч, по двотижневому марші, з населенням. Мешканці наш прихід прийняли як щось надзвичайне, з ледь прихованим ентузіазмом. В селі жило кілька польських родин і мішані українсько-польські. Щоб себе не зрадити, наши прихильники не виказували своєї радості. Загально мешканці села знали, що відділи УПА діють по цілій Україні. Про нашу боротьбу довідувалися лише з польської преси. Поляки не сподівалися, що більші відділи УПА прийдуть аж так далеко. Наша раптова поява викликала в одних здивування, в інших — страх. Деяких мало поінформованих лемків також налякала наша поява. Відразу вони подумали, що то прийшла якась польська банда. Та з нашої членої поведінки й української мови скоро зрозуміли, хто ми такі. Вони запрошували нас до своїх хат на вечерю і просили заходити до них надалі.

Пізно вночі ми вийшли з цього сільця й рушили до

великого лісового масиву, що називається Свержівський ліс. Цей ліс став одною з перших наших випадових баз.

Почалося нове життя, багато трудніше, ніж в Сяніччині. Життя, повне несподіванок і небезпек. Найважливіше було здобути повну підтримку і загальне довір'я серед населення.

Насамперед належало вивчити терен, котрий був у кілька разів більший, ніж попередній, в Сяніччині. Села тут були мішані, хоч чисто українські й польські. На допомогу нам прийшов районовий провідник ОУН цього терену, друг "Черник". Пізніше він змінив псевдонім на "Смирний", що йому краще підходило. Боївкарі "Черника", а було їх два рої, провадили нас безпечними стежками по цілому районі. Ми були добрими учнями. Куди один раз перейшли, вдруге провідника вже не потребували.

Наступного вечора ми зайдли в село Бортне. Ніч була дуже темна. Було це нам на руку, бо підійшли ми непомітно полями аж під село. В ярі над потічком затрималися, щоб трохи відпочити. До села на розвідку пішов рій "Зеленого". В селі було тихо. Недалеко на дорозі поскрипував віз. Часом зарипіли хатні двері і знову западала тиша. Ройовий "Зелений" вислав до хати, під якою вони засіли, кількох стрільців з кул. "Білянсом", щоб дізнатися, як ставляться до нас селяни. Стрільці підійшли тихо до вікна. Переконавшись, що в хаті нікого, крім господарів, немає, залишили стійкового й подалися до дверей. "Білянс"увійшов в сіни з двома стрільцями. В той самий час до сіней відчинилися інші двері, що були від дороги й до сіней почали заходити польські вояки. На щастя, наші стрільці були одягнені в польські мундири. Поляки прийняли їх за польських міліціонерів і почали розпитувати, що вони тут роблять? "Білянс" відповів ім довгою чергою зі свого кулемета. Поляки розгубилися. Наші тим часом вискочили надвір і долучили до свого роя. Повстанці зникли безслідно в темряві. В селі зчинився рух. Селяни погасили в хатах світла. Польські вояки пустили в сторону лісу кілька серій, і все втихло, тільки гавкали збентежені собаки. Наша сотня вернулася на Магуру без вечері. Ця пригода нас насторожила. Ми вже не заходили до села без розвідки.

Була пізня осінь, а наша комора ще не була навіть збудована. Пожавлюємо нашу діяльність. Кожного вечора ми заходили в інше село. Після того робили довші перемарші, щоб збити ворога зі сліду. В селах роздавали селянам нашу підпільну літературу, пояснювали мету нашої боротьби,

співали повстанських пісень, яких знали дуже багато. Наші піsnі мали тут, мабуть, найбільший успіх. По нашему відході співали їх на вечорницях лемківські дівчата й хлопці.

Минув тиждень, як ми з'явилися в цьому терені. Про нас вже знали польські органи безпеки — УБП. По селах почали крутитися підозрілі люди. Були це польські вивідачі, їхня розвідка наразі не мала великого успіху. Не знали вони, скільки нас, назви нашого відділу. Коли ми заходили в село, то ніколи не зверталися один до одного на псевда. Всіх старшин і підстаршин кликали — друже командир. Люди по селах говорили, що дуже багато бандерівців прийшли сюди через кордон зі Словаччини.

Польська локальна преса писала про страшну орду, що з'явилася тут невідомо звідки й не дає спокійно спати їхній адміністрації. В повітовім місті Горлиці сиділи напоготові польське військо та КБВ*. Для постраху виїжджали вони вдень до найближчих українських сіл. Вночі терен належав нам. Така ситуація була для нас дуже сприятливою. Ми далі провадили нашу роботу. З'являлися кожної ночі по селах. Дуже часто — в кількох селах водночас в різних місцях повіту. Над ранком ми сходилися на збірний пункт на відпочинок і по нові накази. Така тактика "Бродича" виявилася успішною.

Одного дня сотенний "Бродич" повідомив, що сьогодні ввечорі покинемо Горлицький район і, поки ще не впав сніг, перейдемо далі на захід. Обійдемо Криницю й підемо в Новосандеччину. За короткий час перебування в Свіржівських лісах ми замагазинували там кілька бочок м'яса і трохи бараболі. В разі невдачі в новому терені, ми могли сюди повернутися й перебути важку годину.

Ще за дня ми вийшли на край лісу й ждали до ночі. Зв'язкові "Смирного" провадили нас полями і зручно обминали села. Ми пройшли біля села Новиця й пересиділи день у малому лісі над селом Ліщини. Ввечорі перейшли шосе Горлиці — Висова і річку Ропа біля села Лосє Мазярське. Йшли, може, з кілометр, увесь час під гору. На верху гори ліс закінчився. На дорозі, під лісом, стояло дві хати. Зв'язкові сказали, що там живуть поляки. Ми зробили велике півколо, обминаючи ці хати. Потім вийшли на польову дорогу й пішли вже чистим полем. Далеко внизу мерехтіли світла.

---

* КБВ — Корпус Безпеченства Вевнентшнега.

Сотня зупинилася. Спереду подали вістку, щоб ройові прийшли до сотенного. Мій рій був у задньому забезпеченні. Я передав рій ланковому "Довгому" й пішов до командира. Там вже були всі чотові й ройові. Сотенний сказав, що світла перед нами — це велике село Брунари, властиво, два села, Брунари Вижні й Брунари Нижні, над рікою Біла. Люди в селі були повідомлені, що прийдемо до них на вечерю. Село було національно свідоме, заселене українцями. За кілометр на південь лежить село Снітниця. Там є станиця польської міліції. Чотовий "Корп" дістав наказ зайняти частину села від Снітниці й тримати рій на заставі. Долішній кінець села мала зайняти чота "Дороша" і також поставити рій на заставу. Решту сотні мали розпроводити сільські хлопці по хатах, де була замовлена вечеря. В разі якоїсь сутички, збірний пункт був призначений за півкілометра по другій стороні села, в глибокому ярі. Подано на цей вечір кличку, що нею послуговувалися вояки бойкі та члени тереноюї мережі ОУН. Ми повернулися до своїх підвідділів і передали стрільцям розпорядження сотенного командира.

Вовка завжди тягне до лісу, а людину в село, між люди. Вістка, що йдемо в село на вечерю, підбадьорила змучених довгим маршем вояків. Наш рій ішов тепер перед сотнею, як передня стежка. За нами довгим стрілецьким рядом тихцем ішла ціла сотня. Вже під селом завважили на дорозі якісь постаті. Ми знали, що то сільські зв'язкові, але обережність ніколи не завадить. Ми зійшли в рів, а двоє стрільців з автоматами подалися хильцем до незнайомих. За кілька хвилин наші хлопці з села обмінялися кличкою.

Сотня входила в село і відразу розходилася по хатах. В хатах було привітно і чисто. Столи гарно застелені обруссами й заставлені стравами. Люди усміхалися до нас широко й запрошували сідати за стіл. В хаті, де примістився мій рій, була ще молода господиня. Вона подавала на стіл теплу страву. Допомагала їй старенька жінка, мати її мужа. В колисці, що висіла на шнурках над постелею, спало спокійне немовлятко. На столі стояли чотири великі миски, повні гарячої зупи з м'ясом і бараболею. Ми повитягали свої ложки й почали їсти. Після зупи жінки подали на стіл припечені голубці, присмачені смаженою на маслі цибулею.

Ми вже закінчували вечеряти, коли до хати прийшов задиханий чоловік років тридцяти. Був це господар цього дому. Я вийшов з-за стола й спитав його, що сталося, чому він такий задиханий. "Спішився я, щоб вас ще застати в

мої хаті, дорогі гості!" — відповів господар. Він витягнув пляшку горілки й поставив на стіл. "Випиймо, друзі, по келишку, щоб ви здорові були!" — сказав господар. Уживати алкоголь в УПА було заборонено. Якщо часом хтось собі таке дозволив, то на власну відповідальність. Я ніколи відверто не давав згоди на те, щоб мої стрільці пили горілку. Та цього вечора була спеціально створена атмосфера. Не зміг відмовити гостинному господареві. Я дав згоду. Ми всі випили за господарів, а господар — за наше здоров'я по келишку оригінальної "монопольки".

До хати зайшло ще кількох господарів. Розпитували нас про боротьбу УПА під советами. Вони знали багато псевдонімів командирів відділів УПА. Я відразу здогадався, що вони читали нашу підпільну літературу. Розмова велася невимушено, по-товариськи. Господарі обдaruвали наших курців домашнім тютюном, а один із них дав мені кілька пачок польських сигарет. Горілки вже більше ніхто не рухав, але в хаті так накурили, що господиня мусіла винести дитину до іншої кімнати. Пізно по вечері прийшов наказ готуватися до відходу. Ми подякували господиням за смачну вечерю і приємно проведений вечір. Щоб залишити їм щось на спомин, заспівали кілька повстанських пісень. Старша жінка підійшла до моого наймолодшого стрільця "Квіта" і дала йому якийсь дарунок, замотаний в капустяний листок. Вона завважила, що він не пив горілки й не курив папіросів.

До хати прийшов службовий вояк і сказав виходити на збірку. Ми побажали господарям доброї ночі й вийшли. По обох сторонах дороги тягнулися хати. З них виходили стрільці й ставали на дорозі. Ройові й чотові перевіряли стан. Один рій з нашої чоти "Дороша" стояв на заставі. Чотовий "Дорош" саме посилив стрільця, щоб стягнути заставу, коли звідти прибіг зв'язковий і зголосив, що застава задержала підводу з міліціонерами. Чотовий вислав мене з роем, щоб підсилити заставу, а сам побіг зголосити сотенному, що сталося.

Коли ми прийшли до застави, то побачили, як ройовий "Райтер" кепкує собі з наляканіх поліцай. Було їх тільки троє. Везли вони місячний приділ харчів з Горлиць для їхньої станиці в селі Снітниця. Не мали ніякої зброї, бо ніяк не сподівалися, що їх хтось може затримати. Коли ройовий "Райтер" крикнув: "Стай! Хто їде?" — вони подумали, що це їхні товариші зі станиці жартують, але коли побачили групу озброєних вояків, що оточили віз, відразу почали просити

помилування. Ми наказали їм злізти з воза. Перевірили, чи не мають захованої зброї. Прийшов сотенний командир і сказав їм по польськи, що ми — відділ Української Повстанчої Армії, що не прийшли сюди вбивати людей. Кожний має право на життя, якщо не буде кривдити сусіда. Він підкresлив, що мав на думці українсько-польські відносини. Ми чужого не хочемо. Боронимо своєї землі та своїх прав.

Після сотенного говорив до них наш політвиховник "Бойко". Була добра нагода передати польській адміністрації, що ми поборюємо тільки тих, хто грабує і кривдить українські села. Сотенний сказав поліцаям, що ми конфіскуємо їхні речі. Видав їм спеціальну посвідку з печаткою інтендантури УПА. Також дав листівку із закликом до спільноти боротьби проти московського комунізму. Заклик був друкований польською мовою. Наши стрільці швидко розладували воза, а поляки поїхали впорожні до своєї станиці, врадувані, що так сталося.

Ми попрощалися з гостинним с. Брунари й відійшли в сторону села Поляни. Вже світало, коли вийшли з піль і зупинилися в лісі Кичера, біля якого був Солтисів Верх. Це горби між Полянами і Брунарами. Ми там залишилися на день, бо далі йти не було можливо. Знайшли відповідне місце для постою й виставили стійки — одну на нашому сліді, а три — на горбках. Сотня розложилася табором над невеличким потічком. Ми зробили тимчасові лежанки на примерзлій вже землі. Стрільці скоро заснули твердим сном. Біля кожного роя стояв алярмовий стрілець. Не спали тільки наші кухарі. Вони приготовляли сніданок. Над потічком вже горів ясним полум'ям вогонь, над яким, на грубих жердках, висіли відра з водою. Грілася там вода на чай. Оподалік від кухні стояли наші коні, похлюпивши голови над недобіженим сіном.

В годині 7-ї ранку службовий розбудив усіх. Заряджено гостре поготівля — ВП могло вислати за нами погоню. О годині 8-ї було снідання. На сніданок мали ми звичайно чай або каву, але без цукру. Того дня кожний з нас одержав приділ цукру. "Спасибіг поліцаям, що влізли нам в руки!" — жартував вістун "Глинка". По сніданку сотенний інтендант "Ящірка" розділив по роях хліб, сир і консерви, які забрано від міліціянтів. Сонце вже показалося над горбом і освічувало наш постій крізь рідкий ліс. Стрільці сиділи на лежанках і розмовляли між собою півголосом. Найбільше балакали про приємну вчоращеню вечерю в Брунарах. О 10-ї годині змінено застави. На день пішло на заставу

по 5 стрільців. Погашено в кухні вогонь. Прийшов наказ сотенного додержувати цілковитої тиші, не ходити по лісі, а бути при своєму рої готовим до бою!

Скоро після снідання донісся клекіт довгих серій з нашого кулемета, що стояв на заставі від села Брунар. "Алярм! Алярм!" — понеслось по таборі. "На становища!" — наказав сотенний. Чотовий "Дорош" взяв два рої, "Зеленого" і "Палія", та побіг на поміч заставі. Коли ми добігали до застави, стрілянина на хвилю втихла. Кулеметник "Білянс" і його амуніційні лежали біля кулемета й обсервували ліс по другій стороні поляни. Вони зголосили чотовому, що обстрілювали стежу ВП. Ми зайняли становища. Направо від нас залягла чота "Граба". Чота "Кручі" охороняла нас з-заду від села Поляни. Чота "Корпа" була покищо в резерві. За якийсь час перед нами з'явилася розстрільна ВП. Найбільший огонь було спрямовано на чоту "Граба". Чота завзято боронила свої позиції. По якомусь часі стрілянина ущухла. Здавалося, що ворог відступив.

Чот. "Граб" крикнув: "Чота в наступ!" Зірвався на ноги і кинувся вперед, на ворога. Та далеко не забіг відважний чотовий. Його скосила ворожа куля. Стрільці побачили, що впав чотовий, і припинили наступ. Ворог, мабуть, зорієнтувався що сталося, і кинувся знову в атаку. Наші ройові перебрали команду на себе й відбилися. Ворог відступив на край лісу і зайняв становища в окопах, що залишилися тут ще з Першої світової війни.

В лісі чути було запах згорілого стрільного пороху, здіймалися хмари диму з розірваних гранат. Оклики "Слава!" з нашої сторони змішалися з зойками ранених поляків.

Наші вояки, а більшість з них складала того дня перший бойовий іспит, відбивалися знаменито. За якийсь час полякам надійшла поміч. Вони відновили атаки. Знову натискали найбільше на становища чоти "Граба" та відтиснули її з вигідних позицій. Здавалося, що треба залишити ці позиції. Тож чота "Кручі" і сотенний почот відійшли далі вглиб лісу й зайняли нові становища, щоб прикривати відступ тих чот, що відбивали наступи ВП. Проте сталося інакше. Третя чота "Дороша" не відступила ні на крок, а згодом почала наступ. Ройовий "Зелений" відбив усі атаки. Перед його роєм лежали ворожі трупи. На моєму відтинку було покищо тихо. Однак я зауважив, що ворог почав нас обходити. Негайно побіг до чотового й зголосив йому, що діється. Сказав, що піду в наступ. Він махнув на згоду рукою. В моєму рої було два

кулемети. Кулеметник "Чорний" обстріляв поляків, що натискали на рій "Зеленого", кулеметник "Мандрівник" і цілій мій рій обстріляли вояків ВП у густих кущах за поляною. На мій наказ "Хлопці, вперед!" цілій рій зірвався й скочив у гущавник. Стріляючи безперестанку, ми добігли до становищ ВП. В гущавині змішалися з польськими вояками. Вони кинулися вrozтіч. Ми швидко прочистили від ворога гущавник, здобуваючи кулемет "Дегтярова" і амуніцію. Я віддав мій автомат стрільцеві, взяв здобутий кулемет, і ми вже трьома кулеметами погнали перед собою поляків з лісу. На нашому відтинку бій втих.

Ройовий "Зелений", коли побачив мене на другій стороні поляни, також повів свій рій в наступ. Два наші рої розігнали ціле польське праве крило. Тоді ще далі обійшли збоку ворожу розстрільну, що ще натискала на нашу першу чету, й взяли її в перехресний вогонь. Ворожі вояки, що втратили зв'язок зі своєю резервою й були притиснені нашим вогнем з двох сторін, панічно розбіглися.

Перемога була за нами. Ми гналися за вояками ВП аж на Брунарські поля. Бій тривав понад годину. Ворог залишив на побоєвищі 17 своїх трупів, зброю й амуніцію. З нашої сторони був тільки один вбитий, мій друг чотовий "Граб". Він був родом з Бережанщини. Ми разом переходили вишкіл у школі УПА "Олені".

До вечора було ще далеко. ВП могло дістати з Горлиць додаткову поміч і ще раз вирушити проти нас. Тому не гаючи часу, ми перейшли через побоєвище, забрали залишенну ворогом зброю і долучили до решти нашої сотні, що зайняла оборонні становища на верху гори по другій стороні потоку. В годині 4-ї пополудні сотня зійшла зі становищ. Кухарі над потоком приготовляли вечерю. Поляки більше не пробували щастя. Ввечорі ми дістали відомість з Брунар, що вояки ВП, яким вдалося добігти до села, нарobili там такої паніки, що за годину постягали свої резерви зі Снітниці й Брунар та поспішно від'їхали вантажними автами до Горлиць.

Під час бою нам трапилась пригода. Наші коні, що не були привичасні до стрілянини, так сполосилися, що стрільці не могли їх вдергати. Коні порозбігалися по лісі. Ми думали, що вже їх не побачимо. Перед вечером наша стежка задержала хлопця, що прийшов на місце бою. Він шукав за нами, щоб повідомити, що в селі Снітниця є наші коні. Перелякані, вони прибігли в село, але не далися зловити цивілям, тільки міліції. Видно, були привичасні до уніформи.

По вечері сотенний післав нашу чоту "Дороша" до Снітниці по коні. Прийшли ми в село й післи цивільного поляка на міліційну станицю з наказом, щоби випустили наші коні. На станиці відразу погасло світло. Наш післанець не вертався. Ми не боялися цих кількох міліцянтів, але не було ніякого сенсу йти на них наступом. Вони мали зброю й могли когось з нас поцілити. Ми пішли на хитрощі. "Дорош" розпитав в селі, де живе комендант поліції. Ми пішли туди й забрали зі собою його дружину. Налякана жінка думала, що вб'ємо її, бо багато чула від своїх, що вбиваємо цивільних поляків. З тяжкою бідою переконали її, що їй нічого злого не буде. Ми з жінками не воюємо, пояснював бунчужний "Кудияр". Поведемо її на міліцію, а вона має покликати свого чоловіка, щоби прийшов до нас на переговори. Жінка трохи заспокоїлася й пішла з нами. Ми прийшли під станицю, й жінка почала кликати свого чоловіка по імені, щоби вийшов надвір. "Тут є українські партизани, — кричала вона. — Вийди на переговори! Як не вийдеш, то вони заберуть мене зі собою!"

На станиці було тихо. Чекали хвилин п'ятнадцять, і тоді "Дорош" крикнув: "Міни допереду!"

У вікні станиці блімнуло світло сірника. Ми почули голос: "Не стріляйте, я виходжу!"

Дружина потвердила, що це голос її чоловіка. За хвилину відчинилися входові двері, й надвір вийшов комендант міліції. Ми підійшли до нього, а жінка вхопила його за руки. Вона просила його випустити наші коні, а потім почала благати нас залишити живим чоловіка. Ми ще раз запевнили її, що не вбиваємо людей тому, що вони польської національності, а тільки винних у звірствах. Вияснили, що про нас як про вбивць говорить комуністична пропаганда. Комуністи, вислужники Москви сіють непорозуміння між народами, а ми повинні єднатися в боротьбі за волю і повну незалежність обох народів, польського й українського. За це ми боремося, за це бореться УПА по цілій Україні.

Бунчужний подав комендантovі руку. Це заспокоїло перелякану жінку. Комендант сказав, що він особисто нічого проти нас не має. Про наш рух був добре поінформований. Назвав кількох наших людей в цьому районі, про яких знає, що вони співпрацюють з підпіллям, але ніколи їх не переслідував, тому що не є симпатиком комунізму. В поліції служить, бо треба якось жити. Просив нас, щоби ми на

нього голосно накричали, бо на станиці є двоє донощиків-партійців — перед ними він має бути чистим. Комендант відмкнув стайню, і ми забрали наших коней. Опісля віддав нам салют, усміхнувся й пішов зі щасливою жінкою до будинку станиці. Ми вийшли тихо зі села й подалися до сотні, що ждала на нас, готова до відходу.

Перший переможний бій зробив нам велику пропаганду й мав великий розголос. Ми здобули багато нових друзів і симпатиків серед лемків, а також між порядними поляками. Де ми приходили, люди нас вітали як своїх оборонців. Про бій говорили багато такого, чого й не було. Після бою над Брунарами сотня пішла далі на захід великим лісовим масивом і зупинилася біля села Богуша. Це був Новосандецький повіт. Залишатися близько польської території ми не хотіли. Команда вирішила піти в Криниччину. Ми рушили скорим рейдом на південь. Вступали до українських сіл, щоб люди побачили вояків УПА. Це ж був наш пропагандивний рейд. Тоді ми відвідали такі лемківські села: Котів, Нова Весь, Перунка, Розтоки, Лосе, Мохначка, Баниця, Чертіжне, Ізби, Тилич, а крім того, вступали в малі присілки, назв яких вже не пригадую.

Наші скорі перемарші, часами й понад 30 кілометрів на ніч, цілковито дезорієнтували польську адміністрацію. Тільки один раз вдалося польському війську нас заскочити — в селі Мохначка. Привів їх до села місцевий лемко-сексот. Мохначка близько Криниці. Вояки ВП увійшли тихо в село, в якому спала сотня. Проте наші вартові відкрили вогонь. В селі знялася стрілянина й повстало замішання. Ніхто не знав, хто і до кого стріляє, де свої, а де ворог. Сотенний дав наказ виходити зі села на умовлене місце збірки. За якийсь час всі рої прибули на збірний пункт. Ми мали двох ранених. Стрільцеві "Миронові" куля розбилася палець на нозі. Вояк СКВ "Чура" був важко ранений.

Сотня перейшла до села Баниці. Там взяли зі собою трохи картоплі й вийшли зі села. Земля вже примерзла, так що йти було легко. Ми рушили в напрямі словацького кордону. За селом Ізби перейшли на Словаччину. Вже зовсім розвидніло. Пів кілометра за кордоном стали табором. Мій рій держав стійку від кордону в тому місці, де був наш слід. Якби ВП пробувало йти за нами, ми були готові прогнати їх аж до Криниці. Загріті маршем стрільці полягали спати на нашвидкуруч приготованих лежанках. В холодну

пору року ми спали по кілька на одній лежанці й накривалися спільно коцами й плащами, щоб було тепліше. Два рої весь час перебували в гострому поготівлі.

В обід ми повставали й зробили перекуску. По полуничні сотенний дозволив кожному роєві розпалити бездимні вогні. День був холодний. Порошив дрібний сніжок. Ми стояли кругом вогнищ і просушували набряклі від вогкості плащі, коци та в branня. О другій годині я вислав зміну стійки. Скоро після того прибіг стійковий і зголосив, що стрілець "Деркач" провадить до табору словаків. На довше пояснення ми не чекали. Розвинулися в оборонну лінію і ждали. До нас ішов "Деркач", що провадив перед собою двох словацьких пограничників, які були майже вдва разивищі за нього. Словаки були без зброї й ішли з піднятими руками. Ми вийшли їм назустріч. "Деркач" з усмішкою зголосив сотенному, що і як сталося на його стійці. Сотенний наказав вислати на кордон дві стежі.

Полонених ми припровадили до одного з вогнів і сказали погрітися та не боятися. До словацького народу ми завжди мали симпатію. Кожного разу, коли ми заходили в словацькі села, нас там принимали як братів. Натомість чехам ми недовіряли, бо вони переважно симпатизували росіянам і так само, як поляки, були наставлені неприхильно, а навіть ворожо до нашої боротьби. Словаки загрілися біля вогню й почали розказувати про свою пригоду з нашим "Деркачем". Їхня погранична сторожа переходила вздовж кордону раз на день. Так було і цього дня. Вони йшли, не сподіваючись ніякої біди. Нараз, з віддалі кільканадцяти метрів, закричав до них хлоп'ячим голосом малий вояк. Кричав по- словацьки й по-польськи: "Руци вгору! Стуй, бо стшелям!" "Ми й не думали ставати, — оповідав словацький пограничник, — але по його серйозному тону зрозуміли, що це не жарт, і зупинилися, держачи нашу зброю на плечах. Недалеко перед нами, за кущем, стояв середнього зросту хлопчина з готовим до стрілу крісом. Він далі давав нам накази: "Відкинути зброю! Лягати лицем до землі! В разі втечі, стріляю!" Ми зробили все, що наказував ваш герой. Він був знервований, то міг післати одного з нас на той світ. Пологали ми на землі, може, з десять хвилин. Не було це приємно й гонорово, але життя кожному міле. Ми не маємо тут ніяких ворогів, тому не боїмся, що ви нам щось злого зробите".

До вечора було недалеко. Наш політвиховник й інші зі сотенного почату говорили зі словаками про нашу і їхню теперішну ситуацію. Коли почало смеркati, ми відпустили словаків додому й віддали їм їхню зброю. Залишили тільки амуніцію та їхні нові плащі, виправдовуючись тим, що прийшла зима, а постачання в нас недомагає.

Ввечорі ми зайдли до села Ізби на вечерю. Перебули там цілу ніч. Над ранком вийшли в ліс над селом Чертіжне. Після того кожного вечора ми заходили до сіл Горлицького повіту й робили довші марші, щоб губити слід. Ходити було легко, бо земля вже добре замерзла. Кожний рій дістав доручення зорганізувати для себе сухих харчів на тиждень. 20 листопада 1946 року командир "Бродич" повідомив нас, що покидаємо Горлицький повіт й ідемо на захід, у Новосандеччину. Перемарш мав бути непомітним. Села належало виминати, а на денних постоях додержувати абсолютної конспірації.

За дві ночі поспішного маршу ми прибули у великі ліси на захід від Криниці. Два дні сиділи на горі Яворина, а потім пішли на гору Рунок. Провадили нас вояки районової бойвики "Смирного". До сіл ми покищо не вступали. На Рунку стали табором. Харчі нам доставляли місцеві вояки бойвики. Цілими днями ми ходили по лісах і горах цього великого лісового масиву. Вивчали терен, всі доріжки, потічки, туристичні стежки. Знання терену цих лісів давало нам змогу довго й безпечно ляvірувати. В разі великих облав, тут можна було маневрувати цілими тижнями та переходити на Словаччину.

Надходила зима, люта мачуха нашого руху. У високих горах було вже дуже холодно. Ще не випав сніг, і це була для нас єдина потіха. Проте зелені віти розкішних ялиць вже грубо обмерзли кришталевим інеєм і вгиналися під тягарем до землі. Багато з нас ще були вдягнені в літні мундири. Половина сотні не мала плащів.

Минув тиждень. Нарешті нас повідомили на вечірній збірці, що йдемо в село Лосе. За десять хвилин сотня стояла готова. Сотенний скочив на коня і наказав: "Маршувати!" Ми вийшли на широку поляну, а потім увійшли в грубий ліс на горі Високий Верх і крутою кам'янистою доріжкою почали сходити відл. Йшли ми так понад годину. Ліс вже кінчався. Перед нами мерехтіло й вабило блідими світлами село. Всі хотіли погрітися.

БУДУЄМО ЗИМОВІ БУНКРИ

Наші мрії дійти до ріки Попрад здійснилися. Ріка недалеко від нас на захід. Але там польські села. На північ від нас, близько словацької границі, Попрад пропливає попри українські села Зубрик, Жегестів, Андріївка. Ми навідалися у деякі села в цьому районі — Угрин, Лабівець, Складисте, Матієва, що лежали вже недалеко від міста Новий Санч.

Ми гадали, що в цих лісах будемо зимувати. Однак наш сотенний мав зовсім інший план. Наша поява в цьому терені мала відвернути увагу ВП і МО. Так і сталося. До Нового Санча почали прибувати транспорти війська. Готовувалися до облави. Ми тим часом покинули непомітно цей терен і вернулися в Горлицчину. Про наш прихід знали тільки довірені люди з мережі ОУН.

Це було наприкінці листопада 1946 року Сотенний "Бродич" відбув довшу нараду зі чотовими і ройовими. На цій нараді спільно вирішили розділити сотню на три частини й зимувати чотами. Командирами груп були чотові "Дорош", "Корп" і "Круча". Проте пізніше вирішено поділитися на дві групи. Чоти "Корпа" і "Кручі" відійшли у Свіржівську Магуру, в Горлицький повіт, а чета "Дороша" і сотенний почет залишилися тут. В сотенному почеті були к-р "Бродич", бунчужний "Кудияр", політвиховник "Бойко", санітар "Орленко", інтендант "Ящірка" і вояки ПЖ. Отже, ми залишилися в лісах Криниці й Нового Санча. Віддалъ між групами була 40 — 50 кілометрів. Один раз на тиждень мали приходити до сотенного кур'єри зі звітами.

Зима була вже, як то кажуть, на порозі. Ми відразу взялися до будови зимового табору. Місце під табір вибрали в лісах між польськими селами. Тут нас найменше сподівався ворог. За тиждень наполегливої праці наш табір був готовий. Кожний рій збудував для себе землянку-бункер. Землянки були розміщені так, що творили півколо з добрими оборонними позиціями. В кожному бункрі горіла безперервно залізна піч. Довкруг печі прямо на землі були лежанки, вистелені грубою верствою пахучого чатиння. Посередині табору були кухня і стайня для коней.

Випав перший сніг. За кілька днів земля вже була вкрита ним по кістки. Дерева поопускали свої віти під тягарем інею. В душі росла тривога. Що буде далі? Я ніколи не любив мертвовоїтиші, бездіяльності. В село ходити не було потреби, бо все потрібне до зимівлі ми мали в таборі. Та й

діяла заборона. Лише розвідка час до часу ходила до українського села Поляни, котре було досить далеко від нас. Ходили на розвідку вояки ПЖ, "Залізо" і "Орлик", але тільки під час заметілі, щоб не залишати за собою слідів.

Минали помалу дні за днями. Щоб не марнувати часу, кожного дня ми переводили якісь заняття. Вивчали тактику партизанського ведення війни. Вчили кожного стрільця володіти скорострілом, пістолями, гранатами. Давали лекції про мінометне стріляння, підтримування зв'язку в наступах і відступах. Нічні переходи, нічні бої. Щодня мали годину політичних гутірок, що їх дбайливо підготовляв політичовник "Бойко". Викладачами воєнного діла був наш сотенний, чотові та випускники підстаршинської школи УПА "Олені". Не забували також про лекції першої допомоги раненим. Вечорами читали книжки і старі, двомісячної давності газети. Ale і з них можна було дечого навчитися. Зорганізували ми також досить великий гурток шахістів, які кожного дня зводили завзяті бої на шахівницях. Довкола них стояли глядачі. Також були популярними карти і шашки. Великих застав ми не виставляли, бо табір був у недоступному місці й добре законспірованим. На віддалі 200 метрів стояло чотири підслухи. Коли виходили в село розвідники, на їхньому сліді стояла кулеметна застава.

За два тижні перед Різдвяними святами наша стійка зауважила незнайомого чоловіка, що довго крутився недалеко нашого табору і щось пильно надслухував. Стрілець "Тигр", що прийшов зі зміни, зголосив про це сотенному. Командир наказав пильно стежити за цим чоловіком. Якби ж він підійшов зовсім близько, то мали зловити його, але без зайвого шуму. Стійка була з мого роя. На стійці стояв стрілець "Деркач". На допомогу вислано стрільця "Семчука".

В таборі зарядили абсолютну тишку. Після обіду незнайомий почав підходити в бік табору. Йшов він обережно й тихо, мов лис. Щокілька кроків зупинявся й надслухував. Непрочував він, що за ним пильно стежать дві пари очей. Наш стійковий "Деркач" пропустив його попри себе, а тоді вийшов із закриття, підскочив до нього ззаду і зловив за обшивку. Незнайомець так налякався, що довго не міг промовити й слова.

В таборі держала його наша ПЖ із зав'язаними очима та зв'язаними назад руками. Наш незнайомий гість говорив місцевим лемківським діялкотом. На всі запитання відповідав правдиво. Він знов, що його чекає, говорив правду, бо дуже

боявся, щоб його не били. Розказав, що його поляки вислали на розвідку. Де наше місце постою, вони не знають, але припускали, що можемо десь в цих лісах перебувати.

Допит полоненого вівся безперервно. В допитах брав участь цілий сотенний почет. На запитання, хто він і чого сюди прийшов, відповідав дуже нервово і наприкінці голосно розплакався зі сорому. Був це українець, що походив зі свідомої української родини. Його батько був українським патріотом та допомагав всіма силами нашому визвольному рухові. Наш сотенний "Бродич" мав особисту зустріч з цим гордим лемківським патріотом. Нікому ніколи на думку не спадало, що в такому порядному домі жив також нікчемний зрадник.

Несподівана новина глибоко вразила душу нашого сотенного. Він зблід і з притиском запитав, чи він знає, яка кара чекає його за зраду нації? Полонений зіщулився, впав на коліна й сказав, що йому належиться смерть зрадника і що він на неї вповні заслужив...

Того ж самого дня ввечорі наша польська жандармерія запровадила його до батька. Старий, поважний господар, вислухав уважно, що сталося. Підвівся з лави. Його тіло тремтіло від розбурханих нервів. Від сорому блищаючи в очах слози. Гіркими словами він виріксся свого сина перед святими образами: "Він заслужив на велику кару!"

Неначе Гоголів Тарас Бульба, стояв серед хати грізний лемко. Наші жандарми просили вибачення для збаламученого ворожою пропагандою молодого, недосвідченого чоловіка. На другий день, як тільки почало світати, покаяний зрадник покинув батьківський дім. Надаремно чекали польські відділи безпеки на свого слугу. Він пропав безвісти.

Через тиждень після того випадку сотенний вислав рій в інший лісовий комплекс, щоб знайти нове місце під табір і приготувати землянки для нашої групи. За тиждень перед Різдвом Христовим ми покинули наш перший зимовий табір. Входи до бункрів позакидали гілляками і залишили непомітні знаки, щоб бути певними, чи під час нашої відсутності хтось непроханий сюди не заглядав. День для відходу був підхожий. Падав густий, лапатий сніг, що, немов бавовною, вкривав нашу партизанську оселю і засипав сліди відділу, що скорим маршем віддалявся від неї.

Між селами Берест і Поляни ми перейшли шосе, яке в цей час було заметене снігом, і вступили в невеликі, густо покриті полянами ліси.

Тоді ми виминули Снітницю, перейшли річку Білу і рушили в південному напрямі до словацької границі. Вже дніло, коли зв'язковий з нашого будівничого роя привів нас в старий мішаний ялиновий і буковий ліс. Перед нами стояла стрімка гора, вкрита рідким лісом. Вгорі, між деревами, було видно латки сірого неба. Крутою стежкою йшла нам назустріч кулеметна ланка. Вона обминула нас, зайшла в добре замасковане природою місце і там залишилася на сторожі, щоб пильнувати, чи нашим глибоким слідом хтось не йде. Наш слід помало засипала сніговія. Ми тим часом спиналися по слизькій стежці на круту гору до нового табору. З трудом дісталися на верх гори й прийшли до першої землянки, яка лежала немов велетень під грубим сніговим покривалом. На нас дивилося око короткого комина. Вхід до землянки обріс інеєм. Метрів двадцять далі стояв невеликий будинок, збудований з круглого дерева. На нерівно витесаній дощині, що висіла навскіс над дверима, був випалений залізом напис: "ПОЧОТ". П'ятдесят метрів далі, під горбком, що легко піднімався вгору, була ще одна землянка, подібна до тієї, яку ми вже мінули. За великими землянками лежала невелика галявина. Чотовий "Дорош" запровадив відділ на ту поляну. Сніг, що сягав до пояса, ми скоро втоптали ногами. Прийшов сотенний "Бродич" і оголосив, що поведінка в цьому таборі буде така сама, як і в попередньому. Зобов'язує абсолютнатишина й конспірація. Вдень ніхто не повинен виходити на поляну без дозволу.

Бунчужний "Кудияр" приділив стрільців до землянок. Мене з "Райтером", чи, властиво, наші рої, призначив в першу землянку. Рої "Зеленого" і "Кори" в другу. Сотенний зі своїм почотом зайняли дерев'яний будинок.

Холодна простора яма неначе проковтнула 30 стрільців-повстанців. Попід стінами була зроблена лежанка, грубо встелена смерековим чатинням, на котрому світився срібний іней. Грубі колоди відгороджували лежанку від коридору. Вони служили також за лаву. В головах на стінах були опертя на зброю. Посередині уявного коридору стояла велика піч, зроблена з залізної бочки. Біля печі лежала купа сухих дров.

Ройовий "Райтер", що дуже любив командувати своїми підвладними, наказав запалити в печі. В землянці було напівтемно. Від вогню трохи посвітлішало. Стрільці, вже привичаєні до життя в землянці, взялися до впорядкування нашої оселі. Ми з "Райтером" примістилися на правій сторо-

ні, трохи далі від печі. Біля мене примістився мій кулеметник "Чорний" та амуніційні "Семчук" і "Тигр". Друга моя кулеметна ланка, кулеметник "Мандрівник", ланковий "Довгий" і решта роя зайнняли місце посередині під довгою стіною.

Рій "Райтера", що також мав два кулемети, зайняв ліву частину землянки. Кулемети ми держали якнайдалі від печі, близько дверей, щоб не розмерзалися. Ми знали: розігрітий в хаті кулемет часто затинається на морозі. Зброя мала бути завжди придатна до вживання. Від неї залежало наше життя.

Навівши порядок всередині, хлопці прочистили сніг перед землянкою. Вхід закрили палаткою. Чотовий "Дорош" зібрав ройових і сказав, що йдемо оглядати околицю, щоб знати точно, де ми тепер перебуваємо. Кожний рій дістане своє місце на становища для оборони в разі нападу на табір.

Ми вийшли на верх гори й через далековиди стали оглядати околицю. Погода була гарна, сонячна. Вдалині, у снігах, виразно було видно села, що сірими плямами хиж поприлипали до кручених потоків. Табір містився під верхом стрімкої гори, немов орлине гніздо над обривом скелі. Недоступний і затишний. На північний захід ліс тягнувся між селами Чертіжне аж до Баниці. На півдні, за три кілометри від табору, було село Ізби, що горішнім кінцем майже доходило до словацької границі. Там теж було село — Білична.

Ми вибрали місця на стійки і підслухи. До табору вернулися вже пізно пополудні. Чотовий назначив службовий рій на перших 24 години. Служба випадала кожного четвертого дня.

Загальна кухня мала варити сніданки, як тільки починало світати, а вечерю — після сумерку, щоб не було видно диму. Кухонний wagon від сторони близьких сіл був заслонений загородою, зробленою зі смерекових гілляк.

В цьому таборі було веселіше. Довкруги лежали українські села. Люди були до нас добрі й привітні. В ці села ми вже заходили раніше. Дороги й стежки були нам вже знані, а це важлива річ для партизана. Одним словом, табір був розташований у доброму й безпечному місці. Тільки з водою було тяжко, бо до потоку доводилося далеко ходити. Та й носити воду на таку стрімку гору не було легко. Воду до миття ми топили зі снігу. Білизну до прання відносили в село раз на тиждень, в залежності від сніговій. В землянках

держали взірцеву чистоту — цього пильнував сотенний санітар "Орленко". Співпраця між роями, що жили тепер в одній землянці, спочатку якось "не грала". Кожний рій жив, як одна родина, й старався бути кращим від інших. Це часто викликало якесь притасне напруження. Здібніші й спритніші стрільці старалися старшувати й використовувати слабших від себе, тоді як командири цього не бачили. Та час робив своє. Наші два рої зжились, і в землянці панував спокій. Службу виконували однаково. Не було тут ліпших і гірших.

До села заходили тільки стрільці з харчової ланки. Вони полагоджували всі наші потреби. Розвідку в районі вели наші люди з сітки ОУН. Вони також організували для нас харчі й привозили на означене місце. Все це робилося дуже конспіративно. В селі Чертіжне довірені селяни знали, що в їхніх лісах зимують повстанці, але ніхто не знав де, назви сотні та кількости людей.

Зближалися Різдвяні свята. Передсвяточний настрій був помітний і між нашими стрільцями. Було доволі стрільців, що перший раз у своєму житті мали засідати до спільноти Святої вечері, на жаль, не зі своєю родиною. Вони сиділи гуртами і згадували, як то було минулих свят вдома по їхніх селах. Старші вояки, що вже по кілька років не були вдома, приготовлялися до свята в лісі. Через друзів з господарської ланки діставали потрібні їм речі й держали на великий день Різдва Христового, бунчужний "Кудияр", як і в минулі роки, збирав біля себе найкращих співаків і переводив проби колядок, а також наших повстанських пісень. Харчовий інтендант "Ящірка" приобіцював дістати для нас щось кріпкого випити, якщо будемо чемними.

Я перекреслив дату 31 грудня 1946 року в моєму саморобному календарі. 1 січня 1947 року ми не відзначали. Зате 6 січня всі пам'ятали. В таборі панував рух та піднесений настрій. Стрільці голилися, стригли волосся, чистили взуття й натирали його чорною мазюкою, зробленою зі спаленої соломи, змішаної з товщем. З кухні доносився запах смаженої на олії цибулі. Перед вечором до землянки прийшов харчовий і дав нам мішок зі святочним приділом. Були там бублики, яблука, горіхи і трохи тютюну. Ми поділилися цим подарунком. Були вдячні добрим людям, що про нас пам'ятають і діляться з нами останнім куском хліба.

Як тільки показалася перша свят-вечірня зірка, на поляні стояв наш виструнчений відділ. Бунчужний зголосив сотенному свят-вечірню збірку. Потім відмовлено молитву. По

молитві ми проспівали "Боже, вислухай благання, нищить недоля наш край!", а потім коляду "Бог предвічний народився!" Далі сотенний виголосив коротку святочну промову і побажав нам всім веселих свят. Сотню знову перебрав бунчужний і передав службовому підстаршині. "До землянок розхід!" — пролунала команда.

Стрільці побігли до своїх землянок. На краю стоптаної поляни, під розлогою старою ялицею, довжелезні віти якої створили немов арку, стояло ще кілька старших бойових друзів. Вони міцно стискали один одному руки, обіймалися та згадували полеглих у боях товаришів. В кожного зроджувалися питання: "Хто з нас ще буде зустрічати Різдво Христове наступного року?" Боротьба за волю тривала, падали жертви...

Тим часом в землянках вже почався справжній святвечір. Я підійшов до нашої криївки. З вузької труби, що правила за комин, вилітали мідяні іскри. Вони піднімалися вгору й губилися в темноті. Мені пригадалися бенгалські вогники, що ми їх запалювали колись вдома на ялинці... Я зупинився задуманий перед входом до землянки. Зі середини долинала коляда. ЇЇ грали на скрипках мої стрільці "Липа" і "Тигр". Я обтрусив з чобіт сніг і ввійшов до землянки. Стрільці запросили мене до вечері. Спеціальних традиційних страв у нас не було, але кожний мав щось заховане на цей святвечір. Кожний рій одержав півлітра горілки. Дехто зі стрільців мав також свою заховану пляшку. Впитися не було чим, але було досить, щоб трохи розвеселитися. В землянках лунали коляди, жарти, сміхи. Дарма що в замерзлій землянці, ми були вільні, зі зброєю в руках і смерти сміялися в очі.

Зробилося тепло, навіть гаряче. Прийшли стрільці зі стійки, і їм подали їхню святочну порцію. Несподівано прийшов до нас наш чотовий "Дорош". Я хотів почастувати його, але він відмовився. Сказав, що прийшов у службовій справі. За десять хвилин я мав зголоситися зі своїм роєм в сотенного. Маю забрати повну зброю й амуніцію, але без багажу. Дехто зі стрільців почав нарікати, що навіть на святвечір не дають спокійно посидіти. Нічого не вдієш. Наказ треба виконувати.

Ми вийшли в темну морозну ніч. Перед почотом стояв уже гурт з другої землянки — ройовий "Кора" і кілька вибраних стрільців. Чотовий поставив нас в дволаву. Вийшов сотенний і цілий почот. Нас повідомили, що йдемо до села Чертіжне колядувати. Недавня нехіть відразу зникла. Стрільці

весело загомоніли. Мої музиканти скочили до землянки і принесли акордеон і скрипку. Сотенний сказав, що йому шкода, що цілий відділ не піде з нами. Задля конспірації не треба всіх показувати. Хоч село вважалося нашим, але все ще ніхто не знав, скільки нас квартирує в лісі.

За півгодини ми були над селом. Вже здалека чули запах святочних страв. Не одному з нас аж слинка з рота потекла. Мені пригадалося ще недавнє цивільне життя. Батько, мати, сестра... Що сьогодні діється вдома? Тільки Бог знає. Ще один раз було порожнє місце біля традиційного стола... Бідна зажурена мати, напевно, в задумі — де ж цього вечера її син-повстанець. Можливо, що якийсь повстанський відділ завітав до родинного села, і моя дорога мати гостить повстанців, як мене гостила мати-лемкиня. Отакі то думи-мрії кружляли в моїй голові.

Ми входили в село. Люди вже ждали на нас і запрошували до хат. Кожний господар хотів мати хоч одного повстанця в себе гостем, щоб місце при столі, що його тримали для борця за Україну, не було порожнє. Ми обіцяли, що зайдемо до кожної хати, але насамперед мала відбутися офіційна частина Свят-вечора.

Службу довкола села держали бойкварі ОУН. Ми залишили тільки алярмових стрільців. Зайшли до школиного будинку. Дівчата-підпільниці приготували для нас спільну вечерю. Велика кімната була гарно прибрана ялинками й різдвяними прикрасами. Посередині кімнати стояли довгі столи, заставлені традиційними стравами та печивом. На столах горіли воскові свічі. Біля вікна стояла чепурно прибрана різдвяна ялинка. В куті, на великій бочці, поставили вівсяного дідуха.

Ми засіли за столи, як одна велика родина — місцеві люди, дівчата з ОУН і вояки УПА. Вечором керував наш сотенний "Бродич", найстарший рангою між нами, а також літами. Цим разом наказу не було. Він просив нас встати. Бунчужний "Кудияр" відмовив голосно "Отче наш". Опісля було кілька коротких промов про Свят-вечір, Різдво і нашу боротьбу за волю України. Сотенний зложив святочні побажання нашим священикам, що опинилися в підпіллі, нашим братам і сестрам, що ділили важку долю в тюрях і концтаборах, Проводові ОУН, Урядові УГВР, Головному Командуванню УПА та всім воякам УПА і просив заспівати їм коляду "Бог предвічний народився".

Тоді почалася спільна вечеря. Смачні страви швидко

зникали зі стола. Припрошувати не треба було. Як закінчилася вечеря, всі ще раз проспівали "Бог предвічний". Після того бунчужний "Кудияр" мав нагоду виступити зі своїм хором. Вони виконали цілий свій репертуар. Дехто долучився до хору.

По закінченні офіційної частини стрільці дістали дозвіл піти по селу з колядою. Сотенний зі своїм почотом залишився з тереновими провідниками. Вони мали нараду. О годині третій над раном зійшлися всі знову до школи. Збірка до відходу. На прощання повстанці заспівали гостинним селянам ще кілька колядок. Цим разом вже надворі, серед села, під акомпанемент скрипки й гармонії.

В доброму настрої ми вийшли зі села. Несли багато гостинців нашим друзям, які залишилися в таборі. Після нашого відходу, зі села вийшли молоді хлопці й подалися в різні сторони лісу, щоб дезорієнтувати ворога. Вже в бункрах закінчили святкування. Про сон ніхто навіть не думав.

На Різдво ми ввечорі ходили до Баниці, а на другий і третій день свят малими групами відвідували з колядою інші довколишні села.

По святах наше таборове життя поплило далі тихими днями й досить гамірними ночами. Часом заходили до недалеких сіл, але тільки у сніговій. Майже цілий січень 1947 року минув спокійно. Ми сиділи тихо в лісі, а поляки — в своїх гарнізонах в Горлицях, Новому Санчі та Криниці. По Йордані польські відділи безпеки (УБП) з Криниці вчинили кілька грабункових нападів на українські села. Забрали від селян багато різного добра, а головно, худоби, без котрої селянин не міг існувати. До нас кожного дня доходили скарги, бо тільки в нас люди бачили своїх оборонців.

Наша розвідка повідомила, що багато пограбованої худоби віддали польським селянам в селі Мохначка біля Криниці. Одного вечора наша чета пішла до Мохначки. Довго там не затримувалися. Забрали пограбовану худобу від наляканіх поляків. Вони гадали, що ми їх постріляємо, бо таку опінію про нас виробили між польським населенням комуністи, польські шовіністи та польська преса. Тут ми мали нагоду показати себе з іншого боку. Всі були чисто вдягнуті, поголені й культурно поводилися.

Забрали ми тільки пограбовану худобу, казали не лакомитися на чуже добро та спокійно відійшли до нашого табору, залишивши зніяковілих поляків. По дорозі зайшли до наших сіл, віддали селянам їхні корови, які нам вдалося

відібрati. Для себе залишили двi молодi ялiвки — на наше прохарчування.

В таборi ми тримали гостре поготiвля, бо можна було сподiватися погонi. Три рої, що не виходили з табору, змiцнили застави. На краю лiсу ми поставили спецiальних зiрцiв з далековидами. Всi, хто ходив до Мохначки, мали вiдпочинок. О годинi 10-тiй ранку був проголошений алярм. Службовий стрiлець, що пильнував печi, щоб не вигасла, побудив нас з твердого сну. Ми швидко зiбралися й вийшли надвiр. На полянi вже стояв сотенний почет, а мiж ними чотовий "Дорош". За хвилину були там всi нашi пiдстаршини й вояки. Сотенний сказав, що нашi зiрцi зауважили ворожу стежу, яка просувається за нашим слiдом в напрямi лiсу. За ними йде вiддiл вiйська. Покищо ми не знаємо, скiльки iх, бо ще не всi вийшли з глибокого яру мiж селами Баниця й Izbi.

Якраз минулouї ночi була вiдлига. За нами лишалася глибока стежка вiд села Баницi. Ворог бачив, куди ми пiшли, але точно не знав, де ми й скiльки нас. В таку погоду ходили ми по-вовчому. Вступали одним слiдом. Коров'ячий слiд йшов збоку поряд нашого.

"Ну, що ж, будемо зустрiчати гостей?" — запитав командир "Бродич" своiх пiдстаршин. Всi вiдповiли, що прийmемо iх гарно. Хай приходять.

Мiсце для оборони було прекрасне. Вояки вже добре вiдпочили. В кожного з нас свербiли долонi. Хотiлося почастувати напасникiв олов'яним горохом, щоб знали, як воювати з УПА. Ми зайняли обороннi позицiї на верху стрiмкої гори, з пiвденno-захiдної сторони табору. Чекали на ворога ще цiлу годинu. Таке чекання дуже погано дiє на нерви.

Нарештi наша бойова стежка долучила до вiддiлу й зайняла становища. Ворог вже був у лiсi й розстрiльною пiдходив до нашого табору. Ворожi стрiльцi, що не були приготованi до бою в лiсi, йшли несмiливо вперед, западаючи в глибокий снiг. Ми тим часом лежали непорушно на становищах i приглядалися незgrabним, спitnilim вiд утоми воякам ВП. Вони дряпалися по стрiмкому схилi гори й дуже часто сковзувалися, збиваючи з nіg tих, що лiзли позаду них. Котрийсь з моiх стрiльцiв шепнув збоку, що добре було б їм кинути шнур. Добрий гумор в небезпечну хвилину — велика рiч, подумав я, її вiдповiв усмiшкою дотепному стрiльцевi. Так минуло ще з десять хвилин. Стрiляти не було наказу. Командир "Бродич" хотiв пiдпустити полякiв на близь-

ку віддаль, а вже потім ми їм покажемо, хто тут господар. Так і сталося. Ворожі вояки підійшли до першого бункру. Ми стежили, що буде далі. Один з них обережно підпovз до отвору, чорна пляма якого виразно видніла у білій копиці снігу. Поляк пильно наслухував, чи нема кого всередині. Переконавшись, що бункер порожній, з готовим до стрілу автоматом скочив досередини. Поляки подумали, що ми повтікали, й рушили в табір. На це ми тільки й ждали.

Нагло в сторону ВП посипалися густі черги з наших скорострілів і автоматів. Від першого вогню впало кілька червоних вислужників, решта почала втікати. Рятували їх грубі пні дерев і глибокий сніг. Заалармований стрілами, вискочив з нашого бункру їхній стрілець. В руці перед собою тримав він скрипку, яку залишив мій ланковий "Липа". Лише кілька секунд втішався бідолаха здобиччю. Наш чотовий "Дорош" перекреслив його радість чергою зі свого ППС. За кілька хвилин стрілянина вщухла, бо вже не було до кого стріляти. Ворог відступив, і довкруги запанувала тиша.

Проте була це тиша перед бурею. Ворог підтягав до бою нові сили. З ворожої сторони доносилися крики й залунали густі залпи. Однак вони нас не разили. Летіли, як то кажуть, "Богові в вікна". Наші стрільці почали собі жартувати з ВП, бо вони стріляли наосліп, не бачучи наших становищ. Амуніційний "Тигр" почав вигравати на гармонії якогось там "драпака". За кілька хвилин ворог підсунувся й почався справжній бій. Свистіли ворожі кулі, лунали веселі звуки старої гармонії, вибухали часом гранати й розлягалися зойки конаючих ворогів. Наші стрільці стріляли рідко, тільки тоді, коли бачили певну ціль. Ми берегли набої.

Від сотенного прибіг до мене зв'язковий. Сотенний наказав мені обійти з роєм ворога ззаду. Щоби дістатися непомітно в тил ворога, ми великим півколом обійшли ворожі становища. Це забрало нам півгодини. За цей час ворог не відержав наступу, відступив, чи, радше, польські вояки втекли. Коли ми прибігли на призначене нам місце, то побачили кількох вояків, які добігали до крайніх хат в селі Ізби. Мій кулеметник "Чорний" післав їм на прощання ще кілька серій, і "война" була закінчена. Ми вернулися до табору. Наші вже були в бункрах. Між бункрами лежало кількох ворожих трупів. Ми втрат не мали.

Був гарний, погідний день. Сонячне тепло приемно пригрівало. Сушився намоклий в снігу плащ. Кухарі зварили

обід. Ми до нього взялися з подвійним апетитом. Прийшов чотовий "Дорош", розпитав, як ми оточували ворога, а тоді наказав готуватися до відходу. Місце табору вже розконспіроване, тому треба його залишити. Ми зібрали все наше повстанське добро, якого не було багато, й вийшли на поляну. Сотенний "Бродич" був у доброму гуморі. Він склав нам подяку за проведений бій і дав наказ до відходу. Ми вийшли з табору й подалися в напрямі села Чертіжне. Перед селом розтягнулися в розстрільну. Так ми ждали до вечора. Поляки більше не показувалися. День закінчився спокійно. Коли вже зовсім стемніло, сотня увійшла до Чертіжного.

Нас зустрічали стривожені селяни й питали, чи не маємо втрат. Ми запевнили їх, що всі живі й здорові. Тоді вони нам радісно оповідали, як панічно ляхи втікали до Криниці, лишаючи на полях торби та зброю. Вони боялися нашої погоні. В селі ми довго не затрималися. Дістали від наших селян перекуску, роз прощалися й відійшли до іншого району, щоб далі відбитися від місця бою й затерти за собою сліди. Можливо, ворог стягне більші сили й завтра буде за нами шукати.

До Чертіжного ми повернулися щойно навесні. Від селян довідалися, що поляки прийшли по своїх побитих аж тоді, коли вже зовсім щез сніг. Тим разом були вони обережніші. Насамперед довго обстрілювали нашу "фортецю" з гармат і важких мінометів і аж надвечір ввійшли до порожнього табору. Там позабирали трупи і вимінували землянки. Нас дивувало, що опісля поляки не мстилися за свою поразку на українцях-лемках, що було правилом у Сянічині.

ПОВЕРНЕННЯ ДО СТАРИХ БУНКРІВ **(В околиці Камяної і Богуші)**

Був уже березень 1947 року. Зима все ще не хотіла капітулювати. Після кількох теплих днів знову почалися морози і сніговій. Ми спочатку перебували по селах, міняючи кожного вечора місце постою. Проте сотенний не хотів наражати села на небезпеку й післав розвідників до нашого першого табору, щоби переконатися, чи часом його не викрив ворог. Всі знаки, які ми залишили, були на місці й не рухані. Це означало, що все в порядку. Через тиждень після бою ми повернулися на старе місце.

Пересиділи там три тижні.

Одної ночі, десь близько другої години, тишу прошило

кілька крісових пострілів. Стійковий алярмував про небезпеку. За короткий час ми вже були на бойових становищах.

На місце, де стріляв наш стійковий, післано стежу. Стійковий прийшов до відділу й зголосив сотенному, що сталося. До нього прибіг великий пес, понюхав його й вернувся в гущавину. За якихось п'ять хвилин він побачив кількох людей, що йшли в його напрямі. На вигук стійкового "хто йде?", невідомі залягли в корчах, але нічого більше не робили. Тоді стійковий вистрілив кілька разів вгору, щоб заалармувати відділ. В той час, коли стійковий звітував сотенному, наша стежка повідомила про рух ворожої розстрільної, що, крадучись підходила до нашого табору. Сотенний дав наказ забрати всі речі, й ми перейшли на другий бік потока. Там було вигідніше місце до оборони.

Зводити бій в таборі було недоцільно, бо ми ще не знали, хто там, власне, до нас наближається. Могло бути, що якийсь провокатор навів на нас поляків. Також могла то бути районова бойківка ОУН, що несподівано натрапила на наш табір. Про місце розташування табору не знав ніхто, крім довірених кур'єрів. В таборі стояв якийсь час гамір, але невдовзі втих. Ми сиділи отак в непевності зо дві години. Мороз, хоч легкий, пробирав крізь шинелю й чоботи. Стрільці тупцювали на снігу, щоб розігріти ноги. Хотілося якнайшвидше повернутися до наших теплих бункрів. Сотенний вислав до табору стежу. Вона скоро вернулася й повідомила, що в таборі був ворог. Знищив нашу кухню й поспішно відійшов. Напевно, зорієнтувався, що нас багато й волів втекти.

Аж через кілька тижнів довідалися ми, як все було. Розповів про це наш селянин, що був тоді з ними. Одна чета ВП переходила ніччю через ліс і взяла цього селянина за провідника. Бідний дядько зовсім несвідомо вибрав коротшу дорогу через ліс, щоб скоріше позбутися ляхів. Несподівано він наліз на нашу стійку, де малощо не заплатив життям. Поляки зорієнтувалися в таборі, що ми десь недалеко й нас доволі багато, тому скоро подалися геть. На "прощання" дядька побили, бо підозрювали, що він провадив їх у пастку. Далі сидіти в цьому розконспірованому таборі було неможливо. Ми його залишили. Зима майже закінчилася. Сніг лежав тільки в лісах і на північних схилах гір. Вже можна було квартирувати по селах. Ночами ми заходили до сіл, а вдень перебували в лісах.

Весняне сонце щораз більше зігрівало замерзлі дерева

й землю. Прямо на очах танув сніг. Шуміли брудними, жовтавими водами потоки. За кілька днів вже щебетали весело пташки, вибираючи місце для гнізда. На деревах з'являлися перші бруньки, з котрих за кілька днів вийдуть на світ тендітні листочки. В місцях, де ще вчора лежав брудний сніг, виставляли до сонця свої ніжні голівки перші весняні квіти — проліски. Верхів'я високих ялиць шуміли якусь дивну мельодію, немов би проганяли на північ злющу зиму й вітали весну. Ми всі раділи. Ми ждали на весну нетерпеливо, і вона нарешті настала.

Одного вечора ми зайшли до села Поляни. Стрільці, що були вільні від служби, розійшлися відвідати своїх знайомих. Вечір минув швидко й весело. Ми розмістилися роями по хатах на нічліг. Досвіта вийшли зі села й пішли в ліс біля села Снітниця. До лісу зайшли так, щоб не залишити за собою слідів. На полях снігу вже не було, натомість в лісі ще лежали його латки. Був легкий морозний ранок. Ми зайшли два кілометри вглиб лісу й на горі, де вже не було снігу, стали на денний постій. Бунчужний "Кудияр" наказав кухарям варити снідання. Стрільці розійшлися по лісі й без більшого труду назбиралі сухого гілляччя до кухні й для вогню.

Невдовзі весело потріскували бездимні вогники, біля яких стояли повстанці та грілися. В нас був звичай: кожний рій квартирував окремо, на віддалі яких 30 метрів один від одного й палив свій вогонь. Байдуже, яка то була пора року. Невидима сила живого вогню єднала нас всіх в одну сім'ю. При вогні вояки забували про всяке горе. Половина повстанського життя проходила біля вогнищ. Таборувати без вогнища, то виглядало, як сидіти в кімнаті без стола і стільців. Не одному з нас згоріли на чботях підошви, припалилися шапки чи плащ на плечах або обпікались руки. Проте всі горнулися до зачарованого вогнища, котре давало життерадіність, тепло, відпочинок, з котрого пахла, горючи синіми язичками живиця.

Так було й того дня. Сидячи біля вогню, хлопці милувалися гарним весняним днем. Сонце піднімалося все вище над лісом. Ставало тепліше. Від кухні доносився приемний запах зупи, що вже доварювалася. Ми готувалися до обіду. Нараз з напряму одної нашої стійки донісся гук густої стрілянини й вибуху гранати. Заалармовані пострілами, що відразу затихли, ми зайняли оборонні позиції й чекали дальнього наказу. Запала цілковита тиша. Навіть веселі пташки

перестали співати. Ніхто не міг збагнути, що сталося. До відділу долучили стійкові. Був наказ про те, що у разі алярму стійкові можуть залишати свої місця і якнайскоріше повідомляти командира, що вони зауважили на своєму відтинку. Не долучив до нас тільки один стійковий з нашого роя, стрілець "Чорний", Стрілянина була якраз в напрямі його стійки. Про це я зголосив чотовому й вислав у це місце стежу з трьох стрільців — "Липу", "Семчука" і "Тростину". З рештою роя підійшов трохи допереду і ждав.

Ми чекали нетерпеливо на поворот стежі. За хвилин двадцять вислані на стежу вояки вернулися зі сумною й болючою вісткою: наш кулеметник "Чорний", мабуть, загинув. Місце, на якому він стояв на стійці було стоптане численними слідами, а велика кривава пляма свідчила про те, що він, мабуть, поліг. Ворожі вояки, напевне, забрали зі собою мертвє тіло нашого друга й поспішно забралися з цього місця.

Нетерпяче чекали ми до вечора. Ввечорі наша розвідка пішла до села Снітниці й від наших симпатиків поляків довідалися, що ж насправді сталося. Ліс, в якому ми перебували, був тоді під перевіркою ВП. Лісом переходили стежі, що шукали слідів повстанських відділів. Того дня переходила їхня стежа в силі двох роїв. Несподівано вона натрапила на наш слід. Побачивши, що слід зовсім свіжий, поляки пішли за ним. Посуваючись в бойовому порядку, зблизилися до нашої стійки. Стійковий зауважив ворога й пробував вислизнути зі свого місця і повідомити відділ про небезпеку, але ворог його завважив і сипнув вогнем. Важко поранений "Чорний" упав безсилий на землю. Коли вороги зібралися довкола нього, він відбезпечив гранату, вибух якої ранив кількох ворожих вояків. Кулеметник "Чорний" загинув, як герой, став гідним прикладом для наслідування. Він віддав своє молоде життя в обороні Батьківщини. Покійний був родом з Чортківщини. Хай лемківська земля буде легкою для молодого героя-лицаря.

Ворожа стежа забрала своїх ранених і тіло нашого друга "Чорного" та чимскоріше пішла з лісу до Снітниці. В селі вони наказали міліції позганяти на дорогу як найбільше селян. Вбитого показували людям, щоби впізнавали, хто він і звідки походить. Тіло нашого друга кинули в рів і забороняли похоронити. Як тільки вояки ВП вийшли зі села, селяни, не зважаючи на заборону, гідно поховали воїна УПА, кулеметника "Чорного".

Після цієї непоправної втрати мій рій заприсягнув відомстити за смерть нашого побратима і цю клятву пізніше сумлінно виконав. Де тільки була нагода, мій рій перший був на становищах і відважно приймав бій. Кожний бій був нашою перемогою. Про рій "Палія" заговорили всюди. Знав про нас наш курінний "Рен", знали також провідники надрайону, районів і працівники мережі ОУН. Я гордився моїми стрільцями-лемками. Чим більше падало жертв з нашої сторони, тим більше завзяття горіло в стрілецьких грудях.

Тиждень після цієї несподіваної втрати ми покинули Криниччину й пішли на схід, у ліси Свіржівської Магури. Там злучилися з іншою частиною нашої сотні, котрою командував чотовий "Корп". Вона також мала оборонний бій з польським військом. ВП оточило їхній зимовий табір, але, на наше щастя, ворог не вдерся до нього несподівано. Наші підслухи вчасно зауважили вояків ВП, і відділ мав час зайняти оборону, а згодом швидко відв'язався від ворога. Серед наших втрат не було. ВП пробувало йти за їхнім слідом, але скоро повернуло назад, бо наші позакладали піхотинські міни на шляху відступу. Один польський капраль залишив там свою ногу.

Отже сотня зібралася знову разом. Більший відділ — більша сила. Тим часом весна вже набрала повного розгону, краси й сили. Букові ліси Свіржівської Магури, де ми перевували, вкрилися густо ніжним ясно-зеленим листям. Хлібороби виходили кожного дня в поле. З ними ми постійно були в контакті. Від них діставали інформації про події, а часто також харчі. Польська розвідка не була спроможною стежити за кожним селянином, що виходив з плугом в поле.

Зближалася Великдень 1947 року. Ми стали на довший час тaborом у глибині лісів Свіржівської і Бортнянської Магури. Цей, здавалося безмежний простір, вкритий старим лісом, став для нас другою випадовою базою після Хрешатої в Сяніччині. Довкруг цих лісів були наші села, такі, як Свіржова Руська, Бортне, Перегонина, Пстружне, Вапенне, Воля Цеклинська, Фолюш, Перегримка та інші. Звідси ми робили численні наскоки на польські адміністративні центри. Малими рухливими групами піджодили аж на передмістя Горлиць. Майже всі харчові продукти, медикаменти й частину обмундирування стягали з польських сіл, що були ворожо наставлені проти лемків і нашого визвольного руху.

Великодні свята 1947 року заплянували перевести спільно з членами тереноюї мережі ОУН. Тиждень перед святами

наші різники мали багато роботи. Вони побудували спеціальні шопи для вудження м'яса і ковбас. У великомісію середу почали вудити. Запах свіжої вудженини розходився вглиб лісу. Тому вранці ми висилали далеко від табору спеціальні підслухи. Вояків ми не боялися, їх не було, але не хотіли, щоби нас занюхали польські "пси".

Ранком, в день Воскресіння Христового, в наші лісові нетрі теренові діячі ОУН привезли кілька підвод різного печива. Вони не забули і про свячені яйця, паску і ковбаску. Багато стрільців одержали підпільною поштою святочні побажання від своїх рідних, приятелів та дівчат. Не забула про мене моя подруга Ева з Полян — передала мені пачку, в котрій між печивом була також писанка з написом "Христос воскрес! Воскресне Україна!".

Свято почали урочистою молитвою і короткою промовою сотенного. Виступали з побажаннями районові "Смирний" і "Сокіл", які прибули зі своїми співробітниками. Пізніше кожний рій дістав свій приділ. Вояки ділилися свяченім і складали собі побажання вже по роях. Тут командували наші ройові. Прекрасний, теплий і сонячний день доповняв святочну атмосферу. Стрільці ділилися споминами про своє села та Великомісію звичаї.

Найбільше руху було в обливаний понеділок. Не обійшлося майже нікому, щоб не був облитий. Тих, що старалися уникнути традиційної купелі, ловили та під регіт стрільців несли до потоку і кидали в воду. Біля сотенного почоту було трохи тихше. На пні зрізаного грубого дерева стояв старий патефон, з якого трохи хрипливо лунала мельодія львівського танга. Наші офіцери забавляли якусь молоду панночку, що в своєму костюмчику звертала на себе увагу й своїми чарами забавляла наших командирів. Я довідався пізніше від нашого виховника "Бойка", що це провідниця "Христя".*

В цей же поливаний понеділок, перед вечором, наша застава затримала двох чоловіків, що підозріло вешталися по лісі. Затримані казали, що вони з недалекого села, шукають за слідами їхнього коня, якого вкрали минулої ночі. Командир застави наказав їм сісти плечима до дерева, тоді

---

* "Христя" щойно прибула поїздом Перемишль — Ряшів — Горлиці з інструкціями стосовно дальших дій сотні від Команди і Проводу Закерзоння. В Кораманецьких лісах на південь від Перемишля вона мала зустріч з окр. проз. "Григором" і "Оланом", членом Крайового проводу.

стрілець "Яличка" зв'язав їхні руки. Посиділи вони так з півгодини. Коли прийшла зміна застави, їх привели до табору. Цей табір був тільки тимчасовий, тому в більшій конспірації не було потреби. Затриманими зайнлялася наша ПЖ. Зразу вони повторювали свою версію, але згодом заплуталися у зізнаннях і призналися, що вони — розвідники повітового Уряду Безпеки з міста Горлиці. УБП припускав, що наша сотня повинна тепер перебувати в цих великих лісах. Вони хотіли вивідати, де наше місце постою, щоби несподівано напасті й розбити. Та не пощастило ворогам здійснити їхні пляни.

По святах ми залишилися в цих лісах, але постійно міняли місце постою. Розвідка доносила, що до Ряшева і Горлиць прибула більша кількість ВП. Мабуть, почнуться облави на ліси. Передусім будуть шукати нашу сотню. Сотенний висилав на села малі групи на "організацію" харчів. Вони мали доручення приготувати запас харчів у різних лісах нашого району, щоб у час облав можна було прохарчуватися. З досвіду ми знали, що тоді до сіл буде важко й ризиковано заходити. За два тижні вдалося нам замагазинувати доволі м'яса, картоплі, гороху і квасолі. Сутічок з ворогом ще не було, але вказувало на те, що вже скоро вони почнуться, бо військові патрулі роз'їжджали по селах. Ми готувалися до найгіршого. Часто робили довші перемарші, часом понад 30 кілометрів за ніч.

"АКЦІЯ ВІСЛА" – ПРИМУСОВЕ ВИСЕЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ НА "ЗЄМЕ ОДЗИСКАНЕ"

Щоб остаточно покласти край збройній боротьбі УПА, ОУН й визвольного підпілля під керівництвом УГВР на українських землях під ПНР, польський уряд, у порозумінні з Москвою, зорганізував повне виселення всіх українців з їхніх прадідівських земель. Операція дісталася назву "Акція Вісла". В Лемківщину і Перемишчину ворог кинув з центральної Польщі кілька дивізій польського війська, яке мало також танки, гармати, міномети, літаки, польові радіостанції, медичну обслугу, транспорт. Були також бронепотяги. Крім ВП, проти УПА кинули більші з'єднання поліційних військ — КБВ, МО, КОП та інші.

Ще більші сили були тоді кинуті у Східну Лемківщину проти сотень "Хріна", "Стаха", "Біра", нових бойовок та

збройного підпілля і в Перемищину — проти куреня "Байди", сотень "Бурлаки", "Громенка", "Крилача" і "Ластівки".

В західній Лемківщині ми мали тільки одну сотню УПА, легко озброєну — крісами, автоматами, кулеметами, гранатами, легкими мінами. Медична обслуга в нас була бідненька — чотири санітари, що могли дати першу поміч легко раненому. В терені було ще кілька санітарок, які опікувалися хворими й раненими. Зв'язок ми держали тільки штафетами, які переносили зв'язкові від села до села. А в кращому разі були кінні гінці.

Теренова бойківка під командою "Смирного" налічувала близько 60 вояків, які не мали військового вишколу, зате добре знали терен та мали зв'язки з населенням. П'ять — шість стрільців мали кущові проводи. Майже в кожному селі була станиця ОУН, яка співпрацювала з українським визвольним рухом.

Акція "Вісла" почалася в квітні у східній Лемківщині. В кожному селі й присілку стояли залоги, які забльокували ліси, загородили дороги, обставили мости. Цілими днями кружляли понад лісом ворожі розвідчі літаки. Вони скидали летючки польською і українською мовами.

Після перших облав ворог почав виселювати українців, і то дуже швидким темпом, бо війська було багато. Наші села ставали безлюдними. Ще недавно, всього кілька днів тому, зустрічали нас у селях радісні й веселі обличчя, а тепер віяло страшною пусткою з порожніх хат. Порозкидані хліборобські знаряддя, кухонне начиння, жіноче вбрання й інше свідчили про те, що відвічні господарі й власники цих земель не залишили їх добровільно. Гордих лемків викинуто насильно. Польські вояки везли їх на захід — пізніше стало відомо, що на так звані "Земі Озискане". З розпокою в серцях покидали свої села наші лемки-українці.

Про УПА говорилося тепер в кожній хаті. Про боротьбу писали всі польські часописи. Закордонні кореспонденти, що перебували в Польщі, старалися дістатися в терени діяння УПА. Польська влада натомість пильнувала їх і робила все можливе, щоб до контакту не дійшло.

В Горлицькому повіті не було вже нікого з наших селян. Отож там не було нам що робити. Ми трохи відпочили, бо були змучені після перемаршу. Харчувалися тільки з наших магазинів. ВП знало, що ми є в цьому терені. Вони тепер вглиб лісу не заходили, бо допильновували населення. Пильнували також виселених порожніх сіл, щоб вояки УПА не могли

у них взяти харчів. Проте ми не йшли на села. Ми вирішили залишити Свєржівські ліси. Ночами проходили десятки кілометрів, часто натрапляли на ворога, але уникали сутичок. Врешті знову дісталися у великий, вже нам знаний лісовий комплекс над селом Брунари. З харчами не мали ми великих труднощів. Харчувалися з наших магазинів, що ми їх зробили кілька місяців тому. Багато допоміг нам стрілець "Борсук" з бойки районового "Смирного". Він був родом з цих околиць. Майже кожного вечора "Борсук" заходив до свого села. Не залишилося вже там нікого з українців — всі були вивезені на захід Польщі. Він заходив до місцевих поляків, яких добре знат. Вони давали йому цінні інформації про розташування польських військових частин у терені й помагали харчами. Проте однієї ночі "Борсук" вернувся зі села скоріше, як ми того сподівалися. Він повідомив сотенного, що ворог вже довідався про наше перебування у цих лісах. До Нового Санча приїхав додатковий полк польського війська й негайно вирушив у напрямку місця нашого розташування. Акція виселенча ("Акція Вісла") скорими темпами просувалася зі сходу до Західної Лемківщини.*

---

*Приблизно з 1-ї декаді червня 1947 р. я ("Христя") подалась поїздом зі станції міста Горлиці через Ряшів до Перемишля, звідти — в ліси, на південний захід від Перемишля, де відбулась швидка зустріч з членами Проводу: краївого — "Орланом" і окружного — "Тригором". Я отримала інформацію і доручення, щоби члени тереноюї організаційної мережі — підпільнники разом зі сотнею ("Броднча") вийшли, на час виселенчої акції, з терену і перейшли на територію Чехословаччини. 15 червня всі були згруповани в лісах Кічери на захід від сіл Брунари — Снітниця, де після приїзду, я передала інформації й нові накази.

Вночі з 18 на 19 в околиці Верхомлі Великої всі разом — сотня, працівники підпільні, бойки переправились через ріку (границю) Попрад і знайшлися на території Чехословаччини. Польське військо і погран-застава пішли в погоню, а заалармовані чеські війська п'ять разів того дня атакували, робили засідки, і все-таки відділові майже без втрат вдалося відірватися від ворога. В околицях Старої Любовні маневрували 4-5 днів завдяки прихильності словаків. Потім прямували в більші ліси на захід, не віддаляючись від кордону. В останніх днях червня відділ наблизився до кордону і вночі напоровся на військові застави і засідку, але щасливо "відв'язався" від ворога, прямуючи до кордону в околицях польського гірського масиву Пенін. Тут, на кордоні, ждало нас велике випробування — кордон був обставлений густими лавами польського війська і довелось перебігти вільним простором під сильним обстрілом ворога. Тоді був поціленій стрілець "Теплий". Я була поруч і чула, як сказав до товариша: "Я вмираю, знімі з моєї руки годинник і передай моїй мамі з останнім віддихом для мами і України". Легше стало, коли наші кулеметники перебігли відкрите поле і почали сильно відстрілюватися. Згодом ми опинилися більше кордону, чого навіть не передбачували ані ми, ані наш ворог. Відділ спокійно перейшов краєм Пенін і опинився в комплексі лісів Радзьєєва. Там перебули до 7 липня. Саме того дня, після домовлень

В тому ж лісі над Брунарами несподівано заатакував нас ворог — велике з'єднання. Вив'язався бій, нашим прихильником був дощ. Відділ наш, відстрілюючись, почав пересуватись верхом в північно-західному напрямку, вже ввечорі перетнув шосе Криниця — Грибів і перейшов в ліси над річкою Кам'яною. Ранком військо знову заатакувало. Після сильного відстрілу ціла група верхом попрямувала на захід, перейшла дорогу Криниця — Новий Санч в околицях сіл Лабова — Лосе Криницьке і лісами Руніка дійшли до села Верхомля Велика.

Як тільки стемніло, ми почали сходити з гори до Попраду. Вдень, коли дивлися через далековид, здавалося, що до ріки недалеко, але щоб дійти туди обережно, аби ніхто не чув і не завважив, ми витратили майже цілу ніч. Над ранком перейшли через Попрад на словацьку сторону. Ріка там не була дуже широка, але рвучка й холодна. Замочилися ми до пояса і вище. Зброю й амуніцію держали на голові. Мій рій мав ще на додаток раненого вістуна "Прута". Ми носили його зі собою вже два тижні, бо не було кому передати.

На словацькій стороні було спокійно. Перед нами стояла стрімка гора, поросла рідко низькими рідкими кущами. Надворі вже сіріло. Скоро мав настati день. Треба було якнайшвидше відійти від кордону. Ніхто не нарікав на втому. Холодні штани прилипали до тіла, в чоботях хлюпала вода.

Вже зовсім розвиднілося, коли ми видряпалися на верх гори. Ліс був там густий, але часто поперетинаний великими полянами. Ми лягли розстрільною на верху гори, щоби трохи відпочити й оглянути незнаний нам терен. Пробудилися зі сну птиці й почали співати назустріч сонцю, що червоною загравою почало підноситися над лісами Лемківщини, з якої

щодо наступних місяць зустрічей (мертві пункти для зв'язкових три рази на місяць), я від'їхала зі станції Ритро — на лінії Північна — Новий Санч в Перемишчину, а відділ відійшов в лісі Руніка за Попрадом на схід.

На жаль, я вже більше не зустрілась зі зв'язковими зі сотні, хоча регулярно приїздила на домовлені місяця. Чекали на мене зв'язкові з організаційної сітки "Іскра" (Еміль (Омелян) Висовський уродженець с. Маластів пов. Горлиці) з товарищем, а в серпні — "Чабан" (Гриць Кисілевський), який допоміг у контакті з ком. "Реном", що дістався з надр. "Бескід" в Західну Лемківщину в Надр. "Верховина". Після поновлення за моїм посередництвом контакту з Проводом Закерзоння "Рен" з охороною відійшов в Перемишчину, де зустрівся з членами Крайового проводу, а згодом, після розмов, перейшов в Україну для дальшої праці в підпіллі. — прим. "Христі".

ми недавно вийшли. Нам було байдуже, що діялося довкруги. Відпочинок був важливіший від краси нового дня. Тому що наш відділ був у розстрільній і в повному бойовому поготівлі, командир забезпечення не виставив більших застав. Підслух з двох стрільців він поставив на нашему сліді і три стійки — позаду нашої лінії. Кожний рій мав алярмового стрільця. Решта вояків лягла відпочивати. Мене сон не брався. Я пішов до сотенного почоту, щоби довідатися про дальший маршрут нашого відділу. В початі також ніхто не лягав спати. Був там мій чотовий "Дорош". Ми розклади теренову мапу, щоби зорієнтуватися в терені. Відділ перебував, як виявилося, в околицях міста Стара Любовня на Словаччині. Попрад перейшли біля словацького села Каче. Від нас до кордону було близько — може, кілометр. Через далековид ми докладно бачили, як польське військо оточувало ліс, з котрого ми недавно вийшли. Наши стрільці були дуже вдоволені, що нам Бог допоміг щасливо висмикнутися з ворожого мішка. З нами також перейшли кордон провідники ОУН і їх численні боївки.

За згодою районового західної частини Лемківщини, "Смирного", ці боївки були тимчасово введені до складу нашої сотні як додаткова чета. Майже всі вояки боївок були місцеві й добре знали цю територію та розмовляли або принаймі розуміли словацьку мову. Десь о годині 9-ї ранку наші зірці повідомили, що багато польського війська, може навіть цілий батальйон, зібралося над рікою Попрад, у тому містці, де ми переходили кордон. З другого боку ріки стояла приблизно сотня чехословацьких пограничників. Їхні старшини щось довго переговорювали з польськими. Після того чехи вирушили по нашему сліду. Ми побудили стрільців, що спали, наготовили зброю та спокійно чекали нового противника, з яким дотепер ще не воювали. Сотенний дав наказ першими не стріляти. Ми перебували на території ЧСР. Може, нам вдасться вести переговори, й обійтися без зайвих жертв з обох сторін.

За півгодини чехи наблизилися до нас на якихось п'ятдесят метрів. Сотня лежала спокійно на добре замаскованих становищах. Кожний з нас тримав зброю напоготові, щоб, в разі потреби, відкрити цільний вогонь. Нараз з чеської сторони пролунав постріл і розпочався бій. Говорила густими кулеметними чергами й поодинокими крісовими стрілами наша повстанська зброя. Могутня луна неслася долиною Попраду і грізно відбивалася в проваллях. Це був гураганний вогонь. Ворог відразу запанікував і кинувся до кордону.

Проте чеські вояки не втекли, а зайняли становища й цільним вогнем обстрілювали далі наші позиції. Один з них зауважив моє становище й хотів мене знищити. Почався між нами поєдинок. Я вхопив від стрільця "Квіта" кріса й почав колоти пострілами дерево, за котрим лежав завзятий чех, а він робив те саме з моєю ялицею. Попала, як то кажуть, коса на камінь. Обоє тверді. Тим часом наше праве крило пішло в обхід. Чехи це завважили і швидко відступили за своїм відділом.

Стрілянина втихла. Я думав, що мій противник мертвий і побіг подивитися на його трупа. Проте його там не було, тільки кілька порожніх патронів. Мені було приємно, що той відважний хлопець вийшов живий з двобою. Мертвий свідок не принесе нам ніякої користі, зате живий буде розказувати, що воїн УПА в цьому бою переміг. Того дня не було для нас спокою, але всетаки нам вдалося вийти ціло, хоча ворог щораз поновлював атаки. Надвечір залишили ми на становищах тільки один рій. Решта відділу перейшла за хребет гори й взялися зварити дещо, бо голод вже давав про себе знати.

Незнаний нам терен і голі гори з малими клаптиками лісу примушували нас сидіти до вечора в ліску. Ворог більше нас не переслідував. Діставши відсіч, не міг так скоро опам'ятатися. На щастя, чехи не дозволили полякам перейти на їхню сторону. Поляки вже мали кількарічний досвід боротьби з УПА, і їх було багато. До того ж гнала їх за нами ненависть до українців. Вони напевно були б лазили за нами до темного вечора.

Того дня повстанське щастя було з нами. Що буде завтра, ми не знали. Наразі хотілося добре відпочити й виспатися, щоб набрати нових сил до дальшої боротьби.

БОЇ БІЛЯ МІСТА СТАРА ЛЮБОВНЯ НА СЛОВАЧЧИНІ

Наше становище було складним і небезпечним. Ми перебували в чужому, незнаному терені. З нами було понад 40 чоловік з теренової мережі ОУН. Більшість з них мала слабкий бойовий вишкіл, а дехто в бою ще не був.

По довших нарадах сотенного з підстаршинами, старшинами та провідником "Смирним" вирішено дістатися знову на Лемківщину. Ми думали, що в цей спосіб нам вдасться вийти з облави, яка напевно готувалася проти нас на завтра. Місце переходу вибрали за кілометрів тридцять на захід від

теперішнього нашого постою. Там вже був зовсім чужий терен, у селях по польському боці жили виключно поляки.

Як тільки почало сутеніти, ми вирушили в дорогу. Без відпочинку маршували цілу ніч. Перебрели одну, досить бистру річку, в якій змили піт з наших облич. Тоді ми проскочили головне шосе. На шосе був великий рух чеських військових частин, з танкетками виключно. Наш ранений вістун "Прут" терпів великі болі, але не нарікав. Стрільці з інших роїв допомагали нам його нести. До наміченого місця було ще, може, зо три кілометри, але коротка літня ніч була союзником нашого ворога.

День застав нас на голих полях. Повороту для нас не було. Змучені до краю, ми поспішно йшли, а часом і підбігали в північно-західному напрямі, де, вже недалеко кордону, видніли невеличкі кущі. Тим часом ворожі зірці бачили нас як на долоні. Радіо-зв'язком вони звітували своїм відділам, а ті під'їжджали вантажними автами й замикали нам доступ до кордону. Що буде далі, ніхто з нас не знав. Втім, не знали ми і про рухи ворога. Та йшли до мети, найперше до тих кущів, що стриміли з яруги. Врешті ми дійшли до яру й почали загилюватися в порослі кущами узбіччя. Цей невеличкий яр тягнувся вгору аж до кордону. Розтягнені в бойовому порядку, лягли в м'яке букове листя, щоб трохи відпочити. Сотенний "Бродич" відразу вислав одну кулеметну ланку перевірити кордон. До мене прийшов чотовий "Дорош" і сказав вернутися з роем до нашого відділу і там зайняти становище на нашему сліді, бо зірці зауважили, що за нами посугається ворожа погоня. Треба їх затримати.

Тяжко було піднятися на ноги, але треба було забезпечити відділ від ворога, що вже доходив до яру. Ми відійшли метрів п'ятдесяти від нашої сотні й зайняли оборонні становища. Яр був там вузький й невигідний, так що 14 стрільців я мусів розмістити на смужці не більшій як шість метрів.

Чотовий "Дорош" якось збентежено поглянув на мене й сказав: "Тримайся, брате, як можеш!" Він одразу відійшов до сотенного по дальші накази. Я лежав між двома кулеметними ланками і ждав, вдивлений на наш слід, який губився з виду вже за першими кущами.

Сонце помало піднялося вгору. Безтурботно цвірінькали лісові пташки. А ми чекали на людьми викликану бурю, яка мала ось-ось початися.

Мої стрільці застигли в безруху, немов вирізьблені з бронзи. Вони тримали напоготові зброю, вдивляючись в зелену гущавину. На моє лицо впав сонячний промінь. Я поглянув в сторону сонця. Якось мимоволі пробігла в голові думка: "Чи побачу я тебе завтра, ясне сонечко. Чи, може, доведеться тут, на цьому словацькому камінні залишитися на вічний спочинок..." Від цієї думки аж піт на чолі виступив. Дальші думки перервало досить голосне хрустання. Я поглянув наліво й побачив моого амуніційного стрільця "Тростину". Він з апетитом гриз кусок сухаря. "Ти, чоловіче, маєш спокійні нерви" — сказав я пошепткі сам до себе, ю мені стало веселіше.

Нараз мертвутишу ю ніжний спів пташок перервала довга кулеметна черга. Стріляли на кордоні, там, куди пішла наша стежка. Стрільці переглянулися, але ніхто не сказав ні слова. Ми знали, що то стріляв ворожий кулемет "Дехтярова". Наша стежка мала німецький кулемет "МГ-42", що стріляв швидко, наче одним звуком.

За десять хвилин наша стежка повернулася ю повідомила, що ворог вже встиг окопатися на кордоні. Про перехід кордону в цьому місці навіть не можна було думати, бо це коштувало б великих втрат в людях. "Буде гарячий день, але мусимо відержати, — сказав сотенний, а тоді додав: — Наше життя потрібне Україні! Мусимо його зберегти!"

Через кілька хвилин я завважив, що перед нами легесенько ворухнувся кущ. Я відбезпечив гранату. Мої стрільці вже знали, що це означає, бо ми так домовилися — бій буду починати гранатою. Мої славні друзі кулеметники "Дунай" і "Мандрівник" обмінялися поглядами і поставили пальці на спусковий механізм кулеметів. На віддалі десяти метрів тріснула зломана галузка і знов ворухнувся кущ. В той самий момент моя граната, а за нею вогонь цілого роя нищать ворожу стежу і дають сигнал відділові відкрити вогонь.

Почалося пекло, до якого ми були готові.* Стрілянина і крики лунали з усіх сторін. Виявилося, що ми вже оточені. На наше щастя, вороже півколо було широко розтягнене,

---

* Стрілець "Рогач", який був приділений до роя "Палія", оповів, що рій лежав на бічному гострому хребті. Стрільці лежали близько один до одного, ногами докупи. Це нагадувало юму спони на возі. З такої позиції вояки відбивали ворожі наступи з двох сторін.

бо ворог не знат, в котрому саме місці ми перебуваємо. До польського кордону нам не було чого пхатися, бо там окопалися чехи, а з другого боку — поляки. Наш командир намітив плян дальншого бою. "Наступати на південь і прориватися в глиб Словаччини!" — пішов по лісі наказ сотенного. Ворог стріляв наосліп, бо нас не бачив. Ми підійшли вгору на край лісу. Тут нас густо обстріляли чехи, котрі встигли зайняти якісь старі окопи.

Перша чета "Корпа" пішла в пробій. З окликом "Слава! Слава! Слава!" вояки "Корпа" кинулися на чеські окопи. Густий і цільний вогонь нашої зброй примусив чехів до втечі. Вони залишили в окопах кілька вбитих і ранених. Не обійшлося і нам без втрат. Перед ворожими окопами впав вбитий наш кулеметник вістун "Птах" і стрілець "Кінь". Остання черга з його кулемета викинула ворога з окопів, а сам він молодий, стрункий, з завзятим обличчям, повільно впав на кулемет. Останнім його словом був оклик: "Вперед, за Україну!" Покійний "Птах" був родом з Ходорова. До УПА прийшов з дивізії "Галичина" після бою під Бродами. Молодий патріот не змарнував свого вишколу. Знайшов зв'язок до УПА і ще цілих два роки зі свого кулемета плював у вічі ворогам України. Своє молоде життя зложив на жертівнику за свою Батьківщину! Його друзі накрили тіло героя палаткою, бо про могилу не було часу навіть думати в такій гарячій ситуації. Вони забрали його торбу та закривавлений кулемет і пішли вперед, на ворога, так, як він їм наказав перед смертю. Так само вояки попрощали побратима "Коня".

В цьому лісі відбулася ще одна болюча для нас трагедія. Як було згадано, кілька тижнів тому був поранений в голову вістун "Прут" з мого роя. Він тепер був з нами і хоч не бачив нічого, бо мав цілу голову в бандажах, але добре чув, що довкола нього діялося. Знав він, що наша доля сьогодні незавидна. Будучи добрим вояком і патріотом, просив сотенного санітара "Орленка", щоб його дострілити — живим не хотів впасти в руки ворога і не хотів, щоб через нього впала ціла санітарна ланка. Він знав, що відступати або наступати з нами він не може, а попасти живим в руки ворога ніяк не хотів. З болем серця сотенний "Бродич" погодився виконати останнє прохання старого вояка "Прута". Він кивнув головою на знак згоди та, щоб не бачити трагічного кінця, побіг за першою чотою, що пробивалася з оточення.

Завзятий бій тривав коротко. Кільце було прорване. Через широку поляну ми перебігли в невеличкий лісок, що

був уже за поляною і також за горбом. Ворожі розстрільні лишилися за нами. Їхні стріли все ще було чути, але вони нас не разили. На побоєвищі залишили ми двох наших друзів і чеських та польських убитих. Числа нам не знані. Польське військо таки перейшло на чехословацький бік і спільно з чехами почало нас переслідувати.

Наши стрільці прилягли попід деревами й пильно стежили довкруги, чи де не появиться ворог. Чотові та ройові зібралися біля сотенного по дальші вказівки й накази. Сотенний розгорнув стару, вже досить знищенню мапу Словаччини. Зорієнтувавшись, де ми тепер перебуваємо, обвів він олівцем великий гірський масив. Були це словацькі Низькі Татри. Сказав, що попрямуємо туди. До наміченого місця було досить далеко, десь понад тридцять кілометрів. Терен був гористий, вкритий малими перелісками, полями, селами.

Наше становище було критичне. Ми опинилися, властиво, на безлісному терені. Нам нічого не лишалося, тільки йти вперед і не марнувати дорогого часу. Ми рушили на південний захід, йшли розстрільною, чотами. Чота за чотою прямували в невідоме. За нашим слідом погоні не було, бо, діставши доброго прочухана на снідання, ворог вже мав респект до нашої зброї і близько не підходив. Зрештою, спочатку не здав, що з нами сталося. Згодом, коли побачив, куди прямуємо, старався перетяти нам дорогу, щоб не допустити до великих лісів. Ворог мав до розпорядження радіозв'язок, вантажні авта та добрих місцевих проводирів, тож був для нас небезпечним. Ми натомість здалися, як то кажуть, на Божу поміч і власне щастя. Перейшли невеличкі гаї й чисте урожайне поле. Ворог підтягнувся й обстрілював нас безперстанно, але тільки з боків і то здалека. Кулі свистіли високо понад нами. Було це навіть добре, бо ніхто не скаржився, що болять ноги або нагризли чоботи чи черевики. Великий ліс, що його ми бачили на мапі, тягнув нас до себе немов магнет залізо.

О дванадцятій годині дня ми перейшли полями недалеко якоїсь місцевості. День був теплий, сонячний. На полях працювали селяни. Ми підходили до них по інформації. Коли вони дізнавалися, хто ми такі, то радо показували нам дорогу. Були й такі, що добровільно розставалися зі своїм полуденком і віддавали хліб і до хліба нашим втомленим стрільцям.

Ми довідалися від селян, що на нашій дорозі є два головні шосе, якими часто проїжджають військові транспорти. До першого шосе було ще півкілометра дороги.

На пільній дорозі завважили трьох чеських вояків, що бігли до нас і махали руками, щоб на них почекали. Небезпеки від них не було ніякої. По лінії переказали стати й добре заховатися в збіжжю. Чехи були вже, може, сто метрів від нас. По уніформі ми зрозуміли, що вони пограничники. Їм назустріч ми післи кількох стрільців, що носили польські уніформи. Цей підступ нам вдався. Чехи були певні, що стрінулися з польським військом. Говорили, що вони також шукають за "бандеровцамі".

Наш бунчужний "Кудияр", надівши польську шапку, добре відіграв ролю польського старшини. Він поінформував чехів, що "бандерівські" партизани перейшли вже в Низькі Татри й попросив їх показати нам туди якнайкоротшу дорогу. Чехи сказали, що цей терен вони знають дуже добре й уважають, що це їхній обов'язок — допомогти ліквідувати "бандерівських" партизанів.

Ми дістали безплатних проводирів. Пригадалася стара наша приповідка: "Козак не без долі". В скрутній хвилині доля прислала нам поміч.

Стрільці в польських уніформах пішли з чехами в напрямі Низьких Татрів. За ними, трохи далі, йшов розстрільною наш відділ. Обережність була велика. Перейшли ми так полями й перелісками кілометрів шість. Терен був горбистий. День сухий, гарячий. Сонце, що вже піднялося високо, почало припікати. Над полями висіли безжурні жайворонки й безустанно співали польовим трудівникам, що, зігнуті, боролися з бур'янами на ланах. Та насолоджуватися чаром природи ми не мали часу.

Від того, як швидко ми рухалися, залежало наше життя. Ворог покищо не знав, де ми. Але міг нас знайти по наших слідах. Зрештою, нас бачили люди. Ворог напевно постарається загородити нам дорогу.

Наша передня стежа зупинилася на горбку й давала нам знак стати. Ми лягли на землю, дехто стояв і ждали дальнього наказу. Ця затримка була для нас дуже потрібним відпочинком. Лежав я з моїм роєм у вівсі під межею. Холодна земля приємно відсвіжувала спіtnile тіло. Пахуче зілля, що росло на межі, приємним ароматом задурманювало голову. Хотілося спати. Свідомість, що треба йти далі, боролася зі сном і перемагала. Інстинкт самозбереження перемагав вигоду й голод.

Відпочинок довго не тривав, всього хвилин десять. По лінії подавали наказ, що будемо переходити шосе. Чотовий

"Дорош" дав рукою знак: "Вперед!" Розстрільною ми збігли вдolinу, проскочили потічок і за ним шосе. Дехто зі стрільців таки затримався, наповнив ідунку водою... Недалеко перед нами стояв густою, темною стіною ліс. Відділ зупинився на краю лісу. Наше заднє забезпечення перетяло телефонічну лінію й долучило до нас. Чехи казали, що цей ліс досить великий, але до Низьких Татрів не доходить. Доведеться ще переходити відкриті поля й ще одне шосе.

Було вже півднє. До вечора ще далеко, але в цьому лісі ми чулися безпечно. Ми могли маневрувати й легко відбивати ворожі атаки. Ми призичасні до лісових боїв, а ворожі вояки були в лісі безрадні. "Темна нічка мати", про яку ми часто співали, була ще далеко. Ніч була нашою союзницею. За одну ніч ми могли пройти у відкритому терені навіть 40 кілометрів. До ходу ми були вправлені.

Ліс був старий. Грубі ялиці шелестіли привітно вогкими темнозеленими шпильками. Пахло живицею. Віддихали на повні груди. Ми почувалися немов вдома. Врешті вийшли на верх невисокої гори. Сотенний наказав зайняти кругові оборонні становища. Будемо тут відпочивати, аж поки не підійде ворог. Довкола, на віддалі 50 метрів, ми розставили підслухи.

Наші чеські проводирі побачили тепер цілий наш відділ. Щойно тепер вони доглупалися, з ким мають до діла. Не знали, що зі собою робити. Втікати неможливо. Залишилося або здатися в полон і просити в противника пощади.

Вони кинули на землю зброю. Сотенний сказав їм, що як зайдемо в Татри, то там він вирішить, що з ними робити. Над ними встановлено нагляд кількох стрільців. Їх попереджено, що якби котрийсь з них втікав, то буде вжита зброя. Спитав, чи вони його зрозуміли. Відповіли, що зрозуміли.

Сотня немов втопилася в високих травах. Всі пригорнулися до вогкої землі й відпочивали... Так ми пересиділи чи передрімали добру годину. Відпочилі м'язи почали домагатися харчу. Стрільці ділилися між собою сухарями, бо не всі зберегли свою залізну порцію на лиху годину. Були такі, що з'їли її ще того самого дня, коли одержали. Наші кухарі мали вільний від праці день, бо харчова ланка не мала зі собою ніяких запасів харчів. Баняки дивилися на нас порожніми днами, немов нагадували, що вечері не буде.

Десь недалеко в лісі тріснула зломана гіллячка — один раз, другий, третій... Це нас насторожило. Мої думки про їжу відразу щезли. Кожний з нас тримав напоготові зброю

і прошивав зором зелене листя кущів, з котрих у кожну хвилину могла показатися ворожа голова. Та цим разом наша тривога була зайва. До нас поверталася наша стежка, яка перевіряла терен у напрямі плянованого нами маршу. Вояки зі стежкі відразу підійшли до сотенного і розказали, що до головного шосе від лісу буде з кілометр чистим полем. За шосе до великого бору, що тягнувся на всі боки, здавалося, у безконечність, було ще принаймні чотири кілометри чистого поля.

Неприємно було почути, що зірці завважили довгі колони вантажних машин, що зближалися в нашу сторону з двох сторін. Здається, ворог старався замкнути шосе. Треба діяти негайно. Не можна було тут чекати до вечора, бо ворог оточить цей лісок серед відкритих піль, щоб нас в ньому знищити. Щоб вийти з плянованого оточення, треба за всяку ціну пробитися до великого лісу. Сотенний показав рукою напрям і крикнув: "Вперед, хлопці!"

Чота "Дороша" зійшла перша. За нею йшов почот і провідник "Смирний". Чотовий "Корп" замикав заднє забезпечення. Ще одна чета була в центрі. Не пройшли ми далеко, як мій рій відкрив густу стрілянину. На нас напоролася ворожа погоня. Вже другий раз сьогодні мій рій відбивав ворога. Ворог зник, і стрілянина наразі припинилася. Чотовий "Дорош" наказав мені йти з роєм у напрямі шосе. Ми побігли розстрільною в тому напрямі, що його визначив чотовий. За десять хвилин вже були на краю лісу. Я подав знак зупинитися. Треба зорієнтуватися в терені.

Ситуація була невесела. Перед нами лани. Внизу виднів невеличкий потічок, а понад ним тягнулися пасовиська, на яких паслися корови й вівці. На другому березі потоку пробігало шосе. Трохи далі було видно, що під'їжджають вантажні машини з обох боків. До нас долучила перша чета й почот. Сотенний "Бродич" мав намір розпитати більше, що діється і порадитися, що маємо робити, якщо ворог нас розсіє. Він подав збірний пункт і ще щось хотів сказати, проте нагло ззаду почалася сильна стрілянина. На чету "Корпа", що була в нашому задному забезпеченні, наступала ворожа розстрільна. Вив'язався завзятий бій. Нам вже не було на що чекати. "Дорош" крикнув: "Хлопці, вперед! За мною!" Ми побігли розстрільною полями в напрямі шосе. Ворожі машини по обох боках зупинилися, і ворог відкрив по нас неструмний кулеметний вогонь. Залягати не було ніякого сенсу. Рішала швидкість. Кулі,

хоч дзижчали, як оси, але летіли горою. Дякувати Богові, якось не зачепили нікого.

Я наказав кулеметникам відкрити вогонь. Кулеметники "Білянс" і "Дунай" були сильної будови, а ще й до того відважні повстанці. Вони в бігу заграли зі своїх кулеметів. Видно що стріляли цільно, бо примусили чехів шукати захисту в ровах при дорозі. Ворог не переставав стріляти, але його кулі свистіли високо в повітрі. Ми помучилися і далі наступали на шосе повільніше. До нас долучився рій "Зеленого". Тепер мій рій обстрілював ворога з лівої сторони, а рій "Зеленого" — з правої. Бойовим окликом ми пішли в напрямі шосе, що вже біліло перед нами на другій стороні потока.

Ворог також не дармував. Чеські вояки зайняли кращі вогневі становища й почали нас обстрілювати цільніше. На щастя, вони були доволі далеко, й ми втрат не мали. Була вже друга година по обіді. Пражило гаряче сонце й чеські кулі. Ми перебігали пасовисько. Перелякані словацькі пастушки втікали з худобою з поля бою. Кілька наших стрільців підібрали залишені ними торби з полуденком.

Нарешті ми вже були під шосе. Ворог загородив нам шлях, стріляючи з важких кулеметів "Максим". Кулі відбивалися від каміння й знімали на дорозі куряву. Наші кулеметники вимагали позиції "Максимів" й примусили їх на хвилину замовчати. Мій рій і рій "Зеленого" перші проскочили шосе, зайняли становища й звідти далі били на обидва боки по чехах, що мали становища на шосе. Коли вже вся сотня та бойвка "Смирного" перейшли дорогу, ми піднялися й, стріляючи, йшли далі вперед.

Ситуація була дуже серйозною. Здавалося, що все довкруги нас і над нами було проти нас. Пекло сонце, докучала спрага, свистіли попри вуха кулі й валила з ніг втома... Темна стіна лісу манила нас до себе й обіцяла життя. До лісу, здавалося, було вже недалеко, може, метрів шістсот, але треба було лізти під досить стрімку гору. У спокійний час добіг би туди за п'ятнадцять хвилин. Сьогодні треба було лізти на ліктях й колінах, що забрало нам понад годину.

Ворог старався відтяти нас від лісу, але ми змінили кілька разів наш напрям, і він не міг скординувати ударів своїх сил. Ми вже нібіто зжилися з обставинами дня. Кожний стежив пильно за рухами ворога і цільно відстрілювався. На наше велике щастя, ми покищо не мали жертв в людях,

тільки кухарі залишили по дорозі прошитий кулеметною чергою великий чорний банячище, до котрого ще довго стріляли чехи, бо думали, що то, мабуть, хтось з наших там залишився.

Чим вище вгору, тим більше природних перешкод траплялося на терені. Скінчилися поля, а схил гори покривали рідкі кущі й каміння. Перебігаючи між кущами, я завважив спілі суници. Приліг до землі й почав жадібно їсти солодкі ягоди. Нараз побіч мене гепнуло в траву задихане від бігу тіло. Був то наш сотенний "Бродич". Я кинувся до нього, думаючи, що він ранений. На мою радість, сотенний всміхнувся. Він думав, що, може, мені потрібна поміч. Я попросив його покуштувати суниць. Вхопили ми ще по кілька ягід і разом побігли до лісу, до котрого було ще п'ятдесят метрів. Сотенний повідомив, що не всі наші пробилися. Чота "Корпа" не могла вже перейти дороги й вернулася до лісу, де ми останньо відпочивали.

Тим часом стрілянина не вгавала.

Як тільки мій рій вискочив на поляну, цільно вдарив важкий кулемет "Максим". Ми немов прикипіли на мить до землі й завважили, що нас обстрілюють з лівого крила. Я скерував вогонь обох моїх кулеметів у тому напрямі. Це на хвилину помогло. Ми зірвалися з місця й кинулися вперед між грубі ялиці, що немов чекали на нас, похиливши додолу тяжкі зелені віти. За нами прибіг також рій "Зеленого". Ми разом заняли становища на краю лісу й нашим вогнем прикривали підхід до лісу решти відділу. Густа стрілянина тривала ще з півгодини. Лежати за грубими стовбурами старих ялиць було навіть приємно. Крісова перестрілка вже зовсім стихла, тільки наші кулемети короткими серіями обстрілювали позиції "Максимів".

Ройові зголосували чотовим стан їхніх вояків. Вже всі були в лісі. Також прибула група провідника "Смирного". Командир "Бродич" був дуже вдоволений з нашої бойової спритності. Під час нашого пробою у великий ліс ми не мали ніяких втрат. Командир склав подяку чотовим, ройовим та стрільцям, а також всім бойовикам. А наші дівчата, діставши бойове хрещення, поводилися, як справжні вояки. В лісі, де залишилася чета "Корпа", було також тихо. Про їхню долю ми дізналися аж по нашім повороті на Лемківщину.

Було вже далеко пополудні. Всі відпочивали. Сотенний вів наради зі старшинами і підстаршинами. Ворог за нами

не гнався — зустріч з нами дорого йому сьогодні обійшлася. На шосе було чути гуркіт моторів і часом крісові стріли. Щойно другого дня ми довідалися від словаків, що ворог мав поважні втрати в людях.

Лісова прохолода приємно охолодила наші спіtnілі тіла. Серце, що гатило в грудях, немов молотом, помалу втихомирювалося. Сонячне світло, що де-не-де навскоси прорідалося поміж зелені віти дерев, майже зайшло. Робилося темно, бо ми були на північно-західному схилі гори.

Наказано приготуватися до відмаршу. Ми відійшли в глиб лісу. Стежкою, що вела понад провалля, вийшли на хребет гори. Звідси ще бачили останні відблиски сонця, що в синій далечині відбивалося на лисих шпілях Татрів. Прийшов наказ зупинитися і в такому розтягненому порядку півгодини відпочивати. Про всякий випадок, поставили на нашому сліді кулеметну заставу. Мене і "Зеленого" покликав допереду чотовий "Дорош". Ми разом пішли до команди сотні. Командир "Бродич" завжди перед прийняттям рішення мав звичку порадитися зі старими партизанами. Ми відійшли в ліс і сіли на зваленому дереві. Був вдоволений, що наш відділ вийшов переможно з цілоденного бою на чужій землі, та подякував нам.

Сотенний сказав, що покищо ми перебуваємо в безпечному місці. Проте вранці треба йти далі, бо ворог буде шукати за нами. Він мав готовий плян, але хотів би почути нашу думку. Сотенний виклав свій плян, і почалася дружня нарада. За півгодини нашої розмови ми вирішили, що мусимо загубитися в цих лісах так, щоб ворог не спромігся нас відшукати. Ми знали, що червоні московські офіцери, які командували чеським і польським військом, будуть посылати своїх вислужників удень і вночі, щоб нас ліквідувати. Їм було байдуже, скільки вояків загине від нашої повстанської зброй.

Плян був такий. Ще в цій околиці зібрати більше харчів, щоб вистачило на кілька днів. Ворог тут буде далі шукати за нами. Тим часом ми безслідно перейдемо далеко звідси й перебудемо якийсь час законспіровано. За цей час наші розвідники з'ясують ситуацію на словацько-польському кордоні. Тоді вирішимо, що робити далі. Вертатися на Лемківщину чи далі діяти на Словаччині.

Ми верталися до відділу, що спокійно відпочивав. Після нас до сотенного "Бродича" підійшов районовий "Смирний". Вони обговорювали, що мають робити вояки бойки і теренові діячі — кущові, станичні, зв'язкові та санітарки.

Прийшов наказ приготуватися до дальнього маршу. Вже смеркало, як ми подалися в південно-східному напрямку. Рушили вниз і за півгодини зупинилися над невеличким потічком. Знову передали наказ сотенного. Тут ми стали тимчасовим табором. Розмістилися роями, на віддалі 50 метрів один від одного. Палити вогні заборонено. Застав не потрібно, тільки алярмові стійки біля кожного роя.

Сотенний покликав до себе всіх підстаршин. Наказав вибрati з кожного роя найкращого стрільця. Вони мали піти в терен, щоб дістати для нас хоч якусь поживу. На полонинах, де паслися отари овець, в "салашах" жили чабани, що виробляли бриндузу. Завданням нашої харчової групи було знайти такий "салаш" і зареквізувати кілька овець. За вівці ми не могли заплатити, бо не мали чеських грошей.

Сотенний наказав поводитися з чабанами чесно, роз'яснити їм, хто ми і в якій ситуації опинилися. Зрештою, вони напевно вже знають про нас, бо чули цілоденну стрілянину. Завданням групи було не залишити за собою слідів й не вертатися до відділу голіруч.

Охотників на заготівлю харчів у нас ніколи не брали. Я вибрав таких, що добре орієнтувалися в терені й знали словацьку мову. Тут придалися нам вояки з лемківських пограничних сіл. Групу очолив один підстаршина. Він зголосив сотенному відхід, і група безшлесно зникла в пітьмі ночі.

Наше постійне перебування в понадлюдських обставинах виробило в нас небувалу витривалість й зарадність. Вночі ми добре бачили й рухалися безшлесно, немов звірі, які йшли на нічне полювання.

Наш відділ спокійно відпочивав. Кухарі розійшлися по лісі й назбиравали сухого дерева на вогонь, інші обклали камінням місце на вогнище. За короткий час над кутою сухої деревини, на грубому дрючку, що лежав, спертий кінцями на вилах, висіли три ведра, наповнені водою. Кухарі були певні, що наші хлопці не вернуться до відділу голіруч.

Вже було далеко по півночі. Почали бліднути зорі. Вітер струшував з дерев краплі роси, що потрапляла часом на обличчя стрільцеві й пробуджувала його з твердого молодечого сну. Така непрошена крапля роси хляпнула мені безцеремонно на бороду. Я розплющив очі пробудився й поглянув довкруги. Мой хлопці спокійно спали, тільки молденський стрілець "Квіт" сидів недалечко від нас, задивлений в сірий ліс. Події вчорашнього дня роїлися й не давали

заснути. По відпочинку тіло домагалося поживи. Я підвівся, підійшов до стрільця "Квіта" і сказав йому, щоб йшов спати, а я буду замість нього держати стійку.

Ніч скоро проминула. Надходив день. Десь коло четвертої години над ранком почув я шелест, що доходить з верха гори. Я побудив моїх стрільців. Розбудилися й інші рої. Мабуть, вся сотня пробудилася й чекала. Ми знали, що з тієї сторони мали прийти наші організатори харчів. Проте обережність — запорука життя повстанця. Могли це бути свої, але міг також прийти звідти ворог. Вислано назустріч стежу з кулеметом.

Ми довго не ждали. Вернулися наші "харчові" й привели зі собою кілька овець. Принесли також кілька великих кругів овечого сиру. Були змучені, але були раді, що виконали завдання. Кухарі підкинули свіжих дров до вогню. Заходилися коло овець. Кілька меткіших стрільців вже над вогнем пражили в ідунках овечу кров.

Я пішов до сотенного почту послухати, що розказують стрільці, які ходили по харчі. Блукали вони по полонинах досить довго. Спочатку попали на кілька порожніх салашів. Щойно по трьох годинах розшуків почули гавкіт собак, Розстрільною підійшли до колиби. Спочатку пастухи кричали й дзенькали якимось залізом, бо вважали що пси гавкають на ведмедів, які закралися до овець. Кілька стрільців підійшло до колиби. Там доторяло вогнище. Перелякані чабани не могли зразу промовити слова. Стрільці, що говорили по словацьки, помалу їх заспокоїли. Ми сказали, що нам потрібно лише кілька овець та сиру для наших голодних вояків. Вівчарі не протестували, й наші набрали сиру, скільки могли нести, вибрали черідку овець та дали ватажкові вівчарів посвідку, що все це забрано для УПА. До них на полонину ніхто не приходив, хіба раз на два тижні приїздили господарі по сир. Вдень вони чули стрілянину, але не знали, хто стріляв. Думали, що це військові маневри.

Ще перед сходом сонця ми смачно поспідали. Це була наша єдина тепла страва за останніх два дні. Почали готовуватися до відходу. За горами вже сходило сонце. На верхах було видно рожеву заграву. Ми залишили місце нашого тимчасового постою. За нами залишилося погасле вогнище й копиця овечої вовни. Були це єдині свідки небуденної події, що відбулася тут минулій ночі і яка вже тут ніколи не повториться.

Ми пішли в північно-східному напрямі й навмисне зали-

шили за собою багато слідів, щоб ввести в оману ворожу погоню. Йшли так з п'ять кілометрів. Розстрільною вийшли на верх якоїсь гори. Думали, що там затримаємося. Проте на горі прийшов наказ далі йти так, щоб не лишати за собою жодних слідів. Звідти ми вирушили на захід. Стрільці відпочили, не були голодні. Ми не мали зайвого тягару. Навіть амуніційні кулеметних ланок не нарікали, бо їх диски з набоями були напівпорожні. Наши рої побільшилися, бо до кожного роя було приділено по кілька вояків з боївки "Смирного". Вони вже дістали непогану бойову заправу і показалися добрими й здисциплінованими вояками.

День був погідний, пташки спокійно щебетали, а ми йшли, як співалося в пісні, "з верха на верх, а з бору в бір". Туристи на нашому місці насолоджувалися прекрасними гірськими краєвидами. Та того дня нам було не до краси природи.

Нашим завданням було вийти непомітно з ворожих облав. За нами ганялися армії двох держав — Польщі й Чехословаччини, забезпечені в модерною зброєю. Нашою зброєю був дух вояків і вміла партизанська тактика. Так ми йшли шість годин. Кожної години ставали на короткий перепочинок, а тоді йшли далі. Маршували за компасом, але разу-раз міняли напрям, виминали по змозі доріжки і стежки, а де гори "дозволяли", йшли навпростець. Пройшли ми так з 30 кілометрів.

О годині другій пополудні зупинилися на відпочинок. Сотенний покликав до себе всіх підстаршин й повідомив, що станемо у цьому місці табором. Місце було вигідне. Біля нас біг бурхливий потік. Ми виставили стійки й післали на всі боки стежі для перевірки терену. Нашим головним завданням тепер було вивчити околицю. Треба було нав'язати контакт зі світом, тобто з місцевим населенням. Також треба було роздобути харчі, але так, щоб ворог про це не довідався. Ми чекали на поворот наших стеж.

Перед вечором почали вертатися наші стежі. Вони зголошували сотенному, що довідалися. Місце, на якому ми зупинилися, було безпечне. Не було близько шосейних шляхів, сіл, а навіть одиноких хат. За якусь годину повернулися всі стежі, крім одної. На останню стежу довелося чекати досить довго. Вона нарешті вернулася вже смерком і позвітувала сотенному, що натрапила на дорогу, на якій були коров'ячі сліди. Пішли за слідами й вийшли на край лісу. За кілометр від лісу побачили гарне село. Від села до нашого

табору близько двох годин ходу. Ми були раді, що бодай з одного боку було недалеко село.

Сотенний наказав чотовому "Дорошеві" приготувати чоту в легкому виряді до відходу в село. За десять хвилин ми вже стояли в збірці біля почоту. Сотенний сказав, що завдання нашої чоти — перевести збірку харчів для сотні. Наказав поводитися культурно. Ми мали постаратися зорганізувати якнайбільше харчів, головно крупи на юшку та хліба. Чотовий дістав доручення роздобути бодай якусь більшу мапу, на якій був би зазначений польсько-словацький кордон. Чотовий зголосив відхід, і ми рушили в дорогу. Провадили нас вояки, які були на стежі. До дороги навпростець було зо три крілометри. Треба було йти уважно, бо під ногами траплялися великі каменюки. Дорогою ми посувалися вже швидше. В одному місці доноїсся до нас гострий сірчаний запах, але не думали, звідки він доходить. Манило нас до себе незнане чуже село. На краю лісу ми зупинилися, щоб трохи звести дух і поправити на собі наш одяг. Ми післали трьох стрільців, щоб зайшли непомітно під перші хати й там наслухували та чекали на нас. За десять хвилин за ними мала прийти чота. Було спокійно. Зі села доносився часом гуркіт воза й гавкіт собак. Ми дійшли до перших хат і оточили дві. Один рій став заставою на дорозі. Чотовий "Дорош" і я взяли зі собою двох наших лемків, що говорили по-словачьки, й, застукавши в двері, ввійшли досередини. Господарі були заскочені нашою появою й трохи налякалися. Ми ввічливо привіталися й відрекомендувалися. Господар подав нам руку й просив сідати. Він казав, що ніколи не сподівався таких гостей. Про нашу появу він знав, бо про бої коло Старої Любовні подавали вже кілька разів по радіо. Радіо закликало, щоби люди ховали харчі, а в разі появи в селах "бандерівської банди", негайно зголошували до поліції. Ми запитали, чи в селі кватирує військо. Нам відповіли, що досі війська не було. Селянин запевнив нас, що це село чисто словацьке, а словаки вдоволені, що ми вчора добре набили чехів, то доносити не будуть. Ми подякували господареві за вістки і прихильне ставлення до нас. Він просив на вечерю, але ми сказали, що маємо багато справ полагодити в селі. Обіцяли вступити пізніше. До нього ми зайшли згодом на вечерю й по приготувані харчів.

З хатини вийшли до чоти й пішли дорогою вздовж села аж на другий кінець. Там залишили кулеметну ланку на заставу. Решта вояків розійшлася по хатах збирати харчі.

Вістка про нашу появу вихором рознеслася по селу. Люди запрошували нас до хат і гостили як своїх братів. Організація харчів проходила легко. Село це називалося Ружбахи. Люди були тут досить заможні. До села приїздило багато туристів. Гірські верхи сягали тут понад тисячу метрів. Сірчаний запах, який ми відчули на дорозі, походив із сірчаних озер, які притягали до себе туристів і хворих на різні недуги.

Добре повечерявши й зібрали харчі, стрільці прощалися з ввічливими господарями. Наладовані харчами так, що вже не було сили нести більше, ми вийшли зі села в напрямі лісу. Там, у таборі, чекали на нас нетерпеливо наші голодні друзі. По дорозі до табору ми повернули до джерел, що з них випливала сірчана вода, щоб їх оглянути. Були там побудовані спеціальні приміщення, доріжки й лавки. Оглянути все ми не могли, бо була ніч, та й бракувало часу. До табору ми прийшли десь о другій годині вночі.

Нам назустріч вийшов сотенний "Бродич" і частина почоту. Всі були вдоволені, що ми принесли стільки харчів. Сотенному ми передали шкільну мапу й кілька військових мап та розказали багато новин. В кухні запалахкотіли вогні. Варилася кава. Принесені харчі стрільці відразу віддали під опіку кухарям. Хліб і тютюн зложили окремо й розподілили на рої. Кожний вояк дістав свою пайку. Рівності в розподілі харчів ми строго додержувалися, не було в нас ні кращих, ні гірших. Звичайно, двічі скористали ті, хто ходив до села. До ранку було ще кілька годин. Перекусивши й попивши гарячої кави, всі полягали спати.

Рано-вранці, як тільки почало благословити на день, ми замаскували наше місце постою й подалися в західному напрямі. В дорозі сотенний ознайомив нас з пляном того, як і де будемо пробувати перейти словацько-польський кордон. Місце переходу мало бути вже в сuto польських теренах, в горах Пенінах. Ми йшли тільки вдень й додержували строгої конспірації. Ночували там, де нас захопила ніч. Гарячу зупу йли тільки раз. Пізніше перебували кілька днів на сухому харчі. За три дні ми прибули на схил гори, покритої старим лісом. До кордону було всього два кілометри.

Був полуцення. По роях пройшов наказ сотенного: маємо тут сидіти в абсолютній тиші до вечора. Сотенний покликав до себе старшин і підстаршин. Поінформував про ситуацію та повідомив, що ввечорі маємо перейти кордон. О годині четвертій сотенний вислав до кордону стежу, яка мала обсер-

вувати рух чеських і польських пограничників. Вже починало смеркati, коли сотня сторожко підходила до кордону. Долучили наші розвідники й зголосили, що за три години вони бачили тільки один раз польську гранічну стежу з чотирьох осіб. Виглядало, що плян сотенного буде успішним. Ворог нас у цьому місці не сподіався. Сотня підсунулася під сам кордон і залягла. Ми ждали, щоб пройшла ще одна гранічна стежка. Після того ми мали кілька годин часу, щоб пройти кордон і непомітно від нього віддалитися.

О годині дев'ятій ввечорі перейшла польська стежка. Пограничники блискали електричними ліхтарками й голосно говорили. Це свідчило, що вони не сподівалися якоїсь біди. Прикордонники пішли спокійно в свою сторону. Ми почекали ще півгодини й без пригоди перейшли на польську сторону. Кілька стрільців, що йшли позаду, старанно замасковували наші сліди, покриваючи їх сухим листям і ялиновими шпильками.

Мрячів легкий дощик. Він, немов на замовлення, змивав за нами сліди. Ми маршували цілий час вдолину. Марш був тяжкий — між пнями й величезними каменюками, що стирчали з землі, немов копиці сіна. Йти ми старалися швидко, бо ще того ж дня хотіли перейти ріку Попрад, щоб дістатися в більші ліси. Цими лісами вже мали зайти в нашу Лемківщину. Світало, коли ми перебігли шосе, а потім перейшли річку Попрад. На наше щастя, попали якраз на добрий брід. Замочилися лише до пояса. Недалеко від місця, в якому переходили ріку, завважили одну хату. Я побіг з кількома стрільцями подивитися, чи немає біля хати чогось єстівного, щоби непомітно захопити для голодних стрільців. Показуватися населенню у цьому терені ми не хотіли, бо це могло викликати за нами погоню. Підходячи близче до хати, зрозумів, що тут живе якийсь бідака, що навіть кози не мав на чому держати. Лише під деревом за хатою було кілька вуликів. Ми вирішили нічого не чіпати, щоб не викликати підозр. Тож побігли за нашим відділом, що вже склався в лісі.

В лісах Радзейова ми перебули майже тиждень. Перші два дні провели майже без харчів. На третій день мій ланковий вістун "Липа" був у польському селі й приніс трохи картоплі та вівсяної муки. Також одна з наших стеж звідкись привела кілька овець. Довше в цьому лісі не було потреби сидіти. Ми рушили в напрямі рідних сіл, до нашої Лемківщини.

ПОДІЛ СОТНІ НА ЧОТИ

Осиротілі лемківські села віяли пусткою. Польська комуністична держава, сперта на багнетах та слухняна Москві, доконала ще одного злочину. Насильно викинуто з рідних земель невинне населення Лемківщини.

Одна сотня УПА Західної Лемківщини та кілька теренових бойовок не могли протистояти численнішому добре озброєному ворогові.

Сотня "Бродича" також була проріджена. Влітку 1947 року вона налічувала десь понад 80 вояків. Теренова мережа ОУН двох районів, "Сокола" і "Смирного", що мала шість СКВ, не могла нам нічим помогти, бо не могла шукати опори в населення. Тим часом літо доходило до кінця. Ми сиділи неначе в пустелі. Одного дня к-р "Бродич" наказав зробити збірку. Перед збіркою сотенний запропонував мені функцію чотового, на місце чотового "Корпа"^{*}, що залишився на Словаччині. Я подякував за увагу, але стати чотовим відмовився. "Корпова" чота була розбита. Решту її привів зі Словаччини ройовий "Урал". Тому я запропонував сотенному чотовим призначити саме його. Так і сталося. На збірці сотенний видав наказ про призначення "Урала" чотовим. Сказав також, що покищо маємо завдання залишитися тут, на Лемківщині.

Щоб улегшити прохарчування нашого відділу, ми поділилися на дві групи. Сотенний залишився з чотою "Дороша" і мав оперувати в лісах біля Нового Санча. Чотовий "Урал" очолив другу групу й мав відійти в ліси Свержівської Магури. Там багато незнищених польських сіл, що будуть базою постачання харчових продуктів. З чотою "Урала" відійшов також мій давній приятель політвиховник "Бойко". Ми попрощалися зі слізами на очах, бо передчували що вже ніколи не стрінемося. Так і сталося. Стискали руки, обіймалися та зі слізами на очах прощаючись бойові друзі.

Бойвка районового "Смирного" відійшла в Криниччину. З ними були: дві сестри "Таня"^{**} й "Оксана" з Лосього^{***}, три дівчини зі села Пантна — "Пчілка", "Мирослава" і добра

---

*Під час бою чотовий "Корп" втратив зв'язок з рештою сотні і за невідомих обставин потрапив до рук ворога. Був переданий більшовикам чеською службою безпеки і засланий до Сибіру. — "Христя"

** "Таня" — Меля Вітяк

*** "Оксана" — її сестра Оля Вітяк.

санітарка "Соня", підпільниці з Горлицького повіту. Дівчата виконували службу вояків або санітарок, переносили гідно всі бої, важкі, довгі марші, спрагу та голод і ніколи не занепадали духом.

Того самого дня сотенний вислав двох кур'єрів з поштою до командира "Рена", що перебував десь у трикутнику, у Східній Лемківщині. Це була дуже відповідальна місія. В терені було повно ВП. До нас кур'єри не могли вернутися раніше як за два місяці.

Ми були здані тільки на власні сили. Ворожі розвідники нишпорили по порожніх селах і лісах, шукаючи за нами. Кілька тижнів ми жили законспіровано в недоступних нетрях, уникаючи зустрічі з ворогом. Треба було відвернути увагу ворожої розвідки, щоб приготувати табір. Харчувалися ми запасами, які залишилися з минулого року. Тоді вояки відпочивали й набирали сил, бунчужний "Кудияр" з кількома стрільцями ходив по лісах і шукав відповідного місця на табір.

На початку вересня ми перейшли за Попрад, у новий лісовий масив, між селами Ритро і Північна. Зупинилися на вибраному бунчужним місці. Було ще тепло, тому вогнів не палили. Над гучним потічком, що спадав запіненими водопадами, а часом пропадав зовсім у глибоких щілинах скелі ми збудували з каміння тимчасову кухню. Будувати колибу не було потрібно, бо тут ми перебували тимчасово. На вечірній збірці сотенний сказав, що наші запасові харчі закінчуються. Треба було налагодити якийсь зв'язок зі світом. Сотенний підшукав кількох стрільців, що бездоганно володіли польською мовою. Вони дістали польські уніформи і, вдаючи польських партизанів, мали вийти на зв'язок зі селянами у польських села. Після обіду наші "польські партизани" залишили табір і пішли на північний схід, щоб добрatisя до Злотного й сусідніх з ним сіл.

Виправа була успішна. На другий день вони вернулися. Принесли розвідувальні відомості й дещо з харчів — свіже м'ясо і трохи хліба, якого ми вже довший час не бачили. Пощастило нам в тому, що якраз тоді не було в цих теренах справжніх польських партизанів.

За якийсь час нашим вдалося зорганізувати цілу мережу контактів у польських села. Харчове постачання почало приходити майже нормально на визначені пункти. Населення у цих села було небагате й ділилося з нами, як то кажуть, тим, що Бог дав. Часом діставалися нам і ласощі, бо Польща

в ті часи одержувала допомогу від світової організації УНРА. Звичайно, як то буває в комуністичній системі, цієї допомоги села майже не діставали. Користали з неї партійні начальники, поліцисти і їхні вірні слуги. Селяни це знали. Були обурені й ображені. Вони зверталися до нас, просили дати прочухана партійцям. Ми не хотіли висилати їм якусь більшу поміч. Натомість наші розвідники разом з сільськими хлопцями зробили наскок і забрали свіжо привезені дари УНРА. Частину добра роздали польським селянам, а частину, в тому числі м'ясні консерви, цукор і папіроси, привезли для відділу.

Хоч які ми були обережні, все ж таки, як то кажуть, шило з мішку не сховаєш. Одного вечора поважний польський газда заявив відкрито нашим розвідникам, що вони не польські партизани, а вояки УПА. На велике здивування наших стрільців, сказав також, що нема чого критися перед ним. Мовляв, вони довели, що хочуть спільно боротися за визволення від більшовицької Росії. "Ми, поляки, — казав цей господар, — дуже вдоволені з того, що можем чимось допомогти вам у цей скрутний час". Згодом ми довідалися, що цей селянин був пов'язаний з польським підпіллям — "Вольносьць і Неподлеглісць ("ВІН"). Про наш побут в цих теренах дізналися згодом також інші колишні діячі ВІН-у. Перед загалом ми надалі лишилися в конспірації.

Поволі наша сотня забезпечилася на довший час харчами, медикаментами й іншими речами. Про світові події ми дізнавалися з польської преси, яку ми приносили з сіл. Одного вечора бунчужний "Кудияр" повернувся зі села раніше, як звичайно. Він зголосився до сотенного, витягнув з торби нову газету й прочитав для нас дуже цікаву новину. Газета писала, що на терені Чехословаччини щоденно точились бої між чеським військом і відділами УПА. Мова йшла про сотню "Громенка", що була вже на Моравії, й сотню "Бурлаки", яка вела криваві бої на Словаччині, в околицях міста Желіни. Газета писала, що відділи УПА не встояли в боях проти польської та радянської армій і відступають до Західної Німеччини, щоб там "продатися на службу американцям". Чеські війська розбили сотні УПА, багато вояків потрапило в полон. Газета потішала читачів, що за два тижні відділи УПА будуть цілковито знищені.

Ця відомість заскочила нас. Не було сумніву, що відділи УПА йшли рейдом на Захід. Поляки нерадо подавали б такі вістки та про це вже писала преса, тож неможливо було приховувати доконані факти. Про дальші завдання нашої

сотні не було ще ніякого рішення. Наші кур'єри не вернулися, не було теж інших зв'язків зі штабом команди ТВ УПА. Залишенні підпільні ОУН передавали інформації при зустрічах або ж залишали штафети на так званих "мертвих пунктах". Ми також мали домовлені свої "мертві пункти" зв'язку з командиром ТВ УПА "Реном", але досі на ці пункти не прийшло жодної пошти.*

Ждали нетерпеливо на повернення наших кур'єрів і далі готувалися до зимівлі. Ми вивчали наш новий терен, в кількох лісах замагазинували харчі. Наші розвідники заходили до сіл Ритро і Північна. Ці села були близько до польсько- словацького кордону. Там можна було дістати словацькі й чеські газети. На зв'язковий пункт, що був у горах Яворина, одинадцять кілометрів на захід від міста Криница, ходили наші зв'язкові два рази на тиждень. Верталися вони до нас з нічим, бо поштова скринька була порожня.

Одного дня покликав мене сотенний "Бродич" і сказав, що хоче відвідати нашу другу групу під командою чотового "Урала". Вони перебували в лісах на границі повітів Ясло і Горлиці, точніше в околицях сіл Бортне, Перегоніна й Фолюш. Сотенний хотів особисто подивитися, в яких обставинах перебуває чота та чи належно вона приготувалася до зимівлі.

Командування над нашою групою перебрав бунчужний "Кудияр", а мій рій пішов зі сотенним. З нами йшов також чотовий "Дорош". Мої стрільці мали при собі тільки дещо з харчів і бойовий виряд. Наше озброєння — кулемет "Дехтярова" з двома дисками амуніції, кілька автоматів і кріси. Також кожний стрілець мав гранату. Командири "Бродич" і "Дорош" мали машинові пістолі. Ми радо вибралися в дорогу, бо вже довго сиділи на одному місці й займатися господаркою, що нам надокучила. Довший відпочинок і добре харчування додало нам справности. Кожної ночі ми переходили великий віддалі, й ніхто з нас майже не відчував втоми. Біля села Лабова ми перейшли головний шлях, що лучив

---

* Це не відповідає дійсності. Я, згідно з домовленням зі сот. "Бродичем", приїздила на домовленні "мертві пункти": двічі у липні і три рази у серпні. Проте були на них тільки зв'язкові посередники від бойки "Грізного", від сотні ніхто почти не забирає.

* Кур'єри до ком. "Рена" не дійшли. Я, зустрілась у липні й серпні з "Реном" в околицях Дуклі і допомогла нав'язати, перерваний під час акції "Вієла", зв'язок з пров. "Оланом". — "Христя"

Новий Санч і Криницю. Було тихо й темно. Тільки один раз проїхало по шосе кілька тягарових машин, може, з військом. Якби то було шість місяців тому, ми пробували б їх перевернути. Сьогодні був інший час та інші обставини. Польське військо поїхало в напрямі Криниці, а ми пішли на північний-схід. Прямували між пустими селами в напрямі села Лося Мазярське.

Були там невиселені мішані подружжя. Жили колись у цьому селі свідомі українці, що дітей посилали до середніх шкіл. До нього ми часто не заходили, щоб не наражати на небезпеку наших людей. У роках 1945-46, а також і тепер приїздили до цього села, мабуть, наші кур'єри. (*)

Сотенний Бродич мав надію, що в цьому селі він дістане зв'язок з командою ТВ УПА "Лемко" або з якимсь тереновим проводом. В дорозі були ми вже п'ять днів. Переходили через кілька малих сіл, в яких ще недавно кипіло життя. Тепер там не було живої душі. Порожні будинки з повибиваними дверима і вікнами, попалені церкви творили пригнобливе видовище. Залишені собаки й коти, що все ще чекали на повернення своїх господарів, супроводжали нас своїми сумними поглядами...

На шостий день нашого маршу ми перейшли через річку Ропа між селами Лосе та Устя Руське. Тієї ночі наші вояки ходили в село Лосе. Там ще жило кілька наших людей. Від них дещо довідалися й дістали трохи харчів. До нашої мети залишилося ще дві ночі ходу. Цілий день ми пересиділи в лісі над Лосем. Пізно по обіді сотенний післав стрільців перевірити поштову скриньку, що мала бути десь недалеко від нас. Цим разом ходили недаремно. Сотенний одержав записку від надрайонової Західної Лемківщини — "Христі". В записці було сказано приблизно так: справа відділів УПА на Закерзонні розв'язана. Прямуйте на Захід, на Віденський або Лінц. Дальші інформації одержите на місці вашого прибууття. Щастя Вам Боже!

Вістка, що маємо іти в Західну Європу, приголомшувала. Чотири роки боротьби не закінчилися успіхом. Наказ йти на Захід був неабияким викликом для молодої людини. Бо ж наказано йти туди рейдом. Треба було подолати піхотою сотні кілометрів. Маршувати мали ночами, через чужу

(*) По другій стороні від Лося Мазярського на захід, через верх, був один з домовлених "мертвих пунктів". "Христя"

державу, де на кожному кроці чекали на нас модерно озброєні вояки Чехословацької регулярної армії.

Такі думки тиснулися мені в голові. Жаль за рідним краєм стискав серце. Щоб не пригноблювати товаришів, нікому про свої переживання не говорив. Я завважив, що вояки дивилися на цю справу по різному. Дехто радів, що за кілька місяців після рейду скінчиться його злidenне життя. Були також такі, що прийняли цю вістку так само, як я. Покищо ми далі були вояками УПА й виконували накази.

Ми знову рушили шукати за чотою "Урала". На жаль, нам не вдалося її знайти. По слідах було видно, що тут недавно відбулася облава. Наші, певне, мусіли покинути цей терен. На зв'язковому пункті сотенний залишив їм наказ іти на Захід. Після того ми вирушили в дорогу назад, до нашої чоти.

Поворотну дорогу ми пройшли щасливо. Дорогою не мали ніяких прикрих пригод, хіба що безперестанку падав дощ. На місці ми укладали пляни нашого рейду й обговорювали, що нам буде потрібне в дорозі. Ройові подали відповідний перелік. Вечорами наші заготовельники ходили по селях і приносили потрібні нам речі. Хоч не все вдалося дістати, але ми таки вдягнули й взули тих, що найбільше потребували. Ми поповнили також запаси нашої амуніції. Останнього вечора попрощалися з нашими прихильниками- поляками. Сказали, що йдемо в інший терен, щоб їх не обтяжувати.

25 вересня 1947 року ми залишили наш тимчасовий табір. Виrushали в західному напрямі. Прямо перед відходом прибули наші кур'єри, що ходили до к-ра ТВ "Лемко", "Рена". Вони знайшли нас по слідах, яких звичайна людина не могла б бачити. К-р "Бродич" перечитав пошту і сказав, що прийшов наказ від командира "Рена" йти рейдом у Західну Європу. Рейд через Польщу, Чехо-Словаччину й Австрію має мати пропагандивний характер. Добре ім'я УПА ми мали донести несплямленим у Західну Європу. К-р "Рен" бажав нам усім успіху й щасливої дороги.

Рік Попрад ми перейшли ввечорі без перешкод, лише замочилися аж по шию. Всі трималися за руки. Наш одяг і так був мокрий від довгого дощу. Зупинилися в лісах під горою Великий Рогач. Цим разом ми примістилися на лісничівці. Був це справжній люксус — спати на пахучому сіні під дахом. Останньо таке нам не часто траплялося. Мешканці лісничівки були поляками. Про Україну взагалі нічого не знали. Жили — віками в цих, здавалося, диких, але заразом

прекрасних горах і по-своєму були щасливі. Нас вони мали за червоноармійців, бо подібних обідранців бачили, коли тут переходив фронт. Ми ставилися до них чесно, але й пильнували, щоб не донесли про наш постій. Надвечір прийшов додому їхній син. Був то молодий мужчина, що служив в армії, воював. З нами говорив відверто, признався, щочув про нас від своїх товаришів, які досі служать в армії й були в боях проти УПА в Сяніцькому повіті. Там їм якийсь відділ, мали сказати "Хріна", відібрав гармати. Розказували, що УПА — то страшна сила.

Цей молодий чоловік працював в Ритрі на державній роботі. Наступного дня він мусів йти до праці. Якщо не прийде, то по нього пришлють післанця. Сотенний радився, що робити. Чи можна йому повірити, що нас не зрадить. По довших нарадах ми вирішили заризикувати. Чоловіка відпустили й попросили, щоб купив нам туристичну мапу Карпат. Він сказав, що купувати мапи не потрібно, бо в Ритрі живе інженер лісництва й такі мапи можна в нього дістати задарма. Ми постановили: завтра він піде до праці й повинен дізнатися, чи згаданий інженер є тепер вдома. "Думаемо, — сказали, — що пан нас не зрадить і не приведе війська, бо якщо буде бій, то потерплять його батьки і їхнє господарство".

Кароль, так називався цей молодий чоловік, уважно вислухав нашу пропозицію й радо погодився нам допомогти. І він, і його батьки були противниками комунізму й партизанам вже не раз помагали. На другий день Кароль пішов до праці, а слідом за ним — наші підслухи, що дійшли аж на край лісу, приблизно п'ять кілометрів від лісничівки. Довкола лісничівки стояли наші стійки. Решта вояків сиділа в гострому поготівлі. День минув спокійно. Вже смеркало, коли наш Кароль вернувся додому. Приніс дві нові газети й кілька пачок папіросів. Сказав, що інженер приходить кожного вечора додому, так що можна буде з ним поговорити. Він приніс ще одну добру новину. До кооперативи мали привезти наступного дня унірівські товари американського виробу. Обіцяв нас туди завести, бо селянам і так з того нічого не дадуть. Про наше перебування, запевнив, нікому не говорив, так що немає чого боятися. Командир "Бродич" подякував йому за прислугоу та папіроси. А про реквізіцію унірівських товарів ми мали вирішити другого дня.

Ми перебули ще один день на лісничівці. Коли увечері прийшов з праці Кароль, сотенний попросив його показати кооперативу і хату інженера. Він радо погодився.

Сотенний уже докладно розплянував, що хто мав робити. Мій рій дістав наказ зайти до інженера й дістати потрібні нам мапи польсько-словацького пограниччя. Після того ми мали помагати іншим. Чотовий "Дорош" повів групу вояків до кооперативи. Вона мали реквізувати цукор, тістечка, спирт, папіроси, товщ і ще дещо, що було нам потрібне в рейді.

Останній рій зобов'язано зrekвізувати кілька штук худоби на наше майбутнє прохарчування. Реквізувати мали тільки по одній штуці від багатших селян.

Вже темніло, коли ми залишили гостинну лісничівку. Падав густий дощ. По ковзкій дорозі, що вилася гадюкою понад проваллями, ми зійшли в долину. Далі простували дорогою понад потоком. Дорога була повна вибій, і дехто раз-по-раз ступав по коліна в болото. Коли ми побачили світла, що блищали жовтими цятючками на чорному тлі ночі, прийшов наказ: "Стати!" До командира "Бродича" привели Кароля. Командир пояснив Каролеві, що кілька груп мають виконати в селі різні завдання. Нам потрібно місцеві зв'язкові. Чи не міг би він дати нам добрих хлопців? Кароль відповів, що знає, де живуть такі хлопці. Вони погодяться нам допомогти. Наша акція мала тривати одну годину. О годині дев'ятій вечора ми підійшли обережно під село. Було тихо. Навіть собаки нас не занюхали. Чотовий "Дорош" подав кличку: "Дош". Відповідь — "Болото". Ми пройшли поміж хатами метрів сто і зупинилися. До мене підійшов чотовий з Каролем. Поляк показав на будинок по лівій стороні дороги. Порадив ще бути строгим, бо інженер партійний. Рій зійшов з дороги, а чот. "Дорош" рушив з іншими далі. Перед нами стояв просторий будинок. Через великі вікна, заслонені фіранками, пробивалися пасма світла. Довго придивлятися не було часу. З трьома стрільцями я підійшов до дверей. Інші оточили будинок, щоб часом хтось з хати не втік. Я постукав різко в двері. Насамперед відізвався голос здоровенного собаки, а потім відхилилися двері, і жіночий голос запитав: "Хто там?" Я відповів: "Військо!" Жінка відчинила широко двері й запросила нас до хати. В будинку було ще дві жінки. При свіtlі вони побачили, що мають діло з партизанами. Тож дуже нас налякалися, дарма що ми були в польських уніформах.

Я спокійно запитав, чи є пан інженер? Вона відповіла, що немає. Проте я ще на дворі завважив, що в сусідній кімнаті був мужчина. Без запрошення відчинив двері до сусідньої кімнати й зустрівся з переляканим поглядом блідого

на лиці інженера. Двоє стрільців пішли за мною до кімнати, а один залишився з жінками. Я сказав інженерові, що ми прийшли до нього не по його душу. Нам потрібні мапи Карпатських гір, і ми точно знаємо, що такі мапи є в розпорядженні інженера. Він досить нахабно, кричучи, відповів, що ніяких мап і документів у дома не тримає. Якщо нам дуже їх потрібно, то вони є в Ряшеві й Новому Санчі. Я заявив, що переведу ревізію. Поляк підскочив до мене, але стрілець "Тигр" відпхав його силою й наказав сидіти тихо.

Ми пошукали в шафі й по шухлядах і знайшли цілу збірку мап. Я вибрав з кожного комплекту по кілька мап. Інженер знову почав шарпатися, тому хлопці дали йому кілька прикладів для заспокоєння. Це почули жінки в іншій кімнаті й наростили крику, почали благати помилування. Я їх заспокоїв і сказав, що нам тільки було потрібно кілька мап, більше нічого ми від них не потребуємо. Ми вийшли спокійно з хати. Господарям сказали дві години не виходити, бо під хатою наші стійки.

Нам залишилося ще трохи часу, тож ми пішли в село подивитися, що там діється, можливо, десь потребують нашої допомоги. Біля кооперативи зупинив нас наш стійковий. По обміні кличками ми увійшли в магазин. Там наші стрільці ладували в мішки потрібні нам харчі. По десятій годині прийшла наша застава, й ми відійшли наше умовлене місце. До лісу повернулися обладовані різним крамом та вели зі собою бичка і дві телици.

Ніч минала швидко. Від села ми віддалися на кілометрів десять. На наше щастя, перестав падати дощ. Вже дніло, як ми звернули з дороги направо і розсипним порядком пішли під гору грубим лісом. Відійшли від дороги якийсь два кілометри й зупинилися. Ми стояли розстрільною, розтягнені на метрів сто.

Сліди з дороги ми затерли, але не були певні за сліди худоби, що не вміла ходити легко, по-котячому, так, як ми ходили. Втім, польського війська ми не боялися, бо тут був гірський терен, тож і ціла дивізія не могла б нам нічого зробити. Над дорогою, в тому місці, де ми звернули вгору, залишили кулеметну ланку на заставі. Відпочинок нам був дуже потрібний.

Бунчужний "Кудияр" склав реєстр принесених товарів і розподілював їх рівно між всіми стрільцями. Тим часом сотенний з початком оглядав принесені мапи. Були це туристичні

"спеціялки", що охоплювали карпатські гори, включно з Татрами, аж по Щлеськ. Були на них позначені всі ліси, названі гірські хребти, зазначені висоти гір, дороги і навіть туристичні стежки та нічлігові колиби. Одна більша мапа захоплювала частину Чехо-Словаччини. Командир "Бродич" був дуже вдоволений, бо далі ми могли маршувати, як він казав, "з відкритими очима". Сотенний поділив мапи на чотири комплети. Один взяв собі, а інші дав бунчужному "Кудиярові", чотовому "Дорошеві" і мені. Відпочивали ми коротко. Сніданок був без кави, бо ми не палили вогнів. Близько десятої години прийшов наказ приготуватися до відходу. Вислано вояків стягнути заставу. Нараз почули ми кулеметну серію від сторони села Ритро. Постріли пролунали десь від нашої застави. Ми знали, що по нашему сліду йде відділ польського війська. Звичайно польські вояки регулярної армії поводились таким чином. Зчиняли галас і тим самим давали нам знати, що не бажають зустрічі з нами. Того дня нам було не до "войни". Кожний з нас був перевантажений всяким крамом, конче потрібним в нашему рейді. Тож як тільки долучила до нас застава, ми попрямували на верх гори. Там трохи відпочили, взяли напрям на захід і пішли гущавником до потоцю. Тим часом наші поганячі, як то ми їх жартома називали, йшли за нами слідом і стріляли на пострах. По силі звуку ми міряли віддаль між нами. Якщо стріли були голосні, ми йшли швидше, якщо ж доходили здалека, ми відпочивали або йшли вільною ходою. Так тривало цілісінький день. Перед вечером постріли втихли. Ми знали, що польське військо сьогодні далі не піде, бо ніччу не могли бачити наших слідів. Ми зупинилися на дві години, зварили вечерю, перемінили на ногах мокрі онучі й пішли далі.

Ніч була погідна, навіть просвічував місяць. Тієї ночі ми здолали порядний шмат дороги. Вже зійшло сонце, як ми знайшли вигідне місце для відпочинку. Перед кожним місцем постою залишали наш слід у формі великої підкови, щоби наші зірці могли збоку бачити, чи підходить ворог. Того дня ми були дуже втомлені. Зварили каву. Кава була справжня, американська. Кожний рій примістився під грубезними стовбурами дерев. Стрілецтво заснуло солодким сном. Далеко на сліді чатували наші зірці, як наші ангели-хоронителі, а в таборі вартували алярмові стрільці.

День минав спокійно. Виспавшись і відпочивши, стрільці метушилися по табору. Ходили до недалекого потоку митися

й голитися. Інші чистили зброю, перевивали нові онучі, бо сухі онучі — річ дуже важлива в довгих маршах. Коли минула третя година, до табору прибігли зірці й повідомили, що по нашему сліду йдуть поляки. Посувалися вони зрубом, за два кілометри від табору. Ми стягнули стійки й відійшли в напрямі ВП. Заднє забезпечення збігло до потоку й пустило звідти кілька серій з автомата. Це мало спинити погоню та збити зі сліду.

Погоня за нами тривала вже три дні. Чогось кожного дня доганяли нас в той самий час, пізно пополудні. Нарешті нам та гонитва набридла. Зрештою не заважала нам іти в потрібному напрямі, але постріли за плечима шарпали нерви. Третього дня, близько третьої години, наші зірці повідомили, що сунуть поляки. Вони думали, що ми їх справді боймось. Цим разом ми зробили їм несподіванку. Відступили на поблизьку гору й навмисне залишили незамаскованим місце нашого постою. Сотенний з відділом відійшов далі, а чотовий "Дорош" і я взяли чотири кулемети й залягли на сліду. Ми чекали, може, двадцять хвилин. Польські вояки — десь у силі бойової сотні — йшли гурмою по нашему сліду, голосно розмовляючи, немов на прогулянці. Взагалі, вони не дотримувалися бойового порядку. Ми підпустили їх так близько, що було вже чути, як вони віддихають. "Дорош" махнув рукою, і чотири кулемети, два автомати та кріси гримнули на ворога. Це сталося так раптово й несподівано, що ворог не мав часу й гикнути, не те, щоб ставати до бою. Зазнаючи великих втрат, він панічно кинувся вроztіч. Ми, додержуючись наказу сотенного, відразу відступили і пішли за нашим відділом. Була це остання наша збройна сутичка з польським військом. Повстанська зброя накреслила межу, як далеко можна за нами гнатися. За плечима чути було крики поранених.

ПОЛЬЩЕЮ НА ШЛЕСЬК

Рейд на Захід нашої сотні почався від села Ритро на західному березі ріки Попрад. Ми йшли західною частиною Карпат, що має назву Високий Бескид. Посувалися польською стороною на захід, недалеко границі з Чехо-Словаччиною. Проходили великими лісами попри гору Радзейова. Ми прямували в сторону більшого села Тильманова, що лежить на західній частині ріки Дунаець. Звідти мали йти на Моравію, а там вирішити, що далі робити. Ми стали табором на два дні на високій горі. Була прекрасна вереснева погода. Розвід-

ники пішли в терен подивитися, як виглядає ріка Дунаець, та пошукати броду для переправи. Сотня тим часом відпочивала. Користаючи з вільного часу, я вийшов на гору. Через далековид дивився на краєвиди Українських Карпат, що синіли вже далеко на сході. Там залишився рідний край. У дрімучих лісах проминуло чотири роки повстанського життя. Чотири роки боротьби проти наїзників, проти поневолювачів України. Цей період закінчився для нас, але не закінчився для України. Там не припиняється боротьба. Жорстокий московський наїзник нищить все, що наше, рідне, українське. Та вірю, що духу не вб'є. "Прощайте, рідні ліси, що вірно служили Україні! Прощайте, дорогі Карпати", — сказав я вголос і подався до табору.

Повернувшись до відділу, запримітив, що і стрілецтво говорило про рідні сторони, поглядаючи на схід. Згадували про наші гори, полонини, ліси, села, добрих людей. Все це творило якусь нерозривну спільність. Рідна земля! На другий день ми мали бути вже за Дунайцем, у чужих моравських горах і лісах, серед чужих людей. Ввечорі ми перейшли на берег Дунайця. Наші розвідники, що просиділи над річкою два дні, підготовили переправу. Вони бачили, що ріка велика і глибока. Вбрід її перейти було неможливо. Проте завважили над рікою двох риболовів і попробували щастя. Пішли потай за ними аж до їхньої хатини, що стояла на нашій стороні ріки. Ввечорі зайдли до них і, вдаючи польських підпільників, зажадали перевозу. Рибалки спочатку відмовлялися. Боялися доносу в поліцію, бо за це ждало їх десять літ тюрми, або й кара смерті. Але як побачили на столі гроши, швидко передумали й дали згоду. Коли взяли від нас гроши, то правно стали спільниками конспірації і не могли вже піти з доносом. Наші зірці пильнували хату риболовів цілий день. Все було в порядку. Вони нікуди не виходили, й до них ніхто не приходив.

Наш відділ стояв у лісі за якихось сто метрів від хати. Двоє розвідників пішли в хату й засіли з господарями за стіл. Поставили літр горілки, й почалося частвуання. Пили за вільну Польщу, за польський народ, за перемогу над комунізмом, за всіх і за все. Ми тим часом потихо сходили з гори на берег ріки. Ніч була погідна. По небі мчали кучеряві хмаринки, в котрих поринав щербатий срібний місяць. Дунаець плив тихо темною широкою стрічкою, що час до часу блищала немов скло, у променях місяця. Ми йшли в товаристві Дунайця, бо його води текли в напрямі переправи.

Минали невеличку хатину, що висіла над скелею, немов ластів'яче гніздо, й нерівною, крутою, кам'яною доріжкою сходили до води. Застали тут один, середньої величини човен, що легко колисався на натягнутому шнурку.

Відділ ліг на траві. Всі обсерували другий берег ріки. Ріка мала до 60 метрів ширини. За нею було шосе, по якому проїджали час до часу автомашини й кінні вози. З другого боку плыв у нашу сторону човен. Двоє людей орудували справно довгими веслами й причалили точно на місце нашої переправи. Були це двоє наших стрільців, що пробували переправу.

До хати пішов ще один стрілець з літром горілки і американськими папіросами, щоб продовжити веселій вечір. Це був знак, що переправа почалася, і ніхто з цивілів не сміє виходити з хати. В хаті було гамірно. На печі плакала мала дитина, що, мабуть, дусилася від тютюнового диму, перемішаного зі смородом алкоголю. Підпита господиня ставила на стіл підпалені коржі й сушену рибу. Як побачила ще одного гостя, взяла його за руку й потягла до сіней.

В цей час над рікою почалася переправа. Першим переплив мій рій. Швидко двома човнами ми перебралися на другий берег. На відтинку сто метрів поставили застави. Човни відразу завернули, й знову один рій переплив на другий бік. За годину вже всі були за шосе. Четверо стрільців, що відправили порожні човни, пішли до хати й сказали, що готові до переправи. Господарі, нічого не підозрюючи, вийшли з хати й перевезли останніх сімох наших друзів. То було все, що вони бачили. "До відзеня і з Богем, коледзи!" — рибалки поплили до своєї хати з підхмеленими головами, а наші вояки, що так добре відіграли ролю польських підпільників, догнали наш відділ, який ішов поволі під гору, порослу рідкими кущами.

Було дуже тихо і якось приємно. Напевно, тому, що вдалася нам переправа. Відділ розтягнувся довгим чорним вужем, серед котрого біліли три більші плями. Були це наші корови, що часто стрясали шкірою зганяючи воду, бо їм не довелося пливти човном. Вони мусіли пливти самі, прив'язані шнурком до човна.

Ми ішли в західному напрямі. Мапи, які ми зrekвізували в інженера, були знамениті. На них було позначене все потрібне для нашого маршруту. Час до часу нам траплялися розпізнавачі-вежі. Наші стрільці лемки називали їх "патрія".

Ми вибирали дорогу через хвойні ліси, бо вони служили нам кращим прикриттям в осінню пору року.

Почалися великі ліси. Села були тут маленькі й рідко порозкидані. До сіл ми не заходили, бо покищо мали досить різних харчів, а резервове "м'ясо" йшло з нами ще на своїх ногах. За три дні ми дісталися під гору Лубань. Верхи цих гір були округлі, глянясті й порослі старими лісами. До того часу ми не зустріли жодної живої душі. Сухі харчі вже давалися взнаки. Кілька стрільців скаржилися на болі шлунка. Ми потребували теплої вареної страви. Стали відпочинком на 24 години. Наші "поляки" пішли шукати села. Ми ще мали гроші, і продукти від селян могли купити. Гроші держав наш сотенний інтендант. Вже над ранком вернулися наші купці й принесли картоплю та ячмінні крупи. Вони оповіли, що гуралі були дуже вдоволені, коли наші їм добре заплатили за ці продукти.

Перший раз за два тижні наші кухарі не мали відпочинку. Закінчив тут свій рейд наш бичок. М'ясо, що лишилося від обіду, поділили на порції, а одну третину несли окремо, щоб зварити ще один обід наступного дня. Їх несли кухарі в залізних ведрах.

Відпочивши і з'ївиши смачний варений обід, стрільці почувалися краще. Ніхто тепер за нами не гнався зі собаками й кулеметами. Доки нам служило щастя, треба було поборювати простори. Ми почувалися, як туристи, здоровими й веселими. Нові обставини й нове життя заглушували пам'ять про недавні кулеметні черги ворога. Далі ми маршували в напрямі на гору Турбач, що недалеко від міста Новий Торг. Ми знову минали населені пункти. Стояли гарні, погідні дні. Мені пригадалось наше "бабине літо", що, неначе біле повісмо, летіло понад полями, де ми, підлітки, пасли худобу й пекли бараболю. Під Турбачем ми знову зупинилися на один день. Там зварили решту м'яса, яке зовсім не псулося, бо повітря на такій височині холодне і взагалі не має мух. Позбувшись тягару, ми лаштувалися перейти гостинець і залізницю між містами Новий Торг і Рабка. Пішли за компасом навпростеъ через поля, а в лісах — стежками й доріжками, щоб не зайти в непрохідні нетрі. З досвіду ми знали, що дороги найкраще переходити коло другої години ночі. В цей час на шосе був найменший рух. На мапі був зазначений міст. До моста ми пішли понад потічком. За містом зупинилися перед залізничною колією. Там відпочили, послухали, чи не їде поїзд, і, як зайці, перескочили через рейки.

Дальшим нашим пунктом була Бабина Гора при польсько- словацькому кордоні. На мапі виглядало близько. Однак дійти до гори ніччю й непомітно — зовсім інша річ. На підходах були яруги, а на дорогах можна було на когось натрапити. Ми не хотіли, щоб про нас довідався ворог, бо тут, у зовсім чужому терені, було б важко його позбутися.

Далі ми перейшли попри села Одревонж, Оравка, Лімниця, Подводнік, Жубрич. В околицях Жубричого знову стали на дводенний відпочинок. Потрібно було запастися харчами, бо перед нами високі гори, в яких дуже мало сіл. Як і минулого разу, ми закупили потрібні харчі без будь-яких труднощів. В селі мали нас за своїх підпільників і радо допомагали. Польське підпілля в 1947 році було вже нечисленне. Багато підпільників скористали з облудної амнестії, яка пізніше завела їх до тюрем. Інші "легалізувалися" й жили за підробленими документами. Власне вони нам допомагали, бо вважали, що це переходить якась іхня бойова частина. (Про дію таких бойових груп широко писала урядова преса). Ми користали з гостинності таких польських підпільників, але старалися не надувати її, бо вони легко могли здогадатися, хто ми такі, й, можливо, нас зрадити.

Другого вечора я вибрався з половиною роя в село. За нами пішов також чотовий "Дорош". Його польська мова була недосконала. Я говорив доволі добре, але з галицьким акцентом. В Польщі було в той час багато поляків-переселенців з Галичини й Волині. Деякі з них дуже слабо говорили по-польськи. Якби питали когось з нас, з яких сторін походить, то мав відповісти: "Креси всходнє".

Ми прийшли під село. Стрільці залишилися в кущах, а в село пішли тільки я і "Дорош". Були вbrane в цивільну одежду. За поясом мали пістолі. В хатах світилося. По подвір'ях і дорозі ходили люди. Ми йшли дорогою й розглядалися за більшим будинком, бо тільки в такому могла міститися кооператива, школа чи непотрібна нам поліція. З одної хати вийшов на дорогу хлопець, може, шістнадцятирічний. Ми його зупинили й попросили завести до "склєпу". Хлопець пішов з нами й показав крамницю — довгий, з обдертими стінами будинок. Однак він був уже замкнений. На дверях, підперезаних широкою штабою, висіла велика колодка. Ми запитали хлопця, чи не міг би нам показати, де живе продавець? Продавець жив близько, в третій хаті. За десять хвилин ми вже були в кооперативі. Він запитав, чим може нам послужити. Я назвав йому товари та подав кіль-

кість. Продавець скривився й сказав, що стільки не може продати, бо буде відповідати перед партійним директором. Проте коли побачив в нас багато грошей, то був готовий за подвійну ціну продати все, що там було. Це означало, що партійний директор, діставши хабара, буде вдоволений також.

Крамар почастував нас горілкою і швидко пакував у мішки замовлені речі. Коли все було готове, побачив, що всього ми не зможемо нести. Спитав, чи нам потрібна підвіда. Ми погодилися. "Дорош" пішов за крамарем до сусіда і невдовзі перед кооперативою стояла підвіда, у яку був запряжений кінь. Ми клали мішки на віз і сіли з господарем. До нас присів і крамар з відкритою пляшкою горілки в руках. Поки ми доїхали до лісу, то горілки вже не було. Залишилася порожня пляшка, яку викинуто в рів. Підхмелені поляки почали підспівати військову пісеньку "О муй розмарине, розвіяй сєв", ми їм допомагали й так, розвеселені, доїхали до лісу. Там ми поскидали товар, а полякам сказали, що далі повеземо його самі на наших конях. Візникові дали 500 злотих. Він радо обернув воза й, підспівуючи, поїхав додому.

Наши стрільці, що там чекали, забрали мішки на плечі, й ми зникли в темному борі. Зabezпечені потрібними харчами, вирішили цілий тиждень не вступати до сіл. Зрештою, на нашему маршруті сіл майже не було. Ми маршували у високих горах. Йшли прямо на захід, до польсько-чеського кордону. Гори тут були набагато вищі, ніж на Лемківщині, часто скалисті, зі стрімкими схилами. До маршруту в горах ми були призвичаєні. Було нам байдуже — йти вгору чи спускатися стрімголов вниз. Не було випадку, щоб хтось звихнув ногу чи потовк спину. Біля кордону ми були обережні, щоб не наткнутися на пограничників. Йшли кордоном. Ніч тоді була ясна. "Може, тому, що ближче до неба", — жартували.

Одного дня ми вже виразно бачили голі, без дерев, покриті снігом високі шпилі Татр — Бабиної Гори. Здавалося, до них недалеко, довелося нам дряпатися на верх цілих дві ночі. Закінчився ліс, і ми подерлися вгору через низьку косодеревину, що стелилася по грубих каміннях, безладно покручена вічними вітрами. Марш був виснажливий. Треба було руками тягнутися вгору по слизьких, тонких, як шнури, гіляках. Найбільша морока була з телицею. Ми майже на руках випихали її вгору, вона слухняно виконувала нашу волю. Вже був день, коли ми видерлися нарешті з поганої косодеревини. Її ще називали в нас карловатою сосновою.

Холодний вітер, що дув там до 80 кілометрів на годину, хотів нас звалити з ніг. Треба було цупко держатися на ногах, щоб не полетіти в прірву. На вершечку я хотів через далековид оглянути околицю, однак хмари пливли під ногами й не було нічого видно. Нам, зрештою це було на руку, бо нас ніхто не міг бачити.

Тому що кордон з Бабиної Гори повертає на південний захід, ми ішли деякий час на захід. Високі гори залишилися за нами. Харчі вже закінчувалися. Потрібно було зайдіти до села й дістати хоч трохи картоплі. "М'ясо" все ще йшло разом з нами. Ми зайділи до сіл Кошарова і Корбельов. Там купили трохи харчів і знову рушили у високі гори. Під горою Романка ми мали один день відпочинку. Студіювали мапи. Сотенний сказав, що треба змінити напрям, бо, можливо за нами стежать. Якщо будемо йти тільки прямо на захід, то можуть на нас засісти. Тож ми пішли на північний захід. Ми минули села Мілювка, що над річкою Сола, і Венгерська Гурка. Між цими селами перейшли річку, що й залізницю. Була тут густа мережа доріг і багато сіл, тому ми змушені були часом йти полями в різних напрямках, щоб оминути села. Минувши гори Бараня та Скічичне, ми подалися в напрямі місцевості Щирк. Там знову повернули на південь, у бік чеського кордону.

В дорозі ми мали неприємний випадок. Ще на західній Лемківщині приєднався до нас районовий господарник ОУН "Білий".* Цей чоловік був призвищем до вигідного життя. Мені ще й досі неясно, як він рішився працювати в підпіллі. В дорозі він йшов відразу за сотенним, а на постоях перевував з початком. Коли ж довелося йти через поля прискореним маршем чи дертися по горах, він почав нарікати. А оскільки мав деякий вплив на сотенного, то встиг посіяти

---

*До особи "Білого" — Евгена Мельничукса.

Я пізнала його, "Білого", як районового господарського референта. Був гідним довір'я членом. Походив з Холмщини, і його мова відрізнялася від мови інших членів рай. Проводів. Коли і чому з'явилася нехіть до нього, не знаю і не розумію. Читаючи це, була я прикро вражена.

Додаю тут дещо з розповіді "Чабана" (Гриця Кисілевського), члена рай. Проводу "Смирного", а потім відомого зі справи "Зенона". "Чабан" зустрів "Білого" в одному із сибірських таборів. "Білий" був дуже дружнім і поважаним. М.ін., швидка дія "Білого" врятувала "Чабана" від напасті таборових "урків". "Чабан" зізнав про цю негативну несправедливу думку про "Білого", дуже вболівав, тим більше, що "Білий" хворів на легені і помер невдовзі. — "Христя"

непорозуміння між нами й сотенним. Натомість вояки бойви, що прийшли з ним, були дуже добре й відважні хлопці. Друг "Грізний", що був колись у славній бойці "Гуцула", став ройовим у нашій сотні.

Тепер ми перебували біля туристичного містечка Вісла. Недалеко від нас випливала з-під гори Бараня найбільша польська ріка Вісла. Це близько чеського кордону. Наш перемарш Польщею закінчувався. За кордоном чекало нас, як ми гадали, неприхильне до нашого визвольного руху чеське населення, що тоді мало великі симпатії до "русів". Так вони називали росіян. Додатковою перешкодою було незнання чеської мови. Щоб улегшити перемарш, нарада підстаршин і старшин рішила розчленувати відділ на менші групи, яким буде легше знайти місце, щоб непоміченими перебути день, і також прохарчуватися.

Польські часописи сповіщали, що дві сотні УПА йдуть пробоєм через Чехо-Словаччину і прямують до кордонів Західної Німеччини. В газеті "Трибуна Люду" навіть подавали назви сотень — "Громенка" і "Бурлаки". Було ясно, що на території Чехословаччини тепер великий рух. Військо переслідувало наші сотні чи менші групи, зводило бої й робило засідки.

Деякі вояки УПА були проти поділу сотні. Проте ми мусіли це зробити, щоб не загинув увесь відділ. Дотепер добре було йти великою групою, бо терени були покриті великими лісами. Польську мову знали ми досить добре. Мали також польські гроши, за які купували продукти. Ніхто на нас не скаржився до поліції. Зрештою, нас звичайно вважали за польську підпільну бойову групу. Тому на нас не доносили, й ніхто за нами не гнався. В разі несподіваного розбиття в Польщі кожний з нас міг дати собі раду в польському середовищі. У Чехословаччині ми сподівалися зовсім іншої ситуації. Незнання мови розконспіровувало кожного з нас з першого ж дня. Ми не мали мап для дальшої дороги. Тими, що мали, могли користуватися ще якихось два дні маршруту. Ми мали тільки кілька компасів і довголітню практику партизанської боротьби та чуйності, що повинна була нас рятувати від небезпек. Тож запало рішення поділити сотню на групи.

Хочу коротко описати той останній день, коли наш відділ був ще в цілості.

Стрільці загалом ще не знали про плян поділу.

По вечері всі рої полягали відпочивати. Вже по опівночі.

Прийшов до мене чотовий "Дорош" і повідомив, що одна група вже відійшла. Далі відійшли сотенний "Бродич", бунчужний "Кудияр", стрільці "Чиж" і "Івасик". Також пішов з ними згадуваний непопулярний панич і забрав зі собою боївкаря "Чуру".

Ми переноочували, а насправді, перележали, бо прерізні думки сунулись до голови, передумувалося минуле та непокійло майбутнє.

На ранішній збірці чотовий "Дорош", що був найстарший між нами командир і заступав сотенного, повідомив з великим жalem всіх стрільців, що сьогодні наш останній день, коли ми ще творимо цілість як відділ УПА. "Ввечорі розійдемося окремими групами. Мусимо розсіятися по ширшому терені, щоб ворог не міг нас легко запримітити та завдати ударів. Кожна група мусить діяти самостійно. Використовуйте ваше знання підпільної боротьби, — настановляв він.

Стрільці сумно слухали його останні розпорядження. Вони любили свого відважного чотового.

Щоб уможливити розподіл, чотовий повідомив стрільців, що вони самі можуть формувати групи зі своїх товаришів зброї та односельчан. Групи повинні бути не більші як вісім осіб.

Стрілецтво було заскочене такою вісткою.

Майже ніхто з них не діяв дотепер самостійно. Всі турботи лежали на плечах командирів. Стрільці були виконавцями наказів. Відтепер треба буде діяти самостійно, до того ж в чужому й ворожо наставленому до нас терені.

Не дивно, що деякі стрільці дивилися з розпушкою в очах на своїх командирів. Були також сміливці, яким така постанова припала до вподоби. До кожної групи був приділений обов'язково один підстаршина, якщо стрільці його собі бажали.

Пізно пополудні к-р "Дорош" сказав кулеметникам порозбирати кулемети й позаховувати частини попід камінням, щоб ніхто їх не знайшов.

Зі собою понесемо тільки коротку зброю і гранати. Боїв зводити не будемо. Зброя буде тільки для самооборони. Без тяжкої зброї буде нам легко рухатися в терені. Ми не прийшли сюди воювати, а тільки принести правду про комунізм та поневолення всіх народів Москвою.

Сонце зсувалося по небосхилі і скісно освічувало прогалину на зрубі. Повстанська родина, близькі друзі-побратими стояли ще раз в рядах, а їхні тіні довгими пасмами тягнулися на схід ... туди, в рідні сторони.

Стояли ми вільно і слухали останніх порад чотового "Дороша".

Надійшла хвилина розлуки.

Хвилина, яку пережив не один вояк, незалежно від національності та армії. Не може бути нічого гіршого для вояка, як розлучатися з товаришами зброї, а ще до того в такій грізній ситуації. Пригадались доля й недоля та спільній великий марш "За Україну, за рідні права".* Ми творили одну упівську родину. Найстарший віком, 28 років, був санітар "Крук", а наймолодшим в сотні був стрілець "Іvasик", який мав тільки 15 літ. Сотенний "Бродич", Роман Гробельський, якого з нами вже не було, мав 28 літ.

Кожний підстаршина прощався зі своїми стрільцями, подаючи руку й обіймаючись. Не одному потекла гірка слюза з очей. Дехто з нас розлучався назавжди.

Вже смеркало, а ми ще стояли всі разом і не могли розійтися. Щоб розійтися по-християнськи, я відступив від групи і скомандував: "Струнко! До молитви!"

Один стрілець відмовляв голосно "Отче наш", а всі тихо повторювали за ним. Просили Бога допrowadити нас до наміченої мети. По молитві всі разом відспівали "Боже Великий Єдиний!"

Остання команда.

"Струнко!"

"Розхід!"

О, Боже! Як то тяжко було розлучатися, але нічого не вдієш. Перед нами було велике завдання.

Виконати наказ Головної Команди УПА!

Дістatisя на Захід, у вільний світ, і фактом засвідчити, що Україна не припинила боротьби за свободу. Наказ цей був для нас тепер провідною зорею, що освічувала наш тяжкий шлях на Захід. Постанова наша була: "Йдемо або згинемо за Україну!"

За гірськими верхами, на небосхилі, загравою паленіло сонце, що вже давно сковалося. В цьому напрямі, на захід, відходили наші малі групи. Зникали в лісі мовчкі й без шелесту...

Наша група "Дороша" залишила це незабутнє місце останньою.

Мені в цей момент пригадалися слова нашої повстанської пісні:

---

* Слови з улюбленої пісні.

"Бувайте здорові, соколи,
Щаслива вояцька вам путь..."

ЧЕРЕЗ ЧЕХО-СЛОВАЧЧИНУ

Останньої ночі на польській території зайдли на передмістя Віслі. Організували трохи харчів. Люди приглядалися й прислухалися до нас з цікавістю. За харчі не хотіли брати нічого.

Вісла — це дуже популярне туристичне місто. Люди жили тут заможно. Один господар сказав нам, що недалеко звідси є поліційна станиця. "Будьте обережні, — застеріг, — бо поліцаї — вірні слуги теперішнього режиму." Ми подякували йому за осторогу й запитали, де приблизно та станиця міститься. Він сказав, що при головній дорозі, над рікою.

Довго в хатах не затримувалися. Мусіли якнайшвидше перейти шосе й ріку. Поліції ми не боялися. Пішли в напрямі їхньої станиці. Білий поверховий будинок відрізнявся від звичайних сусідських. В одному вікні, що не було заслонене, світилося. В будинку ходили якісь люди. Ми зупинилися біля високого плоту й пильно слухали, чи неходить хтось по подвір'ю. Було спокійно. За метрів десять перед нами була дорога, а за нею шуміла стиха річки Вісла. "Дорош" запитав, чи маю охоту наполошити партійних полячків.

Мені не треба було про таке два рази говорити. Показав я хlopцям, щоб оточили будинок. Ми з "Дорошем" пішли до дверей і застукали.

"Хто там?" — крикнув поліцист. Дверей не відчинив.

"Туристи. Заблукали й хочемо дістати інформації."

Замість відповіді світло моментально згасло і в будинку зчинився рух. Напевно вони вже таких туристів, як ми, зустрічали, бо були обережні. Ми натомість черкнули з автоматів по вікнах. Якийсь "цваняк" вистрілив з пивниці через вікно. Ми йому відповіли й пішли собі вдоволені через шосе. Віслу перейшли мостом, а потім — залізничні рейки.

Далі йшли грубим смерековим лісом, дорогою, що крутилася серпентиною. Десять за годину прийшли під високі ворота. В далечині білів великий будинок. Висока дротянна огорожа не дала нам підійти ближче.

Пізніше ми довідалися від гурала, що це була вілла президента польської держави. Тепер туди заїздять радянські вельможі з гарними польками.

Дніло, коли ми вийшли на широку полонину. Тут стояло дві довгі дерев'яні хижі, дуже подібні до лемківських.

Кордон вже недалеко, але переходити його вдень було небезпечно. Ми розташувалися в густих хащах. Трохи перекусили й полягали спати. Стійки тепер вже не потрібно було виставляти. По годині, на зміну, сидів один з нас і слухав, що діється довкруги.

Група наша складалася з дев'яти осіб: "Дорош", "Кора", зв'язковий до курінного "Глинка", стрільці "Семчук", "Тигр", "Квіт", підстаршина і мій ланковий "Липа" і я, "Паллій". Також йшов з нами мій земляк зі села Торговиці "Довбуш". Він був ранений в руку, а тому що не було на місці лікаря, рука зрослася, й мав він тепер штивний лікоть.

Надвечір ми наблизилися до одної хижі. "Дорош" і "Кора" пішли розвідати, що нового в терені, бо ми бачили, що від містечка Вісла, прийшов до хати якийсь чоловік.

Наши розвідники вдавали гендлярів, що торгають на чорно через кордон. Господареві хати сказали, що в цих сторонах вони перший раз і хотіли б, щоб він запізнав їх з околицею. За те заплатять йому по ширості, а може, і зроблять його своїм партнером, якщо буде в цьому заінтересований. Господар прийняв їх за своїх. Дав добру вечерию. Очевидно, що без "вудки" не обійшлося. Виявилось, що ми попали на добру дорогу. Цей гураль займався чорним ринком і наша пропозиція йому сподобалася. "Дорош" дав йому польські гроші і попросив виміняти на чеські крони. Ми уважно пильнували його хижу. Ввечорі пішов я з "Дорошем" до нього, й ми забрали крони. Гураль одержав обіцяні відсотки й казав, щоб заходили до нього частіше.

О десятій годині вечора ми перейшли чеський кордон. Ліс був тут мішаний, смереково-буковий. Відійшли від кордону десять кілометрів і знайшли в ярі вигідне місце. Затрималися на день. Погода була гарна, соняшна. Нагорнули купу букового листя й немов в перині позасинали твердим молодечим сном.

Перед вечором помилися в холодному потічку, чистили й поправляли пом'ятий одяг. Ті, що вже мали кілька волосків під носом, голилися. Сьогодні зайшли в перше чеське село. Треба мати належний вигляд. Будемо вдавати радянських туристів.

На нашій мапі була позначена тільки частина чеської території. Найближче село, що трапилося на нашій дорозі, називалось Яблунков. Попробували щастя. Перед вечером

зауважили чоловіка, що йшов навпротець лісом, недалеко нашої схованки. Ми його зупинили, бо треба було дещо дізнатися про чеські порядки. На наше щастя, що ще нас не покидало, цей чоловік був поляк, що жив на чеській стороні. Він розказав нам багато з того, що нас дуже цікавило. Вертається він тепер з польської сторони від брата. Ніс великий наповнений наплечник. Всіх нас він не бачив, тільки двох, і думав, що ми такі самі гендлярі, як і він. Ми його не затримували.

Перед вечором зварили кави, повечеряли й пішли до села. Та потім, оскільки село було при кордоні, змінили наш плян і обійшли його полями. Перейшли шосе й залізницю. Прямували в гори Шлеського Бескиду. Гори тут низькі, з похилими схилами. По дорозі минали багато господарств, що самотньо бовваніли на широких орних полях. На одній поляні, порослій сухими травами, під стіною високого бору, красувався великий будинок. Нас він зацікавив. Ми обійшли поляну краєм лісу й зачайлися всього за метрів тридцять від будинку. Посиділи ми отак з годину. Було спокійно. З вікон пробивалося яскраве електричне світло й манило нас досередини. "Дорош", "Кора" і я, перебрані на цивілів, пішли до того будинку. Був це туристський готель.

Власник готелю, вже літня людина, зустрів нас з недовір'ям. Незнання мови відразу далося візнаки. Щоб якось вийти з крутій ситуації, вдаємо радянських туристів. Наговорили йому різного. Чи повірив нам чи ні, то його справа. Нам було байдуже. Кажемо йому, що ми в дорозі згубили мапу й тепер блукаємо. Чи не міг би він нам якось допомогти. Відповів, що ніяких map він не має, бо тут роджений і знає всі гори, як свій сад, але в ідалльні на стіні є велика мапа цих теренів. Якщо бажаємо, то можемо подивитися. "Дорош" тільки моргнув мені, і я вже знат, що мапа буде наша. Увійшли до просторої зали. Кілька рядів квадратових столиків вкриті скатертинами. Вікна заслонені барвистими фіранками. На лівій стіні, при дверях, висіла велика мапа. Ми з цікавістю стали її розглядати. Це було якраз те, що нам потрібно. Питаємо господаря, чи хотів би нам мапу продати?

Чех був впертий і навіть не бажав слухати про це. Ми поводилися чесно, але наполягали на своєму. Час минав. Тож були змушені забрати мапу проти волі власника. Залишили йому 100 корон і кілька московських матюків...

Тепер, як то кажуть, ми були своїми панами. Велика

туристична мапа вистачить нам на два тижні дороги, а дальше знову щось скомбінуємо.

На другий вечір йдемо туристською доріжкою на гору Білий Хрест. На мапі зазначені три готелі. Тепер ми знали, де перебуваємо й до кого будемо заходити.

Довелося зайдти до одного з готелів — купити харчів. Знову пішла досередини наша трійка. Решта стрільців під командою друга "Липи" і "Глинки" залишилися в кущах, віддалених не більше як п'ятдесяти метрів від готелю. В разі небезпеки, до якої ми були приготовані, вони мали дати нам поміч. В готелі прийняли нас нібито радо, відразу подали випити сливовиці. Така гостинність віщувала зло. Але не було ради. Ми мусіли дістати потрібні нам харчі. Просили їх продати.

"Дуже радо," — сказав управитель і дав нам всього, чого ми хотіли. При столі сиділи двоє молодих чоловіків. Попросили присісти до них. Почали випитувати, хто ми такі й звідки та куди прямуємо? Ми, як звичайно, вдавали радянських туристів. До кімнати зайдла середного віку жінка й почала прибирати столи. Я підійшов до неї й запитав, чи не має часом перев'язувального матеріалу? В мене був поранений палець на руці. Я міг без того обійтися, бо не було це велике поранення, але перев'язувальний матеріал був нам потрібний в дорозі. Жінка за хвилю принесла мені звій бандажу, йодини, борової masti й велику посудину теплої води. Я вимив руку й перев'язав.

Я підійшов до стола, за яким сиділи "Дорош" і "Кора", і показав знаком, що пора виходити. В цей момент надворі посипалися серії з автоматів і кілька крісових стрілів.

Зрадник господар вимкнув світло і втік. Ми кинулися в коридор. Під цивільними плащами мали два автомати ППС. Кожний мав пістолю і гранати. Відразу обстріляли вхідні двері. "Дорош" побіг лівою стороною коридору, "Кора" — правою і сікли по дверях. Я з пістолею біг ззаду. Тривало це все, може, хвилину. "Дорош" вдарив ногою двері, які широко відчинилися, і вискочив вліво, "Кора" скочив вправо, а я за ними. Чехи від несподіванки почали втікати, але один відважний кинув на нас гранату.

Вибух засліпив мені очі, але нічого мені не сталося. "Кора" лежав під стіною і крикнув, що він ранений. Я вхопив його автомата і почав парити по чехах, які втікали. "Дорош" робив те саме.

За п'ять хвилин було вже по війні. Наші напасники розбіглися.

Сталася тут цікава пригода. Коли "Дорош" вискочив надвір, перед ним стояв чех з собакою на ремені. Був він заскочений і не знав, що діється. Зате "Дорош" знав, з ким має зустріч. Одною рукою вирвав від чеха кріса, а другою — собаку. Крикнув чехові: "Лягай!". Став чоботом йому на горло і густо обстрілював протилежну сторону поляни.

Стало тихо. Я був зайнятий раненим другом. На щастя, граната була тільки зачіпна. Вона робила багато гуку, щоб панікувати противника. Наш "Кора" дістав кілька малих осколків і почувався досить добре.

Чотовий "Дорош" допитував полоненого. Чех третів від страху і охоче розказував, як все сталося. Вони прийшли сюди, щоб нас зловити. Повідомив їх завідувач готелю телефонічно. Чеське військо стояло тепер сотнями по всіх районних центрах. Вони були призначенні до боротьби з відділами УПА, що під цю пору проходили через Чехо-Словаччину. Казали, що за одного зловленого вояка УПА їхній уряд давав винагороду — 10 тисяч корон, а навіть більше. Завідувач готелю думав, що дістане потрійно, але помилився і мало не втратив своє мізерне життя.

Чех просив у нас помилування. Ми наказали йому, щоб приклікав до себе своїх товаришів, які скиталися в лісі. Він голосно кликав їх прийти до нього, бо має зловлених партизанів. Та ніхто йому не відповідав. Розбіглися, як кури перед яструбом. А було їх всіх сорок. Одна чета.

Ми не зволікали. Чехові наказали, щоб скинув свій мундир і чоботи. Він думав, що буде йому тут кінець, і розплакався. Ми сказали, щоб не боявся, що відпускаємо його на волю. Мундир і чоботи забрали, бо були нам потрібні.

Взяли також собаку — великого тренованого вівчура.

Наш полонений дякував за дароване йому життя та в спільній білизні, без взуття побіг вниз дорогою.

Ми пішли на місце, де залишилися наші друзі, щоб з'ясувати, чи нема жертв. Там, де мали ждати на нас наші друзі, щось ворухнулося.

Подіємо кличку. Ніхто не відповідає. Ми прилягли до землі й стали чекати. За якихось дві хвилини знову хтось ворухнувся, і я вчув, як клацнув замок кріса. Пустив туди серію з автомата. Хтось крикнув з болю і гепнув на землю. Ми сторожко підповзли і знайшли мертвого чеського вояка. Походили довкруги, але вже не було тут нікого. Ані наших, ані чехів.

Пішли на збірний пункт, що був за півкілометра від готелю. Там ждали на нас всі друзі. Розказали їм про вислід бюо. Здобули ми два плащи, два мундири, дві пари чобіт, два кріси, дві нові пістолі, кілька гранат і собаку.

Тепер вже всі разом пішли назад до готелю — може, вдасться знайти завідувача. Хотілося нам з ним поговорити та заплатити за зраду. В готелі не було нікого. Ми ввімкнули світло й перешукали всі кімнати. Знайшли тільки одного чоловіка, що трясся зі страху, бо думав, що ми прийшли по його душу. Був це той самий чех, що перед стріляниною частував нас сливовицею. Він просив помилування. Казав, що нікого тут не знає, бо приїхав сюди з Праги на двотижневий відпочинок. Ми пояснили йому, що нікого не чіпаємо, з населенням не воюємо, а боремося за свободу свого і всіх поневолених народів. Хай розкаже це своїм приятелям по приїзді до Праги.

В кухні знайшли великий казан вареного рису. Взяли його за вуха й пішли. Нас провадив здивованими очима турист з Праги...

В лісі сіли до вечері. Рис був варений на молоці з цукром. Смакував мені дуже, бо не їв рису вже давно. Те саме твердили інші друзі. Порожній казан поставили на придорожньому пні догори дном.

Змінили напрям і безслідно пішли шукати безпечного місця, щоб перебути день, бо напевно чеське військо буде шукати за нами.

День пересиділи спокійно. Тільки пес завдавав нам клопоту. Чомусь увесь час дивився на мене і шкірив зуби. Сидів він на плащі свого пана й не хотів нічого їсти. Ввечорі ми пустили його на волю.

Коли стемніло, пустилися в дальшу дорогу. Переходячи попри мале село, вступили довідатися, що говорять про нас люди після вchorашньої перестрілки. Господар мав нову газету, в котрій писали, що тут появився великий віddіл УПА. Писали і про бій на горі Білий Хрест. Призналися, що мали там трьох вояків вбитими, а партизани забрали своїх убитих зі собою. Нам було приємно читати такий репортаж.

Селянин був дуже вдоволений, що мав нагоду зустрітися з нами. Дав нам добру вечерю і дві великі хлібини на дорогу.

Щоб згубити за собою слід, ми вирішили не заходити кілька днів в села. Терен був лісистий. Ми взяли напрям на Шлеський Бескид. Знову почалися високі гори. Через кілька

днів перейшли біля високого верха, що називався Лиса Гора. Звідти зійшли до ріки Ославіца. Минули десятки сіл і містечок. Попри Валаске-Межеріці прийшли на Моравію. До сіл вступали дуже рідко. Чехи ставилися до нас стримано, навіть ворожо. Були випадки, що навіть за гроші не хотіли продати хліба. Московська пропаганда мала тут вплив. Ми були змушенні брати харчі проти волі господаря, але кожного разу залишали на столі гроші. Села на Моравії були багаті. Всюди видно було великі господарства та хутори. Терен був легко гористий, часто рівнинний. Була тут густа мережа добрих доріг, залізничні лінії, часті канали до зрошування піль. Про більші ліси шкода було думати. Траплялися тут малі гаї, котрі було видно наскрізь. Ми були щасливі, що не загналися сюди більшим відділом, бо були б напевно пропали. Дуже часто доводилося проходити навіть до 50 кілометрів за одну ніч, аби знайти кілька кущів якоїсь тернини, щоб перебути день.

Кілька разів на обрії показувався ліс. Ми не йшли, а бігли до нього, та виявлялось, що це не ліс, а великий лан цукрових буряків, що темною смugoю чорнів вдалечині.

Дуже часто наші групи пересиджували цілий день під сухим картопляним бадиллям. Одної ночі підійшли до ріки Морава, що була тут мілкою. На березі стояла велика машина, що нею витягали рінь. Був тут також брід. Ми перевірили, чи нема засідки, й одинцем, з відповідним відступом пішли до броду. Не знаю, як сталося, що наш слюсар "Глинка" відлучився від групи й пішов глянути на машину. Він не задоволився самими оглядинами. Мусів також помацати і покрутити коліщата. Двоє наших стрільців були вже на ріці, як нараз затарахкотіла, мов кулемет, та клята машина. Ми не знали, що сталося. Немов стадо оленів, ми кинулися в воду, що була тут завглибшки тільки до колін. За рікою, в лозах, залягли й дивились, як від машини в нашу сторону біжить людина. Був це наш механік "Глинка". Чотовий "Дорож" пробував накричати на нього, але ми не могли стриматися від сміху, коли "Глинка" сказав, що повинен дістати похвалу, бо якби не він і ця машина, то ми ще б дотепер сиділи по той бік ріки.

На Моравії переходили ми поблизу міст Оломоуць, Прerov, Бродек. Ріку Мораву перейшли нижче від міста Товачов. Йшли прямо на захід попри Коєтін і Кленовіце. Переїшли непомітно головну дорогу і прямували до ріки Світава, яку перейшли між містами Блансько і Босковіце. Прямували знову

тереном, де була густа мережа доріг. Перейшли на височину Верховина, що тягнулася на північний захід від великого міста Брано. Терен тут лісистий. Ми знова почувалися добре, бо ж "ліс наш батько". Тут можна було частіше заглянути до сіл, бо вдень було де сковатися.

Одного разу ми затрималися у великому буковому лісі. Захотілося нам виспатися на м'якому листі. Знайшли досить велику яму біля перевернутого бурею дерева. Нагорнули повну яму сухого листя і потонули в ньому. Тільки стійковий виставив голову на поверхню, щоб стежити довкруги. Перед обідом розбудив нас. В лісі було чути людські голоси, що наблизилися до нас. Ми приготували зброю і ждали. Якщо це військо і якщо воно зауважить нас, то дамо бій і побачимо, як буде далі. В такому лісі ми не боялися навіть цілої сотні. Довго чекати не довелося. Ми побачили кількох цивілів, що йшли з граблями й громадили листя. Знайшли вони нас швидко, бо побачили купу листя, але не знали, що сидить під ним. Ми мусіли затримати їх. Надвечір відпустили додому. З нашими "полоненими" ми спокійно дискутували на різні теми.

Багато разів наполохали нас фазани, яких було тут багато. Вони сиділи у високих травах і несподівано вилітали з-під ніг. Бачили також ловців, що наставляли пастки на фазанів.

Йшли ми попри міста Ломніце, Кріжанов на Великі Межирічі. Одної ночі прийшли до річки, мабуть, Свратка. Річка була якраз така завелика, щоб її перескочити, і така заглибока, щоб перейти вбрід. Йшли лозами кілька кілометрів і ніяк не могли знайти місця, щоб переправитися. Так дійшли аж під невелике місто. Бігло тут широке шосе, і зовсім недалеко було видно міст. Ми підсунулися, чи радше підповзли на животах метрів двадцять до моста і вже при самому шосе зупинилися, щоб глянути, чи моста не стережуть. На мості було тихо. Ми чекали пізньої ночі, бо по вулицях ходили ще люди. Об одинадцятій годині — тривога. Чуємо кроки в нашему напрямі. Ми не мали багато до вибору. Треба було або іти на міст, або чекати небажаного гостя. Ми вибрали друге. Зачекали. За кілька хвилин вийшла з лозів на поле велика фігура, подібна до слона. Це чудо йшло помалу в нашему напрямку. Вже коли було зовсім близько, ми побачили копицю сіна на людських ногах.

Хтось з наших не видеряв і крикнув "Стой!"

Копиця сіна м'яко скочила на землю, а її ноги, що тепер належали до високого власника, побігли через шосе і

зникли в кущах. Ми догадувалися, що це був злодій, який ніс сіно з чужої сіножаті. Ця пригода була для нас корисною. Тепер ми знали, що моста ніхто не стереже. Посиділи ще хвилин п'ять і вирішили попробувати щастя. Розтягнутим рядом пішли на міст. Швидко перейшли його й тоді вулицею, попід будинки поволі й обережно пішли вперед. В будинках ще світилося, але на вулиці не було нікого. За п'ятнадцять хвилин ми були вже за містом. Чистим полем пішли на південних захід. Коли були вже добрих три кілометри за містом, там хтось вистрілив кілька разів з кріса.

Дальша наша дорога, що не була ніде накреслена на мапі, вела нас попри міста Костелець, Римарець, Черновіце, в напрямі на місто Табор. Минули безліч містечок і сіл. Завжди прямували на захід. Переходити було дуже трудно, бо була тут густа мережа головних доріг, по котрих часто переїжджали автомашини. Шкода, що не було між нами шофера.

Населення, з яким ми зустрічалися, було вороже і нахабне. В одному селі хотіли нас зловити цивілі. Вступили ми до хати, щоб купити хліба. Було нас троє, "Дорош", "Кора" і я, "Палій". Ми втрьох найчастіше ходили в село. Решта наших друзів сиділи, затаївшись за парканами чи будинками, й пильнували нас. В згаданій хаті господарі були веселі та вдавали приятелів. Знали вони точно, хто ми такі, й казали, що до них вже колись приходили "бандеровце". Дали нам два бохонці хліба і трохи сиру та попросили, щоб з ними повечеряли. Ми відмовилися, але господиня дуже наполягала. Ми погодилися, але сказали її, щоб довго молока не пригрівала, бо в нас мало часу залишилося.

В хаті був господар і кількою дітей. Ми розмовляли з господарем і покурювали добре цигарки, коли до хати зайшов молодий мужчина. Його нам представили як іхнього сусіда. В короткому часі поприходило ще кілька таких сусідів і стали коло дверей. Ми завважили, що тут щось не так. Підвелися з-за стола і сказали, що довше чекати не будемо. Подякували за харчі й пробували йти до дверей. Ті два "сусіди", що стояли біля дверей, заступили нам дорогу. В цей момент наші пістолі, що були дотепер заховані за поясом, опинилися під носами зухвалих парубків. Сцена в хаті враз змінилася. "Гостинний" господар і "сусіди" лежали серед хати лицем до землі. Господиня стояла з піднятими руками коло печі по якій текло пригоріле молоко. Ми розбили лямпу й вийшли з хати. Наші друзі були вже на подвір'ї.

Ми перебували в околицях містечка Веселі над рікою Лужницея. Йшли тепер на південь. Коло міста Тршебонь подалися попри річку Лужницю прямо на південь. За кілометрів двадцять на захід було велике місто Чеське Будейовіце. Терен тут був низинний, густо помережаний озерами, часто великими. Не раз доводилося обходити якесь озеро цілісінську ніч. Лісів тут не було, але зате було багато непролазних хащів, так що вдень було де сховатися.

Йшли ми тепер без мапи. Дорогу на південь показував компас. В одному селі дістали від школяря малу мапу, на котрій були позначені лише великі міста. Це нам давало тільки загальну орієнтацію.

Довгі осінні ночі були вже холодні. А проте тепер ми могли йти швидше й довше. Почалися приморозки. Одної ночі впав сніг.

До чесько-австрійського кордону залишився нам ще тиждень ходу. Взяли напрям на австрійське місто Гмінд, що близько чеського містечка Веленіце. Приспішили ходу, щоб вибратися з непривітної Чехії.

На наш спільній клопіт пристав на ноги наш наймолодший стрілець "Квіт". Йому було не більше як сім-надцять років. В наших обставинах не було іншої ради, як його залишити. Залишати товариша спільної недолі нелегко. Потрібно було знайти якусь людину, щоб допомогла нам в цьому нещасті. Попробували ми в кількох місцях і одного вечора знайшли селянина, що бував колись в Україні й навіть знов трохи українську мову. Справляв він враження чесної людини, і ми йому довірили нашого молоденького стрільця. "Квіт", що вже не міг ходити, розумів наше становище і зі слізами на очах прощався з нами.

Коли ми покидали село, падав легкий сніг. Він покрив замерзлу землю на якихось два сантиметри, але й цього було досить, щоб натрапити на наш слід. Йшли швидко на південь. Тієї ночі мусіли здолати добрий шмат дороги. Вирішили йти цілу ніч без відпочинку. Якщо трапляться по дорозі ліси, то будемо йти і вдень.

Було вже по опівночі, коли перестав падати сніг. До ранку він розтав. Ми дякували Богові за щасливий провід.

Звернули гострим кутом праворуч. Робили це навмисне, щоб згубити наш напрям. Розсипною, полями, як вже надворі сіріло, зайшли у невеликий лісок і заховалися в густих молодих смерічках. День минув спокійно.

Ввечорі повернули знову в південному напрямі. Тієї ночі

в село не заходили. До австрійського кордону залишилося ще дві ночі ходу. Треба було придбати харчів, щоб вистачило на чотири дні, бо до прикордонних сіл заходити не будемо.

Під час нашої мандрівки з Лемківщини через Польщу й тепер через Чехо-Словаччину, ми ніколи не заходили в село необчищені й неголені. Люди, з якими зустрічалися, часто дивувалися, як нам вдається держати чистоту в наших тяжких обставинах.

Того дня ми прибиралися якось інакше, ніж звичайно. Був це день наших успіхів. Щасливо, без втрат перейшли ми через дві держави, Польщу і Чехо-Словаччину. Маємо в Бога надію, що і третю державу, Австрію, пройдемо щасливо.

Тільки стемніло, як ми зайшли до одної хати, що була під лісом. В хаті були молоді чоловік і жінка та двоє малих дітей. Було видно, що жили вони бідненько. Розпитали їх, чи є в селі поліція і де міститься кооператива?

Представлятися було зайве, бо господар дому знав, хто ми. Розказував, що минуло два роки, як він служив у війську. Його полк стояв на Словаччині, в Желіні. Брав він участь в розшуках за "бандеровцамі" в лісах під польським кордоном.

Ми питали, чи мав він змогу зустрічатися з повстанцями? Відповів, що ні, але тепер має таку можливість і почастував нас цигарками. Розказав нам, де можемо дістати харчів. В долішньому кінці села на ріці є млин. Власник млина — багач, що якось дістався до комуністичної партії. Зі селян він здирає подвійну мірку за мелення муки. Коли ж прийдуть з міста чиновники, то гостить їх дуже радо і щедро. Наш приятель, яких на чехах зустрічали ми дуже мало, випровадив нас на поле й показав, як дійти до млина.

За півгодини були ми біля млина. Поглядали довкруги будинків, чи немає чого підозрілого. Поставили стійки й пішли до великої хати, яка стояла за високим парканом, що відділяв її від млина.

Загавкав собака, що був прив'язаний на ланцюгу. З хати вийшов, мабуть господар, і голосно спитав, хто там поночі ходить по його подвір'ю. Замість відповіді ми підійшли до нього й запхали до сіней. Вже в хаті, при свіtlі, сказали хто ми й за чим прийшли. Кажемо, що задарма нічого від нього не візьмемо. Заплатимо йому коронами. Нам потрібно кілька бохонців хліба, два кілограми смальцю і сиру. Чех навіть слухати про це не хотів. З криком казав забиратися з хати, а як не підемо, то він зателефонує по міліцію. Щоб

втихомирити закукуріченого партійця, ми перетяли телефонічний дріт. Це помогло. Перестав він кричати, але казав, що в нього немає багато хліба, а смальцю то він сам вже давно не бачив. Ми мусіли самі пошукати в коморі, але в присутності господаря. Знайшли два великі горщики смальцю, кілька кілограмів сиру та хліб. Забрали один горщик смальцю, сир з діжки й увесь хліб. Поставили це все в кухні на стіл і поклали 600 корон. Були це наші останні чеські гроши.

Вже на відході спитали, чи не міг би дати нам трохи свіжого м'яса? Відповів нам, що ми його вже досить пограбували й можемо йти собі геть. Цим криком наробив собі тільки шкоди. Ми забрали його зі собою й наказали показати стайню. Там побачили чотири дійні корови, пару добрих коней, а в хліві лежала велика вгодована свиня і два підсвинки. Чех, бачачи, що ми з ним члено поводимося, мабуть думав, що боймося його. Щось бурмотів під носом і знову почав нас виганяти. Поки ми втихомирювали нервового господаря, "Дорош" підійшов до хліва і стрілив підсвинкові у вухо. Замість підсвинка крикнув з жалю його власник і скочився за голову. Він такого аж ніяк не сподівався.

За півгодини ми впоралися з підсвинком. М'ясо розтяли на кільканадцять частин і винесли надвір. Там наші стрільці розділили його між собою. Розлючений чех, щоби якось ще нам дошкулити, казав, що дастъ ще соли, бо несоленого жерти не будемо.

Було все готове. Вдоволені ми виходили в морозну, тиху ніч. Серед стайні, під електричною лямпою, стояв розгублений чех і тримав у руках свинячу голову, которую впхав я йому на прощання.

По дорозі зайдли ми ще на хвилину до хати під лісом. Наш знайомий був вдоволений з того, що вдалося дістати потрібні нам харчі. В нього ми попросили відро картоплі, яку він нам радо подарував. Коли відходили, він прощав нас: "З Богем, хлапци!"...

Більше до села ми не заходили. Пересиділи один день у великому лісі. Зварили зупу, яка нам дуже смачувала, бо вареного ми не їли вже кілька тижнів. Ще за дня пішли в напрямі кордону. Скрізь ліси і гори. Небезпеки не було. Зійшли в долину і подалися навпростецеь попід високим берегом. Потім прийшли до широкої поляни, на котрій стояла невелика хата. Ми вирішили зайти до неї й спитати, як далеко до австрійського кордону.

Стукаємо у вікно й, на наше здивування, чуємо німецьку мову: "Хто там не дає нам спокою в таку пізню пору?"

Німецьку мову я знов, але цього австрійського діялекту не міг точно розібрати. Мені на допомогу прийшов стрілець "Семчук". Він працював кілька років в Австрії. Ми довідалися, що вже пройшли п'ять кілометрів австрійською територією. Господар знов про наші повстанські групи, які тепер часто переходят з Чехо-Словаччини до Австрії. Він попередив, що ця частина Австрії тепер перебуває під советською окупацією. Ми відповіли, що знаємо про це. Будемо обережно просува-тися далі. Прощаємося з привітною людиною й відходимо.

Тієї ночі ми пройшли, напевно, кілометрів тридцять у глиб Австрії. Другого вечора вступили на хутір. Перша зустріч з австрійцями нас вразила. Вони прийняли нас як своїх рідних. Про УПА та боротьбу українського народу знали багато. Дуже хвалили поведінку наших попередніх стрільців. Советчиків ненавиділи цілим серцем так само, як ми. Яка величезна була різниця між чехами і цими, багато біднішими австрійками? Ми знали, що тут не пропадемо.

Другого вечора ми радилися, в котрому місці будемо переходити в американську зону. Чи попробуємо перейти таки тут в Австрії, чи підемо далі на захід і перейдемо до Західної Німеччини? Дійшло до суперечки між чотовим "Дорошем" і мною. Він наполягав на тому, щоби йти на захід і перейти кордон біля міста Пасав до Німеччини. Мені натомість подобалася коротша дорога, на південь, до міста Лінц, що було по другій стороні Дунаю в американській зоні. Дійшло до того, що наша група розійшлася й пішла двома шляхами.

Чотовий "Дорош" забрав зі собою "Довбуша" "Кору", "Липу" і "Тигра". До мене пристав "Глинка" і "Семчук".

Ми розійшлися дружньо, хоч було прикро.

Пізніше виявилося, що цей поділ вийшов нам на користь, бо легше було переходити, прохарчовуватися та перевовуватися. Австрійське населення було тепер дуже вбоге, бо московські окупанти обдерли його, як то кажуть, до голого.

Наших друзів, що вибрали дорогу на місто Пасав, зустрів по чотирох місяцях в Регенсбурзі.

Тим часом наша трійка швидко йшла вперед. Кожного вечора заходили в село. Знання німецької мови дуже нам пригодилося.

Одної ночі зайшли ми в невисокі скалисті гори зі стрімкими обривами, які часто ставали нам на перешкоді. Ночі були темні. Йшли ми тільки за зорями, по котрих добре орієнтувалися.

Було вже десь близько другої години ночі, як несподівано наш друг "Семчук", що йшов за кілька кроків переді мною, крикнув і зник. Було чути, як посипалося зрушене каміння і полетіло в прірву.

Ми з "Глинкою" стали немов вкопані в землю.

Коли втих гуркіт каміння, ми покликали "Семчука", ѹ, на нашу радість, він обізвався. Сказав, що нічого страшного йому не сталося, тільки подер свою блузу і здер шкіру на ліктях. Ми домовилися, що він буде сидіти там і не рухатися. Перебудемо до рання й тоді побачимо, куди ми дісталися.

Коли розвидніло, то побачили, що наш друг лежить, може, двадцять метрів внизу під великим каменем, що висів над прірвою. Забрало доволі часу, поки видряпався він назад на гору.

Дальша мандрівка в цьому терені тривала два дні. Йшли ми тільки вдень. Нарешті вийшли на поля й малі ліски.

Одягнені ми були в цивільне вбрання. Зброю мали заховану під одягом. Я свою "папаху" ніс замотану в коці. Людей на полях траплялося дуже мало, бо була вже пізня осінь. Звичайно людей обминали. Коли ж не можна було когось оминути, то тільки віталися і йшли далі.

Якось, вже надвечір, зайшли ми в одну хату, щоб роздобути чогось поїсти. В хаті були середнього віку господарі й четверо дітей-школярів. Вбога обстановка свідчила, що живуть господарі бідно. Розпитали, що нового в їхньому терені? Чи приходять сюди більшовики? Господар сказав, що тепер не приходять, бо вже нема за чим, — обдерли вони їх ще минулого літа. Ми встали, щоб піти, бо якось совість не дозволяла просити харчів в цієї бідної родини. Господар був здивований. Просив нас сісти й поочекати на вечерю. Сказав, що це не по-Божому — випускати голодного з хати. Ми не відмовлялися, бо таки були голодні.

Довго ждати не довелося. Господиня поставила на стіл велику поливану бляшану миску, налила туди гарячого молока, порізала на дрібні куски півбохонця хліба і вкинула його в молоко. Підійшли діти й зайняли свої місця біля матері. Господар попросив нас до столу. Коли ми всі сиділи, він підійшов до образа, перехрестився і сів поруч з нами. Ми також перехрестилися.

В кімнаті запала тиша, тільки було чути, як діти сьорбують гаряче молоко. Їли ми всі з одної миски. Пізніше господар нам пояснив, що тут є такий звичай: тільки приятеля просить до стола і їдять з ним з одної миски. Ця бідна, але щиро подана вечеря глибоко закарбувалася в моїй памяті. Ми подякували за вечерю і вийшли в поле. Йшли мовчкі, і кожний з нас приємно переживав цю небуденну подію...

ДО ДУНАЮ

По Дунаю тоді проходив кордон між американською і советською зонами окупованої Австрії. Щоб перейти такий кордон, що був природною перешкодою і до того ж був стережений советськими військами, треба було мати велику відвагу та велике щастя.

Але, які то з нас були б партизани, якби ми не зуміли цієї перешкоди подолати?

По воді або під водою, але перейти на другу сторону мусимо. Мої друзі були завзяті й випробувані повстанці. З такими людьми можна йти на барикади, а не тільки через Дунай.

Втрьох перемарш відбували швидко, зручно й непомітно. Населення допомагало нам чим тільки могло, бо вже добре покоштувало советського раю. Навіть недавні симпатики почали відвертатися від брехливої Москви. Місцева міліція взагалі старалася нас недобачати.

Ми користали з такого дружного ставлення. Здебільшого йшли тепер вдень, а вночі відпочивали, але не по села, бо щастя крихке, може розбитися.

Одного дня, як тільки почало смеркати, зайшли ми припадково до дому священика. До якого віровизнання він належав, то й до сьогодні не знаю. Був безмежно радий, що з нами зустрівся. Пригостив нас доброю вечерею, багато розпитував про боротьбу в Україні. Розказував нам, що він колись, ще перед Першою світовою війною, побував кілька разів в Галичині й ходив на мандрівку в Карпатські гори. Мав дуже милі спомини про часи, проведені між українцями. Говорив він німецькою мовою, так що розумів його не тільки наш Семчук, але також я міг брати участь в розмові.

Приємний вечір минав непомітно. Була вже пора відходити. Священик хотів нас чимось обдарувати й питав, що ми хочемо взяти. Ми відмовилися, бо крім харчів справді нічого не потребували. Нести зайвий тягар ми не хотіли.

Прийняли від священника тільки благословення на щасливий перехід кордону. Дав він нам артилерійську бусолю-компас. Дуже цінною була його порада, в котрому місці перейти Дунай. Він сказав, що має зв'язки з американською зоною і радив нам, що буде найкраще й безпечно, якщо підемо по його вказівках. Ми радо прийняли пропозицію. Та наш повстанський інстинкт не дозволяв нікому стовідсотково вірити.

Йшли ми у вказаному напрямку, але тільки бічною дорогою.

До Дунаю залишилося ще два тижні дороги. Звичайно люди міряють дорогу милями або кілометрами. В УПА простори мірялося днями, ночами й тижнями. Тепер ми знали, що Дунай повинні перейти між містами Лінц і Мавтгаузен.

На нашому упівському календарі залишилася ще одна ніч. До ріки було п'ятнадцять кілометрів. Ми вирахували, що десь коло другої години по опівночі будемо вже на другому березі Дунаю.

Наші сподівання не здійснилися. Терен був тут зовсім відкритий. Лісу не було! Хіба тільки тернина по берегах і при дорогах. Села майже лучилися одне з одним, а ще до того всього вкривала терен густа мережа добрих доріг, по яких часто проїжджали автомобілі.

Цю частину дороги довелося переходити дуже обережно. Тут вже можна було зустріти більшовицькі пограничні стежкі, котрі ходили селами вдень і вночі. Осіння ніч довга, але нам вона проминула дуже швидко. Надворі почало вже видніти, а Дунаю як нема, так і нема. На біду, не було ніде навіть кількох кущів тернини, щоб пересидіти день. Довкола лежали голі поля зі стернями, й де-не-де була ще не викопана бараболя.

Що робити?

Далі йти неможливо, бо за півгодини зійде сонце. Не було іншої ради, як підійти під село, залізти до стодоли й пересидіти в соломі цілий день.

На довге роздумування не було часу. Біжимо в сторону села. Підійшли потиху до одного великого господарства. Обійшли його і зрозуміли, що нічого з нашого пляну не вийде. Кругом стояв високий мур, а брама була замкнена зсередини. Ми кинулися до іншого господарства. і тут недоступно.

Починався день. Недалеко, на дорозі, було чути тарахкотіння воза. Люди вставали й ходили біля домів. Починався

робочий день. Недалеко від села ми завважили якийсь самітній будинок. Чимдуж побігли до нього. Була це невелика шопа. Стіни щільно зашальовані дошками, а двері замкнені на колодку.

"Напевно, нашим супутником цієї ночі був сатана," — пробурмотів під носом "Глинка".

Хоч лягай і плач. Та плакати при війську не випадає. Ми мусіли, і то скоро, за всяку ціну, дістатися досередини. Пробуємо вирвати зі стіни дошку. Не йде. Відірвати колодку не вдалося. Вилізти на дах було неможливо.

Нарешті наш винахідливий "Глинка" каже, щоб ми попробували розтягнути внизу браму, яка складалася з двох половинок.

"Добрий помисел," — сказав я й відразу вперся щосили в одну половину брами та став пхати її досередини. "Семчук" тягнув другу половину надвір, до себе. Бідолаха "Глинка" втискався в щілину і вже до пояса впхнувся всередину. А тут, на біду, нам забракло сил втримати вперту браму. З тяжким трудом і обдертими боками "Глинці" таки вдалося влізти досередини. Далі вже пішло легко. Він відсунув защіпку на малих дверцятах, що були збоку брами, й ми ввійшли. Коли сонечко викотилося над полями, ми вже сиділи спокійно в шопі. Слава Богові, що ніхто нас не завважив.

Шопа стояла при самій дорозі. Довкола було чисте поле. Якби, не дай Боже, хтось нас викрив і повідомив більшовиків, то нас чекала неминуча смерть, бо на рятунок не було тут ніякого розрахунку.

Покищо ми були безпечні. Оглядали наш новий притулок. Одна половина шопи була порожня. Посередині, на тоці, лежала велика купа бараболі. Біля неї порожні мішки і машина для сортuvання картоплі. Друга половина шопи була закладена, аж до бантів, великими в'язанками соломи, яка відразу привернула нашу увагу. Буде де сховатися й вигідно виспатися. Недавня тривога перемінилася на радість. Недармо люди кажуть, що — журба і радість в парі ходять. Почувалися вдоволені. Подумати тільки, яка величезна зміна. Кілька років спав чоловік на землі або на камінні, застеленім сирим смерековим чатиням, а сьогодні будемо спати в свіжій соломі.

Чи не справжній люксус?

Надвір не було за чим заглядати, бо те, що можна побачити, тільки могло попсувати добрий гумор. Витягнули з

торб залишки харчів і снідаємо. По сніданку наш "Глинка" хотів закурити, але ми йому заборонили, бо сирий тютюн, який він курив, був дуже міцний і міг привернути увагу людей, які почали проходити попри шопу.

Під стіною лежала довга драбина. Прикладаємо її до соломи й вилазимо нагору. Драбину відпихаємо вбік, і вона полетіла на землю. Двоє буде спати, а один мусить слухати, що діється навколо. Ми оба з "Глинкою" закопалися глибоко в солому й скоро заснули сном праведника. "Семчук" також накрився, але не спав. Він мав за дві години розбудити мене на зміну.

Як довго ми спали, не знаю. Пам'ятаю тільки, як дістав я здорового штурхана в ребро. Я вмить пробудився й, неначе дикий звір, насторожив вуха. Потім, піdnісши голову, побачив, як "Семчук" тримає моого автомата під бородою якогось старого чоловіка і притищеним голосом сперечався з ним.

Пізніше "Семчук" розказував нам, як то сталося.

За годину потому, як ми полягали спати, затарахкотіла на брамі колодка, а потім заскрипіли тяжкі двері, й до шопи увійшов бавор. Нічого не підозрюючи, відразу взявся до роботи. В скрині під машиною була сортована бараболя, і він насипав її в мішки. За ним став спостерігати з укриття друг "Семчук". Все було ніби гаразд. Виглядало, що перебудемо тут непомітно аж до вечора. Та не так воно сталося. Нашу присутність зрадив наш "Глинка". Загрівшиесь у соломі, він почав голосно хропіти. "Семчук" старався його втихомирити, але сплячий почав відсварюватися. Цей рух почув бавор і почав наслухувати й розглядався навколо. "Семчук" залишив "Глинку" в спокої й дивився, що буде робити бавор. Нарешті "Глинка" повернувся на інший бік й перестав хропіти. Бавор постояв хвилину й, напевно, подумав, що голоси доходили з дороги, взявся знову до своєї роботи.

Невдовзі "Глинка" знову почав хропіти. Тепер бавор переконався, що в шопі хтось є. Приложив до соломи драбину і спритно поліз догори. Почав приглядатися й наслухувати. Нас він не бачив. Глинка дістав штурханця під ребро і розбудився. Спав тільки я, нічого не знаючи, і якраз в ту хвилю — напевно, так мусіло бути — випростовуючи затерплені ноги, зіпхав в'язанку соломи на здивованого бавора. Тепер наш "Семчук" діяв миттєво. Розбудив мене, а сам вискочив з соломи, як чортяка, і наставив проти бавора автомат. Той зі страху мало не скочив з драбини. Ми з "Глинкою" ви-

бралися зі соломи і побачили, як "Семчук" втихомирює переляканого бавора.

Я втрутівся в розмову і сказав баворові, хто ми. Іншого виходу не було. Люди і так вже знали, що повстанські групи переходят туди й прямують в американську зону.

Бавор, як тільки дізнався, хто ми, відразу зажадав, щоб ми забралися геть. Говорив, що він політикою не займається, а подруге, думає, що ми будемо тут курити й можемо запалити його шопу. З тяжким трудом вдалося переконати цього впертого австріяка, що ця шопа сьогодні нам потрібна більше, ніж йому. Він переконався, що ми справді вояки рейдуючих відділів УПА. Зрозумів наше важке становище й злагіdnів.

Пізніше признався нам, що він думав, ніби ми – більшовицькі провокатори. Таке вже тут траплялося. Більшовики хотіли знати, як ставиться населення до вояків УПА і підсилали своїх перебраних провокаторів.

Здавалося, ми виграли ще один день мирного існування. Четверо нас, бавор і ми троє, злізли по драбині на тік. Старий взявся до своєї роботи. Ми ще трохи поговорили з ним і сказали, що маємо ще одну неприємну справу до полагодження: ми змушені задержати його з нами аж до вечора. Думаємо, що він нас розуміє, й дуже його за клошки перепрошували.

Бавор усміхнувся і сказав нам, що немає за що перепрошувати. Якби він був на нашому місці, то напевно зробив би те саме. Він казав, що колись також служив у війську і пам'ятає, як повинен поводитися вояк у ворожому терені. "Все, що тут зараз відбувається, незалежне ані від вас, ані від мене," – казав бавор.

Життєві обставини часто самі дають вихід зі складного становища. Бавор казав, що кожного дня з праці приходить додому на снідання. Якщо ми схочемо держати його тут цілий день, то по нього прийдуть діти і все можуть нас зауважити. Ми були змушені йти на ризик. Домовилися з ним, що може йти додому. Якби він привів сюди більшовиків, тоді ми спалимо шопу й попробуємо якось рятувати наше життя.

Залишилося тільки дві можливості. "Жити або гнити"!...

Бавор клявся, що ні кому про нас нічого не скаже. На згадку, що може згоріти його шопа, йому аж піт на чоло виступив.

Договір був укладений. Бавор увімкнув сортувальну машину, а ми попнялися по драбині в наше сховище. Сон вже нас не брався. Мозок працював напруженено. Різні думки тиснулися в голову.

Що буде? Як буде? Чи пересидимо спокійно до вечора?
Ми були в прикрій ситуації...

Об одинадцятій годині бавор покликав нас до себе. Сказав, що йому пора йти додому. Просив не журитися, все буде добре. Він пришле до нас свою дочку, бо в нього є інша робота біля хати. Щоб цілий день не нудитися без діла, можемо сортувати бараболю.

Як тільки зачинилися за ним двері, ми поприпадали попід стінами до щілин і дивилися, що діється надворі. Стежили пильно за кожним рухом біля стодоли і в засягу нашого зору.

Кожне наближення людини або автомашини напружуvalо наші нерви до краю. "Глинка" не витримав і закурив папіросу, закручену в газету. Сидів він біля машини й оглядав мотор. Штудерні оті німці. Навіть звичайну бараболю вміють поскладати кожну на своє місце, по розміру, як військо. Я раз-у-раз поглядав на годинник. Стрілки тепер немов би не рухалися. Час тягнувся дуже повільно. Здавалося, що хвилина мала тепер тисячу секунд. Ми чекали на баворську дочку, яка чомусь не приходила. Хто знає, хто до нас прийде? В такому напруженні минуло дві години.

Нарешті я побачив на дорозі дівчину, що йшла в нашому напрямі. Вона неслася в руках відро і кошик, накритий рушником. На нашу радість, дівчина повернула з дороги й підійшла під браму нашого "готелю". Забряжчала колодка і на краю скриплячої брами ми побачили спочатку червону рукавичку, а за нею чудове молоде обличчя. Було дівчині не більше двадцяти років. Мала вона лагідне обличчя, на якому пишалася пара голубих очей. Гнучкий стан і високі груди. Зовсім не була схожа на селянку. Вона відразу взялася до діла так, ніби знала нас хтозна як довго. "Ви, напевно, голодні? — спитала м'яким голосом. — Ось тут я принесла для вас обід," — показувала пальцем на відро. — "Ви бачаєте за батька, що хотів вас звідси позбутися. Він добрий чоловік, але поза своїми "оксами" і гноєм не хоче нічого більше знати. Сьогодні, коли прийшов додому і розказав нам про вас, цілий час був занепокоєний, щоб часом не згоріла шопа. Ми з мамою переконали його, що ви потребуєте нашої допомоги. Мій брат також був у більшовицькому

полоні, й, може, там допомагали йому ваші люди. То чому б ми мали відмовити вам?".

Дівчина говорила із запалом. Ми слухали її уважно, хоч і не забували про смачний свіжий хліб з салом, який запивали гарячою кавою з молоком. По обіді помагали дівчині сортувати бараболю. Оповідали про теперішнє життя в Україні та нашу боротьбу.

Гізель — так називалася дівчина — нарікала на більшовиків. Казала, що вони дуже брутално поводяться з населенням. Пограбували й побили багато людей. Деяких позабирали на допити, й не відомо, що з ними буде.

За розмовою час минав швидко. Ми забули про небезпеку.

Наша співрозмовниця добре знала, куди ми прямуємо. Ці події були дуже голосні тоді в цілій Європі. Вона несподівано запитала, в який спосіб ми плянуємо перейти Дунай. Відповісти було трудно, бо ми не знали, як то буде з переправою. Мали надію знайти десь рибальський човен. "Човна так легко не дістанете, — сказала Гізель поважно.— Є урядовий наказ, що всі човни мають бути вночі прикуті до пристані. Але я можу вам допомогти, якщо мені довіритися," — додала.

Відповіли, що покищо ми в її руках, нехай скаже, що вона думає. Дівчина оглянулась, неначе хотіла бути певною, що ніхто, крім нас, її не слухає і сказала, що в селі над Дунаєм вона має давнього знайомого рибалку. Він часто перевозить в американську зону людей, що займаються чорним ринком. Якщо ми йому добре заплатимо, то й нас перевезе.

Ми сказали, що не маємо нічого такого вартісного, хіба дамо йому годинник. Гізель подумала хвилину і сказала, що годинника шкода віддавати. "Я краще піду додому й занесу йому щось з харчів," — вирішила. Ми щиро подякували їй за те, що хоче нам допомогти.

Була вже перша година пополудні. Гізель сказала, що їй треба йти, бо до села над Дунаєм далеко. Ми побажали нашій добродійці успіху і вона пішла.

Небезпека вже минула. Було пополудні. Ми знали, що якби був донос, то більшовики не чекали б до вечора, щоби нас зловити.

Вже зовсім стемніло. Ми вийшли з шопи, щоби трохи перейтися по полю.

Година сьома. Наша нова зв'язкова прийшла до нас.

Все було в порядку. Об одинадцятій годині ми повинні бути над рікою. Вона принесла нам вечерю і теплої води, щоб помитися.

"За кілька годин будете вже у вільному світі" — сказала поважно.

В нещастю щастя буває. Ми вийшли надвір.

Наша геройня перейшла шосе, а за нею перескочили й ми. Йшли навмання через поле. Вийшли на пільну доріжку і далі вже йшли гуртом. "Тут безпечно," — казала дівчина.

До Дунаю було ще дві години ходу. Терен був легко горбистий. В одному місці наша дорога врізалася між високі береги.

"Тут відпочинемо" — вирішила наша зв'язкова.

Подала нам пачку цигарок. "Закуріть, — сказала. — Батькова шопа вже далеко, не згорить," — засміялась.

Йшли ми ще годину й дісталися нарешті під село. Потічком, що був зарослий очеретом, підійшли до крайної хати. Дівчина вивела нас на стежку й городами завела на умовлене місце. Ми сковалися у винограднику, на якому було ще сухе листя.

"Тут почекайте, а я піду повідомити рибалку," — шепнула Гізель. До нас вона прийде, коли все буде готове. Нас покличе умовленим свистом. Дівчина зникла в пітьмі...

Знову чекання. Хто його знає, чи хитрий бавор не продав нас? Тепер йому байдуже, що з нами станеться.

Стереженого Бог стереже! На всякий випадок ми змінили наше місце. Відійшли трохи далі. Земля була вже замерзла, і, якщо хтось надходив, його можна було почути здалека. Нарешті повернулася дівчина.

"Ходіть скоренько за мною. Ваша небезпека є тепер моєю небезпекою" — сказала спокійно Гізель.

Прийшли між хати. Два кремезні чоловіки з веслами в руках вже чекали на нас. Гізель сказали, що більшовицька стежка перейшла тут десять хвилин тому. Друга стежка буде за двадцять хвилин. За цей час ми вже будемо на тому боці Дунаю, на волі.

Більше ніхто нічого не говорив. Підійшли всі шестero до приготованого човна. Прощаючи нашу дівчину — героя і добродія — і на спомин дали їй ручний годинник. Вона не хотіла його прийняти, але на знак дружби поневолених народів таки не могла відмовитися і взяла.

Час летів, на довгу церемонію не було часу. Ми стиснули її гарячі руки й сіли в човен. Рибалки зручно відіпхали

Група командирів і стрільців УПА в таборі Новий Ульм, Баварія, Німеччина, грудень 1947 р.

Перший ряд: ст. вістун "Палій" — сотні "Веселого", "Ярича", "Дідика" і "Бродича"; майор "Байда" — Миколенко; полк. "Гуцул" — Іван Бутковський; сотенний "Громенко" — Михайло Дуда; бунчужний "Лагідний" — Лев Футала.

Другий ряд: "Жан" — "Борис" — "Зенко" — "Грабик" — Михайло Борис, уроджений в селі Суботин на Ярославщині, провідник другого району упівського "Бастіону", помер 24 серпня 1974 р. в Австралії в околиці м. Сидней; стр. "Вороний", з сотні ком. "Бурлаки", 1919 — уроджений в с. Тисова коло Бірчі; вістун "Глинка" — Ю. Гуменюк, рай. Коломия—Снятин, член юнацької сітки ОУН, відбув підстаршинський вишкіл в школі УПА "Олені", був курієром між сот. "Бродичем" і ком. "Реном". Переїшов рейдом на захід. З Німеччини пішов з ком. "Громенком" назад в Україну, що сталося з ним — невідомо; кулеметник "Хомік" — сотня ком. "Бурлаки", уроджений 1926 року в с. Вапівці — Перемишль, ранений у плече в бою на Чехословаччині літом 1947 року; ст.вістун "Степовий", ройовий сот. "Бурлаки"; "Бурсук", боївкар з західної Лемківщини, оперував в селах над Попрадом, весною 1947 р. на горі Рунок долучив до сотні "Бродича"; "Заяць" з сотні "Бурлаки", сотенний фризієр, уроджений в селі Павлокома, після масакри в його селі він вступив до УПА, народжений 1914 р., помер 13.03.1961 р. в Австралії; "Олень" — рой. сотні "Ластівки"; "Чумак" — рой. сотні "Бурлаки", військовий вишкіл відбув в укр. дивізії, тяжко ранений в крижі в бою з ВП в Перемищчині; "Дунай" — стрілець сотні Бурлаки, помер в Детройті, США.

його від берега. Заплакала від радості Гізель і просила, щоб подали її вістку з вільно світу — як ми там влаштувалися.

Човен мчав до протилежного берега, перетинаючи наукіс широке плесо ріки. За нами залишалася чимраз то менша постать з хустинкою в руці.

На обрію, крізь темряву ночі, зарисовувався незнаний нам вільний світ. Човен зупинився на мілині. Ми подякували перевізникам, які відразу ж завернули човен і попливли за течією.

До берега було ще метрів п'ятнадцять. Ми взялися за руки й поволі пішли.

"Хlopці, помолімось!"

На березі клякнули до молитви. Дякували Богові, що мав нас в своїй опіці, й ми могли виконати це велике завдання, яке на нас поклав Провід ОУН і Головний Командир УПА генерал Тарас Чупринка.

Молилися також за долю України, яка залишилася в кайданах.

Як довго ми молилися, тяжко сказати. Кожний і по-своєму дякував Всевишньому й нашій опікунці Божій Матері за провід і опіку. Ця вдячність залишилася в наших серцях назавжди.

Починало світати. Ми вирішили не йти до австрійської чи американської влади. Ми знали, що в Австрії є табори для переміщених осіб.

Часу маємо доволі. Пошукаємо.

Ще до сходу сонця знайшли ми українця, що працював у бавора.

Другого дня ми були вже в українському таборі для переміщених осіб в Астені, сорок кілометрів від Лінцу.

Палій

СКЛАД СОТНІ (1944-1947)*

Команда і Почот

1. "Веселій" — сотенний, Данило Свістель. Старшина дивізії "Галичина". Очолив щойно сформовану сотню в серпні 1944 р. Загинув 2 квітня 1945 р. біля с. Ветлина.

2. "Ярич" — сотенний. Командував сотнею від травня до половини липня 1945 р. Організував розпорощену в боях сотню. В сотні був з дружиною, яка працювала серед жіноцтва з рамени УЧХ.

3. "Дідик" — сотенний. Командував сотнею від серпня 1945 до липня 1946 р. Старшина Карпатської Січі. Раніше був інтендантом куреня "Рена". Загинув під час рейду на Захід 1947 р.

4. "Бродич" — сотенний, Роман Гробельський. Очолив сотню в серпні 1946 р. Осінню 1947 р., в часі рейду на Захід, був підступно схоплений в Чехії і виданий полякам. Страчений 8 лютого 1949 р. у Варшаві.

5. "Гуцул" — сотенний лікар і бунчужний, Осип Волинець. Загинув у часі боїв з військами НКВД у с. Струбовиська і Ветлина. (22 березня 1945 або 2 квітня 1945 р.)

6. "Бойко" — Антін Філевич, політвиховник в часі командування сотенних "Дідика" і "Бродича". Родом з с. Березка, Ліського пов. Потрапив у полон чеській СБ і був переданий полякам. Страчений в польській тюрмі.

7. "Яворенко" — капелян, о. Андрій Радьо. Родом зі с. Коровники б. Перемишля. Потрапив у полон чеській СБ і був переданий більшовикам. Відбув важке заслання в Сибіру.

8. "Кудияр" — Теодор Лазар, бунчужний, спочатку був чотовим. Потрапив у полон чеській СБ. Переданий до Польщі, помер у польській тюрмі.

9. "Старий" — бунчужний у часі переходу фронтів. Помер від тифу весною 1945 р.

10. "Хитроліс" — бунчужний в часі командування сотенних "Ярича", "Дідика" і "Бродича".

---

*Подані у списку відомості неповні через неможливість, з об'єктивних причин, зібрати дані, яких бракує.

11. "Залізняк" — пвх. під час вишколу та переходу фронтів у 1944 р.
12. "Кривуля" — Олександр Котлярів, хорунжий, політвиховник. Нар. 1904 р. на Луганщині. Загинув 22 березня 1945 р. в бою з більшовиками біля с. Струбовиська.
13. "Микита" — сотенний писар і пвх. в сотні к-рів "Дідика" і "Бродича".
14. "Топір" — Петро Шкафаровський, мобілізаційний референт, вишкільник новобранців. В 1946 р. був рой. новобранців. Нар. с. Соснів, Підгаєцький р-н, Тернопільщина.
15. "Ящірка" — Павло Голик, інт.
16. "Облачний" — помічник, інт.
17. "Човен" — інт.
18. "Грім" — комендант П.Ж. в роках 1944-45. Ройовий, учасник бою в с. Струбовиська. Відзначений за бойові заслуги.
19. "Залізо" — член П.Ж. для особливих доручень командира сотні.
20. "Мірник" — комендант П.Ж.
21. "Палій" — Іван Гарасимів, сот. сан. і рой.
22. "Орленко" — Стефан Баб'як, сот. сан. в сотні "Дідика" і "Бродича".
23. "Корчик" — Іван Ділай, сот. сан. і розвідник.
24. "Довбуш" — Г. Іваненко, зв'яз. до кур. к-ра "Рена".
25. "Білий" — розвідник.

Чотові командири

1. "Вовк" — родом з Бережанщини. Закінчив підстаршинську школу "Олени". Загинув 21 березня 1945 р. у бою зі спецгрупами НКВД "Червона мітла" в с. Струбовиська.
2. "Граб" — родом із с. Теляче, Підгаєччина. Закінчив школу "Олени". Загинув у боротьбі.
3. "Грань" — лейтенант Червоної Армії. Родом із Херсонщини. Із сот. к-ра "Дідика" перейшов до сот. к-ра "Хріна".
4. "Грім" — родом із Буковини.
5. "Дорош" — Петро Гнатюк. Закінчив школу УПА "Олени". Вишкільник СКВ по селях 1-го р-ну в надр. "Бескид" на Лемківщині 1945 р. Один з кращих чотових сот. "Дідика" і "Бродича". Рейдом дістався на Захід, помер в США в 2004 р.
6. "Зенко" — родом з с. Воля Мигова. Загинув у с. Смільник.
7. "Корп" — родом зі Стрийщини.
8. "Крилач" — Ярослав Коцьолок, сот. в сот. "Веселого", пізніше сотен.

9. "Круча" — Михайло Німець. Родом з с. Лавочне. Потрапив у полон чеській СБ. Переданий до Польщі. Стражений в польській тюрмі.
10. "Оріх" — чот. Прославився в боях з ВП, УБП і чехами 1947 р.
11. "Прикуй" — родом із Ярославщини. Літом 1945 р. перейшов до сотні к-ра "Хріна".
12. "Соловій" — Дмитро Сойка. Родом із Бібреччини. Загинув у бою.
13. "Урал" — родом із Закарпатської України.

Чотові санітари

1. "Василь" — родом із м. Заліщик. Впав у бою з поляками в с. Смільник.
2. "Конарик".
3. "Крук" — сотен. сан., Іван Станиславський. Засуджений польським судом на довічне ув'язнення.
4. "Пасічник" — "Пательня"
5. "Скақун".

Сотенні кухарі

1. "Голуб" — родом зі східних земель України.
2. "Журавель"
3. "Загірний"
4. "Куропатва" — Петро Дрізд. Родом із Бірчанщини. Помер 20 листопада 1997 р. у Чікаго.
5. "Шабля" — помічник кухаря, Петро Торган. Родом зі с. Довжиця біля Команчі. Засуджений у Польщі на довічне ув'язнення.

Ройові

1. "Аврам" — родом із Закарпатської України. Вояк "Карпатської Січі". Перекладач з угорської мови в курені к-ра "Рена".
2. "Бук"
3. "Гарван" — родом із Закарпаття
4. "Глинка" — Ю. Гуменюк. Родом зі Снятини. Закінчив школу УПА "Олені".
5. "Граб" — родом із Підгаєччини. Закінчив школу УПА "Олені". Загинув в бою біля с. Брунари 1947 р.
6. "Зелений" — Володимир Савчак. Родом з пов. Бібрка. Рейдом дістався на Захід.

7. "Іва" — попав у польський полон в Західній Лемківщині.
8. "Кора" — Павло Шкафаровський. Народився с. Соснів, Підгаєцький р-н, Тернопільщина.
9. "Липа" — Дмитро Хорват. Родом з с. Репедь.
10. "Лісовик" — родом з околиць Ліська.
11. "Луговий" — Михайло Повідайко. Родом із Брідщини. Переїшов до УПА з Дивізії "Галичина".
12. "Морозенко" — родом із Рогатинщини. Закінчив школу УПА "Олені". Загинув під час мінування моста на р. Сян.
13. "Найда" — родом із Брідщини. Спецкур'єр в сотні. Прийшов до УПА з Дивізії "Галичина".
14. "Новий" — родом зі с. Репедь,
15. "Ославич" — із с. Ванькова. Ранений в груди під час прориву з оточення в лісах над с. Прибишів весною 1946 р.
16. "Райтер" — Ярослав Билень. Родом з Львівщини. Політв'язень. Був в охороні к-ра "Рена", з яким перебував в ув'язненні у німецькій тюрмі. Організатор новобранців до сотні.
17. "Словак" — родом б. м. Ярослава. Учасник бою в с. Струбовиська.
18. "Сова" — Ханас Володимир, ст. булавний. Загинув у бою в с. Струбовиська.
19. "Байдак" — з Івано-Франківської обл. Загинув у бою.
20. "Хмельниченко".
21. "Соломей" або "Соловей" — Михайло Оринчак, ст. віст.
22. "Калина" — Михайло Стеранка. Засуджений на довічне ув'язнення в Польщі.

Стрільці сотні "Ударники-1", 94

1. "Барон" — із Самбірщини. Покинув фронт в Словаччині і зголосився до УПА в 1945 р. Розвідник.
2. "Білий" — з Лемківщини.
3. "Березний" — із с. Явірник.
4. "Білянс" — стр.-кул. із с. Щавне. Потрапив у полон в часі рейду на Захід.
5. "Борсук" — із Західної Лемківщини. Спочатку був у бойці. У 1947 р. переїшов до сотні к-ра "Бродича".
6. "Булава" — віст., нар. в с. Букачівцях, пов. Коломия. Загинув в бою б. с. Струбовиська 21 березня 1945 р.
7. "Василь" — стр. санітар. Ранений в с. Карликів 25 січня 1946 р.

8. "Верба" — Іван Марущак-Романик, стр.-кул. Родом зі с. Стефкова, пов. Лісько.
9. "Веселий" — Ярослав Шведик, стр.-кул. із Лемківщини. Загинув 22 листопада 1946 р. в с. Баниця, Західна Лемківщина.
10. "Вихор" — стр.-кул. зі села Княждвір, Гуцульщина. Загинув у бою з ВП в селі Смільник.
11. "Вишня" — стр.-розвідник. Родом з Лемківщини. Ранений в с. Лавочне в перестрілці з мадярами.
12. "Вирва" — з роя "Словака".
13. "Вітер", Кузьм'як Григорій, син Лемківщини, був на фронті, зdemобілізований пішов в ряди УПА. Псевдо "Вітер" дав йому сот. "Бродич".
14. "Ворона" — зі с. Довжиця.
15. "Вуж" — з Лемківщини.
16. "Гайдамака"
17. "Герон" або "Герой" — стр.-кул. Загинув 21 березня 1945 р. в бою б. с. Струбовиська.
18. "Голуб" — з с. Яврінок.
19. "Грізний" — стр.-кул. в рої "Райтера". Родом з Чортківщини. Переїшов до УПА з Дивізії "Галичина".
20. "Гричан" — віст., згинув 3 грудня 1944 р. в с. Руське.
21. "Гусак" — хор. помер 9 березня 1945 р. від плямистого тифу у с. Ветлині, пов. Лісько.
22. "Дербушка" — ст. булавний, згинув 9 квітня 1945 р. в с. Буківці, пов. Лісько.
23. "Деркач" — віст. зі с. Довжиця.
24. "Довгий" — Степан Сивий, ланк., зі с. Карликів. Заступник ройового. Закінчив підстаршинську школу в Перемищині 1946 р. Засуджений в Польщі на довічне ув'язнення.
25. "Довбня" — родом зі Самбірщини. Закінчив підстаршинську школу "Олені". Інструктор новобранців.
26. "Довбуш" — Гриць Іваненко. Родом зі с. Торговиця, р-н Огинія, Ранений в бою з ВП в с. Смільник.
27. "Драган" — з роя "Райтера".
28. "Драгомир" — Іван Дмитрик. Родом із Перемищини. 1946 р. зорганізував і вів шевську майстерню в сотні к-ра "Бродича". (Автор спогадів "В лісах Лемківщини", виданих в США.)
29. "Дрозд" — родом з с. Середнє Велике.
30. "Дрохва" — працював в Юнацтві ОУН на Збараж-

чині. Закінчив старшинську школу "Олені". Загинув за невідомих обставин 24 листопада 1944 р. в Грозьовій.

31. "Дунай" — родом зі с. Грозьова на Старосамбірщині. Рій "Палія".

32. "Диск" — Володимир Підгірний, віст., нар. 1919 в с. Бушковичі. Загинув в бою під с. Струбовиськими 21 березня 1945 р.

33. "Жук" — був в рої "Райтера". Родом з Лемківщини.

34. "Загірний" — родом із східних земель України.

35. "Зозуля" — схоплений поляками в с. Баниця, Західна Лемківщина.

36. "Зайчик" — Михайло Столиця, був в рої "Морозенка". Засуджений польським судом на довічне ув'язнення.

37. "Залізняк"

38. "Зарічка" — загинув під час мінування мосту на р. Сян у 1945 р.

39. "Зарічний" — Іван Салацький, був в рої "Зеленого".

40. "Зірка" — загинув б. с. Дверник в бою з більшовиками 1944 р.

41. "Зорян" — віст., згинув 19 лютого 1945 р. в бою з військами НКВД і польською міліцією.

42. "Івасик", "Олесь" — Михайло Грицков'ян, зв'яз. з особливих доручень. Родом із с. Березка, лов. Лісько. Один з наймолодших стрільців сотні.

43. "Івасик" — Іван Боївка, зв'яз. 15-літній юнак родом із Лемківщини.

44. "Калина" — родом із Лемківщини.

45. "Квіт" — помер від тифу в с. Струбовиська в березні 1945 р.

46. "Квіт" — родом з Лемківщини. Важко захворів під час рейду на Захід 1947 р. і залишився у Словаччині. Наймолодший стрілець в рої "Палія".

47. "Кінь" — перейшов до УПА з Дивізії "Галичина". Родом з Ходорівщини. Загинув на польсько-словацькому кордоні 1947 р.

48. "Когут" — родом із с. Репедь,

49. "Коля" — казах з походження. У 1946 р. перейшов до сотні "Хріна".

50. "Колос" — родом з Галичини.

51. "Коник"

52. "Корінь" — був в рої "Словака".

53. "Корчик" — Іван Ділай, див. ст. 5.

54. "Крамаренко" — Михайло Процьо, родом зі с. Вислік Великий. Засуджений в Польщі на довічне ув'язнення,
55. "Кремпа" — родом із Лемківщини.
56. "Кривий" — Степан Сніда, віст. Загинув в бою б. с. Струбовиська 21 березня 1945 р.
57. "Крилатий" — знавець зброї, професійний мінер.
58. "Крук" — родом із Лемківщини. Загинув у боротьбі.
59. "Кутик" — стр., амуніц. Родом з Бережанщини. Перейшов до УПА з Дивізії "Галичина". Спочатку був у відділі к-ра "Черника". На Буковому Берді перейшов до сотні к-ра "Веселого". Кухар в рої "Словака". Загинув у бою з ВП в с. Смільник.
60. "Лайбіда" — ранений в бою б. с. Струбовиська 21 березня 1945 р.
61. "Лемко" — стр.-кул. Родом з Бойківщини.
62. "Липа" — член П.Ж. Загинув осінню 1946 р. в бою НКВД на Бойківщині.
63. "Липа" — ланк. в рої "Палія".
64. "Лісовик" — родом з повіту Сянік.
65. "Лісовий" — помер 13 листопада 1944 р.
66. "Лоза" — родом з Галичини. Загинув у боротьбі.
67. "Лук" — ранений у боротьбі з ВП. Загинув у підземній шпитальці на горі Хрестата разом з 17 повстанцями, лікарем та медсестрами 19 січня 1947 р.
68. "Мандрівник" — Іван Мошиц, стр.-кул. Родом зі с. Манява на Лемківщині. Рій "Палія". Засуджений в Польщі на 15 років тюремного ув'язнення.
69. "Медвід" — Петро Мошиц. Заступник ройового. Родом зі с. Волосате. Чота к-ра "Зенка". 15 років важкої тюрми.
70. "Медвід" — Білик, стр.-віст. Родом з с. Русів, Загинув у с. Смільник.
71. "Мирон" — Осип Мільчак. Родом зі с. Команча. Ранений в селі Мохначка в перестрілці з пограничниками.
72. "Музика" — зі с. Смільник.
73. "Муха" — Михайло Данилюк, вістун, нар. 1916 в Чорному Потоці. Загинув в бою під с. Струбовиська 21 березня 1945 р.
74. "Облачний"
75. "Опока" — родом із Станіславщини. За фахом кравець.
76. "Орлик" — родом зі с. Габківці. Член П.Ж. Загинув у боротьбі.

77. "Остапенко" — родом зі с. Вислік.
78. "Острій"
79. "Пень" — родом зі с. Солинка. Загинув у бою з ВП в с. Смільник.
80. "Попович" — Василь Воробець, вістун. Загинув в бою під с. Струбовиськими 21 березня 1945 р.
81. "Потічний" — віст. Загинув в бою під с. Струбовиськими 21 березня 1945 р.
82. "Прут" — Василь Білик, стрілець. Родом зі с. Русів, пов. Снятин. Загинув, ранений в голову на Словаччині.
83. "Птах" — віст.-кул. Переїшов до УПА з дивізії "Галичина". Загинув весною 1947 р. у Словаччині.
84. "Річка" — загинув під час мінування моста.
85. "Рогатий" — родом зі с. Ванькова. Брат ройового "Ославича".
86. "Рогач" — М. Феш, стрілець кущової бойки в районі пров. "Смирного". Родом зі с. Баниця. Переїшов до сотні під час акції "Вісла". Рій "Палія".
87. "Розлука" — віст, згинув 3 грудня 1944 р. в с. Руське пов. Лісько в бою з військами НКВД.
88. "Семенко" — заступник ройового. Родом зі с. Вислік. Закінчив підстаршинську школу в Перемищині 1946 р.
89. "Семчук" — стр., амуніц. Родом зі с. Ославиця. Ранений б. с. Писарівці.
90. "Скала" — стр.-кул.
91. "Скритий" — родом з Лемківщини.
92. "Слимак" — родом з Лемківщини, Загинув у бою з ВП. Похований в с. Прелуки.
93. "Смерека" — заступник ройового. Родом зі с. Калічава. Закінчив підстаршинську школу в Перемищині. Загинув за Попрадом.
94. "Смерічка" — родом з Лемківщини. Загинув 1947 р. біля с. Криниця.
95. "Смок" (нечітке) — віст., згинув 2 квітня 1945 р. біля с. Ветлина разом з "Веселим" (сот.)
96. "Сова" — з роя "Райтера". Загинув в бою б. с. Струбовиська 21 березня 1945 р. Ранений в обі ноги, дострілився.
97. "Соловій" — родом зі с. Довжиця.
98. "Співак" — Іван Сорока, стр. Родом з Лемківщини. Рій "Райтера". Ранений в бою в наступі на ВП в с. Смільник.
99. "Стебелина" — стр.-спецкур'єр.
100. "Степ" — Осип Филип. Родом з Галичини. Засуджений в Польщі.

101. "Степовий" — стр.-спецкур'єр. Родом зі с. Затварниця над Сяном.
102. "Стріла" — родом із с. Явірник.
103. "Струм" — Володимир Іванчук, віст., нар. 1921 в Скалаті. Загинув в бою б. с. Струбовиська 21 березня 1945 р.
104. "Сук" — Микола Лучко. Засуджений і розстріляний 13 червня 1947 р. у Польщі.
105. "Съвіркун" — віст., помер 9 березня 1945 р. у с. Ветлина.
106. "Теплий" — згинув на Словаччині, б. с. Кач.
107. "Тигр" — стр., амуніц. Родом зі с. Вислік Горішній.
108. "Тополя" — родом з Львівщини.
109. "Травичка" — Степан Комар, вістун, нар 1921 р. у с. Війську, пов. Добромиль. Загинув в бою б. с. Струбовиська 21 березня 1945 р.
110. "Тростина" — стр., амуніц. Родом зі с. Вислік Горішній.
111. "Туча" — Степан Зорій, родом з Тернопільщини. Закінчив школу УПА "Олені". Був ройовим в сотні к-ра "Лиса". Ранений б. с. Радева в бою з ковпаківцями. Вишкільник в курені "Рена" на Буковому Берді. К-р мінометної ланки в сотні "Веселого". Учасник бою в с. Струбовиська. Військовий реф. в 2-му районі Лемківщини та кущевий провідник цього ж району.
112. "Хруш" — Михайло Зубрецький. Родом зі с. Середнє Велике. Загинув у бою в с. Воля Мигова.
113. "Циган" — стр.-кул. Родом з Буковини. Загинув в бою з більшовиками б. с. Дверник 1944 р.
114. "Чайка" — родом з Галичини.
115. "Черемшина" — родом з Тернопільщини. Загинув в бою в с. Струбовиська 21 березня 1945 р.
116. "Черешня" — Скиба Іван, родом зі с. Ославиця.
117. "Чиж" — Микола Курдибан, родом з Ярославщини. Засуджений в Польщі на довічне ув'язнення.
118. "Чобіт" — Микола Віntonяк, віст., нар. 1926 р. в Молодятині (нечітке), пов. Коломия. Загинув в бою б. с. Струбовиська 21 березня 1945 р.
119. "Човен" — стр.-кул., родом із Бережанщини, ст. віст. Рій "Словака". Зголосився до УПА 1944 р. Загинув в бою з ВП в с. Смільник.
120. "Чорний" — стр.-кул. із Чортківщини. Впав у бою над с. Снітниця в західній Лемківщині 1947 р.

121. "Чорнота" — стр.-кул. Родом із Бережанщини. До УПА вступив із Дивізії "Галичина".

122. "Щур" — Дмитро Комарницький, кухар в рої.

123. "Яличка" — родом зі с. Ославиця. Впав у бою на горі Рунок.

124. "Ярослав" — з роя "Сови". Учасник бою в с. Струбовиська.

125. "Чура" — Михайло Янко. Засуджений в Польщі на довічне ув'язнення.

Стрільці, що загинули в бою під с. Струбовиськими посмертно піднесенні до ступеня вістун.

Ivan Harasymiv: From Youthful Dreams into the Ranks of the UPA (Summary)

The memoir written by Ivan Harasymiv ("Paliy") is an interesting, often passionate account by a Ukrainian youth, soldier and UPA squadron leader about his service in the UPA from autumn 1943 to September 1947. The account conveys not only the author's moods and experiences, but also his surrounding world, presented from his point of view. The author tries to describe the life of his comrades, platoon, company and other underground formations, capture the mood of the population, comment on the events taking place around him and in the larger world. His memoir contains many valuable descriptions of the daily life of UPA soldiers and peasants. For example, he speaks of such things as food supplies for the soldiers in the village, the forest and an isolated forest camp, order and discipline, hygiene, the collection and preservation of foodstuffs, leather tanning, shoemaking and tailoring workshops, etc.

The account is presented chronologically and covers several periods. The author begins by discussing the mood of the peasants and youth during the autumn of 1943 in the Stanislaviv region. Grim news was arriving from the east about the approach of the front. Ukrainian young people discussed the situation and everyone was optimistic that this war would make possible the establishment of an independent Ukraine. Hundreds of youths joined the UPA to create a Ukrainian armed force.

Next, the author describes the UPA's noncommissioned officer training in the "Oleni" officers' school, located in the inaccessible Carpathian forests. The author speaks with humour about the instruction, military drills and day-to-day life of the participants, provides interesting characterizations of the officers, noncommissioned officers and soldiers and notes various everyday events. His account provides much information about the organization of the noncommissioned officers' school, its program and its degree of success in producing officers for the UPA. This section ends with a description of the final examinations and the ceremony marking completion of the training on

June 17, 1944. The author was assigned to the UPA in the underground Peremyshl oblast.

Shortly after he arrived at his new destination, the German-Soviet front moved westward from the Kovel-Brody-Ternopil line. In the Peremyshl and Lisko counties, many volunteers were joining the UPA, both local residents and refugees from the east. New UPA companies were formed, including the "Lemkivshchyna" battalion commanded by Vasyl Mizernyi ("Ren"). The author became a squadron leaders in the UPA company commanded by Danylo Svistel ("Veselyi"), which was part of this battalion. The battalion was quartered on the Bukove Berdo plain and began intensive training in order to have the soldiers trained before the arrival of the Soviets. When the front approached at the end of September, the battalion travelled east along the spine of the Carpathian Mountains, intending to cross the front and go deeper into the Soviet rear. The battalion was joined by about six more companies and many insurgents; thus a detachment of over 1800 men took part in the operation. On the way, they engaged in a skirmish and formed an "agreement" with Hungarian front-line troops. On September 30, the detachment was behind the front-line in the Stanyslaviv oblast. Here the UPA companies who had joined the "Lemkivshchyna" battalion left them and for more than two months the battalion raided in the Stanyslaviv and Drohobych oblasts. They conducted a night attack on the raion centre, Perehinsko, and had skirmishes with NKVD troops. The soldiers often went hungry and wore worn-out clothing because the Red Army was everywhere and the underground food and clothing supply system did not function well. In December, the battalion returned to the Lemko region. The author describes in detail their raid through the Carpathians.

In the Lemko region, the insurgents found the situation totally different from what they had left in September. The Lemko region was within the borders of the Polish People's Republic (PRL). The border between the PRL and the Ukrainian SSR, which ran along the upper Sian river and northward past Peremyshl to Rava Ruska, was closely guarded by Soviet NKVD border troops. NKVD garrisons had also been established in PRL county centres. The NKVD organized the local administration and directed the fight against the UPA and units of the Polish underground. On their return from the Carpathian raid, Commander V. Mizernyi instructed the companies to act as independent units and delineated their territory of operations. As of this time, the author's account focuses on his own company. The company spent a difficult winter in 1944-45. An epidemic of spotted typhoid broke out in the villages and many soldiers were sick with typhoid. The company quartered in the forest in the eastern

part of Lisko county. There was still a shortage of food and clothing. Parties of NKVD special units were raiding throughout. On April 2, NKVD troops attacked the company in their temporary stay in the vicinity of the village of Velyna, Lisko county. Many members of the company were killed, among them, company commander Danylo Svistel ("Veselyi"), company physician "Hutsul" and political officer Oleksander Kotliarov ("Kryvulia"). After this incident, the author remained in the village for treatment of scabies. He writes discreetly about his youthful love for Marusia. In April, the author successfully completed paramedical training. The battalion physician, M. Ripetskyi ("Horyslav"), appointed him medical assistant in his company, which was commanded by "Yarych". The author notes many observations regarding hygienic practices and medical treatment both in UPA units and among the population, given their primitive conditions and lack of doctors and commercially produced medications. The new company commander filled the company with new recruits whom he began to train intensively.

On June 15, 1945, V. Mizernyi appointed "Didyk" company commander. "Didyk" was elder, a former officer of the Austrian army. He introduced formal discipline and for this reason, was not liked by the soldiers. However, at this time, the company members were divided up among Local Self-defense Units (SKV) in order to organize and retrain the SKV soldiers. The author describes their work in the villages between Lisko and Sianik, which lasted for a brief period. At this time, Stepan Stebelskyi ("Khrin") was organizing a new company, to which the author, and later the entire "Hrania" platoon from "Didyk's" company, was assigned. Shortly after this, "Didyk" reassembled his company and they had to return. The company continued its operations from its encampments in deep forests. "Didyk" built a camp on Khreshchata Mountain and late in the autumn, in the forest near the village of Yavirnyk, where they stayed almost until spring 1946. As of the summer of 1945, the Poles had intensified their forced deportation of Ukrainians to the USSR. The UPA and Ukrainian underground resisted in various ways. Because the deportation effort did not meet with success, the government began to use bloody terror in the early spring of 1946. The army and armed bands organized in Polish villages attacked Ukrainian villages, robbed them, beat young and old inhabitants, killed many people and frequently burned farms. Fierce combat began with these formations and against deportation, which lasted until summer 1946. These events and actions are described in detail in the memoir. During the summer, company commander "Didyk" reorganized the company and suggested to the author that he become squadron leader, because there were many paramedics but not

enough combat noncommissioned officers. The author gladly agreed, because he did not enjoy sitting in the "rear", but preferred to take part in the fighting and be in the centre of the action. His squadron was part of the platoon commanded by Petro Hnatiuk ("Dorosh"), who became his friend.

In the summer of 1946, V. Mizernyi ("Ren") transferred Lt. "Didyk" to the "Lemko" Military District headquarters, and appointed Roman Hrobelskyi ("Brodych") company commander. In September, the company was instructed to move to a new area, the western port of the Lemko region, where no UFA units had operated until this time. The company was instructed to avoid combat, but to visit as many villages as possible in order to win the support of the population by means of the insurgents' appearance, good behaviour, conversation and Ukrainian songs. For the winter, the company divided up into platoons, which quartered in forest camps, and conducted visits to villages. The author described with enthusiasm the successes of this mission.

In June 1947, the lamentable "Vistula Action" was extended into the western Lemko region. Many WP and Polish police troops arrived to conduct raids in pursuit of the company and deport Ukrainians to West Poland ("Ziemie Odzyskane") – former German lands. At this time, the company set out on a propaganda operation to Slovakia, in part, to avoid combat with the Polish forces, which outnumbered them. Local combat groups and armed underground members went along with the company. The company crossed the border into Czechoslovakia (CSR) during the night of June 18 to 19. There were many CSR troops at the border and skirmishes took place immediately. During one of them, the platoon led by "Korp" broke away from the others and returned home. The rest of the company continued its operation and visited Slovak villages. The Slovaks were positively disposed towards the UPA. The author describes some interesting and even moving meetings with Slovaks.

Once there no longer remained any Ukrainian population, it became pointless for the UPA to continue fighting in the PRL. At the instructions of the UHVR, some UPA units set out on a raid into Western Europe, others, into Ukraine. Many UPA soldiers were demobilized and tried to attain legal status. Company commander R. Hrobelskyi set out with the platoon commanded by Petro Hnatiuk ("Dorosh") to Western Europe in September 1947. "Dorosh's" and the author's groups reached Western Europe. Company commander R. Hrobelskyi was captured by the Czechs and was returned to the PRL for execution. The final chapters of the memoir are dedicated to this raid.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

амуніц.	— амуніційний
б.	— біля
бул.	— булавний
бунч.	— бунчужний
в-во	— видавництво
вд.	— відліл
ВІН	— Вольноєць і Неподлеглоєць (Воля і Незалежність)
віст.	— вістун
ВО	— Воєнна Округа УПА
ВОП	— Войсько Охорони Пограніча (Військо Охорони Границь)
ВП	— Войсько Польське (Польське Військо)
вул.	— вулиця
г.	— гора
газ.	— газета
ГВШ	— Головний Військовий Штаб (УПА)
ген.	— генерал
див.	— диви
заст.	— заступник
зах.	— західна, -ий
зв'яз.	— зв'язковий
ЗП УГВР	— Закордонне Представництво УГВР
інт.	— інтендант
к.	— коло (блія)
КБВ	— Корпус Безпеки Вевнентшнега (Корпус Внутрішньої Безпеки)
КОП	— Корпус Охорони Пограніча (Корпус Охорони Кордонів)
край.	— крайовий
к-р	— командир
кул.	— кулеметчик
кур.	— курінний
кущ.	— кущовий
ланк.	— ланковий
май.	— майор
МГ-42	— рід кулемета
м-ко	— містечко
МО	— Міліція Обивательська (Міліція ПРЛ)
моб.	— мобілізаційний
надр.	— надрайон, надрайоновий Провід, надрайоновий провідник
нар.	— народжений
о.	— отець
обл.	— область, обласний
окр.	— окружний
ОУН	— Організація Українських Націоналістів
пвх.	— політвиховник
півн.	— північний
ПЖ	— Польова Жандармерія

пов.	— повіт
полк.	— полковник
пор.	— поручник
пплк.	— підполковник
прис.	— присілок
ППС	— рід автоматичної зброї
ППШ	— рід автоматичної зброї ЧА
пров.	— провідник, Провід
р.	— ріка
р.	— рік
реф.	— референт
р-н	— район,
рай.	— районний
рой.	— ройовий
с.	— село
сан.	— санітар
СБ	— Служба Безпеки (ОУН)
СКВ	— Самооборонні Кущові Відділи
сотен.	— сотенній
спец.	— спеціяльний (відділ)
СРСР	— Союз Радянських Соціалістичних Республік
ст.	— сторінка
ст. бул.	— старший булавний
ст. віст.	— старший вістун
стр.	— стрілець
табір.	— табірний
ТВ	— Тактичний Відтинок
т.зв.	— так званий
УГА	— Українська Галицька Армія
УГВР	— Українська Головна Визвольна Рада
укр.	— український
УНР	— Українська Народна Республіка
УНС	— Українська Народна Самооборона
УНРА	— UNRA (United Nations Relief Aid) — Допомогова Служба Організації Об'єднаних Націй
УПА	— Українська Повстанська Армія
УРСР	— Українська Радянська Соціалістична Республіка
УССД	— Українська Самостійна Соборна Держава
харч.	— харчовий
хор.	— хорунжий
част.	— частина
ЧА	— Червона Армія
ЧСР	— Чехо-Словацька Республіка
чот.	— чотовий

* * *

ПОКАЖЧИК

А

- "Аврам", рой. — 71
Австралія — 287
Австрія — 52, 250, 275, 277, 279, 288
Адамчук Степан "Семчук", стр., — 207, 210, 220, 266, 277, 278, 279, 281, 282, 283
Америка — 41, 91, 121, 164
Андрусяк Василь, "Різун", "Грегіт", полк., к-р ТВ 22 — 79, 119
Ангелів, с. Перегінського р-ну — 77
Англія — 41, 91
Андріївка, с. Ново-Сандецького пов. — 206
"Арета", "Мирошка", див. — Пелипчак Іаанка
Астен, — табір для переміщених осіб, Австрія — 288

Б

- Бабина Гора, г. — 259, 260, 261
Баб'як Стефан, "Орленко", ст. віст., сан. — 173, 206, 211, 231
Баварія — 287
"Байда", кур., май., див. — Миколенко Петро
"Байди", курінь — 224
"Байди", сотня — 60, 74, 78, 79
Балигород, м-ко — 57, 91, 95, 141, 145, 147, 164, 171, 175, 183
Бальниця, с. Ліського пов. — 148
Баниця, с. Горлицького пов. — 203, 210, 214, 215
Баранич Михайло — 172
Барана, г. — 261, 262
Барвінок, с. пов. Ясло — 193
"Бартеля" чота, див. — Більо Дмитро
Басарабка, лісничівка — 31, 46
"Бастіон", 2-й р-н ТВ УПА — 287
Береги Горішні, с. Ліського пов. — 95, 106, 108, 111
Бережани м. — 108
Бережанська гімназія — 173
Бережанщина — 26, 44, 101, 182, 201, 290, 295, 297, 298
Бережниця Нижня, с. Ліського пов. — 57
"Береза", пор. — 41

- Березка, с. Ліського пов. — 143
Берест, с. Ново-Сандецького пов. — 208
Берлін, м. — 144
"Бескид", 7-ий р-н — 192
"Бескид", 8-ий район в надрайоні, — 192
"Бескид", надрайон — 94, 146, 164, 169, 192, 226
Бескид, гірський масив — 9, 96, 97, 99, 100, 101, 103, 104, 107, 112, 113, 114, 119, 125, 142, 148, 192
Билень Ярослав, "Райтер", рой. — 76, 198, 209
Бистре, с. Ліського пов. — 91
Бистриця, р. — 28
Битлей Анна — 172
Біла, р. — 197, 209
Білій Хрест, г. — 268, 270
"Білій", див. — Мельничук Євген, рай. господарник ОУН
Білик Василь, "Прут", (брат "Медведя") — 182, 226, 229, 231
Білик (брат Василя), "Медвід" — 182
Білична, с. Горлицького.gov. — 210
"Білянс", кул. — 188, 195, 200, 236
Більо Дмитро, "Бартель", чот. — 125
"Бір", сот., див. — Шишканець Василь "Біра", сотня див. — "Ударники-3", 96
Бірча, м-ко — 131
Бірчанщина — 52
Блансько, м. — 271
Блюдники, с. Галицького р-ну — 24, 26
Богуша, с. Ново-Сандецького пов. — 203, 217
Бойківщина — 9, 60, 69, 95, 295
"Бойко", пвх., див. Філевич Антін — 199, 206, 207, 222, 245
Болгарія — 144
Болехів, м. Долинського р-ну — 27, 44, 51, 84, 85
Болехівська Слобода, с. Долинського р-ну — 29, 44
Болехово, с. Долинського р-ну — 27
Болхівка, с. Сяніцького пов. — 147
"Борис", стр. — 32
Борис Михайло, "Жан"- "Борис"- "Зенко"- "Грабик" — 287
Борислав, м. — 51, 85

- Борсук Болеслав, "Ударник", рай.
 пров. — 142, 144
 "Борсук" стр. — 225
 Бортне, с. Горлицького пов. — 195,
 221, 248
 Бортники, с. Тлумачького р-ну — 7
 Бортнянська Магура, г. в околиці с.
 Бортне — 221
 Босковіце, м., ЧСР — 271
 Броно, м. — 227
 Бродек, м. — 271
 Броди, м. — 54, 170, 182, 231
 "Бродич", див. — Гробельський Роман
 "Бродича" сотня, див. — 136, 225, 244,
 245, 248, 256, 262, 287
 Брунари, с. Горлицького пов. — 197,
 199, 200, 201, 203, 225, 226
 Бряза, с. Долинського р-ну — 30, 32,
 43, 44, 85
 "Бук", рой. — 125, 126, 128, 129, 131
 Бук, с. Ліського пов. — 141
 Буківський ліс к. Буківська — 175
 Буківсько, м-ко Сяніцького гов. — 147,
 167, 169, 172, 173, 174
 Букове Бердо, хребет — 8, 59, 61, 62,
 64, 65, 66, 68, 69, 74, 95, 125, 140,
 155, 182
 Буковець, с. Ліського пов. — 141
 Бульба Тарас — 208
 "Бурий", сотен. — 61, 99, 152
 "Бурого", сотня, див. — "Ударник-3",
 Вд. 96
 "Бурого", чота — 78
 "Бурлака", сотен., див. — Щигельсь-
 кий Володимир
 "Бурлаки", сотня, див. — "Ударник-4",
 Вд. 94а
 "Бурсук", бойккар — 287
 Бурсуківка, присл. — 123
 Бутковський Іван, к-р УПА-Захід і к-р
 Станиславівської Воєнної Округи,
 "Гуцул" — 40, 287
- В**
- Валаске-Межеріці, с. Словаччина — 271
 Ванькова, с. Ліського пов. — 56
 Вапенне, с. Горлицького пов. — 221
 Вапівці, с. Перемишльського пов. —
 287
 Варка, вчителька — 87
 Варняк Фенна — 172
 Варшава, м. — 8
 Василь, друг — 86, 87
- Василь, "Сосна", односельчанин з "Па-
 лієм" стр. — 189, 190, 191, 192
 Василь — 191
 "Василь", сан. — 169
 "Василь", стр. — 146
 "Василь", сан. і чот. сан. — 169, 182
 Веленіце, м-ко, — 274
 Великий Рогач, г. — 250
 Великі Межиріці, м. — 272
 Великополе, с. Сяніцького пов. — 147,
 148
 Венгерська Гурка, с. над р. Сола, Кра-
 ківське Воєвідство — 261
 Вербин Михайло — 172
 Верховина, півн. захід від м. Брюно —
 272
 "Верховина", надр. Зах. Лемківщина —
 9, 10, 163, 164, 226
 Верхомля Велика, с. Ново-Сандецького
 пов. — 225, 226
 Вершок, г. — 140
 "Веселий" див. — Свістьль Данило
 "Веселого" сотня — 78, 287
 Веселя, м-ко Словаччина — 274
 Ветлина, с. Ліського пов. — 8, 95, 96,
 104, 105, 106, 108, 116, 141
 Ветлинка, р. — 141
 Ветлинська полонина, г. — 112, 113, 137
 Видрне, с. Ліського пов. — 60
 "Вирва" — 110, 135
 Вислік, с. Сяніцького пов. — 192
 Вислік Великий, м-ко Сяніцького пов.
 — 472
 Вислік Горішній, с. Сяніцького пов. —
 158, 173, 175
 Вислік Долішній, с. Сяніцького пов. —
 158, 173
 Вислічок, с. Сяніцького пов. — 159
 Вислок, с. Сяніцького пов. — 159, 167,
 170
 Вислоки Горішні, с. Сяніцького пов. —
 167, 169
 Вислоки Долішні, с. Сяніцького пов.
 — 168
- Вислючанська Самооборона — 167
 Висовський Омелян, "Іскра" — 226
 Високий Бескид, зах. част. Карпат —
 255
 Високий Верх, г. — 205
 Висоцьке Нижнє, с. Турківського р-ну
 — 70
 "Вихор", кул. — 56, 76, 119, 120, 182
 "Вишневий", старший булавний — 129

- "Вишня" — 71
 Відень, м., — 52, 249
 "Вікторія", к-р з легіону "Соловій" під командою Романа Шухевича — 36
 Вільховець, с. Турківського р-ну. — 61
 Вільшанець, г. — 72
 ВІН, див. — "Вольносыць і Неподлеглосяць"
 Вієла, передмістя — 265
 Вієла, туристичне м-ко — 262, 265, 266
 "Вієла", акція — 8, 11, 223, 224, 225, 248
 Вієла, р. — 262, 265
 "Вітер", чот. сотні "Хріна", див. — Негович Володимир
 Вітовський Дмитро, сот. — 82
 Вітяк Меля, "Таня" — 245
 Вітяк Оля, сестра Мелі, "Оксана" — 147, 245
 "Вовк", чот., родом з Бережанського р-ну — 55, 78, 99, 101, 102, 103
 Вовковия, с. Ліського пов. — 57
 Вовчє, с. Турківського р-ну — 68, 89
 Волинь — 21, 41, 259
 Волинець Осип, "Гуцул", помічник кур. лікаря, сотен. лікар с. "Веселого" — 65, 79, 81, 97, 99, 106, 126
 Волиця, с. Сяніцького пов. — 147
 Вовковия, с. Ліського пов. — 91, 96
 Волосате, с. Ліського пов. — 95
 Волосатка, потік — 61
 Волосатка, р. — 59, 65, 94, 120
 Волосянка, с. Сколівського р-ну — 71
 Волосатий, потік коло р. Волосатка — 66
 Воля Вижня, с. околиці Риманова, пов. Красно — 193
 Воля Матіашова, с. Ліського пов. — 59, 183, 184
 Воля Мигова, с. Ліського пов. — 179, 180, 181, 182
 Воля Нижня, с. околиці Риманова, пов. Красно — 193
 Воля Петрова, с. Сяніцького пов. — 147, 173
 Воля Постолова, с. Ліського пов. — 147
 Воля Сенькова, с. Сяніцького пов. — 147
 Воля Цеклинська, с. Яслівського пов. — 221
 Воля Яворова, с. Сяніцького пов. — 147
- Вольносыць і Незавітоссьць (Воля і Незалежність) — ВІН — 247
 ВОП (Войсько Охорони Пограніча) (Військо охорони границі) — 10, 168, 171, 172
 "Вороний", стр. — 287
 "ВП", Військо Польське — 173, 175, 187, 206, 223, 246
 Ворохта, с. Надвірнянського рай. — 128
- Г**
 Габківці, с. Ліського пов. — 183
 "Гад", ст. віст. — 51
 "Гайдамаки" курінь ТВ "Гуцульщина" — 26, 27, 28, 29
 Талаган", стр. вістун, охоронець ком. "Рена" — 107, 113, 139, 191
 Галаса Василь, "Орлан", член Крайового Проводу — 222, 225, 248
 Галина, вчителька — 87
 Галина, сестра любої "Палія", Марусі — 117
 Галина, дівчина "Кори" — 163
 Галицький р-н — 26, 60
 Галич, м. — 24
 Галич, г. (гірський масив біля Букового Берда) — 68
 Галичина, Галичина Східна — 45, 50, 58, 59, 132, 182, 259, 279
 "Галичина", дивізія — 54, 55, 60, 63, 68, 137, 155, 170
 Галь Михайло, "Коник" к-р — 26
 "Гамалія", сотен. — 21, 22
 Гарасимів Діяна — 11
 Гарасимів Іван, "Палій", рой. — 7, 8, 9, 10, 11, 56, 67, 84, 118, 119, 128, 134, 137, 146, 162, 163, 166, 200, 221, 266, 273, 287
 Нільське, с. Ліського пов. — 95, 131, 140, 141
 Гітлер Адольф — 45, 88
 "Глинка", див. — Гуменюк Ю.
 Глушка Романа брат — 164
 Глушко Роман, "Грізний", Надрайонний Референт Безпеки — 163, 164, 165, 262
 Гнатюк Петро, "Дорош", вістун., чот. — 10, 67, 100, 101, 107, 110, 111, 112, 114, 119, 120, 136, 137, 155, 162, 169, 182, 183, 187, 188, 189, 192, 198, 200, 202, 206, 209, 210, 212, 215, 217, 227, 229, 234, 235, 238, 242, 248, 252, 254, 255, 259, 260, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 271, 273, 276, 277

- Гоголь Микола — 208
 Гозуляк Онуфер — 172
 Гойсак Степан — 172
 Голик Павло, "Ящірка", харч, інтендант — 139, 140, 155, 191, 199, 206, 211
 Головецько, с. Сколівського р-н — 70
 Голота Степан — 172
 "Горислав", див. — Ріпецький Модест
 Горлиці, м. — 196, 198, 201, 214, 221, 222, 223, 225
 Горлицький пов. — 9, 94, 192, 196, 205, 206, 224, 226
 Горлицький Уряд Безпеки (УБП) — 223
 Гошів, с. Долинського пов. — 43, 44
 "Граб", чот. — 200, 201
 "Граба", чота — 200
 "Грань", чот. — 102, 140, 141, 142, 143, 146, 147, 156, 157, 162, 163, 165, 166, 172
 "Граня", чота — 102, 142, 169
 Гребенів, с. Сколівського р-ну — 70
 "Грегіт", див. — Андрусяк Василь
 "Григор", окр. пров., див — Гук Мирослав
 Грицковян Михайло, "Іvasик", перебував в поочоті, для окремих зв'язків — один з наймолодших стрільців — 263, 264
 "Грізний", див. — Глушко Роман
 "Грізного", бойка — 248
 "Грім", сотен. (табор. фотограф) — 50, 135
 Гробельський Роман, "Бродич", сотен. — 5, 8, 10, 13, 14, 15, 19, 183, 184, 185, 186, 187, 189, 191, 196, 204, 205, 206, 208, 209, 211, 212, 213, 214, 215, 217, 229, 231, 235, 237, 238, 239, 241, 242, 243, 245, 246, 248, 249, 250, 251, 252, 254, 263, 264, 287
 Грозьова, с. Старосамбірського р-ну — 90, 91
 "Громенко", сотен. див. — Дуда Михайло
 "Громенка", сотня, див. — Ударники-2, Вд. 95
 Грушка, с. Тлумацького р-ну — 24
 Грушка, г. — 147
 Гук Мирослав, "Григор", окр. пров. — 222, 225
 Гулик Степан — 172
 Гуменюк Ю., "Глинка", віст., зв'язк. до курінного — 52, 53, 65, 66, 67, 75, 84, 98, 119, 129, 137, 166, 199, 266, 268, 271, 277, 278, 281, 282, 284, 287
 "Гуцул", к-р УПА-Захід і к-р Станиславівської Воєнної Округи, див. — Бутковський Іван
 "Гуцул", див. — Волинець Осип помічник кур. лікаря
 "Гуцул" — 126
 "Гуцул", к-р бойки СБ у 5-му рай. надр. "Бескид" — 146
 "Гуцула", бойка — 164, 262
- Г**
- Гізель — 285, 286, 288
 Гмінд, м. Австрія — 274
 Голяш Степан, "Мар", сотен., надр., референт пропаганди, від осені 45 р. — Надр. пров. Надрай. "Бескид" — 11, 17, 61, 78, 134, 147, 172, 184
 Грац, м. — 52
 Грофецький Кінь, г. — 76
- Д**
- Дарів, с. Сяніцького пов. — 158, 170
 Дашибівка, с. Ліського пов. — 60
 Дашибко-Глушко Осип, "Комар" — 164
 Дверник, г. — 92
 Дверник, с. Ліського пов. — 61, 94
 "Деркач", стр. — 204, 207
 Детройт, м. — 287
 Дзвиняч, с. Турківського р-ну — 68
 Дзіман Михайло, "Левко" — 146, 160
 Дзюрдзів, с. Ліського пов. — 147
 "Дідик", Старий, сот. стар. бул. — 5, 8, 13, 14, 142, 147, 152, 152, 153, 154, 155, 156, 158, 160, 162, 163, 165-167, 168, 169, 170, 171, 173, 177, 178, 287
 "Дідика" сотня, див. — "Ударники-1", Вд. 94
 Дідівське-Мучне, присілок с. Ступосяни — 120, 125
 Ділай Іван "Корчик" — 6
 Дмитрик Іван, "Драгомир" — 186
 Дністер, р. — 52
 Дністрик, р. — 89
 "Довбня", стр. — 67, 137, 182
 "Довбуш", земляк з с. Торговиця — 266, 277
 Довге, с. Сяніцького пов. — 147
 "Довгий", ланковий — 197, 210
 Довжиця, с. Ліського пов. — 96, 100
 Довжиця, с. Сяніцького пов. — 175
 Долина, м. — 72, 80, Долина, с. Сяніцького пов. — 147

- Долинський, пов. — 76
- Допомогова Служба Організації
Об'єднаних Націй (United Nations Relief Aid (UNRA) — 247
- "Дорош", див. — Гнатюк Петро
- "Дороша", група — 264
- "Дороша", чота — 183, 197, 198, 200, 202, 206, 235, 245
- Дошно, с. Сяніцького пов. — 160
- "Драгомир", див. — Дмитрик Іван
- Дрогобицька обл. — 94
- Дрогобич, м. — 9, 51
- Дрогобиччина — 171
- Друга Світова Війна — 144, 192
- Дуда Михайло, сотен., "Громенко" — 9, 74, 171, 189, 262, 287
- Дудинці, с. Сяніцького пов. — 147
- Дудусь Анастазія — 172
- Дукля, м-ко Кроснянського пов. — 248
- Дуклянське гірське пасмо — 9, 193
- Дуклянський перевал — 146
- Дунаець, р. — 255, 256
- Дунай, р. — 277, 279, 280, 285, 286
- "Дунай", потік — 32
- "Дунай", стр. кул. — 230, 236
- "Дунай", стр. с. "Бурлаки" — 287
- Дунда Петро — 172
- Дуньковичі, с. Перемиського пов. — 163, 164
- Душатин, с. Сяніцького пов. — 178
- Дущатицьке озеро коло г.Хрешата — 191
- Е**
- Ева, подруга "Палія" — 222
- "Євген" — 69
- Європа — 8, 143, 144, 285
- "Ема", див. — Завадівська Оля
- Є**
- "Євген" — 74, 75
- Європа Західна — 249, 250
- Ж**
- "Жан"- "Борис"- "Зенко"- "Грабик" див.
— Борис Михайло
- Жегестів, с. Ново-Сандецького пов. — 206
- Желіни, м., ЧСР — 247, 275
- Жерденка, с. Ліського пов. — 59
- Жерниця Вижня, с. Ліського пов. — 147
- Жулин, с. Стрийського р-ну — 43
- Завадівська Оля, "Ема", кущова референтка УЧХ — 158
- Завій, с. Сяніцького пов. — 96, 141, 142
- Загір'я, м-ко Сяніцького пов. — 147, 148, 151, 152
- "Задунайська Республіка" — 32
- Зайнічки, прис. с. Явірник — 157, 188
- "Зайчик" — 93
- Закарпатська область — 94
- Закарпатська Україна — 158
- Закарпаття — 52, 63, 71, 101, 103, 104, 121
- Закерзоння — 5, 8, 11, 151, 152, 191, 222, 249
- Закерзоння, пров. — 222, 226
- Закерзонський Край, Воєнна Округа, (назва українських територій, які знаходилися на території ПНР) — 16, 151, 152
- Закерзонський Край, Крайовий Провід ОУН — 191, 192
- "Залізняк", товариш з Товмацької школи — 24
- "Залізняк", стр., — 42
- "Залізняк", пвх. — 81, 82, 146
- "Залізо", чл. ПЖ — 190, 207
- Заліщики, м. — 182
- Запоріжжя, м. — 102
- Заслав'є, с. Сяніцького пов. — 147
- Затварниця, с. Ліського пов. — 95, 116, 117, 130
- Захід — 11, 143, 144, 145, 163, 164, 175, 247, 249, 250, 255, 264
- Західно-Українська Народна Республіка — 82
- "Заяць", сотен. фризієр — 287
- Збоїска, с. Сяніцького пов. — 147
- Збруч, р. — 54
- "Зелений", рой, див. — Савчак Володимир
- "Зеленого", рій — 195, 201, 209, 236, 237
- "Зенка", чота — 179, 180
- "Зенко", чот. — 182
- "Зенона", справа — 261
- "Зірка", стр. — 94
- Злотне, с. Ново-Сандецького пов. — 246
- Зубжиця, с. пов. Новий-Тарг — 259
- Зубрик, с. Ново-Сандецького пов. — 206

"Іван", стр., кравець — 133
Іванівка, с. Турківського р-ну — 87
Івано-Франківськ, м. — 7, 292
Іванців Анастазія — 172
"Іvasик", стр., див. — Грицковян Михайло
Ігор, син Павлика В. — 52
Ізби, с. Горлицького пов. — 203, 205, 215, 216
"Ірка", див. — Павлик Володимир
Ісаї, с. Турківського р-ну — 87
"Іскра", зв'язковий, див. — Висовський Омелян

К

"Кавка", пвх. ("Микита") — 158
Казахстан — 88
Кальна, с. Долинського р-ну — 85
Камінь, г. — 157.
Кам'яна, р. — 217, 226
Кам'яне, с. Ново-Сандецького пов. — 147
Капелюх Андрій — 172
Карліків, с. Сяніцького гов. — 158, 168, 169, 170, 172
"Кармелюка", сотня — 9, 152, 183
Кароль з с. Лісничівки 251, 252
Карпати — 7, 22, 25, 27, 51, 60, 130, 192, 251, 253, 255, 279
Карпати Українські — 256
"Карпатська Січ" — 23, 57, 71
Кася — 118
"Катинь", 4-й СКВ 5-го р-ну, надрай. "Бескид" — 147
Катруся — 117
Каче, с. Словаччина — 227
КБВ, "Корпус Безпеченства Вевнентшного" (Корпус внутрішньої безпеки) — 10, 171, 187, 196, 223
"Квіт", стр. — 99
"Квіт", стр. — 198, 228, 239, 240, 266, 274
Керзонна лінія — 91
Київ, м. — 82
Киселевський Гриць, "Чабан" — 226, 261
Кичера, ліс — 199, 225
Кінцьо Іван — 172
"Кінь", стр. — 231
Клєновіце, с. Словаччина — 271
Княждвір, с. Коломийського р-ну — 182

"Ковпаківці" — 57
Коєтін, с. Словаччина — 271
Коломия, м. — 21, 22, 24, 287, 292, 297
Колониці, с. Сяніцького пов. — 175
"Коля" стр. (казах) — 88
Команча, с. Сяніцького пов. — 146, 157, 167, 171, 178, 181, 188
"Комар", див. — Дашибко-Глушко Осип
"Коник", к-р, див. — Галью Михайло
КОП (Корпус Охорони Пограніча) — 223
"Кора", рой., див. — Шкафаровський Павло
"Кори" рій — 209
Корбельюв, с. Краківського воєв. — 261
"Корінь" — 109, 113
Корманицькі ліси — 222
Коровники, с. Перешильського пов. — 137
Королик, с. Кросненського пов. — 159
Коросно, м. — 94
Коростів, с. Сколівського р-ну — 70
"Корп", чот. к-р, кін. групи — 68, 125, 138, 140, 157, 165, 166, 178, 179, 183, 194, 197, 206, 221, 245
"Корпа", чота — 141, 157, 200, 206, 231, 235, 237, 245
Корпус Безпеченства Публічного, КБП — 196
Корпчин, с. Турківського р-ну — 70
Костелец, м. — 273
Котів, с. Ново-Сандецького пов. — 203
Котлярів Олександр, "Кривуля", хорун., пвх., — 97, 102, 106
Коцьолок Ярослав, "Крилач" — 57
Кошарова, с. Краківське воєводство — 261
"Крамаренко", рой. — 41, 122, 123, 124, 125, 137
Красна, г. — 72
Криве, с. над Сяном Ліського пов. — 95, 132, 137, 141
Криве, с. коло Тісної, Ліського пов. — 100
"Кривуля", хорун., пвх., див. — Котлярів Олександр
"Крилатий", тереновий зброяр — 189
"Крилаті", чота — 32
"Крилач", див. — Коцьолок Ярослав.
"Крилача", сотня, див. — "Ударник-6", Вд.
Криниця, м. — 196, 203, 205, 214, 217, 248, 249
Криниччина — 192, 203, 206, 221, 245

- Кріжанов, м. Чехословаччина — 272
 "Крісовий", сот. в курені "Євгена" — 74
 Кропивник, с. Дрогобицького р-ну — 87
 Кросно, м. — 9
 Кросно, пов. — 192
 Крук Богдан, "Мельодія" — 176
 "Крук", санітар, див. — Станиславський Іван
 "Круча", чот., див. — Німець Михайло
 "Круч", рій — 173
 "Кручі", чота — 200, 206
 "Кудияр", рой., чот., бунч., див. — Лазар Теодор
 Кузьминець, с. Перегінського р-ну — 77
 Куляшне, с. Сяніцького пов. — 188, 190
 "Кутик", стр., амуніц. — 103, 109, 182
- Л**
- Лабівець, с. Ново-Сандецького пов. — 206
 Лабова, с. Ново-Сандецького пов. — 226, 248
 Лавочне, с. Стрийського р-ну — 70, 71
 "Лагідний", бунч. див. — Футала Лев
 Лазар Теодор, "Кудияр", рой., чот., бунч. — 136, 137, 140, 158, 166, 186, 202, 206, 209, 211, 213, 214, 219, 233, 246, 247, 248, 253, 254, 263
 "Лайбіда", стр. — 103
 "Ластівка", сотен., див. — Янківський Григорій
 "Ластівки", сотня, див. — "Ударник-7", Вд. 946
 "Левко", рай. пров., див. — Дзіман Михайло
 Лемківщина — 7, 8, 9, 55, 58, 61, 67, 74, 82, 91, 94, 95, 104, 109, 127, 134, 140, 152, 153, 156, 164, 173, 176, 181, 182, 183, 191, 228, 230, 237, 238, 244, 245, 260, 275.
 Лемківщина Західна — 10, 146, 163, 191, 192, 223, 224, 225, 226, 227, 245, 249, 261, 287
 Лемківщина Східна — 9, 146, 223, 224, 246
 Лемківщина, 4-й район — 187
 "Лемко", 26 ТВ УПА (Лемківський курінь), ком. май. М.Мізерний "Рен" — 8, 9, 13
 "Лемко", команда ТВ УПА — 191, 249
 "Лемко", к-р ТВ, курінний май. "Рен" — 59, 122, 181, 183, 250
- "Леськів", кул. — 55
 Либохори, с. Сколівського р-ну — 51
 "Липа", стр. — 88, 89
 "Липа", ланк. — 212, 216, 220, 244, 266, 268, 277
 Лип'є, с. Ліського пов. — 91
 Липовець, с. Сяніцького пов. — 193
 Липовиця, с. Перегінського р-ну — 80
 "Лис", к-р сотні — 55, 56, 57
 Лиса Гора, г. Ліський пов. — 147
 Лиса Гора, г. Бескід Шлеський (на захід від Татр) — 271
 Лімниця, с. Краківське воєводство — 259
 Лінц, м. — 249, 277, 280, 288
 "Лісовик", стр. — 146, 147
 Лісько, м. — 57, 91, 96, 97, 104, 109, 121, 146, 147, 148, 152, 167, 171
 Ліський пов. — 8, 9, 10, 65, 94, 99, 122, 140, 153, 164, 171, 183, 193
 Ліщини, с. Горлицького пов. — 196
 Ломніце, м. — 272
 Лопінка, с. Ліського пов. — 142
 Лопінник, г. — 57, 142, 147, 183
 Лосе Криницьке, с. Ново-Сандецького пов. — 203, 205, 226, 245, 249
 Лосе Мазярське, с. Горлицького пов. — 196, 249
 Лубань, г. — 258
 Луг, с. Ліського пов. — 141
 Лужецький Євген, "Шувар", лікар — 126, 131
 Лужниця, р. — 274
 Лукове, с. Ліського пов. — 190
 Лупків, с. Ліського пов. — 150, 171
 Людвіківка, с. — 72
 "Людова" Польща — 8, 9
 Львів, м. — 82, 126
 Львівська Політехніка — 52
- М**
- Мавтгаузен, м. — 280
 Магура, г. Бойківщина — 7, 32, 49, 51, 63, 85
 Магура, г. в Свержівському лісі, Горлицький пов. — 194, 195, 206, 221, 245
 Магура Бортнянська, г., біля с. Бортне Горлицького пов. — 221
 Майдан, с. Дробицького р-ну — 70
 Майданські ліси — 69
 Маківка, г. — 22, 32, 51.
 "Максимович", д-р — 41, 42
 Маластів, с. Горлицького пов. — 226
 Малярчук Емілія — 172

- Малярчук Олексій, отець з с. Карликів — 172
- "Мандрівник", кул., див. — Мошиц Іван Манів, с. Сяноцький пов. — 175
- "Мар", див. — Голяш Степан
- "Марійка", див. — Партикевич-Голяш Надія
- Маруся, подруга "Палія" — 95, 96, 116, 118, 131, 132
- Масляний Василь — 172
- Матієва, с. Ново-Сандецького пов. — 206
- "Медвідъ", віст. — 182
- "Медвідъ", ланк. — 179
- Мельничук Євген "Білій", рай. господарник ОУН — 261
- "Мельодія", див. — Крук Богдан
- "Мікита", пвх.("Кавка") — 135, 155, 158
- Міків, с. Сяніцького пов. — 178
- Микола, товариш "Палія" — 22, 23, 27, 30, 34, 43
- Миколенко Петро, "Байда" май., кур. — 9, 60, 61, 69, 74, 78, 79, 171, 287
- "Мирон", стр. — 203
- "Мирона", сотня (рейдуюча) — 9, 171, 172, 191
- "Мирослава", див. — Цюк Марія.
- "Мирошка", "Арета", див. — Пелипчак Іванка
- Мічків, с. Ліського пов.— 59
- Мізерний Василь-Мартин, "Рен", май., кур., к-р 26 ТВ УПА "Лемко" — 8, 13, 14, 58, 59, 60, 61, 64, 68, 69, 71, 73, 74, 75, 77, 82, 95, 97, 107, 109, 110, 112, 113, 117, 122, 125, 138, 142, 145, 146, 147, 153, 154, 170, 175, 181, 183, 184, 189, 191, 193, 221, 226, 246, 248, 250, 287
- Міловка, с. Krakівське воєводство — 261
- Місило Євген — 8
- Міліція Обивательська (МО) — 96, 103, 171, 187, 206, 223
- Міхальські, май. к-р спец, відділу (карного) — 175
- Мокре, с. Сяніцького пов. — 149, 152, 190
- Морава, р. — 271
- Моравія — 247, 255, 271
- "Морозенко", рой. — 56, 67, 76, 84, 87, 93
- Морохів, с. Сяніцького пов. — 149, 150
- Москва — 41, 54, 77, 121, 143, 144, 167, 202, 223, 245, 263. 279
- Мохнате, с. Турківського р-ну — 70
- Мохначка, с. Ново-Сандецького пов. — 203, 214, 215
- Мочарне, місце — 107
- Мошиц Іван, "Мандрівник", кул. — 201, 210, 230
- Мучне, прис. с. Ступояни — 68
- Н**
- Нагоряни, с. Сяніцького пов. — 173, 174
- Наддніпрянщина — 41
- Надоляни, с. Сяніцького пов. — 173, 174
- "Нанашко", харчовий інтендант — 32
- Неб'єшани (Небещани), с. Сяніцького пов. — 149, 173
- Невідомий кул. сотні — 136
- "Нечай", сот. — 60, 61, 69, 70, 74, 78, 79
- "Нечая", сотня — 60, 78
- Небещани, с. Сяніцького пов. — 149, 173
- Негович Володимир, "Вітер", чот. сотні "Хріна" — 175
- Німець Михайло, "Круча", бойккар, рой., чот. — 135, 173, 183, 200, 206
- Німеччина — 5, 54, 121, 144, 145, 155, 191, 277, 287
- Німеччина Західна — 247, 262, 277
- НКВД — 8, 11, 73, 76, 77, 78, 79, 85, 91, 96, 100, 101, 151.
- Нова Весь, с. Ново-Сандецького пов. — 203
- Новий Санч, м. — 94, 206, 214, 225, 245, 249, 253
- Новий Торг, м. — 258
- Новий Ульм, табір — 287
- Новиця, с. Горлицького пов. — 196
- Новосандецький пов. — 9, 192, 203
- Новосандеччина — 196, 205
- Новосілці, с. Сяніцького пов. — 147
- Новотанець, с. Сяніцького пов. — 147, 173
- О**
- "Облачний" — 154
- Одеса, м. — 102
- Одровонж, с. пов. Новий Торг — 259
- "Оксана", див. — Вітяк Оля
- "Олені", підстаршинська школа УПА — 7, 32, 41, 47, 48, 49, 58, 60, 67, 74, 85, 93, 101, 122, 126, 127, 128, 129, 137, 157, 173, 183, 187, 207, 287

- Оленка, дружина "Сосни" — 191
 "Олень", рой. сотні "Ластівки" — 287
 Оломоуць, м. — 271
 Онишкевич Мирослав, "Орест", май., к-р
     Закерзонської воєнної округи "Сян" — 8
 Опір, р. — 71
 "Опока", стр., майстер-кравець — 133
 Опришко Марія — 172
 Оравка, с. пов. Новий Торг — 259
 "Орест", див. — Онишкевич Мирослав
 "Орлан", член Крайового проводу, див.
     — Галаса Василь
 "Орленко", сотен. сан., див. — Баб'як Стефан
 "Орлик", член ПЖ — 190, 207
 Орове, с. Дрогобицького р-ну — 85, 87
 "Осип", пров. з Дверника — 94
 Ослава, р. — 94, 148, 157, 179, 188
 Ославиця, с. Сяноцький пов. — 175, 178
 "Ославич", рой. — 170, 171
 Ославіца, р., ЧСР — 271
 Осмолова, с. Перегінського р-ну — 77
 "Остап", сотен. в курені "Євгена" — 74
 Остодор, с. Перегінського р-ну — 77
 Організація Українських Націоналістів (ОУН) — 7, 10, 15
 ОУН, бойка, бойкари — 24, 26, 122, 191, 195, 205, 213, 218, 227, 245
 ОУН, господарська референтура (част. орг. сітки) — 125, 143
 ОУН, організаційна підпільна теренова сітка — 51, 52, 55, 58, 66, 70, 73, 74, 76, 81, 90, 94, 104, 118, 133, 138, 146, 148, 158, 191, 194, 197, 206, 211, 213, 221, 222, 224, 228, 245, 248
 ОУН, збройні акції — 108
 ОУН, підпільна пошта — 95
 ОУН, Провід, члени Проводу — 54, 133, 138, 145, 151, 160, 191, 195, 213, 221, 222, 225, 226, 227
 ОУН, районний господарник, див. — Мельничук Євген, "Білій"
 ОУН-УПА — 42, 152.
 ОУН, Юнацтво — Провід і сітка — 21, 22, 39, 287
- П**
- Павлик Володимир, "Ірка", член штабу IV ВО УПА — 52, 53, 54, 55
 Павлики, родина — 52
- Павлокома, с. Березівський пов. — 287
 "Палій", див. — Гарасимів Іван
 "Палія", рій — 230
 Паниців, с. Ліський пов. — 60
 Пантна, с. Горлицького пов. — 245
 Парашка, г. — 51, 63
 Партикевич-Голяш Надія, "Марійка", рай. пров. УЧХ — 156
 Пасав, м. — 277
 Пасічний Верх, г. — 77
 Пашова, с. Ліського пов. — 55, 56
 Пеленська Марія Єлісавета, дружина Павлика В. — 52
 Пеличак Іванка, "Арета", "Мирошка" — 158
 Пелня, с. Сяніцького пов. — 147
 "Пень" — 182
 Перегінсько, м. — 77, 80
 Перегонина, с. Горлицького пов. — 221, 248
 Перегримка, с. Яслівського пов. — 221
 Перемиська ВО УПА — 52
 Перемиська гімназія — 52
 Перемиський надрайон — 189
 Перемишль, м. — 52, 74, 137, 175, 182, 222, 225
 Перемишльський пов. — 163, 164, 287
 Перемишльський курінь УПА — 9
 Перемищина — 52, 53, 55, 119, 130, 153, 155, 223, 224, 226
 Перемищина, Крайовий провід — 226
 Перемищина, Перемишльський курінь — 9
 Перунка, с. Ново-Сандецького пов. — 203
 "Петрович", сотен. — 41, 49, 50
 Пеніни, гірський масив — 225, 243
 ПЖ, польова жандармерія — 206, 207, 223
 Писарівці, с. Сяніцького пов. — 177
 Північна, с. — 246, 248
 Підгаєччина — 173
 Підгайці, м-ко — 108
 Підлюте, с. Перегінського р-ну — 77
 Пісю Василь — 172
 Подводнік, с. пов. Новий Торг — 259
 Покуття, регіон — 28, 182
 "Покуття" — 147
 "Полатайки", кравецька майстерня — 134
 Полонна, с. Сяніцького пов. — 169
 Поляни, с. Ново-Сандецького пов. — 199, 207, 208, 219, 222
 Полянки, с. Ліський пов. — 141

- "Поль", див. — Польовий Федір
 Польовий Федір, "Поль", май., кур.,
     к-р школи "Олени" — 44, 45, 50
 Польське підпілля — 259
 Польща, див. — ПНР
 Попрад, р. — 9, 94, 192, 206, 225,
     226, 227, 244, 246, 250, 255, 287
 Пораж, с. Сяніцького пов. — 149, 173
 Посада Риманівська, с. Сяніцького пов.,
     — 160
 Постолів, с. Ліського пов. — 147, 148,
     152
 Постолівський ліс — 147
 Прага, м. — 144, 270
 Прелуки, с. Сяніцького пов. — 157
 Превор, м. — 271
 Прибішів, с. Сяніцького пов. — 158,
     163, 162, 166, 169, 170
 "Прикуй", чот. — 106, 140, 141
 "Прикуя", чата — 140
 Присліп, с. Ліського пов. — 100, 101
 ПРЛ (ПНР) Польська Республіка Лю-
     дова) (Польська Народна Респубуб-
     ліка) — 8, 9, 91, 94, 95, 144, 151,
     182, 223, 224, 225, 241, 246, 250,
     255, 256, 259, 262, 275
 "Прута" курінь, див. — Чорноліський
     курінь
 "Прут", кур. — 127
 "Прут", віст., див. — Білик Василь
 Пстружне, с. Горлицького пов. — 221
 "Птах", кул., віст., — 231
 Пулави, с. Сяніцького пов. — 159, 161,
     169, 170
 "Пчілка", див. — Ротко Параня
 Пшеничник, с. Долинського р-ну — 85
- Р**
 Рабка, м. пов. Новий Торг — 258
 Радзейовські ліси — 225, 244
 Радзейова, г. — 255
 Радошиці, с. — 175
 Радянський Союз — 145
 Радянська Україна — 152
 Радьо Андрій, "Яворенко", о. капелан
     — 137, 138
 "Райтер", рой., див. — Билень Яро-
     слав
 "Райтера", рій — 210
 Ратнавія, с. Сяніцького пов. — 147
 Регенсбург, м. — 277
 "Рен", див. — Мізерний Василь
 Репедь, с. Сяніцького пов. — 157, 158, 188
 Ріків, с. Сколівського р-ну — 70
- Риманів, м. — 159, 170, 171
 Римарець, м. — 273
 "Рись", див. — Шашкевич Михайло
 Ритро, станція — 226
 Ритро, с. Ново-Сандецького пов. —
     246, 248, 254, 251, 255
 "Різун", кур., див. — Андрусяк Василь
 Ріпецький Модест, "Горислав" — 65,
     70, 99, 102, 125, 126, 132
 "Роберт", див. — Ярошевич Степан
 "Рогатий", стр. — 146, 150
 "Рогач", див. — Феш Михайло
 Рожанка Вижня, с. — 70, 71
 Рожанка Нижня, с. — 70, 72
 Розгірче, с. Стрийського р-ну — 85
 Розлуч, ліс — 88
 Розтоки, с. Ново-Сандецького пов. —
     203
 Романка, г. — 261
 Ропа, р. — 196, 249
 Ропенка, с. Ліського пов. — 56
 Росія — 247
 Росохате, с. Турківського р-ну — 61
 Ротко Параня, "Пчілка" — 245
 Ружбахи (Нижні, Вижні), с. Чехосло-
     ваччина — 243
 Румунія — 144
 Руник, ліс — 226
 Рунок, г. — 205
 Русів, с. Снятинського р-ну — 182
 Ряшів (поль. Жешув), м. — 223, 225,
     253
- С**
 Савчак Володимир, "Зелений", рой. —
     135, 166, 195, 200, 238
 "Сагайдачний", стр. — 128, 129
 Самбір, м. — 51, 92
 Самбірщина — 61, 119, 121, 182
 Самооборонні Кущові Відділи (СКВ) —
     96, 97, 100, 146, 147, 149, 150, 152,
     153, 155, 173, 190, 245
 СБ, див. — Служба Безпеки
 Свержівська Магура, див. — Магура,
     г. в Свержівському лісі
 Свержівський ліс — 195, 196, 225
 Свіржова Руська, с. Яслівського пов.
     — 221
 Світель Данило, "Веселий", сотен. —
     8, 10, 67, 68, 73, 74, 78, 80, 91, 99,
     106, 115, 122, 125, 289
 Світава, р. — 271
 Свратка, р. — 272
 "Семчук", стр., див. — Адамчук Степан

- Сергій, ст. лт. — 22
 Середнє Велике, с. Ліського пов. — 154, 156, 182
 Середнє, с. Турківського р-ну — 61
 Середниця, с. Ліського пов.— 56
 Сибір — 182
 Сивий Дмитро — 172
 Сивий Іван — 172
 Сивий Семен — 172
 Сидней, м. — 287
 Сидор Василь "Шелест", к-р УПА-Захід — 40
 Синевідсько, с. Стрийського р-ну — 51, 76
 Синява, с. Сяніцького пов. — 159
 "Скақун", сан. — 135, 169
 СКВ, див. — Самооборонні Кущові Відділи
 Складисте, с. Ново-Сандецького пов. — 206
 Сколе, м. — 51, 63, 85
 "Скорич", к-р — 51
 Скіщичне, г. — 261
 Слобода Болехівська, с. Долинського р-ну — 85
 "Словак", рой. — 98, 101, 102, 104, 106, 107, 109, 113, 119
 Словаччина — 59, 60, 151, 182, 192, 196, 203, 227, 228, 231, 232, 238, 245, 247, 275
 "Слота", санітар — 39
 Служба Безпеки (СБ) — 152, 164 168
 Смерек, с. Ліського пов. — 99, 105, 106, 113
 "Смирний", "Черник", див. — Федак Михайло
 Смільна, с. Дрогобицького пов. — 87
 Смільник, с. Сяніцького пов. — 10, 175, 178, 179, 180, 181, 182
 Снітниця, с. Горлицького пов. — 197, 198, 201, 202, 209, 219, 220, 225
 Снятин, м. — 287
 Снятинський, пов. — 182
 "Сова", рой. — 103
 Советський Союз (ССР) — 151, 193
 Сойка Дмитро, "Соловій" — 179, 180
 "Сокіл", див. — Федак Михайло (двоюрідний брат "Смирного" (теж Федака Михайла))
 Соколе, с. Ліського пов. — 60
 Сола, р. — 261
 Солина, с. Ліського пов. — 59
 Солинка, с. Ліського пов. — 182
 "Соловій", легіон — 36
- "Соловія" чота — 179, 180
 Солотвино, м-ко — 72
 Солтисів Верх, г. — 199
 "Соня", сан., див. — Шкирпан Марія
 "Сосна", кул., див. — Василь
 СРСР, див. — Радянський Союз
 Сталін Йосиф — 88, 91, 144
 Станиславів, м. — 45
 Станиславівщина — 74, 119, 127
 Станиславський Іван, "Крук", санітар — 264, 291
 Станькова, с. Долинського р-ну — 26
 Стара Любовня, м. Словаччина— 182, 225, 242, 227, 228
 "Старий", бунч. — 89, 90
 "Старий", див. — "Дідик"
 Старосамбірщина — 60
 "Стаха", сотня, див. — "Ударники" 8, 96 б
 Стебельський Степан, "Хрін", чот., сотен. — 9, 153, 154, 160, 161, 167, 170, 173, 174, 251
 Стежница, с. Ліського пов. — 164
 "Степова", надр. реф. пропаганди надр. "Верховина" — 192
 "Степовий", ст. віст. — 287
 Стефанік Василь — 182
 Стефура Андрій — 172
 Стрий, м. — 51, 85
 Стрий, р. — 52, 70
 Струбовиська, с. Ліського пов. — 10, 84, 96, 97, 99, 100, 106, 115, 117, 122, 126, 138, 139, 289, 290, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298
 Студенне, с. Ліського пов. — 141
 Ступосяни, с. Ліського пов. — 61, 62, 64, 65, 66, 119
 Суботин, с. Ярославського пов. — 287
 "Сурма", сотен. пвх. — 78
 Сухі Ріки, прис. с. Затварниця — 95, 96, 106, 115, 125, 130, 131, 140, 142
 Суходіл, с. Перегінського р-ну — 80, 82, 83, 84
 Сполучені Штати Америки — 5, 287
 США, див. — Сполучені Штати Америки
 "Сян", 6 Закерзонська ВО УПА, — 8
 Сян, р. — 9, 57, 59, 60, 61, 65, 68, 69, 91, 92, 94, 95, 116, 119, 121, 125, 127, 129, 148
 Сянік, м. — 91, 96, 97, 104, 146, 148, 149, 150, 152, 167, 171, 173, 174, 175, 187
 Сяніцький пов. — 9, 140, 147, 153, 171, 172, 193, 195, 251.

Сяніччина, територія — 55, 146, 195, 217, 221
"Сяновий", рай. пров. — 94, 133

Т
Табор, м., ЧСР — 273
"Таня", див. — Вітяк Меля
"Тані" сестра, див. — Вітяк Оля, "Оксана"
Тарнава, с. Сяніцького пов. — 68, 69, 119, 121, 124, 147
Тарниця, г. — 68
Татри, гори — 234, 238, 254, 260
Татри Низькі, гори — 232, 233, 234
Творильне, с. Ліського пов. — 141
"Теплий", стр. — 225
Терка, с. Ліського пов. — 141
Тернопільщина — 5, 26, 119
"Тетяна", див. — Черешньовська Анна, рай. пров. УЧХ
"Тигр", стр. — 175, 207, 210, 212, 216, 253, 266, 277
Тилич, с. Ново-Сандецького пов. — 203
Тильманова, с. пов. Нови Тарг — 255
Тимерівці, с. Галицького р-ну — 24
Тимошко-Камінська Ірина, "Христя", член проводу надр., надр., прovidниця, упорядник тому — 11, 192, 222, 225, 226, 245, 248, 249, 261
"Тирса", сан. — 71
Тисова, с. Перемиського пов. — 52, 287
Тісна, с. Ліського пов. (станиця МО) — 10, 91, 95, 96, 100, 103, 183
Тлумацький район — 7
Тлумач, м. — 7
Товачов, м. — 271
Токарня, с. Сяніцького пов. — 147
Топільниця с. Турківського р-ну — 87
"Топір", див. — Шкафаровський Петро
"Трибуна Люди", газ. — 262
"Трикутник", східня частина Лемківщини (між р. Сян, хребтом Бескиду та р. Волосатка) — 94, 95
"Тростинка", стр. — 220, 230
Тростянець Горішній, с. Добромильського пов. — 52
Труханів, с. Стрийського р-ну — 85
Тршебонь, м. — 274
Турбач, г. — 258
Турка, р-н — 52, 65
Тухля, с. Сколівського р-ну — 51, 70
Тухолька, с. Сколівського р-ну — 70

Тухольські ліси — 70

У

УБП (Ужонд Безпеченства Публічного), польська служба безпеки — 196, 214, 223
УГА, див. — Українська Галицька Армія
УГВР, див. — Українська Головна Визвольна Рада
Угорщина — 144, 151
Угрин, с. Ново-Сандецького пов. — 206
"Ударник", рай., див. — Борсук Болеслав
"Ударник", к-р ВО, див. — Черній Яків
"Ударники-1", 94 — 7, 8, 12, 13, 14, 145, 147, 152, 171, 172, 174, 175, 183, 287
"Ударники-3", 96 — 61, 223
"Ударники-4", 94а — 109, 122, 125, 127, 129, 130, 131, 224, 247, 262, 287
"Ударники-5", 95а — 61, 153, 159, 161, 167, 169, 171, 172, 173, 187, 189, 191, 192, 223
"Ударники-6", 96а — 9, 57, 224
"Ударники-7", 94б — 224, 287
"Ударники-8", 96 б — 9, 61, 171, 173, 174, 191, 223
Україна — 7, 11, 24, 25, 50, 52, 58, 69, 73, 75, 82, 109, 112, 124, 129, 130, 138, 139, 144, 151, 158, 161, 177, 181, 182, 192, 193, 194, 202, 213, 222, 225, 226, 230, 231, 250, 256, 264, 274, 279, 285, 287, 288
Україна, підпільний уряд (УГВР) — 61
Українська Держава — 28
Україна Велика — 142
Україна Західна — 5
Україна Східна — 42
Україна Радянська — 152
Українська Галицька Армія — 23, 60
Українська Головна Визвольна Рада — 5, 10, 213, 223, 145
Українська Повстанська Армія (УПА) — 9, 21, 22, 23, 25, 39, 42, 50, 53, 54, 55, 81, 173, 174, 178, 183, 184, 187, 189, 191, 198, 199, 223, 231, 240, 241, 247, 277, 280,
УНРА, див. — Допомогова Служба Організації Об'єднаних Націй — 247
УПА, Головна Команда — 22, 69, 213, 125, 264

УПА, Головний Командир — 145, 288
УПА, Головний Військовий Штаб (ГВШ) — 48
УПА, господарчий відділ — 19, 104
УПА, запілля — 52
УПА-Захід, к-р — 40
УПА-Захід, команда — 49, 68, 69, 191, 249
УПА-Північ — 41
УПА, Санітарна Служба — 70, 176
УПА, школа "Олені", див. — "Олені", підстаршинська школа
Український Червоний Хрест — 75, 133, 151, 155, 156, 158
Українська Народна Республіка — 23, 247
"Урал", рой. — 245
"Урал", чот. — 245, 248
"Урала", чота — 245, 250
Українська Радянська Соціалістична Республіка — 9, 151, 175, 177
Устрики Горішні, с. Ліського пов. — 95
Устрики Долішні, с. Ліського пов. — 52
Устя Руське, с. Горлицького пов. — 249
УЧХ — див. Український Червоний Хрест

Ф

Файтиска, прис. с. Явірник — 157
Федак Михайло, "Смирний", "Черник", рай. 8 рай. надр. "Верховина" — 182, 192, 195, 196, 205, 222, 224, 225, 227, 228, 236, 237, 238, 241, 245, 261
Федак Михайло, "Сокіл", пров. 7-го рай. надр. "Верховина" — 192
Феш Михайло, "Рогач" — 230
Філевич Антін, "Бойко", пвх. — 199, 206, 207, 222, 245
Фолюш, с. Ясельського пов. — 221, 248
Франко Іван — 69
Футала Лев, "Лагідний", бунч. — 287

Х

"Хитроліс", бунч. — 63, 137, 140, 146, 149, 153
Хміль, с. Ліського гов. — 61
Ходорів, м. Жидачівського р-ну — 231
Холмщина — 261
"Хомік", кул. — 287
Хревть, с. Ліського пов. — 60
Хрешата, г. — 57, 142, 154, 156, 157,

175, 178, 179, 180, 184, 182, 189, 191, 192, 221

"Христя", член проводу надрайону, надрайонова провідниця, див. — Тимошко - Камінська Ірина "Хріна" сотня, див. — "Ударник-5", 95а
"Хрін", сотен. див. — Стебельський Степан
"Хріна" чота — 152
"Хрущ", стр. — 182

Ц

"Циган" — 94
"Ципка", член ПЖ — 55
Цьок Марія, "Мирослава" — 245

Ч
ЧА, див. — Червона Армія
"Чабан", див. — Кисілевський Гриць
Чашин, с. Ліського пов. — 150, 152
Чекай, прис. с. Дзюрдзів — 147
Червона Армія — 10, 19, 21, 41, 42, 45, 61, 63, 72, 76, 102, 144, 151
"Червона Мітла" — 99
"Червоні партизани" — 8
Черешньовська Анна, "Тетяна", рай. реф. УЧХ — 156
"Черник", "Смирний", див. — Федак Михайло

Черновіце, м. ЧСР — 273
Чертіжне, с. Горлицького пов. — 203, 205, 211, 212, 217
Ческе Будейовіце, м. ЧСР — 274
Чехо-Словацька Республіка (ЧСР) — 227
Чехія — 274
Чехословаччина — 11, 144, 163, 171, 225, 241, 247, 250, 254, 255, 262, 269, 275, 277, 287
"Чиж", стр. — 263
Чирак, г. — 72
Чистогорб, с. — 175
"Човен" стр., інтендант — 103, 109, 111, 112, 136, 182
Чорний Ліс — 76
"Чорний" стр., кул. — 201, 210, 216, 220
"Чорний", сотен. — 76
Чорний Яків, "Ударник", к-р 6-ї ВО УПА "Сян" — 8, 14
Чорноліський курінь УПА — 127, 129, 130
"Чорнота", товариш з Товмацької школи — 24
"Чорнота", рай. пров. 4 рай. надрай.
"Бескид" — 24, 146, 187

"Чорнота", кул. — 159
Чортківщина — 220
"Чумак", рой. — 287
"Чупринка Тарас" генерал, див. — Шухевич Роман
"Чура", стр. СКВ — 203
"Чура", член ПЖ — 263

ІІІ

Шашкевич Михайло, "Рись" — 122, 164
"Шелест", к-р — див. Сидор Василь Шишканець Василь, "Бір", сотен. — 9, 61, 102
Шкафаровський Павло, "Кора", рой. — 76, 93, 163, 165, 166, 212, 261, 266, 267, 268, 269, 273, 277
Шкафаровський Петро, "Топір", мобілізаційний реф., — 162, 290
Шкирпан Марія, "Соня", сан. — 246
Шлеськ (Сілезія) — 254, 255
Шлеський Бескид, гірський масив — 267, 270
Шпинда Марія — 172
Шпинда Ольга — 172
"Шувар", лікар, див. — Лужецький Євген
Шухевич Роман, "Чупринка Тарас", ген., ГК УПА — 36, 145, 288

ІІІ

Щавне, с. Сяніцького пов. — 157
Щигельський Володимир, "Бурлака", сотен. — 9, 57, 58, 74, 78, 99, 109, 122, 123, 125, 126, 127, 130, 171, 189
Щирк, с. — 261

"Щит", чет. — 41

ІО

Югославія — 144

Я

Яблунков, с. ЧСР — 266
Явір, с. Турківського р-ну — 88
Явірник, с. Сяніцького пов. — 157, 158, 187
"Яворенко", див. — Радьо Андрій
Яворець, с. Ліського пов. — 141
Яворина, г. — 205
Яйце Ілемське, г. — 79
Ялинковате, с. Сколівського р-ну — 71
"Яличка", стр. — 223
Ямна Долішня, с. Добромильського пов. — 52, 54, 55
Янківський Григорій, "Ластівка", хор., сотен. — 9, 53, 54
"Ярич", сотен. — 8, 125, 132, 133, 134, 137, 138, 139, 140, 142
"Ярича", сотня, див. — "Ударники-1", 94
Ярослав, м. — 98
Ярославщина — 287
Ярошевич Степан, "Роберт" — 192
Яселко, с. Сяніцького пов. — 168, 172
Ясінь, с. Перегінського р-ну — 77
Яслиська, с. пов. Кросно — 172
Ясло, м. — 9, 94
Ясло, пов. — 192, 248
"Ясміна", сотня — 35
"Ящірка", інтендант, див. — Голик Павло

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

Іван Гарасимів ("Палій").....	19
Василь Сидор ("Шелест").....	40
Іван Бутковський ("Гуцул").....	40
Володимир Павлик ("Ірка")	53
Василь-Мартин Мізерний ("Рен")	59
Збірна знимка групи стрільців сот. "Бродича"	136
Степан Стебельський ("Хрін")	154
Петро Шкафаровський ("Топір")	162
Михайло Шашкевич ("Рись"), Роман Глущко ("Грізний"), Осип Дашко-Глущко ("Комар") у США.....	164
Санітарі, охорона та Богдан Крук ("Мельодія").....	176
Роман Гробельський ("Бродич").....	184
Краєвид із Західної Лемківщини.....	193
Група командирів і стрільців в таборі Новий Ульм	287

зміст

З ЮНАЦЬКИХ МРІЙ – У РЯДИ УПА – СПОМИНИ	
РОЙОВОГО УПА – "ПАЛІЯ"	7
FROM YOUTHFUL DREAMS INTO RANKS OF THE UPA	
(Memoirs of an UPA Squadron Leader)	12
ОСІНЬ 1943 РОКУ	
В РІДНОМУ СЕЛІ НА ПІДКАРПАТТІ	21
В ДОРОЗІ ДО ВИШКІЛЬНОГО ТАБОРУ	24
ТАБІР	32
ВИШКІЛ	33
ЗАКІНЧЕННЯ ПІДСТАРШИНСЬКОЇ ШКОЛИ	48
ПО ВИШКОЛІ	51
ОРГАНІЗАЦІЯ КУРЕНЯ УПА НА ЛЕМКІВЩИНІ	58
ПОВЕРНЕННЯ ДО ЛЕМКІВСЬКОГО КУРЕНЯ	66
КАРПАТСЬКИЙ РЕЙД ЗАГОНУ "РЕНА" ЗА ФРОНТ	69
ЛАВОЧНЕ -- ДОЛИНА	72
НАСКОК НА МІСТО ПЕРЕГІНСЬКО	77
ДВА ТИЖНІ ВІДПОЧИНКУ	80
МАРШУЄМО НА ЗАХІД	82
ЗИМА 1944 - 1945 РОКУ В "ТРИКУТНИКУ"	94
БІЙ В СТРУБОВИСЬКАХ З "ЧЕРВОНОЮ МІТЛОЮ"	99
БЛЬОКАДА. ДВА ТИЖНІ В СНІГАХ БЕСКИДУ	104
ЧЕРЕЗ ВОРОЖІ ЗАСТАВИ	112
ЗУСТРІЧ ІЗ ЗНАЙОМИМИ СЕЛЯНАМИ	115
СОТНЯ "БУРЛАКИ"	125
ПОВОРОТ ДО НАШОЇ СОТНІ ПІД КОМАНДОЮ "ЯРИЧА" ..	130
НАБІР НОВОБРАНЦВ	134
НАШІ РЕЙДИ ПО ЛЕМКІВЩИНІ (повіти Сянік і Лісько)	140
ПО ЗАКІНЧЕННІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	144

РОЗПОДІЛ СОТНІ "ДІДИКА" ПО КУЩАХ	145
РОБОТА В НОВОМУ ТЕРЕНІ.....	148
ПОВЕРНЕННЯ ДО СВОЄЇ СОТНІ	153
ВЕСНЯНІ БОЇ	167
ПРИМУСОВЕ ВИСЕЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ ТРИВАЄ.....	173
НОВИЙ СОТЕННИЙ "БРОДИЧ"	183
НЕСПОДІВАНА ПОЯВА НАШОЇ СОТНІ УПА	193
В ЗАХІДНІЙ ЛЕМКІВЩИНІ	193
БУДУЄМО ЗИМОВІ БУНКРИ.....	206
ПОВЕРНЕННЯ ДО СТАРИХ БУНКРІВ	
(В околиці Камяної і Богуші)	217
"АКЦІЯ ВІСЛА" - ПРИМУСОВЕ ВИСЕЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ НА	
" ЗЄМЄ ОДЗИСКАНЕ "	223
БОЇ БІЛЯ МІСТА СТАРА ЛЮБОВНЯ НА СЛОВАЧЧИНІ	228
ПОДІЛ СОТНІ НА ЧОТИ	245
ПОЛЬЩЕЮ НА ШЛЕСЬК	255
ЧЕРЕЗ ЧЕХО-СЛОВАЧЧИНУ	265
ДО ДУНАЮ	279
СКЛАД СОТНІ (1944-1947)	
Команда і Почот	289
Чотові командири	290
Чотові санітари.....	291
Сотенні кухарі	291
Ройові	291
Стрільці сотні "Ударники 1-94"	292
Ivan Harasymiv: From Youthful Dreams into the Ranks of the UPA (Summary).....	299
СПИСОК СКОРОЧЕНЬ	303
ПОКАЖЧИК	305
СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ	319

ЛІТОПІС УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ

Літопис УПА – це серійне книжкове видання Його завдання – опублікувати, з дотриманням джерельної точності, документи й матеріали до історії УПА, а також стимулювати її видавати праці про діяльність УПА та історію України того періоду взагалі. Кожний том або група томів Літопису присвячені окремим темам і мають назву. Частина томів охоплює історію УПА за певний період на більших територіях, як, наприклад, на Волині, в Галичині, на українських землях під Польщею тощо Кожна з цих територій може мати два-три, а то й більше томів. Додаткова серія книжок буде присвячена загальним темам, або збірникам спогадів, праць, або може бути книжкою одного автора на якусь тему. Збірники появляються не періодично, а в залежності від підготовки й опрацювання наступного тому. Нумерація книжок Літопису може йти інакше, ніж за оголошеним територіальним планом чи хронологією подій. Документи передруковуються з дотриманням джерельної точності, зі збереженням загальної форми оригіналу. Конечні виправлення чи відтворення пошкоджених місць відзначаються квадратними дужками або – де потрібно – пояснені в примітках. Так само відзначаються додані редакцією слова, пояснення чи заголовки в тексті. Інші підпільні матеріали – мемуари, меморандуми, публіцистика тощо – передруковуються без пропусків, проте мовні й правописні виправлення детально не відзначаються, хіба в особливих випадках. Як правило, передруки беруться з оригіналів, але при відсутності оригіналу до уваги береться найвірогідніша копія чи передрук. В усіх випадках точно подається джерело, а у випадку передрукованих архівних матеріалів – теж місце збереження даного матеріалу. Кожний том має довідник осіб та місцевостей і словник неясних слів, скорочень та маловживаних чи незрозумілих слів.

LITOPYS UPA – CHRONICLE OF THE UKRAINIAN INSURGENT ARMY

Litopys UPA is the series of books, produced with the aim of publishing source documents and materials relating to the history of the UPA, as well as stimulating and publishing works about the activities of the UPA and, in a more general way, the history of Ukraine of that period. Each volume or group of volumes of Litopys UPA is devoted to a specific theme and has a separate title. Some of the volumes deal with the history of the UPA in a given period of time or in a given region – for example, in Volyn', in Halychyna, in the regions of Ukraine held by Poland and so on. Two, three, or even more volumes may be devoted to general themes, to collections of memories, or to single books by individual authors dealing with particular questions. The appearance of Litopys UPA is not periodic, and depends on the pace at which successive volumes are compiled and prepared for print. The volumes may appear in an order other than indicated above, based on a territorial and chronological principle. In reprinting documents, we adhere strictly to their sources and preserve the general form, language and orthography of the originals. Places in the text where corrections have had to be made, or where the original documents have been damaged or had to be reconstituted, are designated with square brackets, or, if necessary, provided with explanatory footnotes. Words, explanations, or titles inside the texts that have been added by the editors are indicated in a similar manner. Other underground materials – memories, memoranda, works of publicists and the like – are also reprinted without omissions, but only in exceptional cases are linguistic and orthographic corrections indicated. Reprints are based on original texts. In cases where the original text is not available, the reprint is based on the most reliable copy of reprint. The sources of all materials used are clearly indicated and in the case of reprinted archival material, their present locations are also given. Each volume is provided with an index of names of persons and places and a glossary listing names that may not be clear, abbreviations and rarely-used or incomprehensible words.

ЛІТОПИС УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ

Серійне книжкове видання документів,
матеріалів і наукових праць до історії
Української Повстанської Армії

Досі з'явилися такі томи Літопису УПА основної серії:

Том 1. Волинь і Полісся: німецька окупація; книга перша: Початки УПА; документи і матеріали. Книга містить політичні й організаційні документи та матеріали до історії УПА на Волині та Поліссі. Третє, виправлене видання, 1989 р., 256 стор., тверда обкладинка, ілюстрації, мапи, схеми.

Том 2. Волинь і Полісся: німецька окупація; книга друга. Книга містить підпільні документи і матеріали про бойові дії УПА на Волині й Поліссі. Друге, виправлене видання, 1985 р., 256 стор., тверда обкладинка, ілюстрації, мапи.

Том 3-4. Чорний ліс: видання команди Станиславівського тактичного відтинка УПА, 1947 – 1950 роки. Книга перша і друга. Книги містять меморіали, біографічні нариси й документи про дії відділів УПА Станиславівського ТВ УПА. Частина матеріалів – оповідання, новели й вірші.

Том 3, книга перша: 1947 – 1948. Друге, виправлене видання, 1987 р., 272 стор., тверда обкладинка, ілюстрації, мапи, схеми.

Том 4, книга друга: 1948 – 1950 (продовження). Друге, виправлене видання, 1989 р., 288 стор., тверда обкладинка, ілюстрації, мапи, схеми.

Том 5. Волинь і Полісся: німецька окупація; книга третя: спомини учасників. Книга містить спогади, рецензії і додаткові підпільні матеріали про дії УПА. Між мемуарами – повідомлення про договір про ненапад між ГК УПА й угорською армією. 1983 р., 312 стор., мапи, ілюстрації.

Том 6. УПА в світлі німецьких документів, 1942-1945; книга перша: 1942 – липень 1944. Книга містить аналізи, меморандуми, повідомлення, звіти, а також переклади українських документів для центральних політичних, військових і поліційних установ. 1983 р., 256 стор., тверда обкладинка, ілюстрації, мапи.

Том 7. УПА в світлі німецьких документів; 1942-1945; книга друга: Серпень 1944-1945 (продовження шостого тому). 1983 р., 272 стор., тверда обкладинка, ілюстрації, мапи.

Том 8. Українська Головна Визвольна Рада; документи, офіційні публікації, матеріали; книга перша: 1944-1945. Книга містить основні документи Першого Великого Збору УГВР, передрук органу Президії УГВР *Вісник* (ч. 4 (7), серпень 1945) і статті та матеріали з 1944-45 рр., які стосуються цілості визвольного руху. 1980р., 320 стор., тверда обкладинка, ілюстрації, мапи, схеми.

Том 9. Українська Головна Визвольна Рада; книга друга: 1946-1948. Книга містить видання УГВР *Самостійність* і *Бюро інформацій УГВР* та інші матеріали. 1982 р., 520 стор., тверда обкладинка, ілюстрації, мапи, схеми.

Том 10. Українська Головна Визвольна Рада; книга третя: 1949-1952. Збірник містить документи, офіційні повідомлення, публікації й матеріали УГВР в Україні, між ними *Бюро інформацій УГВР*, вип. 4-6 і 9. 1984 р., 424 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 11. Тернопільщина: список впавших героїв української революції в боротьбі з московсько-більшовицьким окупантом за час від 13 березня 1944 до 31 грудня 1948 року. Це підпільне видання містить біографії 725 осіб, які загинули на території Тернопільської округи. Крім того, подає нові дані про смерть близько 100 невідомих повстанців, які загинули на території округи. 1985 р., XXXII – 248 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 12. Третя подільська воєнна округа УПА («Лисоня»): містить видані командою воєнної округи короткі описи боїв відділів УПА – «Лисоня» від листопада 1943 до серпня 1945 року, збірник підпільних пісень *Повстанський стяг* – виданий з приводу п'ятиріччя УПА, в 1947 році, – та інші документи й матеріали групи УПА «Лисоня». 1989 р., 352 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 13. Перемищина – Перемиський курінь; книга перша: Денник відділу «Бурлаки» (Володимира Щигельського) – містить денник цього відділу («Ударники»-4, 94а) за час від жовтня 1946 до 24 жовтня 1947 року, ведений бунчужним «Буркуном», з епілогом Богдана Гука («Скали»). Книга має також різні документи сотні – списки вояків, господарські документи тощо. 1986 р., 370 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 14. Перемищина – Перемиський курінь; книга друга: Денники й документи – містить денники сотенного «Крилача» (Ярослава Коцьолка) з 1944 і 1947 років, продовжувані по його смерті сотенным «Бурлакою» (Володимиром Щигельським), денник сотні «Крилача» (ведений бунчужним «Орестом») і документи обох сотень. 1987 р., 262 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 15. Костянтин Гіммелрайх: Спогади командира відділу особливого призначення «УПА-Схід»; спогади. Автор – киянин – оповідає про свої переживання від вибуху війни 1941 року до «звільнення» з УПА і рейду на Захід в 1945 році: мобілізація до ЧА, німецький полон, окупований Київ, участь у підпіллі ОУНм, к-р вд. УПА (ОУНм) в Карпатах, старшинська школа УПА, мандри по Поділлі й к-р вд. особливого призначення «УПА-Схід». 1987 р., 266 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 16. Підпільні журнали закерзонської України, 1945-1947. Збірник містить передруки таких підпільних журналів: *Тижневі вісті*, *Лісовик*, *Інформативні вісті*, *Інформатор* і *Перемога*. Всі числа цих журналів супроводяться англомовним резюме. Збірник має статтю про історію підпільної видавничої діяльності на Закерзонні та Акт оскарження О. Лебедович. 1987 р., 608 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 17. Англомовні видання українського підпілля, 1946-1947. Збірник містить передруки підпільних видань: *Нові Лідіце*, *Виселення єпископа Коциловського*, *Вибори в СРСР*, *Нова голодова катастрофа в Україні*, *Фашистське страшило*, *До братніх чеського і словацького народів*. 1988 р., 192 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 18. Карпатська група УПА «Говерля»; книга перша: Документи, звіти та офіційні публікації. Містить передрук підпільного видання командування групи *Шлях перемоги*, звіти команд тактичних відтинків УПА й звіти командирів відділів та підвідділів УПА, 24 ТВ УПА «Маківка». 1990 рік, 328 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 19. Карпатська група УПА «Говерля»; книга друга: Спомини, статті та видання історично-мемуарного характеру. Включає збірку нарисів і споминів, друкованих у підпіллі. Майже всі спомини написані старшинами і вояками УПА ще на Україні або відразу після переходу на еміграцію. 1992, 357 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 20. Покажчик до «Літопису УПА»; книга перша: 1-19 томи. Книга містить покажчики псевдонімів, прізвищ, географічних назв, інституцій, поазбучні списки авторів та надрукованих матеріалів й інші дані про перших 19 томів «Літопису УПА». 1994, 528 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 21. УПА в світлі німецьких документів, 1941-1943; Книга третя: Червень 1941 – травень 1943. Книга містить звіти, меморандуми, а також переклади українських документів для центральних політичних і поліційних установ. 1991, 271 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 22. УПА в світлі польських документів; книга перша: Військовий Суд Оперативної Групи «Вісла». Містить вироки, звіти та кореспонденцію Військового суду Оперативної групи «Вісла» за період від травня до вересня 1947 р. 1992, 627 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 23. Медична опіка в УПА: документи, матеріали і спогади.

Більша частина книги – це спомини санітарів, медиків, лікарів й інших працівників санітарної служби й Українського Червоного Хреста (УЧХ). В книзі теж поміщені підпільні документи й біографії працівників УЧХ. 1992, 480 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 24. Ідея і чин: орган Проводу ОУН, 1942-1946. У цій книзі передруковано головний політично-інформативний журнал Проводу ОУН на Українських Землях, що видавався в роках 1942-1946. Журнал містив важливі інформації про боротьбу УПА, німецьку та російську окупаційну політику, розвиток української політичної думки. 1995, 592 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 25. Пісні УПА. Збірка пісень, тематично пов'язаних з боротьбою УПА. Збірник включає не тільки властиві пісні вояків УПА, але й укладені пізніше в тюрмах і концтаборах, чи уложені народом. Збірник містить тексти пісень, їх варіанти, мелодію і варіанти, а також дані про саму пісню, її авторів й оспіуваних у піснях герой чи події. Збірник містить понад 600 пісень чи їх варіантів. 1997, XXIУ+556 стор., тверда обкладинка, ноти.

Том 26. Українська Головна Визвольна Рада. Документи, офіційні публікації, матеріали. Книга четверта: Документи і спогади. Збірник містить протокол ВЗ УГВР, доповідь на цьому зборі й інші документи: вибір з листування президента УГВР Кирила Осьмака, переговори з польським підпіллям, Угорщиною й Румунією, слідчу справу Миколи та Петра Дужих й інші документи. У книзі також спогади членів УГВР й інших осіб про утворення та діяльність УГВР 2001, 658 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 27. Роман Петренко: За Україну, за її волю; спогади. Автор – волиняк – оповідає про свою діяльність від вибуху війни у 1939 до відходу на Захід у 1945. Спочатку автор був діячем ОУН Сарненської округи (від січня 1942 в підпіллі), згодом – шефом господарського відділу ШВО УПА «Заграва», від літа 1943 – ГВШ (потім КВШ УПА-Північ, командир Дм. Клячківський) і від літа 1944 – старшиною для особливих доручень при ГСЗС УГВР під керівництвом М. Лебедя. 1997, 279 стор., тверда обкладинка, ілюстрації, мапи.

Том 28. Марія Савчин: Тисяча доріг; спомини. Автор оповідає про свої переживання від вибуху війни (від 1944 до 1953 – в підпіллі) до свого приходу на еміграцію у 1954. Від 1945 була дружиною В. Галасі,

заступника пров. ОУН Закерзонського краю, від 1947 співробітника ГОСП в Карпатах, і від 1948 – пров. ОУН ПЗУЗ. Авторка перебувала разом з ним на Закерзонні, в Карпатах, на Волині а також – у тюрмі КГБ у Києві. 1995, 600 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 29. Іван Гарасимів («Палій»): З юнацьких мрій – у ряди УПА, це розповідь учасника підстаршинської школи УПА в Карпатах та ройового в сотні У-І (94), про його бойовий шлях в УПА від осені 1943 до осені 1947 в Карпатах та на Лемківщині. Спогади дають цікаву картину із щоденного життя повстанців та їхніх командирів, як теж про важке становище українського населення на цих теренах. 1999, 336 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 30. Степан Хрін (Степан Стебельський): Крізь сміх заліза; спогади. Книга містить два спогади Степана Стебельського («Хріна»), к-ра ТВ УПА 24 «Маківка» – «Крізь сміх заліза», «Зимою в бункері» та спогади Олекси Конопадського («Островерха») – «Спомини чотового УПА Островерха». Автори оповідають про свої дії в УПА від 1944 до 1949 року на Лемківщині та Дрогобиччині. 2000, 552 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 31. УПА на Львівщині і Ярославщині. Спогади і документи вояків УПА ТВ «Розточчя», 1943 – 1947. Книга містить спогади «Сої», «Спартака», «Зенона Семеніва» та інших членів відділу УПА к-ра «Бриля». Також подаються оперативні звіти к-ра «Бриля» та к-ра «Гамалії» («Переяславі I» та «Переяславі II») з Тактичного Відтинку УПА «Розточчя». 2000, 324 стор., тверда обкладинка, схеми, ілюстрації.

Том 32. Медична опіка в УПА: документи, матеріали і спогади. Книга друга. Велика частина книги – це спомини санітарів, медсестер, медиків, лікарів і інших працівників санітарної служби й Українського Червоного Хреста (УЧХ). 2001, 581 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 33. Тактичний Відтинок УПА 26-ий «Лемко»: Лемківщина і Перемищина (Документи і матеріали). Книга містить документи і матеріали, що відносяться до історії та діяльності відділів УПА ТВ «Лемко» в рр. 1944-1947, оперативні звіти, накази інструкції та вказівки, рейди УПА, та документи Підстаршинської школи ім. полк. «Коника». 2001, 900 стор., тверда обкладинка, мапи, організаційні схеми, ілюстрації.

Том 34. Лемківщина і Перемищина – «Холодний Яр», «Бескид», «Верховина»: Політичні звіти. Книга містить організаційний розподіл підпільної мережі Лемківщини і Перемищини, кадрову обсаду підпільної сітки та політичні й інформативні звіти з терену за роки 1944-1947, 2001, 974 стор., тверда обкладинка, організаційні схеми, ілюстрації.

Том 35. Покажчик до «Літопису УПА»; книга 2: томи 21-34, томи та 1-3 Нової Серії та томи 1-3 серії «Бібліотека». Книга містить покажчики псевдонімів, прізвищ, географічних назв, інституцій, поазбучні списки авторів та надрукованих матеріалів й інші дані про томи «Літопису УПА» Основної та Нової Серій, як також книги «Повстанські могили» т.1 за ред. Євгена Місила. 2002 р., 870 стор., тв. обкл.

Том 36. «Книга полеглих членів ОУН і вояків УПА Львівщини». Книга містить взяті з радянських архівів короткі біографії членів ОУН і УПА, які загинули на Львівщині. 2002, 1058 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 37. Іван Лико, «На грані мрії і дійсності: спогади підпільника. 1945-1955». Книга містить спогади Івана Лика («Скали», «Богдана») – «На грані мрії і дійсності» та спогади Миколи Терефенка («Медведя») – «На грані двох світів». Автори оповідають про пережите ними в підпіллі на Лемківщині та в польських тюрмах. 2002 р., 644 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 38. Петро Й. Потічний, “Архітектура резистансу: криївки і бункри УПА в світлі радянських документів”. Книга містить схеми та описи різних криївок УПА й запілля, та перелік з'єднань Червоної Армії та Внутрішніх Військ НКВД, які були залучені до боротьби проти підпілля, зібраних в Архіві Внутрішніх військ Українського Округу за рр. 1944-1954, який знаходиться в Колекції ім. Петра Й. Потічного при Університеті Торонто. 2002, 430 стор., тверда обкладинка, схеми, ілюстрації.

Том 39. Тактичний відтинок УПА 28-й “Данилів”: Холмщина і Підляшшя. Документи і матеріали. Містить огляди й документи про дії УПА на Холмщині і Підляшші в 1945 – 1948 роках. Між документами – звіти Холмського ТВ УПА, хроніки (денники) сотень УПА, звіти зі зустрічей представників УПА з представниками польського резистансу з ВіН-у («Вольносьць і Незавіслосьць»), звіт із зустрічі з англійським кореспондентом, та інше. Більшість документів походить з Колекції Петра Й. Потічного при Університеті Торонто. 2003, 1058 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 40. Тактичний Відтинок УПА 27-й “Бастіон”: Любачівщина, Ярославщина, Томашівщина. Документи і матеріали. Містить огляди й документи про дії УПА в 1945–1948 роках. Серед документів – звіти Команди Тактичного Відтинку, хроніки відділів куреня УПА “Месники”, звіти й огляди керівництва II Округи ОУН “Батурина”, господарські звіти тощо. Більшість документів походить з Колекції

Петра Й. Потічного при Університеті Торонто. 2004, 600 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 41. Президент УГВР Кирило Осьмак. Книга містить документи та матеріали про Президента УГВР Кирила Осьмака, його життя, наукову діяльність і смерть. 2004, 880 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Готуються до друку томи:

Головний Командир УПА Генерал Роман Шухевич-Тарас Чупринка. Книга містить документи та матеріали про ген. Романа Шухевича-Тараса Чупринку, його життя, підпільну діяльність і смерть.

Літопис УПА: Історія видавництва. В книзі буде подано інформативні матеріали про початки та розвиток “Літопису УПА”, видавничий комітет, редакцію й адміністрацію та співпрацівників і фундаторів видавництва.

У новій серії, т. зв. *Київський*, у співпраці з Інститутом української археографії та джерелознавства Національної Академії Наук України Державним комітетом архівів України та Центральним державним архівом громадських об'єднань України з'являться такі томи «Літопису УПА»:

1. Видання Головного Командування УПА. Книга містить такі видання: До зброй, № 16, 1943, Повстанець, № 1-6, 1944-1945, Український перець, № 1-3, 1943-1945 та Бойовий правильник піхоти. Київ – Торонто, 1995, 482 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

2. Волинь і Полісся: УПА та запілля 1943 – 1944. Документи і матеріали. Книга містить документи Головної Команди УПА-Північ та документи Військових Округ «Заграва», «Богун», «Турів» та «Тютюнник». Київ – Торонто, 1999, 724 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

3. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: директивні документи ЦК Компартії України 1943-1959. Збірник містить найповніше зібрання документів ЦК КП(б)У – постанови з'їздів, пленумів політбюро, оргбюро, секретаріату, які супроводжуються інформативними записками, повідомленнями та довідками. У книзі також представлені листи, стенограми засідань та виступів членів ЦК КП(б)У. Київ-Торонто, 2001, 652 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

4. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС–МВС, МДБ–КДБ (1943–1959). кн. 1, (1943–1945). У книзі зібрани документи з історії боротьби сталінського режиму проти українського національно–визвольного руху протягом 1943–1945 рр. Усі подані матеріали мають інформаційно–звітний характер. Київ–Торонто, 2002, 597 стор., тверда обкладинка.

5. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС–МВС, МДБ–КДБ. (1943–1959). Книга друга: 1946–1947. У книзі зібрани документи з історії боротьби сталінського режиму проти українського національно–визвольного руху протягом 1946–1947 рр. Усі подані матеріали мають інформаційно–звітний характер. Київ–Торонто, 2002, 574 стор., тверда обкладинка.

6. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС–МВС, МДБ–КДБ. (1943–1959). Книга третя: 1948. У книзі зібрани документи з історії боротьби сталінського режиму проти українського нац.-визвольного руху протягом 1948 р. Усі подані матеріали мають інформаційно–звітний характер. Київ–Торонто, 2003, 523 стор., тверда обкладинка.

7. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС–МВС, МДБ–КДБ. (1943–1959). Книга четверта: 1949–1959. У книзі зібрани документи з історії боротьби сталінського режиму проти українського національно–визвольного руху протягом 1949–1959 рр. Усі подані матеріали мають інформаційно–звітний характер. Київ–Торонто, 2003, 716 стор., тверда обкладинка.

Готуються до друку томи:

Волинь, Полісся, Поділля: УПА та Запілля 1944–1946. Документи і матеріали. Збірник містить документи керівництва УПА-Північ і УПА – Південь, Краєвого проводу ОУН ПЗУЗ і НВРО та груп (Воєнних Округ) «Заграва», «Богун», «Тютюнник» і з'єднань груп «33» (ПЗК «Москва»), «44» (ПСК «Одеса»).

Воєнна Округа УПА «Буг» 1944–1948. Документи і матеріали. Збірник містить документи керівництва і окремих підрозділів ВО та пресові видання УПА, теренові керівні і звітно-інформативні документи ОУН.

Серія «Літопис УПА» – Бібліотека

1. Юрій Ступницький. Спогади про пережите. Автор – волиняк – оповідає про свою родину та переживання від юнацьких років (кінець 30-х) до виходу з ув'язнення в середині 50-х років. Автор є сином начальника штабу УПА полк. Леоніда Ступницького, разом з яким у 1943 р. пішов до УПА, де навчався у старшинській школі «Дружинники». Після арешту в 1944 р. поневірявся по тюрмах і тaborах Радянського Союзу. Київ, 2000, 128 стор., м'яка обкладинка, мапи, ілюстрації.

2. Володимир В'яtronич. Рейди УПА теренами Чехословаччини. Монографію присвячено одному з маловідомих аспектів історії українського національно-визвольного руху 1940-1950 років – рейдам УПА чехословацькими теренами. Обрана тема дозволяє авторові показати розмах національно-визвольної боротьби в Україні, її вплив на події у післявоєнній Європі, без чого неможливе правильне і об'єктивне тлумачення суспільних процесів того часу. Львів, 2001, 208 стор., м'яка обкладинка, мапи, ілюстрації.

3. Ярослав Грицай – «Чорнота», Параскевія Грицай. А рани не гойлися: Спомини «Чорноти». У книзі описані спогади чотового командира УПА «Чорноти» про події, що відбувалися в 1943-1945 роках на Закерзонні, та про його страдницьке життя в більшовицьких тюрмах і концтaborах Сибіру. Мемуари підготовлені до друку дружиною автора Пааскою Грицай (з дому Ротко), яка протягом довгих років відтворювала розповіді свого чоловіка, уточнювала, доповнювала та систематизувала їх. Львів, 2001, 332 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

4. Спогади вояків УПА та учасників збройного підпілля Львівщини і Любачівщини. Книга містить спогади Василя Левковича (“Вороного”), його дружини Ярослави, сотен-ного Миколи Тарабана (“Тучі”), вояків УПА Івана Філя (“Шеремети”), Івана Василевського–Путко (“Вуса”), оргмоба Костя Міхалика (“Думи”) та зв'язкової Катерини Когут–Лялюк (“Грізної”). В книзі подана коротка згадка про Якова І. Чорнія (“Кулю”, “Мушку”, “Ударника”), командира Перемиської 6 ВО УПА, авторства Федора Лопадчака. Львів, 2003, 448 стор., тверда палітурка в суперобкладинці, ілюстрації.

5. Мирослав Горбаль. Довідник-пошуківець. Реєстр осіб, пов'язаних з визвольною боротьбою на теренах Львівщини (без Дрогобиччини). 1944-1947 (за архівними документами). Книга є підсумком опрацювання архівних документів з фондів Державного архіву Львівської області за 1944-1947 роки. Ці документи мають інформаційно-звітний характер (також плани заходів, стенограми нарад, протоколи засідань та допитів, підпільні документи, прокурорські аналізи, агентурні справи тощо) й викривають суть боротьби комуністичного режиму проти національно-визвольного руху на вказаних теренах. У довіднику подані ключові ідентифікаційні дані про осіб, які були пов'язані з тим рухом, та джерела інформації цих даних. Львів, 2003, 416 стор., м'яка палітурка.

“ЛІТОПИС УПА” В МЕРЕЖІ INTERNET

Заходами Адміністрації видавництва “Літопис УПА” детальну інформацію англійською мовою про видання та споріднені матеріали можна знайти в мережі Internet за адресою:

<http://www.infoukes.com/commercial/litopys-upa/index.html>

Ця інформація складається з чотирьох груп.

1. Вступ до серій (Introduction to the Series), який дає загальні інформації про “Літопис УПА” та цілі видавництва.

2. Інформації про замовлення (Ordering information), які дають короткі інформації про кожний том серій та як їх замовляти.

3. Книги “Літопис УПА” (Litopys UPA volumes), де про кожний том подається не тільки повна бібліографічна інформація (титульна сторінка, дата і місце публікації, число ISBN, ціна та редактор книги), але також повний текст вступної статті та резюме матеріалів тому. Текст ілюстрований знимками, які знаходяться в книзі.

4. Споріднені матеріали (Related Materials). У цій групі подані публікації інших видавництв, що відносяться до теми УПА та збройного підпілля в Україні.

Інформацію українською мовою можна знайти на новій web-сторінці за адресою:

<http://www.litopysupa.com>

Про подальші інформації можна звертатися на адресу Адміністрації:

— Микола Кулик — **upa@allstream.net**

або Редакції:

— Іван Лико — **Vyslok@aol.com**
— Петро Й. Потічний — **potichp@sympatico.ca**

*Адміністрація в Україні — **litopys@bs.lviv.ua***

Будемо вдячні за відгуки читачів на наше видання.

Пишіть на подані адреси або також на

www.litopysupa.com

ОБ'ЄДНАННЯ КОЛИШНІХ ВОЯКІВ УПА В США Й КАНАДІ
та
ТОВАРИСТВА КОЛИШНІХ ВОЯКІВ УПА
ім. ГЕН. ХОР. ТАРАСА ЧУПРИНКИ В США Й КАНАДІ

ВИДАВНИЧИЙ КОМІТЕТ «ЛІТОПИСУ УПА»

С. Баб'як, М. Бохно, С. Голяш, В. Дошко, О. Жигар, М. Зінько,
Ірина Камінська, М. Ковальчин, М. Кошик, Б. Крук, М. Кулик, Р. Кулик,
М. Лебедь, І. Лико, М. Мігус, П. Мицак, В. Новак, С. Новицький,
Б. Пасічник, Р. Петренко, Марія Пискір, П. Потічний, М. Ріпецький,
І. Росіл, З. Соколюк, В. Сорочак, Я. Струтинський, М. Федак,
Марта Філь, Л. Футала, Є. Штендера

Адміністрація:

М. Кулик, В. Дащко, Р. Кулик, М. Мігус, І. Росіл

Адреса:

LITOPYS U. P. A.
P.O. Box, Station «C»
Toronto, Ontario, M6J 3M7, Canada
e-mail: upa@allstream.net

ЛІТОПИС УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ

29